Rankraščio teisėmis

LIETUVOS TEISĖS ISTORIJA

Pirmoji dalis

Priklausomybės laikai

II-JI KNYGA

(Užnemunė. Aukštaičiai ir žemaičiai po Rusais)

Konspektas surašytas iš stenografuotų prof. Janulaičio paskaitų, skaitytų 1932/1933 mokslo metais ir kitų užrašų bei atitinkamų vadovėlių.

KAUNAS - - - - - - - - - - - - 1933 m.

C

1933.II.18
Nr.36

UŽNEMUNĖ.

Lietuva buvo padalyta į dvi dalis: viena dalis teko prūsams, kita - rusams. Tekusioji dalis prūsams bus vadinama Užnemune. Ją tenka vadinti Užnemune todėl, kad nesinori kartoti termino, kurį buvo davę rusai. Užnemunė dar neturi savo istoriško vardo ir nesistengia jo surasti. Bandyta vadinti Sudavija, bet nieko neišeina. Suvalkija paeina nuo to, kai rusai įkūrė Suvalkų guberniją. Ši sritis prieš padalinimą priklausė Žemaičių kunigaikštijai. Rusai bijojo vadinti tas sritis istoriniais vardais. Jie norėjo, kad gyventojai užmirštų savo istorinę praeitį. Tad jie vadindavo teritorijas pagal gubernijų miestus.

Užnemunė - tai tas Lietuvos plotas, kuris kada tai priderėjo Lietuvos kunigaikštijai, sudarė Trakų vaivadijos dalį, paskui atiteko prūsams. Vėliau ši dalis buvo įjungta į Varšuvos kunigaikštiją ir lenkų karalystę. Subyrėjus Rusų imperijai, Užnemunė atiteko Lietuvai. Dėl Užnemunės su lenkais buvo ginčų. Svarbu buvo nustatyti tikrąsias sienas. Bet čia lenkai tą ginčą išsprendė ginklų pagalba. Užėmė tokias žemes, kurios priderėjo Lietuvai ir buvo lietuvių gyvenamos. Aišku, Lietuva neišsižadės savo teisių į užgrobtąsias sritis.

Užnemunė po prūsais /1795-1807/. Naujieji Rytų Prūsai. Užnemunė atiteko prūsams ir buvo įterpta į bendrą prūsų valstybės organizmą. Ji pasidarė karalystės dalimi. Tą provinciją prūsai pavadino Naujais Rytų Prūsais. Kaip ši provincija buvo valdoma, yra parašyta knyga,-"Užnemunė po Prūsais", tad čia plačiau netenka kalbėti.

(Kadangi profesorius plačiau tuo klausimu nekalbėjo, tai mes dėl šio paimame iš 1926/7 metų išleistų paskaitų ir trūkumus pa-pildome iš knygos "Užnemunė po Prūsais".)

Taigi, antrąsias Lietuvos ir Lenkijos dalybas patvirtino Gardino seimas 1793 m. Seimas, kaip žinome, "patvirtino sutartį" kariuomenės grąsomas. Bet lietuviai ir lenkai pamatė, kad Gardine statomieji rusų ir prūsų reikalavimai nieko gero nežada. Tad imta bruzdėti. Suruošta sukilimas, kuris buvo lengvai sumuštas. Po šio sukilimo įvyko trečiosios ir paskutiniosios dalybos, pagal kurias tikrosios Lietuvos viena dalis atiteko prūsams /Užnemunė/, antroji - rusams. Dalybų sutartis tarp rusų ir austrų buvo pasirašyta 1795 m. sausio m. 3 d., o prūsams leido prie tos sutarties prisidėti. Tarp prūsų ir rusų tuo reikalu buvo pasirašyta konvencija 1795 m. spalių m. 13/24 d.

Gyventojų prisaikdinimas. Jau okupacijos metu buvo nustatyta kariniai ir pilietiniai organai, kurie turėjo žiūrėti ir daboti tvarką. Okupuojant išryko veikusieji administracijos organai. Tad reikėjo visa suorganizuoti, o paskui per juos gauti kariuomenei maisto ir pinigų. Karo vadas šioje srityje buvo gen. Güntheris, o pilietiniais reikalais rūpintis buvo pavesta ministeriui Schröteriui. Pastarajam buvo pavesta priimti iš gyventojų priesaika. Jau prieš ratifikuojant Petrapilyje sutartį dėl dalybų, Schrötteris

ėmė smarkiai ruoštis priesaiką priimti. Jis užsakė daug ir didelių karaliaus portretų, kuriuos reikės iškabinti ir dovanoti, užsakė indų vaišėms, medalių, kuriuos teko dalinti didiesiems ponams ir kunigams. Priesaikos žodžiai - tekstas buvo paruoštas lenkų ir vokiečių kalbomis.

Taip pat kartu buvo ruošiamasi perimti šalis iš okupacinės valdžios. Tam tikslui buvo išsiuntinėta į pavietus komisarai, liepta nuimti Lietuvos ir Lenkijos erbai, įteikti vyskupams perėmimo patentus; perimti magistratus ir t.t.

"Priesaika buvo atlikta dviejose vietose. Prijungtoji žemė per 1795 m. dalybas apėmė Suvalkiją ir tarpą tarp Nemuno ir Vyslos. Prūsai 1793 m. buvo užėmę žemes iki Vyslos. Dabar paėmė žemes šiapus Vyslos iki Nemuno. Taigi reikėjo tą naująją provinciją prisaikdinti. Tam tikslui ją padalino ant greitųjų į 2 dalis. Viena turėjo siekti Varšuvoje, o kita arba Lietuvos dalis siekė Gumbinėje. Gumbinė buvo lietuviškoje Prūsų dalyje, kuri buvo vadinama Litauen. Taigi Gumbinėje, netoli sienos, visi atliko priesaikos aktą. Bet iš visų kartų ją nebuvo galima paimti. Tai nebuvo galima daryti tokioje vietoje, kur skirtumai valdinių tarpe dar nėra išnykę ir kur yra luomai. Juk kartu į vieną bažnyčią negalima šaukti ir bajorų ir valstiečių. Tokiame priesaikos ėmime bajorai matytų griovimą socialinės tvarkos. Todėl buvo taip nutarta. Į bažnyčią važiuoja siekti visi bajorai atskirai, o miestelėnai taipgi. Bet kas dar ypatinga, kad priesaiką ima tik iš pasiturinčiųjų k.a. valdininkų, vyskupų ir didžiųjų dvarininkų, o iš mažųjų bajorų jos neima. Buvo paskirtas laikas priesaikoms priimti. Tuo visu rūpinosi prūsų ministeris S c h r o t t e r i s. Priesaikai buvo nustatyta tam tikra formulė. Po priesaikos, ją padarę buvo vaišinami. Priesaiką atliko daugiausia bažnyčiose, nes dauguma siekėjų buvo katalikai. Padarytos priesaikos atminimui buvo duodami tam tikri ženklai. Žinoma, buvo žiūrima, ir kam jie yra duodami".

Bažnyčiose buvo giedoma naujam valdovui "Te Deum laudamus". Varšuvos bažnyčioje sakė pamokslą kan. Pražmovskis, kuris savo vergišku tonu išgyrė prūsų karalių ir valdininkus. Gumbinėje sakė Prienų klebonas Karpavičius. Jis buvo garsus pamokslininkas ir nesilenkė prieš prūsų valdžią. Sakė, kad esą suspaustos širdys netekusiųjų savo valstybės ir prašė prūsų valdovą tai suprasti. Pastarasis geriau patiko valdžiai. Jis vėliau buvo prūsų valdžios patvirtintas vyskupu.

Sienos. Dėl sienų buvo su rusais galutinai pasirašyta 1796 m. Gardine. Sienos turėjo eiti upėmis ir upeliais: Bugu, Narevu, Kamenka, Sososna, Nemunu. Dešinioji pusė pridera rusams, kairioji - prūsams. Kur upių nebuvo, ten buvo kasama grioviai ir įkasama stulpai.

Prūsai buvo labai suinteresuoti tiksliu sienų nustatymu. Jie knisosi ordeno senuose dokumentuose ir norėjo teisiniai pasiremdami toliau įžengti į Lietuvą. Lengviau ėjo sienų nustatymas Nemunu, sunkiau ten, kur buvo išdžiūvę upeliai. Tekdavo surasti senąją upelio vagą ir pagal jos vesti sieną. "Taip buvo atnaujinama siena su rusais. Žemaičiai atiteko rusams, o kaip žinome, jau ordenas juos siekė paimti visą laiką ir buvo net užėmęs. Sienos

prie Žemaitijos su prūsais buvo nustatytos jau 16 amž. Dėl to dabar prūsai ima visus dokumentus iš Karaliaučiaus ordeno, kurio ir nurodo senas sienas. Bet ir jie nevisiškai tiko. Daleiskime, Vytauto laikais siena buvo nustatyta miškais, nes tada miškas buvo nelabai branginamas. Tuo tarpu dabar miškai buvo išretinti ir jų jau buvo mažiau. Todėl buvo sunku nustatyti, kur ėjo 16 amž. siena nuo Jurbarko iki Palangos. Ji jau buvo pasikeitusi ir ypač išnykus miškams sunku buvo nustatyti, kur ji ėjo. Dėl to kartais ir kokio nors seno žemaičio nuomonė tuo klausimu visa nusverdavo, kuris galėjo tai sakyti savo naudai, nenorėdamas, kad skaldytų jo ūkį. Kartais dar siena buvo pravedama pasiremiant teismo sprendimais bajorų ginčuose dėl žemių tuo nukeldami toli savo žemes į prūsus. Tuo tarpu prūsai nori toli nukelti sieną į žemaičius. Pagaliau siena buvo nustatyta senoviškai ir ji buvo nukelta labiau į prūsų pusę t.y. labiau į Nemuną. Buvo labai įdomių atsitikimų ir su keliais. Daleiskime nuo Raseinių eina vieškelis į pasienį. Jis įeina į prūsų žemę, ten eina kelius kilometrus ir vėl pasuka į mūsų pusę. Tokiu būdu juo važiuojant buvo galima laisvai keliauti per prūsų teritoriją naudojantis tuo vieškeliu. Vėliau tas trūkumas buvo pašalintas. Taigi sienos buvo nustatytos, gyventojai prisaikdinti ir jau buvo galima įvesti naują tvarką naujoj Prūsijos provincijoj".

<u>AKTAI. VARDAS.</u> Kai sienos buvo pravestos, tai prūsams reikėjo turėti dokumentus, kurie lietė užgrobtąjį kraštą. O tie dokumentai visi buvo patekę į Petrapilį. Tad derybomis prūsai gavo iš rusų tuos dokumentus, kurie lietė užgrobtąjį kraštą, o kurie buvo bendri ir rusų valdomajam kraštui ir prūsų, tai prūsai gavo aktų nuorašus. Iš pradžių rusų ir prūsų santykiai buvo šalti, vieni antrais nepasitikėjo, norėjo vieni kitus apgauti. Vėliau santykiai pagerėjo. Tada prūsai ėmėsi sparčiau tvarkyti kraštą. "Pirmiausiai reikėjo nustatyti vardas. Iš pradžių siunčiant raštus į tą provinciją jie taip buvo užadresuojami "Provincijoms, kurios yra gautos nuo lenkų tarp Vyslos ir Nemuno". Tą provinciją jie norėjo įterpti į senuosius prūsus, bet tai nebuvo galima ir nepatogu ir dėl to sudarė visai atskirą sritį su atskiru vardu. Jau buvo tokių vardų: Rytų Prūsai, Vakarų Prūsai, Pietų Prūsai. Naujos provincijos jau nebuvo galima pavadinti "šiaurės prūsai". Kadangi ta provincija buvo prie Rytų Prūsų /Ost Preussen/, tai tas reikalas pavesta Schrotterio žiniai, kuris tą dalį pavadino Naujieji Rytų Prūsai - Neue Ost Preussen. Juos ima tvarkyti. Į juos įeina Lietuvos dalis ir karūnos dalis. Taigi čia buvo didelis teritorinis mišinys. Žemė prie Vyslos buvo karūnos dalis, o prie Nemuno - Lietuvos vadinasi Užnemunė ar Suvalkija. Tai teritorijai nebuvo vieno centro. Čia įeina ir buv. Žemaičių kunigaikštijos dalis - Užnemunė. Tas priderėjimas jos prie žemaičių matyti dar iš to kad kaikurių parapijų bažnyčios stovi dešiniajame Nemuno krante pav. Seredžiaus ir Jurbarko, o tuo tarpu pačios parapijos kairėje Nemuno pusėje. Tai aiškinma tuo, kad Suvalkijoje buvo daug miškų, o žemaičiai būdami tankiau apgyventi buvo dažnai puolami ordeno, Užnemunė buvo skaitoma be vertybės. Kryžiuočiai puolė ir iš Gardino pusės, nors ne tankiai dėl šalies neturtingumo toje dalyje. Vėliau Užnemunėje apsigyvenus [illegible]
[illegible] jai [illegible] buvo [illegible]
[illegible] buvo [illegible]

žemaičiams ji tuo pačiu priklausė žemaičių kunigaikštystei pav. Vilkaviškis jau gana senai jai priklausė. Žemaičių centru buvo Raseiniai. Tos kunigaikštystės pavietai buvo Kaunas, Gardinas ar Prienai. Kaunas atiteko rusams, o už Nemuno visa kita palikta prūsams. Prūsai paliko senus vienetus - parapijas. Jų didesnis skaičius sudarė atskirus pavietus. Tvarkant tą šalį daug naujo įnešė prūsų apšviestasis absoliutizmas. Nuo prūsų karaliaus visa priklausė. Jis valdyme galėjo gyventojų neatsiklausti, nes jis turi valdžią iš Dievo. Be to, sulig protestantų tikybos jis skaitosi jų bažnyčios galva - vyriausiuoju vyskupu. Gyventojai buvo valdymo objektu. Taigi ir čia buvo atnešta pati tvarka".

Administracija. "Dabar toliau kalbėsime apie Naujųjų R.Prūsų administraciją. Vienas pirmųjų valdininkų buvo ministeris Schrotteris. Jis buvo Prūsų reikalams ministeris. Jis buvo apšviestas žmogus, taikino krašte naująsias atneštas iš Anglijos idejas Karaliaučiaus universiteto perdirbtas ir išplatintas. Pradžioje tą šalį užėmus buvo karo valdžia, kurios priešakyje buvo generolas Gunteris. Vėliau buvo įvesta civilinė valdžia, kaip ir visuose Prūsuose. Taigi Naujieji R.Prūsai sudaro naują provinciją ir yra valdomi Schrottterio".

Visą kraštą prūsai padalino į du departamentu, būtent, Balstogės ir Plocko. Balstogėje adminstracija daugiau buvo organizuota ir susispietusi, Plocke mažiau. Kiekviename departamente bvuo Karo Ūkio Rūmai, kuriems priklausė ūkio, finansų ir administracijos dalykai ir kaikurie teismo dalykai. Departamentai buvo padalyti į pavietus. Balstogėje buvo 10 pavietų, o Plocke - 6. Buvo suorganizuotos švietimo, sanitarijos, iždo komisijos.

"Naujais žmonėmis šioje provincijoje reikia skaityti valdininkus. Kad juos čia atsiuntus Prūsai turėjo aptuštinti savo aparatą kituose Prūsų dalyse. Prūsija 1772 m. gavo Vakarų Prūsus, kur reikėjo atgabenti naujų valdininkų. Tai jie galėjo padaryti pasinaudodami aparato pilnumu kitoj Prūsijoj. 1793 m. gavo Pietų Prūsus ir ten valdininkų trūkumą pašalino jau priaugusiu aparatu, kurio perteklius galima buvo ten nusiųsti. Bet netrukus 1795 m. vėl prijungus naujų žemių jau nebuvo valdininkų galinčių ir norinčių į naują vietą kraustytis, nes jie buvo patogiai įsitaisę senose vietose. Prūsai skaitė save išrinktąja tauta ir dėl to daugumas dabar nelabai tenorėjo važiuoti į jų įsivaizduojamą "laukinę" šalį. Be to, jie turėjo ir kitų norų. Jie norėjo, kad jiems toje šalyje duotų platesnių privilegijų. Jie norėjo, čia gauti aukštesnes vietas, ne kaip senoje vietoje. Tie valdininkai buvo išaugę absoliutinės monarchijos rėžime ir manė, kad viską galima iš anksto padaryti. Taip skelbė ir anglų doktrina. Jos atstovas Džonas Lok sakė, kad žmogaus siela tuščia lenta, /tabula rasa/ į kurią rašąs gyvenimas. Sako, kad žmonėse viską galima priauginti. Į Naujuosius Rytprūsius važiavo tokie valdininkai ir manė, kad ir čia panašiai bus galima dirbti, kaip ir kitur. Todėl grapas Dohna ir pajuokia prūsų valdininkus. Jis sako: jei reiktų pasiųsti prūsų valdininkus į mėnesį, tai jie, tur būt ten valdytų naudodamiesi tais pačiais metodais, ką ir žemėje". Be to į šitą naują šalį važia-

vo tokie gaivalai, kurie jau buvo nusikaltę senoje tarnyboje. Jie jau buvo sudemoralizuoti, nors Fridrichas Didysis ir labai bausdavo valdininkus už kyšių ėmimą. Prūsų valdininkai labai mėgo rašyti ir galvoti. Tai rodo dideli įstaigų susirašinėjimai. Kas dėl valdininkų kontrolės, tai jie jau Vakarų Prūsuose pamatė, kad ji yra maža. Del to jis manė, kad su mažesnės kultūros žmonėmis galima daryti, ką tiktai nori, nes jie vis tiek, jų nuomone, nieko nesupranta. Čia prūsų valdininkai veikė bušmenų politika: jei jie plėšia kitus gyventojus, tai tas galima; o jei juos apiplėšia, tai tas bus nuodėmė. Nauji gyventojai buvo pripratę valdininkams atnešti ką nors tokio iš produktų. Taigi jie ir prūsų valdininkams davė tokios rūšies kyšius, nežinodami naujos tvarkos. Tuo tarpu Pietų Prūsuose prasideda plėšimai. Aukšti valdininkai k.a. ministeris Choinas grobia dvarus vietos žmonių. Tą pat daro ir kiti valdininkai ir dažnai koks nors karininkas lengvai gauna dvarų. Apie Schrotterį pasakyti, kad jis ir švaistė dvarus, to negalima. Jei jis kam nors juos ir davė, tai tik liepiamas Berlyno. Jis geriau tuos dvarus paima iždui ir paverčia karališkaisiais domėnais. Į naująją provinciją keliauja jau žiauri žmonės valdininkauti, kurie nelabai laikosi įstatymų. Dėl to jie ir negalėjo įkvėpti vietos žmonėms meilės prie prūsų valdžios, kaip kad ta valdžia norėjo. Prūsų valdžia manė vietos gyventojus nutautinti ir kolonizuoti tą šalį kitais žmonėmis. Ji kolonizaciją ir ištikrųjų varė, bet kolonistų ieškojo ne iš prūsų, bet iš kitų kaimynų kaip antai, iš Pareinio, Viurtenbergo, Šveicarijos ir t.t. Tų kolonistų atkeliavo nedaug, nes naujoje vietoje reikėjo daug dirbti. Žemė buvo apleista, jai reikėjo daug kapitalo, o jis gauti buvo nelengva. Dabar pereinu prie tvarkos kuri buvo Naujuose Rytų Prūsuose".

"TEISMAI. Iš pradžių veikė tik laikinieji okupaciniai teismai. Bet vėliau, išleidus atitinkamą įstatymą, tai buvo reorganizuota. Vėliau jau teismo darbas buvo įstatytas į nuolatines vagas. Buvo pravestas dėsnis, kad teismai būtų atskirti nuo administracijos. Seniau Prūsuose kiekviena žinyba pav. karo arba ūkio turėjo savo teismus, kuris sprendžia konfliktus kilusius toje žinyboje. Bet prasidėjus konfliktams tarp teismo ir administracijos reikėjo, sulig prancūzų pavyzdžio, atskirti teismus nuo administracijos, kas buvo jau labai pasireiškę Prancūzijoj. Ta doktriną sk[illegible]ietijoj Goldbeckas Švalc. Norėta reformą įvesti ir Prūsijoj. Bet pi[illegible]iai vyriausybė tą eksperimentą sutiko išbandyti ant Nauj. Rytprūsių. Taigi ta teorija pirmoji davė pavyzdį, kaip veikia atskirti teismai nuo administracijos. Prūsų vyriausybė visada darydavo naujas reformas, ne savo žemėje, bet naujoje provincijoje. Čia išbandžius tą reformą įvedė ir pas save. Buvo atskirtas tardymo darbas nuo teismo darb[illegible]. Taip pat atskirtas baudžiamosios bylos nuo civilinių; o didelės bylos nuo mažesnių. Be to, mažesnių bylų sprendimai buvo pavesti žemesniems teismams, o didžiųjų - didesniems teismams. Kas dėl pačių teismų, tai jų v y r i a u s i a s buvo R e g i e r u n g. Jis buvo atskirtas nuo administracijos ir skirtas naujajai provincijai, o posėdžiavo Balstogėje. Visos bylos eina į jį. Tojo Regierung ir

buvo pravestas padalinimas. Ten buvo du teismo senatai: pirmas ir antras. Iš Regierungo buvo galima atsišaukti į Berlyną. Šalyje buvo įvestas tardymas, o su juo ir inkvizitoriai. Dėl tų tardytojų vardo buvo didelių ginčų. Kadangi inkvizitoriaus vardas buvo surištas su senovės teismų žiauriais tardytojais, tai buvo iškeltas klausimas ar palikti tą patį vardą ar ne? Norėta duoti naują, kaip buvo Vestfalijoj. Bet kadangi tinkamesnio vardo nebuvo rasta, tai palikta senasis. Tardytojai priruošia darbą teismui. Jų žinioje buvo kalėjimai, jų sargybą ir jie viską priruošę atiduoda spręsti teismui. Buvo iškilęs dar naujai provincijai ir b u d e l i o.- Scharfrichter - klausimas. Tokio urėdo Lietuvoje seniau nebuvo. Tuo tarpu Vokietijoje dažnai buvo nusmerkiami nusikaltėliai miriop. Lietuvoje budelis buvo tik prie Vilniaus magistrato. Prūsuose įvedus naują tvarką buvo susidurta su padidėjusiais plėšimais ir dėl to reikėjo turėti ir budelių teismo sprendimams įvykdinti. Kadangi jų amatas buvo labai svarbus, tai jie reikalavo didelio atlyginimo ir privilegijų bei teisių. Galų gale Nauj. Rytprūsiuose atsirado 2 chirurgu, kurie pasiėmė atlikti budelio pareigas, davus už tat jiems folvarkų.

I s t a t y m a i. Dabar pažiūrėkime kokie įstatymai veikė Naujuose Rytprūsuose. Kokie įstatymai čia veikia, tai buvo paskelbta 1797 m. Jų veikimas toje šalyje buvo aiškus, nes Užnemunėje dar veikė Lietuvos Statutas ir jos konstitucijos. Vėliau buvo įvestas "Allgemeines Landrecht Preussisches Staats - Visuotinas Prūsų žemės teisynas". Jis apima baudžiamąją, pilietinę, luomų teisę ir teismų veikimą - procesą. Jis tuo būdu veikė ir naujoje provincijoje. Kad gyventojai juo galėtų naudotis, jis buvo atspausdintas lotynų kalba. Prūsai manė, kad jie gerai supranta lotynų kalbą. Vėliau jis buvo išverstas ir lenkų kalba. Bet buvo atsitikimų, kai veikė ir senieji įstatymai. Jie veikė tada, kai byla lietė kraitį, paveldėjimą, dalį ir valdymą iki gyvos galvos. Be to nurodoma gyventojams naudotis Trepickio išleistu įstatymu rinkiniu Varšuvoje. Taigi šeimų santykiuose dar vartojo senus įstatymas, o kitose bylose, Prūsų teisyną".

KARIUOMENĖ. MOKESNIAI. "Į kariuomenę turi stoti visi vyrai. Kadangi kariuomenei išlaikyti reikia pinigų, tai reikėjo imti m o k e s č i a i. Jie Prūsijoj buvo ne mažesni. Čia buvo imami ypatingi priešžiminiai mokesčiai kariuomenės reikalams. Mokesčiai buvo palikti senieji, tik jie buvo imami tris kartus didesni. Juos, žinoma, esant reikalui galėjo ir didinti. Tie mokesčiai buvo reikalingi išlaikyti didelį administracijos aparatą ir kariuomenę. Kas dėl kariuomenės, tai ji buvo sudaryta anksčiau iš algauninkų. Čia nebuvo tada visuotinųjų šaukimų ir nebuvo renkama. Kariuomenė kaip ir V. Europoje. Prūsai įvedė nuolatinę kariuomenę. Jai reikia turėti vietų apsigyvenimui. Todėl buvo pradėta imti į kariuomenę valstiečius. Kaip žinome, prūsai savo kariuomenę pradėjo tvarkyti 18 amž. įkurdami nuolatinę kariuomenę iš tų pačių valstiečių. Kadangi Prūsuose buvo du klodu: dvarininkų - viešpataujantis ir valstiečių klodas, tai valstiečiai buvo žemesnieji kareiviai, o dvarininkai buvo karininkais. Toks luominis padalinimas buvo

visur. Dėl to kariuomenėje retai kada valstietis galėjo būti karininku. Vietos, kur dvarininkai pristato valstiečius į kariuomenę, buvo vadinamas rajonais, o vėliau kantonais. Iš tų rajonų kareivius jau toliau pristato tam tikram skirstymui. Kad būtų galima žinoti, ką reikia imti į kariuomenę, visus vyrus užrašo į knygas. Kadangi dvarininkai pristatydavo valstiečius, tai už tai jiems atlygina valstybės lėšomis ir tuo jie uždirba, nes paprastai dvarininkai yra karininkai, kurie pristato savo valstiečius į kariuomenę. Jis turėdavo ir kito pelno. Karininkai dažnai tyčia kareivius mokina tik žiemą, o pavasarį ir vasarą iki rudenio juos atleidžia dirbti sodžiaus darbų savo dvaruose. Tuo būdu tie pulkininkai uždirba, nes jie ima pinigus už kariuomenės išlaikymą per visus metus. Tai vyriausybė žinojo, bet nieko nesakė prieš viešpataujantį klodą. Kartais negaudavo savo valstiečių į kariuomenę, bet rūpinasi jų gauti iš kaimynų. Jie nenorėjo savųjų atitraukti nuo darbo. Bet kadangi nelabai buvo galima gauti svetimųjų, tai reikėjo imti savuosius. Draugingo ryšio tarp karininkų ir kareivių nebuvo. Drausmė buvo labai didelė ir ji buvo nelaikoma kankinimais. Todėl kareivis pavirto į numirusį organizmą ir praktiškos naudos nedavė. Ir tai vėliau pasirodė, kai prūsų kariuomenė susidūrė su prancūzų revoliucine kariuomene. Prūsų kariuomenė buvo sudaryta feodaliniais pagrindais ir ji negalėjo išsilaikyti prieš prancūzų kariuomenę revoliuciniu obalsiu vedama. Todėl prasidėjus karui su Prancūzija pradėta rimtai kalbėti apie kariuomenės reorganizaciją. Norėta rasti ryšį tarp karininkų, kareivių ir, kad tas ryšis nebūtų palaikomas vien baime. Su tokia ne reorganizuota kariuomene prūsai atėjo į Užnemunę. Prūsai darė sąrašus kariuomenei imti ir čia. Tų ėmimų vietų - kantonų buvo ir Užnemunėje. Kariuomenė nebuvo vieno sąstato, o maišytas: iš lietuvių ir lenkų. Į kariuomenę ėmė ir dvarininkų valstiečius. Del to tai iššaukė dvarininkų pasipriešinimą, nes jie iš to neturi naudos. Jie nebūdami karininkais negalėjo pasinaudoti kareivių jėga, o tuo tarpu iš jų atima darbo jėgą. Dvarininkai lietuviai karininkų karjera neužsiėmė. Į kariuomenę imamus valstiečius nebuvo lengva surašyti. Energingieji bėgo į miškus slapstydamiesi nuo karinės prievolės ir kartais tarp tų dezertyrų ir kariuomenės kildavo susišaudymų. Iš tų dezertyrų susidarydavo banditų būriai, kurie nenorėdavo eiti kariuomenėn. Taip Mariampolės paviete buvo susidaręs tokių banditų būrys vadovaujant Krušinskiui. Į jį įėjo dar keli dezertyrai kaip Rutkauskas. Jie kėlė šalyje nerimą ir dėlto juos suėmus kariuomenės teismas nusprendė nužudyti. Sunkiausia bausmė buvo paskirta Krušinskiui, kurį nutarė nužudyti tokiu būdu: jį įpinti į tekinius ir išlaužti kaulus. Bet jam nužudyti nebuvo rastas budelis ištisus metus. Tada iš Berlyno atėjo įsakymas pirma jį pasmaugti, o paskui jo lavoną įpinti į tekinius. Dėl tokių žiaurumų dauguma bėgo slapstydamiesi į rusų pusę. Jie galėjo bėgti delto, kad tarp prūsų ir rusų solidarumo nebuvo. Rusai galėjo neimti rekrutų iš naujų žemių, nes jų teritorija buvo plati. Žmonių buvo pakankamai ir nereikėjo gąsdinti žmonių rekrutų ėmimu. Tuo tarpu Prūsai buvo neturtingesni ir jie nagalėjo išvengti neėmimo į kariuomenę. Tuo laiku rusai prie prūsų sienos paskelbia 100 varstų zoną, kur

nebus imami rekrutai ir atbėgusieji iš kitur. Prasideda dideli bėgimai į tą neliečiamą zoną. Daugiausiai bėgo lietuviai. Persikėlę per Nemuną jie jau tampa laisvais, o rusai jų nesuimdavo. Del tokių bėgimų prūsų valdininkams kilo klausimas, kas daryti? Vietos valdininkai nori ir čia paskelbti tokią pat zoną, kur gyventojai nebus imami į kariuomenę ir bus dovanojama pabėgusiems nuo tos prievolės. Galų gale politinei situacijai pasikeitus ir susitarus su rusais del nusikaltėlių išdavimo tas bėgimas pasibaigė. Tas jau buvo vėlai padaryta, kai reikėjo daryti sąjungą prieš prancūzus. Taip pat bėga vyrai ir iš rusų užimamos dalies į Prūsus bijodami, kad juos nepaimtų į kariuomenę. Prūsai tokiems pabėgeliams iš Vokietijos, Rusijos ir Prancūzijos duoda vesti ūkį nemokant jokių mokesnių per pirmus 6 metus. Tokių pabėgelių 1800 m. buvę 2000 žmonių, 1801 m. - 3400 žmonių, o jau 1802 m. mažiau, nes tais metais imta reguliuoti tas klausimas. Ir delto sutartis "del išdavimo nusikaltelių ir dezertyrų" apie 1806 m. sustabdė tą bėgimą. Tie rekrutų bėgimai iš vienos pusės į kitą buvo vienintelis kelias pareikšti protestą prieš esamą tvarką."

<u>TIKYBA IR BAŽNYČIOS REIKALAI.</u> Kai prūsai užėmė Užnemunę ir kitas katalikiškas šalis, tai Prūsija pasidarė mišri tikybos atžvilgiu. Iki 1742 m. Prūsija išimtinai buvo protestantų šalis. Iki to laiko ji teturėjo tik apie 100.000 katalikų, o 1742 m. įgijus Šlėziją, ir iškarto gavo katalikų apie 800.000 . Vėliau katalikų skaičius dar padidėjo. Bet Prūsija visas tikybas toleravo, ypač Fridricho Didžiojo laikais. Mat pats Fridrichas netikėjo, jam tikyba buvo tik priemonė valstybės tikslams siekti.
"Jo nuomone visos tikybos geros. "Jei atvyktų į Berlyną machometonai, tai mes jiems statytume mečėtes". Jis buvo tikybos laisvės šalininkas ir leido tikybinėms organizacijoms tvarkytis, kaip liepia jų statutai. Jis mokėjo atskirti valstybės reikalus nuo tikybos. Po jo, kai soste sėdėjo jau ne indeferentai, bet karaliai protestantai, tai jau mišriai valstybei nebuvo galima duoti vieną tikybą, nors jie to ir labai norėjo. Užnemunėje negalėjo įsitvirtinti protestantizmas ir pripažinus tikybų laisvę jau nesikišo į kitų tikybų reikalus. Prūsai nori panaudoti kunigus kad jie padėtų valdyti gyventojus. Buvo jau leista mišrios vestuvės. Taiįėjo ir į Allg.Landrecht ir tik reikėjo pritaikinti vietoje. Kas dėl kunigų, tai Lietuvoje jis buvo nepriklausomas luomas. Valstybė galėjo dalyvauti tik vyskupų skyrime. Tuo tarpu prūsai negalėjo toleruoti, kad būtų toks luomas, kuris nepriklausytų nuo valstybės. Jie norėjo, kad kunigai tarnautų tik valstybei ir trauktų žmones prie ištikimumo valstybei. Kad tai pasiekus, buvo palikta senos kunigų teisės ir kanonų teismai, žinoma, esant maloniai prūsų Valdžiai jie negalėjo pasilikti jai skolingi ir jie jai buvo palankūs. Visgi reikia pripažinti, kad Prūsai mėgino paimti bažnytinį gyvenimą į savo rankas. Pažiūrėkime dar į tai, kur Allg.Landrecht kalba apie išpažintį. Sulig jo išpažinties paslaptis yra pripažįstama. Bet turi būti ir išimčių. Taip, jei nusidėjelis pasisakys kunigui, kad jis yra išdavęs valstybę, tai kunigas privalo pranešti vyriausybei. Mažuose dalykuose galima užlaikyti paslaptį. Ta

priedermė buvo pranešta katalikų kunigams. Delto kilo didelis protestas iš vyskupų pusės, kurie tai uždraudė daryti kunigams. Galų gale vyriausybė turėjo nusileisti. Bet už tą privilėgiją valdžia paėmė į savo rankas kunigų gyvenimo kontrolę pav. pamokslų ir susirinkimų. Ji kariavo ir su atlaidais Sako, kad tuo atitraukia žmones nuo darbo. Delto atlaidams daryti reikėjo turėti vyriausybės leidimą. Tokia buvo valdžios kontrolė. Ji turėjo reikalo ir su klajojančiais kunigais ir juos gaudė. Kas del vienuolių, tai juos pririšo prie vietos ir uždraudė naujų vienuolių priėmimą be valdžios žinios Dabar reikia pažiūrėti į tai, kaip buvo spręsta apie vienuolio apžadus. Sako, kad tie apžadai žmogui yra neprivalomi. Tas ginčas yra surištas su vieno lenkų vienuoliu pabėgusiu į Dancigą, kur jis norėjo apsivesti. Kilo klausimas ar jam galima vesti. Sako, čia yra vienintelė kliūtis tai vienuolio apžadai. Valdininkams reikėjo išspręsti klausimą, ar jie riša žmogų? Sulig Allg.Landrecht jie rišti negali, nes žmogus pasižada tik sau pačiam ir delto jam jų atsižadėjus, jis yra laisvas. Vėliau prieita prie to klausimo, kad vienuolis yra dar tam tikros organizacijos narys ir jis delto prieš išeidamas iš jos turi atsiklausti tos organizacijos vyresniojo. Pagaliau prieita prie išvados, kad tam vienuoliui reikia išeiti iš tos tikybinės organizacijos ir tada jis galės vesti.

Naujoje teritorijoje reikėjo sutvarkyti bažnytiniai reikalai. Užnemunėje nebuvo bendros dvasinės vyriausybės. Jos dalis prigulėjo prie Polocko kita prie Žemaičių, o dar kita prie Vilniaus vyskupijos. Buvo nutarta įsteigti naujoje provincijoje viena vyskupiją. Tam reikalui reikėjo gauti sutikimą iš senų vyskupų apie atsisakymą nuo jiems priklausančių vyskupijų dalių ir teisę iš papos įkurti naują vyskupiją. Iš Romos tą leidimą lengvai gavo.

Dabar reikėjo tartis su senais vyskupais, kad jie atsisakytų nuo tų vyskupijos dalių valdymo, kurios buvo po Prūsais. Jei Vilniaus vyskupas būtų tam reikalui pasipriešinęs, tai, aišku, jo niekas nebūtų galėjęs prispirti. Čia reikėjo tiktai drąsos. Bet anie vyskupai nesipriešino ir atsisakė lengvai, nes ir nebuvo reikalo. Visur valdė svetimieji: ir Užnemunėje ir šiapus Nemuno ir nebuvo reikalo vyskupijų skaldymui priešintis. Tai išsprendus reikėjo rasti vietų vyskupijos centrui. Ji buvo išrinkta prie Vygri ežero, kur buvo vienuolyno rūmai tinką ir vyskupams gyventi.Reikėjo ieško vyskupo, kuris būtų tinkamas tai vietai užimti. Puolė į akį kan.Karpavičius kuris buvo kultūringas ir išsilavinęs. Jis siekdydams anksčiau žmones jų nekurstė prieš naują valdžią, bet pareiškė gailesio, kad taip atsitiko ir prašė tikėtis geresnių laikų. Tuo tarpu lenkų vyskupai kurstė žmones prieš naująją valdžią. Tai jį iškėlė į vyskupus. Tapęs vyskupu pasidarė jau nebe toks lankstus ir nevisur leido kištis vyriausybei į bažnyčios reikalus. Delto jam kartais tekdavo nukentėti pav. jam sulaikydavo algos išmokėjimą Kitas klausimas tai del graikų tikybos žmonių ir unitų. Graikų tikybos išpažintojų buvo labai mažai. Iš pradžių vyriausybė norėjo įkurti ir jiems atskirą vyskupiją; bet vėliau apskaitė, kad jų yra maža ir vienos vyskupijos visiems prūsų stačiatikiams nebesteigė.

Kitas dalykas tai dėl unitų: gudų ir ukrainiečių. Jų skaičius buvo didelis, nors rusai juos ir persekiojo, bet prūsai juos suorganizavo ir davė atskirą vyskupiją. Kas dėl protestantų, tai jų šioje provincijoje buvo labai maža. Norėjo įkurti Balstogėje vyskupiją, bet tai labiausia reikalinga tik valdininkams, tai ir neįkūrė, nes matė, kad neapsimoka. Kitas klausimas tai vyskupų dvarai, Prūsų valdžios įsakymu visi jų dvarai buvo paimti į valstybės iždą. Juos paėmę jie padarė domėnais. Bet kas daryti su mažesniais žemės vienetais prie klebonijų? Juos nutarė neimti ir palikti klebonams. Be to, vysk. Karpavičiui padarė išimtį. Jis turėjo Prienuose dvarą, bet jis nebuvo sekulerizuotas, o paliktas jam. Kitas dalykas buvo su dešimtine, kuri buvo vienas iš pelno šaltinio kunigams pragyventi. Reikia pasakyti, kad ją prūsų valdžią sumažino. Ji nenorėjo, kad ūkininkai bereikalingai dalintų javus. Pagaliau susitarus su Roma dešimtinė perėjo į sumažintą mokesnį, kuris turi būti sumokamas klebonui. Jis jau nebsunkino dvarų.

MIESTAI. Dabar reikia paminėti miestus. Reikia pasakyti, kad prūsai jiem davė didelės reikšmės. Jie skaitė labai svarbiu dalyku prekybą ir pramonę, nes tai gali duoti daugiausia naudos valstybei. Todėl valstybei ir buvo svarbu, kad tarptų pramonė ir prekyba. Prūsų valdininkai tyrinėjo miestų būklę, apie ją daug rašė, bet nelabai ką darė. Jie nori sukurti stiprius miestus, bet neduoda patiems organizuotis. Jie nenori suteikti miestams autonomijos, o tuo tarpu trokšta, kad jie geriau tarptų. Taip pat buvo sprendžiami mokesčių klausimai. Kitas klausimas tai s t a t y - b a. Kadangi valdininkams ir kariuomenei reikėjo butų, o jų gerų naujoje vietoje nebuvo, tai ir ėmė statyti valdininkams namai. Atrodė, kad čionykščiai pirkliai nelabai ką tenusimano prekyboje, kviečia vokiečius juos čia kolonizuotis. Su miestienais yra surištas ir žydų klausimas. Jie turi savo atskirą istoriją prūsų valstybėje. Jų gyvenimas čia buvo suvaržytas ir jie turėjo pakelti daugelį mokesčių. Tas suvaržymas paliečia ir jų šeimyninį gyvenimą. Jiems nustatoma kas gali vesti ir kokią dalį gali gauti vyras. Žydai galėjo vesti tik čionykštes moteris ir, kad vyrai /žydai/ jų neieškotų kitur. Bet galima buvo vesti ir iš svetur, jei pati įneš gerą dalį. Be to, buvo nustatyta vedimo amžius. Bet jei yra vienturtis tėvams ir jei jis gauna gerą dalį, tai daroma išimtis. Jei kalbėsime apie pramonę, tai čia be uždraudimų nieko kito nebuvo daroma. Norėta žydus taipgi išmokyti amatų dirbti, o norint juos patraukti iš miesto prie žemės ūkio, buvo jiems už dirbimą žemės duodama premijos. Turime ir plačiau pakalbėti apie tas premijas. Jos yra absoliutinio monarchizmo žymė, kai pripažįstama, kad materialinis veiksnys yra svarbiausias. Todėl prūsų valdžia ir skyrė premijas linų gamintojams, tiems kurie turės geresnius žemės dirbimo įrankius, bičių laikytojams. Tos premijos buvo išskirstomos pavietų ūkininkams. Be to jos kėlė gyventojų darbingumą. Bet apie gavimą premijų - niekur neparašyta. Kas dėl švenčių, tai jas naikino, nes esą jų perdaug. Keliamas klausimas ir dėl pasninkų bei atlaidų.Pasninkus

norėjo todėl naikinti, kad, sako, darbininkas stipriau dirbtų jis turi ir stipriau pavalgyti. Taigi šiuo atžvilgiu prūsai daug naudingo padarė ir tais klausimais ji susitarė su katalikų bažnyčia. Daugiau buvo keblumų su graikais, kurie turėjo senąjį kalendorių ir dėl to pas juos tokių reformų negalėjo įvesti. Kas dėl spaudos, tai čia veikia cenzūra, ir tuo būdu nėra spaudos laisvės. Kadangi naujoje provincijoje nieko nebuvo spausdinama, be valdiško laikraščio Balstogėje, tai ir apie spaudos laisvę negalima kalbėti. Spausdiniai galėjo ateiti tik iš kitur. Todėl spauda nebuvo atgijusi. Kas del švietimo, tai jį norėta pakelti kūriant naujas mokyklas Bet kai pradėjo užsiimti tuo reikalu, tai mokyklų liko mažiau, nei buvo ankščiau. Toje srityje ji labiau rūpinosi kariais kolonistais, nei vietos žmonėmis. Tam reikalui norėjo sunaudoti vietos mokytojus. Buvo įsteigta mokytojų seminarija Pielke. Buvo galvota apie įsteigimą universiteto, nes nepasitenkinta Vilniumi. Norėta įtaisyti Breslauo katalikų universitetą, ir prie jo juridinį fakultetą. Jo vieta buvo manoma ir apie Frankfurtą, Oderį ir pagaliau Karaliaučių, kur jau buvo aukštoji mokykla. Karaliaučiaus universitetas apsiėjo brangiai valstybei, nes ten mokslus ėjo nepasiturintieji, kuriems reikėjo duoti stipendijas. Bet svarbus buvo ir kalbos klausimas. Kuria kalba reiktų jame dėstyti? Kadangi lenkų ir lietuvių aukštesnėse mokyklose buvo dėstoma dalykai su sustiprinta lotynų kalba, tai ir manyta, kad jas baigę mokiniai moka gerai lotyniškai. Delto iš Karaliaučiaus universiteto profesorių, ypatingai filosofų, buvo reikalaujama skaityti savo paskaitas lotyniškai, o iš kitų profesorių, skaitančių kitus dalykus, vokiškai. Naujieji studentai tuo būdu turėjo laikyti kvotimus pasirengiant sulig lotyniškai skaitytų paskaitų. Vėliau pasirodė, kad tie studentai moka lotyniškai mažiau, nei studentai baigę vokiečių gimnazijas. Todėl jie geriau mokinasi vokiečių kalbos ir klauso paskaitas vokiškai. Pagaliau nutarė, kad nereikia skaityti lotyniškai paskaitų. Taigi švietimo dalykuose nedaug ką padarė prūsai.

<u>ŽEMĖS KNYGOS. ŽEMĖ.</u> Svarbiausias klausimas tai ž e m ė . Prūsų valdininkai norėjo sužinoti, kas yra žemių savininkai, ir kokiais pamatais kas ją valdo. Delto buvo įvesta hipotekos knygos ir buvo surašyta visi žemės savininkai. Tas buvo įvesta pirmiausia Užnemunėje, ne Prūsuose. Tas klausimas buvo iškeltas 1797 m. su tikslu surašyti žemės savininkus ir jos perleidimą vienas kitam. Sulig dokumentų buvo visa tai surašyta. Iš žemės gyveno: bajorai, dvarininkai ir valstiečiai, kurių tarpe buvo laisvųjų ir baudžiauninkų. Be to dar buvo domėnų - karališkųjų žemių, kurias valdė karaliaus valdininkai. Jie galėjo būti ir kam nors išnuomuoti. Galėjo dar būti ir pensinių dvarų - užsitarnavusiems valdininkams. Kas dėl bajorų, tai jie turėjo tas pačias teises, ką ir prūsų bajorai, tik neturėjo politinių teisių, nors kaikada ir leidžiama rinktis paviete savo klausimų apsvarstyti. Seimelių jau nėra. Buvo bajorų, kurie ankščiau tarnavo galingiem ponams. Bet jiems dabar išnykus ir jie buvo atleisti. Prūsuose buvo daug karališkų dvarų, ypač Lietuvos dalyje. Kilo klausimas, kaip juos sunaudoti

Bet ir čia panaudojo tuos pačius metodus, ką ir Prūsuose, nes dauguma tų dvarų buvo išdalinti padariusiems valstybei nuopelnų, bet tikriau sakant jie gavo už pažintį t.y. protekciją. Dabar reikia išspręsti klausimus, kurie buvo surišti su dvarais, dvarininkais ir valstiečiais. Kas del dvarų tai juos apskaitė ir daugumą nutarė išnuomuoti. Čia reikėjo atskirti dvarų - domėnų laukus nuo sodžiaus laukų. Be dvarų domėnų buvo valdžios žinioje ir mažesnių dvarų. Juos nutarta atiduoti ūkininkams už čyžę. Čyžė buvo nustatyta žiūrint derliaus: javais arba pinigais. Kas del žemių išnuomuotų ant 20 metų, tai nuomą galima keisti. Prūsų valdžia apskaitė,kad paveldimoji nuoma duoda daug naudos ir norėjo visus valdiškus dvarus taip išnuomuoti, bet tam pasipriešino dvarininkai. Vėliau visur buvo įvesta "paveldėjamoji nuoma". Taip pat nutarta valdišką žemę paveldimos nuomos būdu atiduoti kolonistams, nes jie daug moka. Į tuos dvarus viliota daug ūkininkų. Garsus buvo Kidulių dvaras, kur labai tankiai mainėsi jo nuomininkai. Iš pradžių jame buvo vokiečiai kolonistai; vėliau, kaip jis priklausė Varšuvos kunigaikštijai, ten buvo kiti; o dabar jį nuomoja prūsai. Taigi kolonizacija buvo varoma mieste ir sodžiuje. Vienas svarbiųjų klausimų buvo baudžiauninkų klausimas. Pradėta galvoti apie baudžiavų panaikinimą. Juk negalėjo visą laiką taip būti ir reikėjo ieškoti išėjimo. Prūsų valdžia norėjo baudžiavas pirma panaikinti savo žemėje, o paskui Užnemunėje. Kartais gyventojams buvo sakoma, kad jas panaikins karalius. Bet kad valdžia imtųsi žygių padėti valstiečiams, tai to nebuvo matyti. Jau 18 amž. protestantai reikalauja naikinti baudžiavas. Kas del valstybės, tai ji žiūrint įstatymų, buvo žmonių gynėja. Sulig įstatymų valstietis buvo "Untertan", valdinys, bet ne daiktas. Bet jeigu žiūrėsime teisinės pusės, tai jis ir jo žemė priklauso dvarininkui. Juk buvo atsitikimų, kad Karaliaučiuje parduodavo valstiečius iš licitacijos. Laikraščiai rodo, kad jų padėtis buvo tokia pat, kaip ir Lietuvoje. Prūsuose tik manyta jais rūpintis. Taigi valdžiai iš tų šalių buvo daug naudos, nes surinktus pinigus buvo galima išleisti kariuomenei. Tuo tarpu ji čia nieko, dargi nei melioracijos nepadarė.

Dabar pažiūrėkime kaip Užnemunė išėjo iš po Prūsų valdžios. Prūsai gavo didelį žemės plotą po Lenkijos-Lietuvos dalybų, bet jame nebuvo sandarumo. Čia jau buvo 3/5 ne vokiško elemento ir del to tas organizmas turėjo plyšti. Tų kraštų Prūsai negalėjo išlaikyti. Politinė situacija pasikeitė. Karams ištuštinus kraštą gyventojams reikėjo mokėti kontribuciją, o valdžia gyventojams nieko nedavė. Absoliutinė monarchija ėmė irti. Dar buvo stiprus Fridriko Didžiojo monarchizmas, bet ir jis jau buvo pradėjęs pūti. Jo įpėdiniai norėjo eiti jo pėdomis, Bet Fridrikas Didysis buvo savo karais ištuštinęs kraštą. Be to įpėdiniai neturėjo tėvo gabumų ir todėl organizmo irimas ėjo toliau. Buvo numatyta reformų reikalingumas, bet jų niekas nedarė. Be to, jei pažiūrėti prūsų ir prancūzų kariuomenės, tai jų tarpe buvo didelis skirtumas. Prūsai labai atjautė tą karą, nes jis labai naikino šalį. Napaleonas užkariavo prūsus ir kariuomenė visą

naikino. Prūsų kariuomenė greitai buvo nugalėta. Kas del prancūzų kariuomenės, tai ten nebuvo ilgos karo tarnybos, o visuotinieji vyrų šaukimai. Ta kariuomenė kariavo už tam tikrą ideją, ji manė nešanti žmonijai laisvę. Ji, žinoma, ta ideja galėjo netikėti, bet jei ji įtikina kitus, tai tai tas ją pastiprina. Be to, prancūzų kariuomenėje nebuvo luomų, nes į karininkų tarnybą galėjo prasimušti visi gabieji. Juk prie Napoleono, prasimušė toks Fryzeris, kuris buvo duonkepio sūnus. Tuo tarpu pas prūsus visi vadai buvo kilę iš dvarininkų ir baronų. Todėl kur buvo žiūrėta vien karininko kilmės, o ne jų gabumų, tai tokia kariuomenė turėjo išnykti. Ankščiau prūsai sakė, kad jie Napoleoną lengvai nugalės ir jau galvojo apie Olandiją, Belgijos ir kitų šalių užėmimą, bet Napoleonas juos lengvai nugalėjo dargi rusus pagąsdindamas. Dabar jau ne prūsai diktavo taikos sąlygas, bet jiems - Napoleonas. Taigi blogiausioje padėtyje atsidūrė prūsų karalius, kuris manė laikytis tame kare diplomatiškai. Jis svyravo už ir prieš Napoleoną. Bet kai Napoleonas nugalėjo, tai jis ne tik nieko negavo, bet dar su juo Napoleonas nesiskaitė, o tarėsi tik su rusų caru Aleksandru".

<u>T I L Ž Ė S T A I K A /1807.VII.7 ir 9/.</u>

Prūsai buvo rusų sąjungininkai prieš Napoleoną. Bet prūsams kare nesisekdavo. Jie dažnai pralaimėdavo kare. Rusai taip pat buvo gavę smūgių iš Napoleono kariuomenės. Jau birželio mėn. 13 d. rusų caro Aleksandro brolis Konstantinas išrodinėjo carui, kad esą reikalinga daryti paliaubas su prancūzais. O rusai manė, kad jie kariauja tik dėl prūsų. Konstantinas net viešai keikė prūsus, esą rusai dėl jų kraują lieją ir galvas dedą. Iš tikro rusai tik dėl savo reikalų kariavo.

Rusų kariuomenė buvo sumušta ties Friedlandu. Ji turėjo pasitraukti už Nemuno. Caras būdamas Alytuje birželio 16 d. sužinojo, kad jo armija sumušta. Be to, caras iš vadovybės išgirdo, kad rusų kariuomenės būklė esanti sunki: kareiviai esą vargo, skurdo ir ligų apimti. Todėl jam patarė skubiai susitaikinti su prancūzais. Caras pasiuntė pas Napoleoną kunigaikštį Labanovą, siūlyti taiką. Napoleonas, kaip gudrus karys ir diplomatas, rusų pasiuntinį priėmė nekaip nugalėtąjį, bet kaip būsiančiojo sąjungininko atstovą. Rusas tirpo iš džiaugsmo ir tuoj pranešė carui, kuris buvo Tauragėje savo stovykloje. Caras pareiškė pats noro pasimatyti su Napoleonu. 1807 m. birželio mėn. 25 d. abu viešpačiu pasimatė ant Nemuno keltuvo pirmą kartą. Kalbėjo jie be tarpininkų, be ministerių. Caras Aleksandras norėjo pats pasimatyti su Napoleonu, nes tikėjo Napoleoną sužavėsiąs taip, kaip žavėdavo salionuose damas ar silpnabudžius diplomatus. Bet čia skaudžiai apsivylė. Vėliau derybos ėjo Tilžėje, kuri buvo neutralizuota. Napoleonas norėjo viešpatauti Vakaruose, carui siūlė - Rytuose. Caras sutiko. Bet tuodu viešpačiu visą laiką vesdamu derybas norėjo vienas antrą apgauti. Napoleonas nenorėjo užtvaro tarp Prancūzijos ir Rusijos. Caras būtinai reikalavo užtvaro, nes bijojo prancūzų. Tad carui rei-

kalaujant buvo palikti Prūsai, nors ir gerokai apkarpyti, ir sudaryta Varšuvos kunigaikštija. Napoleonas siūlė Aleksandrui pasidaryti ir Lenkijos karalium, nes žinojo, kad lenkai veiks į rusų politiką, bus tuoj ginčų tarp prūsų ir austrų iš vienos pusės, rusų - iš kitos pusės. Tuo pasinaudos Prancūzija ir laimės. Bet šį planą iššifravo rusai ir atmetė. Caras siūlė Lenkijos karalium padaryti Napoleono brolį Jeronimą, bet ir tas buvo atmestas, kaip netikęs prancūzų reikalams.

Į derybas Napoleonas prūsų neįsileido. Jis į juos žiūrėjo su panieka. Nieko negelbėjo ir karalienės Luizės artistiški gestai. Atvykusi nesužavėjo Napoleono.

Tilžės taika buvo pasirašyta tarp rusų ir prancūzų 1807 m. liepos m. 7 d. Ji susidėjo iš 3 dalių: viešosios, slaptosios ir dalies apie sąjungą.

Pirmoji dalis be rusų-prancūzų taikos sutarties, nustato Prūsų karalystės sienas, ir skelbia Varšuvos kunigaikštijos įkūrimą po Saksų karalium. Derybose dėl naujųjų Prūsų sienų, dėl Varšuvos kunigaikštijos įsteigimo tedalyvavo tik rusai ir prancūzai, nesiklausė nei prūsų, nei lenkų, nei lietuvių. Prūsams buvo padiktuota taikos sutartis. Jų sienos liko tose ribose, kurias jie turėjo iki 1772 metų, bet ir čia buvo dar kiek atkirpta. Dabar prancūzų įtaka siekė Europos centro nuo Reino per Saksus iki Nemuno, vadinasi, Napoleonas valdė visą senovės Vokiečių Imperiją, bet caro jis Rytų viešpačiu nepadarė.

Napoleonas pakvietė Prūsų užsienių reikalų ministerį ir pasakė, kad su Prūsais derėtis nebesą tikslo. 1807 m. liepos m. 9 d. buvo su prūsais pasirašyta sutartis. Iš tų Prūsų žemių, kurias jie gavo po 1772 m. sudaroma Varšuvos kunigaikštiją. Dancigas padaromas savarankišku miestu Saksų ir Prūsų protektorate. Varmės sritis palikta Prūsams, Balstogės - atiduota rusams. Archyvai grąžinami prideramoms valstybėms. Liepos 12 d. pasirašyta dar konvencija, apie laikinę prancūzų okupaciją ir kontribuciją, kurią prūsai turėjo sumokėti prancūzams.

Varšuvos kunigaikštija buvo sukurta rusų carui reikalaujant. Mat caras bijojo prancūzų, tad ir padarė platų pylimą tarp tų valstybių. Prūsai taip pat buvo pylimas.

UŽNEMUNĖ VARŠUVOS KUNIGAIKŠTIJOJ /1807-1815/.

Varšuvos Kunigaikštija. Iabar tenka apsistoti prie to, kaip Užnemunė buvo įjuntgta į Varšuvos kunigaikštiją ir kaip Varšuvos kunigaikštija buvo sudaryta. Prancūzų revoliucija pradėjusi kovą viduje prieš viešpataujantįjį luomą, nepasitenkino viduje. Prancūzai paskelbė visoms pavergtoms tautoms laisvę, jie vedė karus tais obalsiais. Bet gyvenimo realybė diktavo ką kitą patiems prancūzams. Jie kitoms tautoms begalėjo skelbti laisvę tiek, kiek jų interesai to reikalavo. Tad jų revoliucijos bangos buvo surištos su ištisa eile kitų dalykų. Čia revoliucijos kova virto kova dėl prancūzų hegemonijos Europoje, o gal ir visame pasaulyje.

Dėl sėkmingų karų prancūzai jau buvo įsistiprinę vokiečių žemėse.Bet to prancūzams nebuvo gana. Jie turėjo prieš akis didesnius priešus, kurie visur jiems kišo koją. Tai buvo anglai ir dalinai rusai. Šioje kovoje vienos tautos ėjo Napoleonui pagelbon, kitos prieš jį. Napoleonas nugalėdamas savo mažesnius priešus susidūrė su Rusija. Pastaroji taip pat norėjo plėstis į visas puses, bet Europos valstybės jai trukdė. Juk XVIII amž. rusai galvojo apie artimą konfliktą su prancūzais, norėjo įsigalėti Konstantinopolyje, o iš čia patekti į platųjį pasaulį. Rusai buvo pradėję įsistiprinti Maltos saloje. Išsigando besiplečiančios rusų jėgos prancūzai. Jie ėmė siūlyti rusams viešpatauti Rytuose, o patys norėjo viešpatauti Vakaruose. Bet čia kilo klausimas dėl Prūsijos. Prūsai ankščiau buvo rusų sąjungininkai prieš prancūzus. O pastaruoju laiku norėjo laikyti neitralitetą. Bet Napoleonas prūsams statė aiškiai klausimą: ar prieš jį, ar su juo? Taigi, Napoleonas sumušęs rusus ir prūsus, panorėjo visai panaikinti prūsus. Rusų caras dėjo ypatingų pastangų, kad palikti Prūsiją. Jei būtų panaikinta Prūsija, tai Rusijos ir Prancūzijos sienos būtų rubežiavusiosi. Rusai labai bijojo prancūzų ir norėjo užtvaro. Pagaliau, prancūzai sutiko palikti Prūsiją, tik gerokai apkarpytose ribose. Iš prūsų buvo atimta užgrobtosios žemės. Dalis žemių atiduota Saksams, kurie buvo ištikimi Napoleono vasalai. O iš likusių žemių nutarė sudaryti atskirą kunigaikštiją, kuri buvo pavadinta Varšuvos kunigaikštija. Kunigaikštija buvo sudaryta taip, kad galėtų rusai ir prancūzai susiartinti. Todėl naujas junginys nepavadintas lenkų valstybe, o Varšuvos kunigaikštija, nes jei būtų sukurta Lenkijos valstybė, tai lenkai būtų pareiškę pretenzijas į buvusiąs žemes, ko rusai bijojo, nes buvo užgrobę nemaža žemių.

Čia Napoleonui, be to, buvo proga bent dalinai patenkinti lietuvių ir lenkų svajones. Jis neva grąžino jiems tėvynę. Juk lenkai ir lietuviai kariavo su prancūzais iš vieno. Toks Dombrauskas kariavo Italijoj už prancūzų reikalus ir įtakos praplėtimą. Kariavo prieš italų kunigaikštijas. Vėliau, kai reikėjo Užnemunėje sukilimą daryti, Dombrauskas buvo parkviestas ir kariavo Prūsuose. Napoleonui sukilimo reikėjo, nes sukilimas silpnino jo priešus. Lenkai kariavo ne tik Italijoje, bet ir Ispanijoj ir kitur. Ispanijoj jie malšino liaudies sukilimą prieš prancūzus. O Napoleonas šiais kariais buvo labai patenkintas, nes jis brangino savo prancūzus. Geriau svetimieji tegu kariauja. Taigi, už kariavimą reikėjo emigrantams ką nors pažadėti. O kai Napoleonas ėmė vesti derybas su rusais , tai lenkai ir lietuviai ėmė įtarti Napoleoną. Čia ir buvo Napoleonui kozeris atsilyginti emigrantams, sudarant Varšuvos kunigaikštiją. Nors ši kunigaikštija buvo sudaryta daugiau rusams reikalaujant, bet Napoleonas mokėjo naudotis šia proga,- neva dalinai grąžino lenkams ir lietuviams tėvynę, kurią sujungė personaline unija su saksų valstybe. O saksai buvo ištikimi vasalai Napoleono,tad tuo sustiprino savo jėgas, ir apkarpė savo priešą - Prūsus.

Varšuvos kunigaikštija pavadinta nuo sostinės Varšuva. Tautinio momento nežiūrėta, nes čia buvo įjungta lietuviškoji Užnemunė.

Taigi, Varšuvos kunigaikštija buvo kompromiso vaisius tarp rusų ir prancūzų. Tai buvo sudaryta diplomatų ir pačių viešpačių pasitarimuose. Napoleonas buvo ne tik genialus karys, bet ir įstatymų leidėjas, ir administratorius ir puikus diplomatas. Jis nebuvo karo šalininkas, kaip tikslo, bet į karą žiūrėjo, kaip į priemonę. Jis žinojo, kad kare galima laimėti, bet galima ir prakišti. Tad jis tikslo visuomet siekdavo kitomis priemonėmis, bet jei jau negalima diplomatiniu keliu, karinėmis demonstracijomis ir t.t. pasiekti tikslo, tai jis griebdavosi karo. Taigi, čia jis diplomatiniu keliu sutvarkė reikalus su rusais, nes jam rūpėjo rusus, tą galingą jėgą, įtraukti į karą prieš anglus. Anglai ir prancūzai iš seno nesutarė, konkuravo dėl pasaulio įtakos. XVIII amž. tarp prancūzų ir anglų buvo didelės varžytynės Afrikoje, Indijoj, Amerikoje ir k. dėl kolonijų. Aigiptas buvo seniau užkariautas prancūzų, vėliau anglai iš jų atėmė. Amerikos Jungtinės valstybės nuo anglų atsiskyrė prancūzams padedant. Taigi, anglai ir prancūzai XVIII a. pradėjus kilti abiejų valstybių galybei, ima smarkiai kliudyti viena antrai. Angali džiaugėsi prancūzų revoliucija, nes manė, kad revoliucija susilpnins Prancūziją. O revoliucija iškėlė žemesniąją gyventojų klasę, kuri buvo aristokratų ilgus mažius spaudžiama, bet kurioje buvo susikaupę nepaprasta jėga ir iniciatyva; tad ši revoliucija netik nenusilpnino Prancūziją, bet sustiprino ir davė prancūzų tautai genialių vadų, kaip Napoleonas ir k. Napoleonas suprato anglų stiprumą ir pavojų ir todėl sudarė taiką su rusais. Jam reikėjo sąjungininkų prieš galingus anglus. Tad ir Napoleono skelbiamoji tautų laisvė, buvo vykdoma tiek, kiek reikalavo Prancūzijos iškilimo interesai. Napoleonas vadavo tautas, jei Prancūzijai tat buvo naudinga. Tad ir Varšuvos kunigaikštiją jis sudarė todėl: 1/ kad rusai buvo suintresuoti turėti didesnį užtvarą tarp Prancūzijos ir Rusijos. Jam reikėjo gerų santykių su rusais prieš anglus; tad rusams tuo pasigerino. 2/ Reikėjo pasigerinti lenkams, nes lenkai kariavo už jo garbę ir galybę. Dabar personalinėje unijoj su saksais, kurie buvo ištikimi Napoleono vasalai, lenkai ir toliau plės jo įtaką. 3/ Apkarpė jis savo priešus Prūsus. O kai nuvažiavo Lietuvos delegacija į Tilžę ir prašė įkurti Lietuvos kunigaikštiją, tai buvo atsakyta, kad jau esą pradėtos derybos su rusais ir dabar tas klausimas nekeliamas. Mat rusai to nenorėjo, nes jie valdė Lietuvos žemes, todėl Napoleonas ir nekėlė to klausimo, kitaip būtų rusus, savo būsiančius sąjungininkus atšaldęs.

Ir Napoleonas ir Aleksandras jautėsi esą gudri žmonės. Ypač taip manė apie save Aleksandras. Jam atrodė, kad jis žavi salionuose moteris, tai jis toks pat žavingas esąs ir diplomatas - politikas. Tą silpnybę gerai suprato Napoleonas ir jam mokėjo taikyti į jo silpnybes. Tad prancūzai prikalbino carą į sąjungą prieš anglus. Caras iš Tauragės, o Napoleonas iš Tilžės išplaukė Nemunu susitikti ir tartis dėl sąjungos. Manė, kad nieks jų nežinos. Bet anglai tai nuuodė. Būk anglų konsulo Klaipėdoje brolis, seniau buvęs Rusijoj mokytoju ir mokėjęs visokių kalbą, buvęs pasiųstas Užnemunėn sekti viešpačių pasitarimą. Atvykęs anglas Užnemunėn, prigirdęs vieną ka-

reivį - kazoką, gerai jam užmokėjęs ir gavęs jo drabužius. Persirengęs. Buvęs išrinktas sargybon ir turėjęs sergėti viešpačius ir nieko neprileisti prie jų. Po pasikalbėjimo, atidavęs kareiviui drabužius ir grįžęs Klaipėdon, o iš čia išplaukęs į Angliją. Po dviejų savaičių anglai ėmė bombarduoti Kopenhagą, naikinti rusų ir prancūzų laivus. Kilo didelis triukšmas: esą anglai iš pasalų negalį pulti! Iš kur jie sužinojo apie susitarimą? Tik vėliau tas paaiškėjo, kai buvo išleisti memuarai.

TERITORIJA. Žemės atimtos nuo Prūsų, kurias jie buvo anksčiau užgrobę, buvo priskirtos Varšuvos kunigaikštijai. Bet Balstogė teko rusams. Be to, 1809 m. buvo atimta nuo austrų Galicija ir priskirta Varšuvos kunigaikštijai. Tautinio momento nežiūrėjo, nes į ją įėjo lietuvių gyvenamoji dalis - Užnemunė.

KONSTITUCIJA. Varšuvos kunigaikštija buvo konstitucinė monarchija. Jai konstitucija buvo padiktuota Drezdene, Saksų sostinėje. Čia buvo atvykęs ir pats Napoleonas, kuris davė instrukcijų, ką reikės daryti su būsimąja valstybe. Buvo čia atvykę ir lenkų ponai, kurie tikėjosi, kad jų norai rašant konstituciją bus išklausyti. Jie norėjo, kad būtų atstatyta gegužės 3 d. konstitucija. Jiems atrodė, kad tai būtų padaryta maksimum, ką galėjo tuo laiku padaryti. Bet jų norų nieks neklausė ir net jų teikiamų pataisų prie Drezdeno konstitucijos maža tebuvo atsižiūrima. Drezdene buvo padiktuota konstitucija. Čia Napoleonas diktuodamas konstituciją žiūrėjo, kad ponų bajorų klodas negalėtų trukdyti valdžios aparato veikimo, taip kaip jie anksčiau trukdė. Napoleonas norėjo taip sutvarkyti kunigaikštiją, kad Prancūzija galėtų sunaudoti šios valstybės materialinius ir karinius resursus.

Kalbant apskritai, tenka pasakyti, kad toji konstitucija nėra demokratinė tikrąja žodžio prasme. Ji skyrėsi nuo konstitucijų sukurtųjų pačioje Prancūzijoje ir vėlesnių laikų konstitucijų. Tiesa, demokratinės konstitucijos sąvoka įvairuoja. Anksčiau Lenkijos ir Lietuvos valstybėje demokratinis principas buvo taikomas tik bajorams, kiti klodai neturėjo politinių teisių. Kartais demokratine vadiname tokią valstybę, kur vyrai turi politines teises, o moterys neturi; kartais kur vyrai ir moterys turi teises ir t.t. Atėnų demokratijoj turėjo teises tik maža saujelė gyventojų. Čia reikia žiūrėti, koks realus konstitucijos turinys. Drezdeno konstitucijoj taip pat nebuvo suteikta visiems lygių teisių, bet buvo panaikinta luominiai skirtumai. Napoleonas suprato, kad luominė valstybė negalėjo būti stipri. Tad luomus naikino. Aišku, jei privilegijuojamas žmogus dėl kilmės, o ne dėl gabumų, tai nėra geras dalykas. Kitas dalykas krenta į akis, kad toje konstitucijoj yra daugiau monarchizmo žymių, negu anksčiau sukurtose Napoleono konstitucijose. Be to, jis čia daro nuolaidų kitais pagrindais dvarininkams. Juo toliau nuo Prancūzijos, juo demokratinis principas konstitucijose blunka. Siaurinama daugiau žemesnių klodų teisės. Mat jis galvojo, kad ką turi prancūzai, tas netinka Europos Rytams. Esą reikalinga skaitytis su istorine būtinybe. O be to, jis tikė-

jo, kad teks kariauti su anglais, - derinosi prie monarchų.

1808 m. liepos mėn. 22 d. konstitucija yra padalinta į 12 artikulų, artikulai padalinti į titulus. Konstitucijos originalas parašytas prancūzų kalba.

Buvo padarytas Varšuvos kunigaikštijai vertimas. Jei kartais būdavo skirtumų tarp originalo ir vertimo, tai būdavo privalomas originalas prancūzų kalba. Oficialaus vertimo nebuvo.

DĖL KONSTITUCIJOS TEKSTO. I titule yra bendri dėsniai. Pasakyta, kad viešpataujanti tikyba yra katalikų, bet visos tikybos yra lygios ir laisvos. Varšuvos kunigaikštija padalinama į 6 vyskupijas: iš jų vienas yra arkivyskupas, 5 vyskupai. Tiek pirmuose tituluose. IV titule - naikinama vergija. Visi piliečiai lygūs prieš įstatymus. Asmens laisvės teisė ginama teismo. Asmens laisvės principas paimtas iš Prancūzijos. Toliau eina apie vyriausybę. Varšuvos kunigaikštis yra saksų karalius. Sostas paveldimas ta tvarka kaip saksuose. Valdžia priklauso karaliui. Karalius gali palikti vicekaralių, bet šis neturi visų karaliaus teisių. Bet jei vicekaraliaus nepaliks karalius savo vietoje, tai jis turi paskirti savo vieton ministerių tarybos pirmininką. Karalius sušaukia seimelius ir pirmininkauja seime. Paskui eina ministeriai ir valstybės taryba. Valstybės taryba susidaro iš ministerių. Pirmininkauja joje karalius, vicekaralius ar pirmininkas karaliaus paskirtas. Ministeriai yra šie: teisingumo, vidaus ir tikybos, karo, pajamų ir iždo, policijos ir valstybės sekretorius. Jie yra atsakomingi prieš seimą. Valstybės taryba svarsto įstatymų projektus, administracijos ir teismo klausimus. Dėl seimo yra titulai 4,5 ir 6. Seimas susideda iš 2 rūmų: pirmieji rūmai - senatas, antrieji - kvieslių-atstovų. Į senatą įeina 6 vyskupai, 6 vaivados, ir 6 kastelanai. Senatoriai yra skiriami iki gyvos galvos. Senatas dalyvauja administracijos ir įstatymų leidime. Jis turi žiūrėti, kad seimo priimtas įstatymo projektas nebūtų priešingas konstitucijai, kad tuo nebūtų trukdomas seimo darbas, kad nekenktų saugumui. Atstovų rūmai susideda iš 60 atstovų, kuriuos renka seimeliai. Jie renkami pavieto seimeliuose po 1 atstovą nuo pavieto. Atstovas turi turėti nemažiau 24 metų. Į atstovų rūmus dar įeina 40 gminų arba valsčių atstovų. Seimeliuose susirenka bajorai ir renka atstovus, o gminuose susirenka žemininkai, žemės valdytojai ir tie piliečiai, kurie turi renkamąsias teises. Seimeliuose bajorai vieni tedalyvavo, taigi, bajorų buvo dauguma. Gminuose dalyvavo nebajorai, žemės valdytojai, amatininkai, klebonai, vikarai, artistai, puskarininkai, kareiviai, kurie atsižymėjo kare, karininkai ir kareiviai, kurie yra tarnyboje. Seimelių rinkimuose dalyvavo bajorai, čia dalyvavo visi kiti žmonės. Pastarųjų skaičius didesnis, o siunčia mažesnį skaičių atstovų. Kiti titulai kalba apie administraciją, teismą, apie kariuomenės įtaisymą.

Dar tenka paminėti apie seimą ir jo sudarymą. Gmina - tai tam tikras skaičius gyventojų, kuris turi nemažiau 600 gyventojų turinčių teisės balsuoti. Atstovai renkami 9 metams. Kas trys metai vienas trečdalis ats-

tovų perrenkamas. Ministriai taip pat buvo rūmų atstovais ir turėjo sprendžiamąjį balsą. Seimas svarstė įstatymų projektus įteiktus ministerių, be to, iždo, pilietybės ir kitų žmonių klausimus. Seimelius ir gminas šaukė karalius. Seimelyje ir gminuose turėjo teisės rinkti 21 metų amžiaus piliečiai. Kai dėl administracijos, tai kraštas yra padalintas, prancūzų pavyzdžiu, į departamentus, kuriuos valdo prefektai. Kiekviename departamente yra taryba, kurioje dalyvauja nuo 3 iki 24 asmenų. Miestai turi tarybas ir burmistrus. Prefektus skiria karalius. Varšuvos kunigaikštijoj pagal konstituciją veikia Napoleono kodeksas. Teismas - viešas. Pavietuose bylas sprendžia taikos teisėjai. Departamentai turi aukštesnės teismo instancijas tribunolu vadinamas, kurie sprendžia civilines bylas. Taikos teisėjų kandidatus renka pavietų seimeliai po 3, o iš jų vieną karalius patvirtina teisėju. Teisėjai skiriami iki gyvos galvos, ir juos gali atstatyti tik karalius. Kariuomenės yra 30.000. Saksų karalius kariuomenę gali pakeisti, paimdamas iš Varšuvos kariuomenės į saksus, o iš saksų siunčia į Varšuvą. O jei yra reikalo saksų karalius gali ir daugiau kariuomenės pasiųsti į Varšuvą, bet tada už virš norminę kariuomenę moka mokesnius saksai. Visi valdininkai skiriami iki gyvos galvos, išėmus seimo atstovus. Jie turi būti Varšuvos kunigaikštijos piliečiai. Aktai, sprendimai, įstatymai rašomi lenkų kalba.

UNIJA SU SAKSAIS. Saksų karalius yra drauge ir Varšuvos kunigaikštis. Paveldėjimas eina saksų įstatymais. Tai buvo personalinė unija su saksais. Buvo sudaryta unija tik viešpačio atžvilgiu, daugiau nieko nebuvo. Šiaip buvo savystovės valstybės, atskir administracija.

Apie seimą, gyventojus, piliečių teises minėjome kalbėdami apie konstituciją. Juridiniai gyventojai visi buvo lygūs prieš įstatymus, asmens teisės ginamos teismo. Tad buvo fiksuotos tos piliečių teisės, kurios buvo iškeltos prancūzų revoliucijos. Dabar tenka apsistoti prie valstiečių būklės. Asmens vergovė buvo panaikinta, bet apie valstiečių santykių sutvarkymą nieko nebuvo pasakyta. Kilo klausimas, ar žemė, kurią turėjo valstiečiai paimti sau, ar turi palikti ponui. Bajorai dvarininkai buvo nepatenkinti dėl valstiečių teisių praplėtimo, o tuo labiau tas nepasitenkinimas būtų reiškęsis, jei jiems būtų atėmę žemes ir atidavę valstiečiams. Tą klausimą išsprendė saksų karaliaus dekretas Varšuvos kunigaikštijai, kur jis sako, kad konstitucija paliuosuoja valstiečius nuo baudžiavos, bet žemės jiems neduoda. Žemė buvo ir liks dvarininkų nuosavybė. Valstiečiai galėjo gyventi ponų žemėje, kaip nuomininkai ar kitomis teisėmis. Pirmą gyveno ponų žemėje, kad ponas turėjo teisės reikalauti, kad gyventų ir jam lažą eitų, o dabar gyvena, jei ponas leidžia. Jie gali susiderėti dėl sąlygų. Nors juridiniai valstietis buvo laisvas, bet esmėje kai kuriuose dalykuose jo būklė paliko tokia pat, būtent: valstietis ėjo lažą, kaip ir pirma. Tik čia jau pasekmės kitos, - dirba kol valstietis nori. Prieš jo norą pririšti nebegalima. Pradžioje dvarininkai buvo išsigandę, nes valstiečiai bėgo iš sodžiaus į miestus. Bet pasirodė, kad mieste nėra, kas veikti.

Teko grįžti į sodžių ir priimti tas sąlygas, kurias jiems davė dvarininkai. Buvo atsitikimų, kad dvarinikai išvydavo valstiečius iš savo dvarų ir tuo žvilgsniu valstiečių būklė pablogėjo. Anksčiau negalėjo ponas išvyti baudžiauninko. Buvo žmonių, kurie anksčiau gyveno pono žemėje paveldimosios nuomos teisėmis. Paskui mokėjo tam tikrą nustatytą čyžę - mokesnį. O pabrangus produktams,- ir pinigams atpigus, ta čyžė nebuvo sunki. Žemė skaitėsi valstiečio, tik jis turėjo mokėti mokesnį. Dabar išaiškinus, kad žemė ponui priklausė, ir tuo čyžininkai neteko savo privilegijų ir jie turėjo daryti naujai sutartį su ponais. Taigi, ir čia būklė pablogėjo.

MIESTAI turėjo savo tarybas ir burmistrus. Tarybos narių skaičius priklausė nuo miesto didumo. Reiškia, miestai tvarkėsi autonomiškai nors ir griežtoje administracijos priežiūroje.

ŽYDAI. Apie juos skyrium nieko nekalbama, ypatingo įstatymo, kuris liestų žydus, nebuvo. Todėl ir jie buvo lygūs prieš įstatymus, kaip ir kiti piliečiai. Bet vėliau imta tą lygybę naikinti. Buvo išleistas dekretas, pagal kurio sulaikoma žydams 10 metų konstitucijos veikimas. Galėjo jie turėti politinių teisių išimtinais atsitikimais jei įmokėdavo tam tikrą sumą pinigų. Buvo įvesti jiems tam tikri mokesniai. Mat iždui pinigų reikėjo, tai ir pasinaudojo žydų mokesniais. Turtinguosius žydus prileidžia prie politinių teisių ir už tai iždas gauna iš jų pinigų. Žydus paliuosavo nuo kariuomenės prievolės, bet už tai jie turėjo mokėti tam tikrą mokesnį. Suvaržė juos dėl dvarų pirkimo, nuomavimo, nes jiems tai draudė. Negalima buvo prekiauti svaigalais, draudžiama gyventi smuklėse. Mieste jie turėjo gyventi tam tikslui paskirtuose kvartaluose. Vedant reikėjo atsiklausti vyriausybės. Tie suvaržymai vieni buvo paimti iš prūsų, kiti vietoje įvesti.

TEISĖS ŠALTINIAI. NAPOLEONO TEISYNAS.

Napoleono padiktuotoje konstitucijoje buvo nurodyta, kad Varšuvos kunigaikštijoj veiks Napoleono teisynas. Plačiau prie teisyno istorijos neapsistosime, nes yra lietuvių kalba parašytas "Napoleono teisynas".

Taigi, svarbiausias teisės šaltinis Varšuvos kunigaikštijoj buvo Napoleono teisynas. Šis teisynas yra ilgos prancūzų istorijos vaisius, kurį formulavo prancūzų revoliucija. Jis atsirado, kaip paskutinė revoliucijos išdava, Jam atsirasti dirva jau buvo seniau paruošta. Būtų klaidinga manyti, kad teisyną sukūrusi revoliucija. Teisės kūrimas priklauso nuo socialinių ir politinių sąlygų. Prancūzų gyvenimas jau prieš revoliuciją buvo reikalingas panašaus teisyno. Bet feodalinio ūkio liekanos ir privilegijuotieji luomai priešinosi naujiems įstatymams. Tat revoliucijai teko garbė sutriuškinti senojo pasaulio liekanas ir formuluoti prancūzų tautos teisinę sąmonę. Tam revoliucija davė palankias politines sąlygas.

Napoleono teisyno turinys kai kuriuose dalykuose dvelkia revoliucijos dvasia, o formos žvilgsniu jis yra artimesnis klasikinei jurisprudencijai. Mat prancūzų juristai buvo apsipratę su įpročių ir rašytąja prancūzų teise. Toji teisė jau buvo gerokai pakilusi prieš revoliuciją. Nors Prancūzijoj

labai buvo išsiplėtojusi įpročių teisė, kuri veikė atskirose Prancūzijos srityse ir kuri skaldė Prancūziją, bet prieš revoliuciją jau buvo gerai pakilusi ir rašytoji teisė. Rašytoji teisė stengėsi apimti visą Prancūziją. Rašytoji teisė - tai karaliaus dekretai arba ordonansai. Ordonansų buvo išsidirbusi lengva ir suprantama kalba. Ji buvo daug lengvesnė ir geresnė už vokiečių juridinę kalbą. Prancūzų kalba - tai klasinė kalba, pavyzdingi įstatymai, rašoma trumpai, nėra nereikalingų žodžių. Vokiečių - priešingai. Taigi, prancūzų juristai buvo įpratę į minimą pavyzdingą teisę. O rašant pilietinį teisyną be juristų apsieiti negalėjo. Tad jų įtaka čia ir pasireiškė, ypač formos atžvilgiu.

Prancūzijoj, kaip minėta, veikė kelios teisynų sistemos. O kuriant vieningą Prancūziją, reikėjo nugalėti tas įvairias teisines sistemas. Šioje srityje daug padarė senoji Prancūzija su karalių ordonansais. Ji atliko didelį darbą paruošdama eilę įstatymų, kurie veikė visoje Prancūzijoj. Jau buvo paruošta: civilinio ir baudžiamojo proceso įstatymai; prekybos teisynas, kodifikuota žymi pilietinės teisės dalis. Bet daug pilietinių įstatymų buvo dar nesuvienodinta, veikė atskirose srityse atskiri įstatymai, žodžiu, liko veikti senoji nesisteminta teisė.

Be ko kito, senojoj Prancūzijoj nemaža reikšmės turėjo bažnyčios teisė arba kanonų teisė. Bažnyčios teismui buvo pavesta daug pasaulinių dalykų spręsti. Bet vėliau, įsigalėjus absoliutizmui, ši kunigų teisė siaurinama. O vis dėl to teisės nevienodumas liko. Taip pat tenka paminėti Prancūzijos parlamentai. Čia jie turėjo kitą reikšmę, negu kituose kraštuose. Parlamentas - tai buvo karaliaus kiemo dalykas. Jam tekdavo žiūrėti ne tik teismo dalykus, bet ir administracijos, ir leidžiamų įstatymų teisėtumo, žodžiu, jam priklausė administracijos, teismo, įstatymų kontrolė.

Parlamentuose buvo įsigalėjusi teisininkų profesinė klasė. Paprastai kitose šalyse tuo laiku turėjo didelės reikšmės krašto valdyme atskiri klodai, kaip bajorai, ponai, kunigai, pirkliai, o Prancūzijoj kai kuriose gyvenimo srityse ypatingai buvo įsigalėję juristai - teisininkai.
Tai galima vadinti teisininkų viešpatavimu. Jų galia pasireiškė vadinamuosiuose parlamentuose: - tai karaliaus kiemo teismas, o vėliau išsivystė ir reiškė vyriausiuosius Prancūzijos teismus. Kiekvienoje provincijoj buvo po vieną parlamentą - vyriausiąjį teismą. Viso buvo 8 parlamentai. Iš jų faktinai vyriausiąją rolę vaidino Paryžiaus parlamentas, nors karalius ir stengėsi jo vaidmenį sumažinti ir sulyginti su kitais parlamentais. Bet vistiek jo įtaka buvo didesnė, sostinėje daugiau žmonių ir jie įtakingesni, didesnė Paryžiaus parlamentui priklausė teritorija. Tie parlamentai turėjo savo literatūrą, savo mokyklas. Jiems, kaip minėjome, priklausė be ko kito, įstatymų kontrolė. Karaliaus išleistas įstatymas turėjo būti visų parlamentų priimtas. Kuris parlamentas nepriima įstatymo - ten jis negalioja.
Parlamente buvo juristai. Jų vietos buvo perkamos ir paveldimos. Jie iš-

dirbo savo literatūrą ir lengvas teisės formas. Tai buvo juristų viešpatavimas nors nevisose gyvenimo srityse. Jie tikrino ir žiūrėjo teisinį gyvenimą, sprendė bylas, prižiūrėjo administracijos, žiūrėjo mokesčių teisėtumo. Tai bus istorijoj beveik vienintelis atsitikimas, kada teisininkų, kaip profesinės klasės, pasireiškia viešpatavimas. Paprastai teisininkai tarnauja tai ar kitai grupei, luomui, karaliui, o čia jie savaimingą gyvenimą vedė. Stiprėjantis karaliaus absoliutizmas negalėjo pakęsti juristų viešpatavimą. Imta su jais kovoti. Vienur juos išvaikė, kitur naujus narius paskyrė. O visuomenės akyse parlamentai atrodė, kad jie jos teises gina. Jie dažnai nepraleidžia įstatymų, kurie varžo luomų privilegijas. Tad Prancūzijoje juristai turėjo gerą vardą. Jie nebuvo vadinami, kaip Vokietijoj " -Juristen - böse Christen - juristai blogi krikščionys". Parlamentų juristai palaikė teisės vienodinimą. Jei koks parlamentas surasdavo geras juridines formas, tuoj visi kiti pasisavindavo. Jie palaikė nusistovėjusią tvarką, nes nepriimdavo naujų įstatymų priešingų esamoms privilegijoms ir įstatymams.

Prancūzų revoliucija teisininkų nedaug turėjo. Įstatymai laike revoliucijos taip pat nedaug laiko užimdavo. O reikėjo pertvarkyti socialinius santykius. Imta galvoti apie panaikinimą senos tvarkos ir naujos įvedimą. Manyta, kad dekretais panaikins baudžiavą, pertvarkys socialinius santykius, šeimos santykius. Galvojo, kad tie santykiai yra nekomplikuoti, kad painumas ir įvairumas esąs juristų prasimanymas, kad užteks išleisti kelis dekretus ar teisyną ir viskas bus sutvarkyta, bet praktikoje pasirodė kitaip.

Revoliucija panaikino senąją santvarką, panaikino luomus, baudžiavą, įvedė žemės reformą ir valstiečiai gavo žemės. Už tai jie palaikė revoliuciją. Kai grįžo emigrantai, jau karalius nebedrįso iš valstiečių atimti žemes ir grąžinti dvarininkams. Pastariesiems pamokėjo pinigais. Bet senosios santvarkos griovimas ėjo greitai, dekretais. Reikėjo visa tai tinkamai sutvarkyti įstatymais, reikėjo paruošti pilietinį teisyną, kur būtų aiškiai fiksuota teisinė piliečių būklė. Tam ir buvo paruoštas pilietinis teisynas. Jau nuo pat revoliucijos pradžios norėta išleisti pilietinį teisyną. Prie teisyno dirbo senosios Prancūzijos juristai. Revoliucijos jaunieji juristai dar nebuvo tinkamai pasiruošę teisės kūrimui. O juristas turi būti tinkamai pasiruošęs gyvenimui, jis turi pažinti praeitį ir dabartį, mokėti palyginamąją kitų tautų teisę ir t.t. Revoliucija tokių juristų galėjo rasti tik senesnių tarpe. Taigi, senieji juristai ir ruošė naujosios Prancūzijos įstatymus. Jie įvilko naujas idejas į senas formas. Mat tie juristai buvo pripratę prie senų formų. Senosios Prancūzijos vyrai, kaip Colbertas, buvo paruošęs taip pat gerų, net klasiškų įstatymų ir davęs gerą formą. Tad juristai su tuo buvo susigyvenę.

Revoliucija buvo išleidusi daug pavienių įstatymų. Teisyne jie buvo surinkti. Viso buvo paruošta net 5 teisyno projektai. Tik paskutinysis buvo priimtas 1804 m. kovo m. Šio teisyno ruošime esąs dalyvavęs ir pats

Napoleonas. Vieni jo dalyvavimą aukštai vertina, kiti - neigia. Teisynas buvo skelbiamas dalimis. Jis buvo pavadintas "Pilietinis Prancūzų teisynas". Greit po teisyno išleidimo Napoleonas buvo paskelbtas imperatoriumi. Tad leidžiant antrą teisyno leidimą jis buvo pavdintas 1807. IX.3. "Napoleono teisynu". Napoleonui prakišus kare su rusais, jo teisynas leidžiant trečią leidimą buvo pavdintas vėl senuoju vardu - pilietiniu prancūzų teisynu. Teisyno vardas buvo keičiamas kelis kartus. Kai reikėdavo Napoleoną išaukštinti, tai pavadindavo jo vardu ir atvirkščiai. Tas priklausė nuo politinės konjunktūros. Prancūzijoj Napoleono teisynas pasiliko iki šiai dienai, tik to vardo nebeturi. Jis vadinasi senu vardu Code Civil. Bet praktikoje vartojama abu vardu: Code Civil ir Code Napoleon, bet ir skiriama juos nuo kits kito."Code Napoleon" - tai senasis teisynas, o "Code Civil", tai dabartinis, kuris esą nuo 1804 metų pasikeitęs. Prancūzai nemėgsta to teisyno keisti ir nekeičia. Buvo pasiūlymų keisti, bet jie atmetė. Yra išleisti prie teisyno keli komentarai. Jei reikia kokį dalyką reformuoti, tai leidžia naują įstatymą, bet senasis teisynas lieka. Buvo tokių klausimų, kurių teisynas nebuvo numatęs, tai leidžia jiems sunormuoti noveles. Sena teisyno forma lieka,nors turinys ir keičiasi. Nedaug kas jame iš esmės pakeista.

TURINYS. Teisynas susideda iš 3 knygų. Viso jame 2281 straipsnis. Knygos dalinasi į titulus, titulai - į skyrius, skyriai - į padalas, padalos - į straipsnius arba artikulus, straipsniai - į daleles. Pradžioje yra įvedamasis nuostatas apie įstatymų skelbimą, veikimą ir taikymą. Pirmoji knyga kalba apie asmenis, - apie pilietinių teisių naudojimą ir netekimą, pilietinės būklės aktus, globą ir t.t. Antroji knyga - apie turtus ir įvairias nuosavybės atmainas, trečioji - apie įvairius būdus nuosavybei įgyti.

TEISYNO ĮVEDIMAS KUNIGAIKŠTIJOJ. Varšuvos kunigaikštijoj turėjo veikti Napoleono teisynas. Tas buvo ir konstitucijoj numatyta. Anksčiau Užnemunėje veikė Prūsų įstatymai, kai kurie Lietuvos įstatymai, o dabar visas ryšis su senove nutrūko. Dabar įvedus naujuosius įstatymus neteko atsišaukti į senousius baudžiavos įstatymus. Net nepriminima apie senovę. Napoleonas turėjo galvoje beluominę santvarką, kur visi gyventojai yra lygūs prieš įstatymus nežiūrint jų kilmės. Neliko baudžiauninkų, valstiečių, pirklių luomo. Yra klasinės grupės, kurių užsiėmimas gali keistis. Vaikai gali imti, gali ir neimti tėvo profesiją. Paveldimųjų profesijų jau nebuvo. Visuomenės grupės įvairiai žiūrėjo į Napoleono teisyną. Vieni matė jame revoliucijos padarą, bijojo, kad gali žemes atimti. Kiti buvo teisyno šalininkai. Kai paskelbė, kad žemės nuo dvarininkų neatimamos, tai pastarieji nurimo.

1933.II.22
Nr.38.

TEISYNO ĮVEDIMAS KUNIGAIKŠTIJOJ. Buvo pradėta kalbėti apie Napoleono teisyno įvedimą Užnemunėje. Įvedant susidurta su sunkumais. Nebuvo

priruošta tam dirva, senieji teisininkai buvo susigyvenę su baudžiavos teise, jiems sunki buvo naujos gadynės teisė. Visa tai reikėjo nugalėti.

Visuomenė žiūrėjo į teisyną nevienodai. Vieni manė, kad tai esąs labai geras teisynas, nes esąs Napoleono kūrybos padaras, o Napoleonas esąs revoliucijos vykintojas, kuris davęs Varšuvos kunigaikštiją ir nugalėjęs rusus ir prūsus. Kiti svyravo ir aiškiai nepasisakė, bet kliūčių nedarė. Dvarininkai nurimo po to, kai išėjo karaliaus dekretas, kuriame pasakyta, kad žemė dvarininkams priklauso, o valstiečiai paliuosuojami be žemės. Blogiau buvo su katalikų kunigais. Iš pradžių jie nepastebėjo, kad teisyne žiūrima į jungtuves, i šeimos teisę, kaip į civilinį aktą. Jungtuvės - tai sutartis, o ne sakramentas. Nors įvedant teisyną, jis buvo pašventintas bažnyčioje, atliktos apeigos, bet nusileidus Napoleono žvaigždei, pastebėta, kad teisynas esąs priešingas bažnyčiai. Prasidėjo prieš jį puolimas, agitacija. Bet šiaip Varšuvos kunigaikštijoj Napoleono teisynas nebuvo keičiamas, nes saksų karalius buvo ištikimas Napoleono vasalas ir bet kokiems pakeitimams ar papildymams buvo priešingas.

Teisyne neviskas buvo numatyta, buvo ir spragų ir neaiškių klausimų. Nenumatytus ir naujus klausimus teko reguliuoti atskirais įstatymais. Tie įstatymai vadinosi novelėmis - novele leges - nauji įstatymai. Jie savo turiniu nėra dideli. Novelės - tai nauji įstatymai nedidelio turinio, kurie nustato ir aiškina dėsnius neplačioje apimtyje. Novelės turi daug prasmių: literatūroje viena reiškia, teisėje - kita.

Krašto ekonominė būklė Varšuvos kunigaikštijoj buvo sunki. Ypač nukentėjo nuo buvusių karų lietuviškoji dalis. O be to, buvo nederlius. Tad gyventojai nepajėgė mokėti mokesnių ir skolų. Tam buvo duodamos moratorijos, kurios pailgino skolų mokėjimą. Būdavo leidžiamos novelės, kurios sustabdydavo skolų mokėjimą. Čia susidurdavo skolintojų ir skolininkų interesai. Kadangi kaimas buvo prasiskolinęs, o žemininkų seime buvo daugiau, tai pastarieji ėmė viršų ir moratorijos buvo įvedamos dažnai.

Napoleono teisynas buvo išverstas į lenkų kalbą. Dabar yra keli jo vertimai. Taip pat yra vertimas rusų kalba. Be to, prekybos reikalams buvo paimtas ir išverstas prancūzų prekybos kodeksas, kuris buvo susijęs su Napoleono teisynu. Tai buvo 1809 m.

TEISMAI buvo pertvarkyti. Luominiai teismai turėjo išnykti ir turėjo būti įvesti vienodi visiems valstybės teismai. Nors buvo didelė opozicija prieš naujus teismus, bet buvo greit paruoštas teismų santvarkos įstatymas ir įgyvendintas. Tai buvo po 1808.V.1, t.y. po to, kai buvo pašventintas ir įvestas teisynas.

38 LENKŲ KARALYSTĖ. /1815-1832/. VIENOS KONGRESAS /1815/. LENKŲ KARALYSTĖS ĮSTEIGIMAS. TERITORIJA.

Varšuvos kunigaikštija formaliai buvo likviduota 1815 m., bet faktinai baigė savo dienas jau 1813 metais. Tilžės taika - tai buvo tik laikinos paliaubos. Prancūzai ruošėsi karui su anglais. Rusai prieš ang-

lus taip pat buvo prancūzų interesais įtraukti. Tilžės taika Napoleonas ir caras pasidalino Europos įtakos sferomis. Rusams teko Rytai, prancūzams - Vakarai. Vienas tos sutarties punktas reikalavo uždaryti anglams uostus t.y. paskelbti kontinentalinę blokadą. Tuo norėta sunaikinti anglų prekyba ir ūkis. Rusija tuoj pajuto tos blokados vaisius, nes neturėjo kur išvežti savo grūdų, ir negalėjo nusipirkti pramonės gaminių. Prancūzai negalėjo Rusijoj nei pirkti nei parduoti tokių gaminių, kokius pirko anglai Rusijoj ir pardavė. Rusijoj dvarininkai ėmė kelti nerimą, o anglų agentai smarkiai dar kurstė. Šis dalykas baigėsi karu.

Napoleonas norėjo Rusiją patraukti net asmeniškomis simpatijomis, nors asmeniški interesai politikoje nedaug reiškia. Jis priėjo išvadą, kad jo pirmoji žmona esanti nebegera ir sumanė vesti kitą. Siuntė Rusijon pas Kotriną piršlius, bet caras atmetė jo pasiūlymą, nes Napoleonas buvęs nekarališkos kilmės; tad jo gyslose tekėjęs nekarališkas kraujas. Po to, Napoleonas vedė Austrijos princesę.

Dabar reikėjo išaiškinti, ar rusai palaikys toliau kontinentalinę blokadą? Napoleono buvo tokie planai: jei anglus rusai nepalaiko, tai jis juos lengvai sumuš, o jei rusai palaiko anglus, tai tada jis manė sumušti pirma Rusiją ir per Rusiją eiti į Indiją ir paimti tas kolonijas, kurios anglams duoda didelių pajamų. Kitais keliais nesitikėjo anglus sumušiąs. Bet čia Napoleonas pralaimėjo. Jis neapskaitliavo šalčių ir maisto ir todėl prakišo. Badas ir šaltis sunaikino jo kariuomenę. Net rimtų mūšių nebuvo. Prancūzai ėmė trauktis, rusai vijosi. Kol atėjo iki Kauno ir rusų ir prancūzų kariuomenės sunyko. Čia prancūzus nugalėjo ne rusai, o badas ir šaltis, nes rusai vydamiesi, taip pat vargo, kaip ir prancūzai. Jei būtų buvęs bent koks pasipriešinimas, bent koki jėga, vargu ar rusai būtų galėję pulti. Be to, kita prancūzų armija, kurioje buvo Prūsų kariuomenė, turėjo eiti Makdonaldo vedama, per Kuršą į Petrapilį, bet kai prancūzams teko bėgti iš Maskvos, tai prūsų kariuomenė padarė maištą ir perėjo į prancūzų priešų pusę. O rusai priėję prie Varšuvos kunigaikštijos, tuoj kibo į ją ir jos likimas buvo neaiškus. Kai Napoleonas Europos valstybių buvo sumuštas, tai jis buvo priverstas atsisakyti nuo imperatoriaus sosto ir buvo išvežtas ant Elbos salos kunigaikščio teisėmis. Bet kai grįžo vėl į Prancūziją, tai anglai tvirtai suėmė ir išvežė į Šventos Elenos salą; čia buvo pristatyta tvirta sargyba ir buvo įsakyta gyvo jo iš čia nepaleisti. Jis čia mirė.

Varšuvos kunigaikštija laikinai buvo valdoma laikinojo kunigaikščio. Politinė jos nepriklausomybė buvo neaiški. Buvo nepriklausoma valstybė, kuri su prancūzais ryšių nebeturėjo, bet jos likimas vis dar buvo neaiškus. Vienos kongresas 1815 m. jos likimo klausimą svarstė. Čia jie darė naują Europos žemėlapį. Esą Napoleonas sugadinęs Europos žemėlapį, užgrobęs žemes, pašalinęs teisėtus viešpačius. Sukūręs naujas valstybes ir naujus viešpačius. Kai kurie Napoleono pastatytieji viešpačiai buvo nugalaby

kai kurie jo maršalai sušaudyti; daugelis viešpačių negrąžinta į savo senąsias vietas. Kongrese kiekvienas norėjo gauti didesnį grobį. Tas parėjo nuo faktino jėgų santykio. Kiekvienas viešpats galvojo esąs išvaduotojas Europos. Tad kiekvienas nori gauti daugiau svetimų žemių. Ėmė nagrinėti kaip kas elgėsi karo metu. Prūsai buvo sumušti ir vėliau maža ką davė kare. Visą laiką svyravo, todėl daug gauti negalėjo. Rusų caras jautėsi daug šiame kare padaręs. Pareiškė pretenzijas į Varšuvos kunigaikštiją. Juk jo, kai Varšuvos valdžia pabėgo, pastatytas laikinas kunigaikštis jau faktinai valdė kunigaikštiją. Neaišku rusams buvo, kaip jie turi gauti kunigaikštiją, ar kaip rusų provinciją ar kaip kitaip. Rusų politikai svyravo. Kiti vėliau sakė, esą caras iš savo malonės sutikęs įkurti lenkų karalystę. Bet tai netiesa. Rusija nebuvo stipri, nuolat galėjo laukti sukilimų Lenkijoj ir kitur ir todėl buvo priversta įkurti karalystę. Vienos kongrese buvo tokie nesutikimai, kad buvo jau norėta pradėti karą dėl grobio pasidalinimo. Bet grįžęs iš Elbos Napoleonas juos visus nuramino. Dabar stipresnieji gavo daugiau. Carui buvo jau išanksto įteiktas konstitucijos projektas dėl būsimos Lenkijos karalystės. Čartoriskiui ir kitiems rūpėjo atgaivinti esamąją Lenkiją, kad pastaroji galėtų plėstis. Tie principai buvo svarstomi ir Vienoje. Iš karto Vienoje rusams nenorėjo atiduoti lenkų karalystę, naują valstybę, kuri būtų asmens unijoj su Rusija ir kad bendras viešpats, rusų caras, būtų ir lenkų karalius. Bet vėliau teko su tuo sutikti. Taigi, Vienoje ir buvo įsteigta Lenkų karalystė. Buvo šioks toks teritorijos pakitėjimas. Kas-ne-kas buvo atiduota austrams,pav. Galicija.

KONSTITUCIJA /1815.XI.27/. UNIJA SU RUSIJA. SEIMAS. VALSTYBĖS TARYBA. ADMINISTRACIJA. TEISMAS.

Kai pabėgo senoji valdžia, veikė laikinasis komitetas - laikinoji valdžia. O kai Varšuvos kunigaikštija buvo nutarta Vienoje padaryti Lenkų karalyste asmeninėje unijoj su Rusija, tai buvo priimta ir atatinkama konstitucija. Konstitucija buvo išleista 1815 m. lapkričio mėn. 27 dieną. Konstitucija sudaryta tais pat principais, kaip ir Varšuvos kunigaikštystės konstitucija. Bet yra ir skirtumų. Viso yra 165 straipsniai. Ji buvo paskelbta Varšuvoje atvykus carui. Konstitucija yra padalinta į titulus. Titulai - 7. Jos turinys toks: 1 ir 2 titulas - bendri dėsniai, 3 titulas - apie vyriausybę, 4 tit. - apie tautos atstovybę, 5 tit. - apie teismus, 6 tit. - apie ginkluotą jėgą, 7 tit. - bendri nuostatai. Pagrindiniai principai yra tokie: yra konstitucinė monarchija. Lenkų karalystė ir Rusijos imperija yra sujungtos personaline unija. Valdo vienas asmuo. Paveldėjimo principai tie patys, kaip Rusijoj. Tai yra rusų imperatorius ta pačia tvarka paveldi Lenkų karalystėj, kaip ir Rusijos imperijoj. Negalėdamas būti Varšuvoje imperatorius gali paskirti savo vietininką, kurį jis gali ir atšaukti. Užsienių politiką veda Rusijos viešpats, jis skelbia karą ir daro sutartis. Viešpataujanti tikyba yra katalikų tikyba. Kitos tikybos toleruojamos. Dėl tikybos išpažinimo - asmens teisės nesiau-

rinamos. Spaudos laisvė garantuojama. Be teismo negalima suimti žmogaus. Nusikaltėliai atlieka bausmę Lenkijoje. Į Sibirą netremiama. Nuosavybės teisė ginama. Valstybinė kalba - lenkų. Svetimšaliai išmokę lenkų kalbos ir įgiję pilietybę, gali būti valdininkais. Toliau eina dėl valdžios padalinimo. Čia laikosi Russo ir Montesque principo. Teismo funkcijos atskiriamos nuo adminstracijos ir įstatymų leidžiamosios funkcijos. Valdžia priklauso karaliui, kurio asmuo yra neliečiamas ir šventas. Teismas sprendžia karaliaus vardu. Jis skiria senatorius, vyskupus, turi bausmės dovanojimo teisę. Žodžiu, karalius turi plačias teises. Teismai yra 3 rūšių. Taikos teismai visiems gyventojams. Pirmos instancijos teismai, jeigu yra virš 50 auksinų ieškinys, apeliacijos teismai, kurie žiūri pirmos instancijos bylas. O Vyriausias teismas kasacines ir apeliacines bylas sprendžia galutinai. Yra dar vienas ypatingas teismas, kuris žiūri politinių nusikaltimų, ir aukštesnių valdininkų prasižengimų, - tai seiminis teismas. Vietininko funkcijos nustatytos atskiru įstatymu. Viso yra 5 ministerijos pavadintos valdžios komisijomis: 1/ tikybos ir švietimo, 2/ vidaus ir policijos, 3/ karo, 4/ teisingumo ir 5/ iždo ir pajamų. Prie karaliaus yra Staatsekretorius. Jis yra tarpininkas tarp vietininko ir karaliaus. Ministeriai atsako prieš seimo teismą.

Seimas renkasi kas du metai vienam mėnesiui. Tai bus paprastas seimas. Nepaprastą gali sušaukti karalius pagal reikalo. Seimas svarsto įstatymų projektus, kuriuos patieks karalius. Keisti projektą seimas negalėjo. Jis gali atmesti ar priimti.

Seimas susideda iš dviejų rūmų: atstovų rūmai ir senatas. Senatą sudaro kunigaikščiai iš valdomos šeimos, tai reiškia Romanovų giminės esą tuo laiku Lenkijoj. Be to, į senatą įeina vyskupai, vaivados ir kastelanai. Juos skiria karalius. Atstovų rūmai susidaro iš 77 atstovų, kuriuos renka bajorų seimeliai pavietuose, ir 51 atstovą siunčia valsčiai /gminos/. Seimelius sudaro bajorai ir renka savo atstovus. Valsčiuose dalyvauja visi žemininkai, kurie nedalyvauja bajorų seimeliuose. Seimas neturėjo plačių teisių. Jis beveik tebuvo patariamasis organas karaliaus. Seimui ir senatui priėmus įstatymo projektą ir karaliui jį patvirtinus, jis virsta įstatymu.

Valstybės tarybą sudaro vietininkas, ministeriai, ir 4 referentai. Jie visi yra skiriami karaliaus. Jei karaliaus Varšuvoje nėra, tai valdo vietininkas. Taryba dalinasi į administracijos ir visuotinąją tarybą. Taryba yra vykdomasis valdžios organas.

Administruoja valdininkai. Jie dabar yra daugiau centralizuoti. Administracijos priešakyje stovi Valstybės taryba. Pavietuose buvo bajorų seimeliai.

Teismai, kaip sakėme, buvo 3 rūšių. Teisėjai buvo nepriklausomi ir skiriami iki gyvos galvos.

Buvo atskira Lenkijos kariuomenė. Be to, konstitucijoj, dar buvo pasakyta iš ko susideda valstybės turtai. Įstatymai skelbiami "Įstatymų Dienyne".

Įstatymai priešingi konstitucijai - neveikia.

Santykiai su Rusija ne visuomet buvo vienodi. Kai kurį laiką rusai viliojo lenkus žadėdami prijungti prie lenkų karalystės Lietuvą. Lenkų politikai apie tai galvojo. Jie norėjo net ir Gudijos. Taip galvojo ir Lietuvos dvarininkai. Bet rusai tik viliojo lenkus. Tas parėjo nuo to, kiek rusams gręsė kokie pavojai. Jei rusai jautėsi stipriau, tai jie lenkus mažiau viliojo. Pačioje pradžioje prie caro Aleksandro I santykiai tarp Rusijos ir Lenkijos buvo glaudesni. Šis caras buvo nuolaidesnis. Vėliau santykiai pasikeitė. Kai kas aiškina tą palankumą caro Aleksandro asmeninėmis simpatijomis Lenkijai. Bet tai maža tiesos. Caras norėjo daugiau išpešti iš Lenkijos piniginių ir karinių resursų ir todėl vedė tokią politiką. Be to, jis buvo priverstas vesti tokią politiką. Visi carai tokios pat politikos siekė, tik kitomis priemonėmis.

Karo jėgas caras Aleksandras buvo taip sutvarkęs: jis buvo paskyręs karo jėgų viršininku savo brolį Konstantiną. Pastarasis gyveno Varšuvoje, gerai buvo organizavęs lenkų kariuomenę. Toje kariuomenėje buvo ir lietuvių korpusas. Kariuomenė buvo brangi. Daugiau negu pusė krašto pajamų buvo išmetama tai kariuomenei laikyti. Caras buvo patenkintas ta kariuomene. Konstantinas buvo įtakingas Lenkijoj. Vietininkas nedrįso nieko be Konstantino daryti.

Taigi, buvo stipri ir puikiai organizuota kariuomenė. Caras to norėjo. Ši kariuomenė neturėjo būti vartojama už Europos ribų pav. Kaukaze. Caras tikėjosi, galėsiąs pasiremti ta kariuomene, jei Rusijoj prasidėtų prieš jį bruzdėjimas. O prieš absoliutizmą bruzdėjimas jau reiškėsi. Toks klausimas iškilo, kai Aleksandras mirė ir kai buvo nesutikimų dėl sosto. Kilo klausimas, kieno pusę palaikys lenkų kariuomenė.

TEISĖS ŠALTINIAI. NAPOLEONO TEISYNAS; KOVA PRIEŠ JĮ. SUMANYMAS PAKEISTI JĮ LIETUVOS STATUTU. IPOTEKŲ 1818, 1825 m. ĮST.; MORATORIJOS. BAUDŽIAMASIS STATUTAS /1818/. SAVOJO PILIETINIO TEISYNO RUOŠIMAS. PIRMOJI KNYGA /1825/. JUNGTUVIŲ ĮST. SUMANYMAS.

Lenkų karalystėje paliko tas pats Napoleono teisynas. Bet dabar jo būklė pasikeitė. Prieš jį nusistačiusieji elementai pradėjo smarkią kovą. Esą teisynas netikęs ir reikalauja panaikinti. Katalikų kunigai pirmieji ima reikalauti, kad būtų pakeista ta teisyno dalis, kuri kalba apie jungtuves ir šeimos teises. Jie reikalauja, kad jungtuvės būtų daromos pagal bažnyčios teisę. Napoleono teisynas žiūrėjo į jungtuves, kaip į sutartį, o bažnyčios teisė laiko jungtuves sakramentu. Tad bažnyčiai priklausanti teisė sujungti ir perskirti. Nors buvo bažnyčioje pašventinę teisyną, bet pamatė, kad kunigai padarė klaidą ir todėl griežtai reikalavo panaikinti. Buvo ir kitų priežasčių dėl panaikinimo. Tai politinės ir socialinės priežastys. Bet čia kilo klausimas ką vietoje teisyno įvesti. Juk be įstatymų negalima gyventi. Lenkijos įstatymus buvo nepatogu grąžinti, nes jie ir neturėjo įstatymo rinkinio - t.y. savojo teisyno. Lietuva turėjo. Vieni siūlė reformuoti Napoleono teisyną dalimis. Kai kurios dalys esan-

čios geros ir jas esą galima palikti. Kiti siūlė sukurti savo tautinį teisyną, kuris atatiktų laiko sąlygoms. Seni įstatymai jau nebetiko naujoms sąlygoms. O Napoleonas sukurdams Varšuvos kunigaikštiją ir įvesdamas savo teisyną, nušlavė luomus, jų privilėgijas, panaikino asmens vergovę. Nebebuvo baudžiauninkų. Taigi, buvo padaręs socialinę revoliuciją. Senovę grąžinti jau buvo sunku, nors ir buvo jos nemaža šalininkų. Todėl atsirado sumanymas pakeisti Napoleono teisyną Lietuvos statutu. Čia daugiausia veikė politiniai sumetimai. Mat lenkų politikai siekė prijungti likusiąją Lietuvos dalį, kurią valdė rusai, prie Lenkijos karalystės. Taip pat norėjo ir Gudų žemių prijungti. O tose dalyse gyveno dauguma lenkų dvarininkų. Taigi, lenkų dvarininkai turėtų veikti išvieno, sudaryti vieną kūną. Su liaudimi esą nereikalinga skaitytis, nes tai nesąmoningas elementas. Tad lietuvių reikalų nėra ko atsižiūrėti. Lenkija pasidarytų didesnė, jei Lietuva prisijungtų. O Lietuvos Statutas cementuotų abu kūnu į vieną. Be to, Statutas dar veikė Lietuvoje, kuri buvo po rusais. Tai lietuviai nieko nenustotų, o dar apsidžiaugtų, jei pasiliuosuotų iš rusų jungo ir jei jų statutas imtų veikti visoje Lenkijoje. Tai ir lietuvių tautos ambiciją ir garbę pakeltų. Lenkija savo statuto neturėjo. O socialinės tendencijos slėpėsi dar ir tame, kad Lietuvos Statutas buvo žemininkų, bajorų teisė. Jis gynė ponus - žemininkus ir sankcionavo asmens nelaisvę. Tas žemininkams patiko, nes jie norėjo baudžiavos. Lietuvos statuto įvedimo buvo šalininkas ir Čartoriskis, buvęs Rusijos užsienių reikalų ministeris, ir Vilniaus Švietimo rūpintojas, bet lenkų šalininkas. Kilo klausimas kaip įvesti statutą. Kreiptasi į rusų vyriausybę. Jai nurodyta, kad tas esą reikalinga padaryti todėl, kad kraštas esąs reikalingas geresnių įstatymų. Bet politiniai tikslai buvo paslėpti. Šį sumanymą iššifravo Novosilcovas, aukštas Petrapilio valdininkas, kuris dėjosi esąs Lenkijos draugas, bet ištikro buvo priešingai. Ir dabar jau rusų caras, kuris nekentė prancūzų kultūros ir teisės, svajojo apie Napoleono sumušimą; viską persekiojo, kas prancūziško kvapu atsiduoda, net žymų teisininką ir savo ministerį Speranskį, kuris drįso prieš dvarininkų norus, patarti carui reformuoti socialinę santvarką t.y. valstiečių būklę pagerinti, ištrėmė į Uralą, kam carui blogą patarimą davė ir buvo prancūzų teises šalininkas, dabar tas caras pasidarė Napoleono teisyno gynėju Lenkų karalystėje. Kitas gynėjas C.N. buvo Lenkų karalystės vyriausybė, kuriai atrodė, kad geresnio teisyno tuo metu nebegalima paruošti. Taigi, politiniais sumetimais teisynas buvo įvestas, politiniais sumetimais norėjo jį panaikinti ir tais pat sumetimais rusų vyriausybė jį palaikė. Rusų vyriausybė suprato, kad Napoleono teisynas neturėdamas karalystėje istorinės praeities, duos lenkų tautai greičiau užmiršti savo praeitį. C.N. su mažais pakeitimais liko ir veikia iki šiol. Dabar veikia Lenkijos respublikos vienoje dalyje ir Lietuvos Užnemunėje, kuri dabar priklauso Lietuvai. Lenkai ruošia dabar naują, bendrą teisyną visai Lenkijai. Dabar Lenkijoj veikia 3 teisynai. Lenkų karalystės, Galicijos ir Prūsų. Turi dar ketvirtą - Gudų Lietuvos žemių. Manoma, kad vie-

nas teisynas visai tautai ir valstybei geriausia sujungia, sucementuoja valstybę. Tad tautai svarbu turėti gerą teisyną. Teisingai sakė Napoleonas, kad iš jo karų, jo laimėjimų nieko neliks, bet jo teisynas liks ir liudys apie jo galybę ir nuopelnus. Geras teisynas jungia tautas viduje, plečia tautos kultūrą, įtaką užsienyje. Pas mus, nepriklausomoje Lietuvoje, dar nesirūpinama bendru teisynu. Paskui veikia kelios sistemos: Klaipėda, Aukštaičiai, Žemaičiai, Palanga. Tai blogas dalykas, nes neduoda tautai susijungti.

Nors ir norėta C.N. panaikinti, bet nebesisekė. Jau jį palaikė valdininkai. Be to, Varšuvos kunigaikštijos teisingumo ministerija jau buvo paruošusi C.N. dirvą, buvo įsteigusi teisės mokyklą, kur buvo C.N. teisės mokoma. O valdininkai, kaip priprato prie tos teisės, jau nenorėjo mesti. Teisynas buvo išverstas į lenkų kalbą kelis kartus. Be to, buvo lotynų vertimas. Lotynų kalbą savo laiku vartojo intelegentija. Be to, buvo ir rusų kalba vertimas. Oficialaus vertimo iki šiai dienai nepadaryta. Oficialus vertimas skaitosi toks, kuris yra lygus originalui.

Kalbant dėl ipotekos įstatymų, tenka pasakyti, kad agrariškai šaliai reikia leisti tokius įstatymus, kurie reguliuotų plačiai žemės santykius. Tarp jų vienas svarbiausių klausimų - tai ipotekos ir kadastro reikalai. Ipoteka užsiima nustatymu žemės nuosavybės ir skolų, kurios ant žemės yra užkrautos, nustato, kaip galima perleisti su skolomis, kaip registruoti žemės nuosavybės pasikeitimus. C.N. tas klausimas trumpai tebuvo paminėtas, o agrariškoje šalyje tas klausimas turi būti plačiai išnagrinėtas.

Be to, Prancūzijoj buvo pravesta žemės reforma ir padaryta daug vidutinių ir smulkių žemvaldžių. Lenkų karalystėje buvo stambūs žemvaldžiai ir jie stovėjo priešakyje valstybės. Taigi, teko rūpintis didžiąja nuosavybe. Tad ir ipotekos klausimas buvo svarbus. Buvo pavesta Vyčechovskiui, senam teisininkui, paruošti ipotekos įstatymą. Jis paruošė ir 1818 m. jo įstatymas išėjo. Tas įstatymas turėjo galvoje didelius žemvaldžius ir stambius miestus. Jis buvo vaivadijų centruose prie teismų. Mažiems savininkams jis buvo neprieinamas ir brangus. 1825 m. tas įstatymas buvo truputį pakeistas. Buvo straipsnis apie žemės čyžių išpirkimą. Buvo daug čia paimta iš prūsų ipotekos įstatymo.

Taip pat buvo svarbus žemės kadastras. Įstatymas buvo priimtas, bet neįvykdytas. Kadastras apima 2 dalyku: sienų klausimas ir žemės įkainavimas. Įkainavimas svarbu ne tik dėl mokesnių ėmimo, bet svarbu ir patiems gyventojams. Tas įstatymas nebuvo įgyvendintas todėl, kad jo vykdymas priklausė nuo konstitucinių teismų. O konstitucinio teismo įst. nebuvo išleistas.

Moratorijos buvo ir toliau leidžiamos, nes kraštas nebuvo dar nuo karų atsigavęs.

Baudžiamasis statutas buvo priimtas 1818 m. balandžio 14/26 d. Viso jame buvo 588 str. Jis parašytas sekant austrų baudžiamąjį statutą, bet taip pat turėjo įtakos ir prancūzų baudžiamasis statutas. Jame yra įva-

das, ir paskui padalinta visas statutas į 3 knygas pagal nusidėjimų. Yra nusidėjimai, nusižengimai ir policiniai nusidėjimai. Bausmės tokios: mirtis, kalėjimas, areštas, plakimas, piniginės pabaudos. Yra bandros taisyklės apie įstatymų taikymą, kaip taikinti svetimšaliams įstatymą. Nuteistieji sunkiomis bausmėmis, laikomi retežiuose, prikalami prie tačkos. Mirtis vykdoma kariant ar nukertant galvą. Moteris - nekaria. Nuteistieji didesne bausme, gauna kietą guolį, blogą valgį. Šiaip baudžiamajame statute reiškėsi kiek naujosios gadynės įtakos, jis švelnesnis negu prūsų baudžiamasis statutas.

Leidžiamos novelės nepatenkino visuomenės. Turtingesnieji klodai buvo nepatenkinti teisynu. Taip pat buvo opozicijoj ir tie, kurie nemokėjo prancūzų kalbos, nes vertimai buvo netikslūs. O miestėnai skundėsi, kad teisynas apsunkinęs kreditą. Todėl seimas išreiškė pageidavimą paruošti savąjį teisyną. Buvo sudaryta tam tikra komisija teisynui ruošti, kuri turėjo laikytis: 1/ konstitucijos, 2/ senovės lenkų ir lietuvių teisės, 3/ 1818 m. novelių, 4/ tautos reikalų atsižiūrėti. Bet buvo galima naudotis ir kitų tautų teise ir patyrimais. O kai komisija paruošė teisyną, tai pasirodė, kad jis buvo labai artimas C.N. Bet šitos komisijos projektai nepraėjo. Vėliau caro įsakymu buvo sudaryta komisija ruošti teisyną. Mat dabar suinteresuotieji įtikino carą. Bet ir jie buvo perimti C.N. dvasia ir projektą paruošė artimą C.N. Buvo ruošiama iš karto visos trys knygos. Bet buvo paruošta tik pirmoji knyga. Ši I kn. buvo išleista 1825 m. Dėl susijungimo ir persiskyrimo bylos pavestos pagal tą teisyną pasauliniams teismams, nors tam ir priešinosi kunigai. Jis buvo pavadintas Lenkų karalystės piliėtiniu teisynu. O II ir III knygos taip ir nebuvo paruoštos.

Jungtuvių reikalai pagal lenkų I knygos buvo pavesti pasauliniams teismams. Kunigai to įstatymo nevykdė. Caras Aleksandras norėdamas išvengti to painumo, pavedė administracinei tarybai paruošti įstatymą. Ši kreipėsi į teisingumo komisiją, bet pastaroji atsisakė ruošti. Buvo paruošti vėliau keli trumpi sumanymai, kur jungtuvių bylos perduodamos bažnyčios teismams, bet vis buvo atmesti. Seimas atmetė.

Dabar teks apsistoti prie santykių su Rusija mirus carui Aleksandrui I. Caras Aleksandras mirė 1825 metais. Lenkai jį laikė sau palankiu asmeniu. Bet vargu tai tiesa. Jis elgtis kitaip negalėjo. Bet jis mokėjo ir akis lenkams dumti. Pasakydavo kartais ką dviprasmiai, ar nedasakydavo ką iki galo. Kai jis mirė kilo klausimas, kas bus įpėdiniu. Vaikų neturėjo. Nors Povilo I šeimos įstatymu buvo nustatyta, kokioje tvarkoje bus paveldimas sostas, bet praktikoje kilo sunkumų. Sostą turėjo užimti brolis Konstantinas, karo vadas Lenkijoje ar jaunesnysis brolis Mikalojus. Šalininkų turėjo ir vienas ir kitas. Bet Konstantinas buvo susikompromitavęs: jis vedė nekarališkos giminės žmoną, ir dar lenkaitę. Todėl tuo pačiu turėjo netekti teisių į sostą. Be to, vesdamas jis buvo neatsiklausęs imperatoriaus. Pagal šeimos statutą turėjo atsiklausti. Nors Konstantinas ir buvo atsisakęs nuo sosto, ir buvo paskirtas Mikalojus, bet pasirodė,kad

reikia atlikti tam tikri formalumai. Nors testamente buvo parašyta, kas bus įpėdiniu, bet pasirodė, kad tas reikia išnaujo paskelbti valstybėje. Valstybėje to viso nežinojo ir todėl kaikurie palaikė Konstantiną įpėdiniu. Kiti manė, kad jis bus geresnis, negu Mikalojus. Pastarasis buvo griežtas ir kai kurie bajorai jo bijojo. Iš pradžių buvo paskelbtas Rusijos caru Konstantinas ir jam jau buvo kariuomenė prisiekusi. Bet staiga pasirodė Mikalojus ir parodė testamentą, kuriame pasakyta, kad jis yra karalius.

Prasidėjo kariuomenėje sąjudis. O kartu su tuo pasireiškė tendencijos įvesti Rusijoj konstitucinę monarchiją. Kiti manė, kad nereikia konstitucinės monarchijos, nes Konstantinas ir taip būsiąs nuolaidus ir geras. Bruzdėjimas buvo smarkus. Ypač tai pasireiškė Petrapily, Ukrainoje. Bet Mikalojus ėmė viršų.

1933.III.8
Nr. 39.

1830-31 metų revoliucija. Diktatūra. Rusų caro detronizacija /1831. I.25/ Seimas. Jo kilnojimas. Kitos Lietuvos dalies atstovai Varšuvos seime. Valstiečių klausimas.

Teks apsistoti prie 1830-31 m. revoliucijos. Reikia, paliesti, kaip ir kodėl buvo revoliucija.

Lenkijos karalystė turėjo savo nuolatinę kariuomenę. Jos vadu buvo pastaruoju laiku caro brolis Konstantinas. Jo žinioje buvo ir lietuvių kariuomenės korpusas. Į šią lenkų ir lietuvių kariuomenę ėjo be pasipriešinimo lenkų ir lietuvių dvarininkai, didikai, bajorai. Jie buvo patenkinti, kad krašte stiprinama ir organizuojama kariuomenė. O rusų vyriausybė taip pat buvo patenkinta šia kariuomene. Ji manė, kad tai esąs geras dalykas, kad svetimas kraštas savo lėšomis užlaiko kariuomenę, kuri bus galima Rusijos reikalams sunaudoti.

Tuo laiku V.Europoje ėmė siausti revoliucijos banga. Prancūzijoj buvo revoliucija, o nuo Niderlandų atsiskyrė Belgija. Revoliucijos laisvės bangos persimetė ir į kitus kraštus. O rusų carui buvo baisios tos revoliucijos. Jis buvo legetimizmo šalininkas ir todėl jam atrodė, kad tik karalius yra Dievo pašauktas valdyti, o žmonės neturi teisės valdovo pašalinti. Ypač carui buvo skaudu girdėti Niderlandų revoliucija, nes ten soste sėdėjo artimi jam žmonės, jo giminaičiai. Tad jis ruošėsi malšinti revoliuciją. Padarė su Prūsų karalium sutartį dėl malšinimo ir nustatė maršrutą. Iš karto manė pasiųsti lenkų kariuomenę, bet išsiuntė rusų. Bijojo, kad Lenkijoj kas neatsitiktų, kai nebus kariuomenės. Prancūzai nenorėjo, kad lenkai kariautų prieš juos. Tad į lenkus ėmė veikti. Bet negalima manyti, kad vieni prancūzai sukėlė 1831 m. revoliuciją. Buvo bendras tada žymioje Europos dalyje revoliucinis ūpas. Lenkų politikai tikėjosi prancūzų pagelbos, o pastarieji jiems ką-ne-ką ir žadėjo. Prancūzijoj buvo surinkta kiek pinigų, nupirkta ginklų ir laivais gabeno į Lenkiją. Sako, laivai buvę atplaukę iki Palangos, bet čia išlipti nega-

lėję ir tekę grįžti. Paryžiuje buvo demonstracijų, užuojautos lenkams, bet kai Varšuvą rusai paėmė, tai prancūzai demaršo nedarė. Po revoliucijos tik priėmė sukilėlių likučius ir juos šelpė. Paprastai, tarp valstybiniuose santykiuose yra taip, kad kitai valstybei ar tautai padedama tiek, kiek iš to pirmoji turi naudos. Tai ir čia, lenkus reikėjo sukurstyti prieš rusus, kad rusai negalėtų pulti pačių prancūzų. Tada lenkus prancūzai ir kurstė ir žadėjo padėti.

Revoliucijos tikslas buvo atsiskirti nuo Rusijos ir atgauti nepriklausomybę. Kai kas peikė tą revoliuciją. Bet po fakto, visuomet lengva kritikuoti. Reikia žiūrėti tų laikų aplinkybių ir priežasčių. O priežasčių revoliucijai buvo rimtų. Užsienis žadėjo padėti ir inspiravo daryti revoliuciją. Ėjo gandai, kad lenkų kariuomenė norima sunaudoti karui su kitomis valstybėmis. O naujasis caras Mikalojus buvo žiaurus ir despotiškas. Jis ieškojo progos panaikinti lenkų karalystės autonomiją. Suprantama, kad absoliutiniai despotiška monarchija negalėjo pakęsti Lenkijos karalystės duotos konstitucijos ribose. Tad anksčiau ar vėliau turėjo įvykti konfliktas. O nesusipratimų jau buvo buvę. Kai mirė caras Aleksandras, Rusijoj pasireiškė judėjimas prieš absoliutizmą. Buvo dekabristų sąmokslas. Su dekabristais turėjo ryšių ir lenkų karalystės žmonės. Rusų dekabristai buvo nuteisti ir ištremti Sibiran, sukišti į kalėjimus - tvirtoves, pakarti ir t.t. Rusai reikalavo išduoti jiems lenkus dalyvavusius sąmoksle ir norėjo juos teisti. Lenkai remdamiesi konstitucija ir tuo, kad nusikaltimas politinis, atsisakė išduoti. Buvo sudarytas seiminis teismas, kuris išteisino nusikaltėlius. Carui tas nepatiko, kad jo valstybės ribose buvo nusikaltimas, o nerado nusikaltėlių. Neapykanta ir nesusipratimai augo.

1830 m. pabaigoj įvyko revoliucija, o 1831 m. sausio m. susirinko seimas ir tuoj ėmėsi pertvarkyti administraciją. Naujieji organai turėjo pakeisti senąją santvarką. Suėjęs seimas pakeitė veikimo tvarką pačiame seime, suprastino veikimą. Pertvarkė vyriausybę ir paskyrė diktatorių. Jam buvo pavesta faktina valdžia kariuomenėje. O 1831.I.25 seimas detronizavo carą, nutraukė ryšius tarp lenkų karalystės ir rusų imperijos ir apie tai pranešė carui. Buvo priimta nauja konstitucija. Lenkija bus konstitucinė monarchija. Karaliaus sostas paveldimas. Sostą turi paveldėti vyrai. Valdžią sudaro karalius, senatas ir seimas. Įstatymus leidžia seimas per karalių. Aukščiausia valdžia priklauso karaliui ir ministeriams, nes karaliaus aktai reikalingi buvo atatinkamo ministerio kontrasignacijos.

Kada karalius bus renkamas, - nepasakyta, nustatyta tik jo teisės. Laikinoji vyriausybė pranešusi carui apie jo detronizaciją, pasiūlė pradėti derybas, bet caras nerado reikalo vesti derybų, nes tikėjosi sugniužinti lenkus ir panaikinti autonomiją. Kartais užtinkame rusų literatūroje pasakojant, kad caras drąsiai ir su pasitikėjimu žygiavęs į Lenkiją. Bet kai kurie specialistai kitaip mano. Tekę abejoti dėl rusų laimėjimo, ypač jei būtų įsikišusi V. Europa. Galimas dalykas, kad revoliucijos likimas būtų kitas. Šioje revoliucijoje reiškė ir karo jėgų stoka, ir nepadarymas žemės

reformos, ir Lietuvos klausimas. Mat Lietuvą buvo nutarę prijungti prie Lenkijos. Lietuva dalyvavo sukilime prieš rusus. Lietuviai veikė partizanų būriais ir puldavo rusus iš pasalų. Karo specialistai manė, kad jei būtų laiku paėmę Vilnių, tai gal būtų revoliuciją laimėję. Bet Vilnius nebuvo paimtas, o tas buvo svarbus strateginis punktas, iš kurio ėjo karo jėgos į Varšuvą.

Be to, reikėjo padaryti žemės reforma. Lietuvoje valstiečiai daugiau dalyvavo sukilime, negu Lenkijoj. Bet, apskritai, valstiečiai didelio aktingumo neparodė. Mat ponai nepanorėjo jiems duoti žemės ir laisvės ir todėl valstiečiai abejingi buvo revoliucijai. Ir laike revoliucijos bajorai ne tik nežadėjo valstiečiams laisvės ir žemės, bet dar juos spaudė ir liepė eiti lažus. Suprantama, kad valstiečiai rizikuoti revoliucijoj savo likimu dėl bajorų šviesesnės ateities - nerado reikalo. Seimas buvo išrinktas cenziniais pagrindais. Ir kai seime buvo pakeltas klausimas dėl valstiečių būklės pagerinimo, tai dauguma bajorų su pasipiktinimu atmetė tą klausimą. Tų laikų bajorai nesuprato laiko dvasios ir reikalavimų.

Seimas buvo organas, kuris tvarkė įstatymus, prižiūrėjo administraciją, nustatė santykius tarp seimo valdžios ir diktatoriaus. Seimo buvimo vieta keitėsi. Kartais posėdžiavo Varšuvoje, kartais keldavosi kitur. Mat nenorėjo savo buvimu trukdyti gynimo reikalams, karo operacijoms.

Seime dalyvavo ir okupuotos Lietuvos ir Volyniaus atstovai. Buvo išleistas įstatymas, kaip rinkti atstovus į seimą. Okupuotos dalys buvo laikomos lyg jau būtų paliuosuotos. Tad turėjo būti jų atstovai seime. O kadangi faktinai rinkimų negalėjo padaryti, tai atstovus seiman rinko Varšuvoje esantieji Lietuvos emigrantai. Esmėje tas seimo sąstatas nepakitėjo, nes vistiek būtų seiman patekę dvarininkai, kurių socialinės pažiūros beveik visuomet vienodos būdavo. Įsileidžiant Lietuvos atstovus seiman, norėta palaikyti ryšius tarp Lietuvos ir Lenkijos.

Seime, kaip minėjome, buvo pakeltas valstiečių klausimas. Siūlyta pravesti žemės reformą, duoti valstiečiams žemės, pagerinti jų būklę, bet seimo daugumos ponai, su pasipiktinimu atmetė tokius siūlymus. Seimas tik svarstė mokesnių ir žemės nuomos /čyžės/ klausimus, iš kurių ponai bajorai gaudavo pajamų. Po nepasisekusios revoliucijos, pasirodė net dainų, kur buvo pašiepiama bajorai ir kiti didikai. Esą garbė ponams, bajorams, prelatams ir k. dėl krašto likimo, kuris esąs kraujais nutaškytas. Suprantama, kad jei norima kreiptis į liaudį ir prašyti jos pagelbos, tai reikia jai ką nors už tai duoti, o ne su botagu spirti dėl ponų interesų eiti kariauti. Valstiečių klausimas nebuvo išspręstas, jokių palengvinimų neduota, todėl valstiečiai ir dėl sukilimo maža entuziazmo parodė.

Kai sukilimas buvo užgniaužtas, tai sukilėlių likučiai perėjo į austrų ir prūsų teritoriją ir čia buvo nuginkluoti. Rusai derėjosi su austrais ir prūsais dėl sukilėlių grąžinimo. Prūsai norėjo sukilėlius išduoti rusams, bet bijojo V.Europos viešosios opinijos. Tenka prisipažinti, kad sukilėliams reiškė užuojautą visoje V.Europoje ir net pačiuose Prūsuose. Todėl

būtų buvęs barbariškas žygis išduoti sukilėlius ir priešinga tarptautinės teisės dėsniams. Tada Rusija paskelbė sukilėliams amnestiją. Bet kai daugelis grįžo Lenkijon, tai buvo suimti ir ištremti Sibiran. Lietuvos sukilėlių amnestija nelietė, nes tai buvo savanoriai - sukilėliai.

Didelis skaičius sukilėlių persikėlė Prancūzijon. Viso apie 20.000 žmonių. Jų skaičiuje buvo nemaža iš šios pusės Lietuvos partizanų, nes jų amnestija nelietė. Mat į kariškių sukilimą kitaip žiūrėta: kariškiui įsakoma, jis turi pildyti. O Lenkijoj veikė kariuomenė, Lietuvoje - savanoriai partizanai. Taip pat ir karininkus griežčiau persekiojo, negu kareivius.

6b Lenkų karalystė - Rusijos provincija. Organinis statutas /1832/. Santykiai su Rusija. Įstatymų leidimas. Administracija. Administracinis padalinimas. Valstybės Tarybos skyrius Lenkų karalystei. Kariuomenė. Paštas. Mokyklos. Majoratai /1835/. Jungtuvių įstatymas /1836/. Valstiečių reforma.

Nepavykus 1830-31 m. revoliucijai, rusų vyriausybė paėmė kitą politikos kryptį. Dabar Rusija stengėsi nustatyti tokius santykius tarp Rusijos ir Lenkijos, kad panašios revoliucijos nebegalėtų pasikartoti. Tuoj po revoliucijos 1832.II.1 buvo išleistas taip vadinamasis organinis statutas, kuris pakeitė veikusiąją Lenkijoj konstituciją. Statutas nustatė naują valstybinę santvarką Lenkų karalystėje. Nors autonomija Lenkijai ir liko, bet šis statutas iš pagrindų pakeitė Lenkų karalystės santvarką. Dabar jau buvo ne Lenkų karalystė, bet Rusijos provincija. Paliko tik senas vardas - Lenkų karalystė, bet santvarka jau buvo kita. Iš paviršiaus atrodė, kad Lenkų karalystė lyg būtų valstybė, o iš tikrųjų tai buvo Rusijos imperijos provincija.

Minėjome, kad duotasis organinis statutas nors paliko šiokią tokią autonomiją, bet jame nėra seimo, o įstatymų leidimas paliktas vienam viešpačiui - carui. Vyriausybę sudaro administracijos taryba, kurios priešakyje stovi caro paskirtas vietininkas. Provincijos administravimas pavestas trims komisijoms arba ministerijoms: 1/ vidaus, dvasinių ir švietimo reikalų, 2/ teisingumo, 3/ iždo ir pajamų. Įstatymus prižiūri, ruošia ir sumanymus teikia Valstybės Taryba. Sudaromas lenkų karalystės departamentas Rusų Imperijos Valstybės Taryboje, kuris aptaria rusus ir lenkus liečiančius klausimus. Prie caro buvo lenkų reikalams ministeris.

Taigi, panaikino daug valdymo organų. Stengėsi suvienodinti rusų ir lenkų valdymo įstaigas. Nors statute ir paminėta apie bajorų seimelius, bet jų jau nieks nebešaukė. Lenkų kariuomenė panaikinta. Liko tik Rusijos kariuomenė, kurios karininkai ir kareiviai galėjo būti iš Rusijos ir Lenkijos provincijų. Rusijos piliečiai skaitėsi ir Lenkijos piliečiais, kas anksčiau buvo negalima. Valstybės Taryba buvo perkelta į Petrapilį ir įterpta į Rusų Valstybės Tarybą, kuris vadinosi atskiru departamentu. Šis departamentas išbuvo iki 1862 metų. Caras jau besivainikavo vieną kartą - Rusijos Imperijos viešpačiu. Anksčiau reikėjo dar ir Varšuvoje vainikuotis - Lenkų karalium. Taigi, administracija vienodinama. Stengiamasi padaryti panašią į Rusijos administraciją. Ir administratyvinį padalinimą sten-

giamasi duoti tokį pat, koks buvo Rusijoj. Bet dėl susiartinimo kartais būdavo ir kliūčių. Taip Lenkijos pramoninkai norėjo susiartinti su Rusija, panaikinti muitų sienas, nes Rusijoj buvo gera rinka Lenkijos fabrikatams, o Rusijos pramonininkai priešingai, reikalavo muitų sienų.

Šiaip centre stengėsi artintis ir įstaigomis, ir pavadinimu ir turiniu įvairių įstaigų. Norėta, kad visoje Rusijos imperijoj ir Lenkijos provincijoj būtų vienodos įstaigos. O esant vienodoms įstaigoms, tikėtasi susijungti su Lenkija amžinais ryšiais. Vaivadijos buvo pavadintos gubernijomis. Norėta ir čia rasti vienodumą ir kad lenkai greičiau užmirštų savo praeitį. Tačiau tarp rusų gubernijų ir lenkų gubernijų /buv. vaivadijų/ buvo skirtumas. Teismuose taip pat siekta vienodumo. Vėliau imta visas lenkų įstaigas pavesti rusų vyriausybės centriniam organui. Švietimo Varšuvos komisija pavesta Rusijos Švietimo ministerijai ir buvo tik organas ministerijos Lenkijos reikalams. Lenkų susisiekimas pavestas rusų susisiekimo ministerijai 1846 m., paštas pavestas 1851 m. 1841 metais panaikinti lenkų karalystės pinigai ir parlieti į Rusijos pinigus. 1842 m. įvesti bendri saikai ir matai. 1850 m. panaikinta tarp Rusijos ir Lenkijos siena, bet muitų siena paliko. Muitų siena davė iždui pajamų. Tad muitų siena buvo panaikinta vėliau, kai iždas mažiau begavo pajamų ir kai Rusijos pramonė nebebijojo konkurencijos. Buvo išleisti bendri įstatymai pirkliams, bajorams ir k.

Taigi, santykius su Lenkija nustatė Rusijos viršūnės, įstatymų leidžiamoji galia priklausė carui; administraciją įvilko į Rusijos administracijos formas, tik turinį nelengva buvo duoti rusišką; administracinis padalinimas, buvo toks pat kaip Rusijoj; daugelį įstaigų pavedė arba įjungė į Rusijos įstaigas, bet nežiūrint tų visų pastangų, vis dar buvo sunku Lenkiją sujungti su Rusija.

Dabar tenka dar paminėti tas atmainas, kurios buvo padarytos kultūros srityje. Be ko kito, uždarė Varšuvos universitetą. Vietoje jo vėliau buvo įkurta, rodosi 1840 m., juridinė mokykla prie Varšuvos gimnazijos. Mat universitetas rusams buvo nepageidaujamas. Juk tai yra švietimo mokykla, kur jaunuomenė lavinasi, kur gali pasireikšti opozicinė rusams dvasia. Susirinkusi jaunuomenė gali imti bruzdėti. Taigi, jaunuomenės judėjimo ir švietimo caras vengė. O be to, universiteto jaunuomenė buvo dalyvavusi revoliucijoj. Todėl ir turėjo pagrindą uždaryti universitetą. Bet be aukštųjų mokyklų apsieiti negalėjo. Kraštui reikėjo valdininkų, teismo darbininkų ir laisvosios profesijos žmonių. Pati Rusija jų maža teturėjo. Jai teko kviesti į savo kraštą čekų, serbų, bulgarų ir k. kraštų mokytus žmones. Neparuošė kiek reikia savo kraštui proto darbininkų, o dabar dar reikėjo duoti ir Lenkijai. Nebuvo iš kur imti. Atidaryti universitetą buvo nepatogu. Todėl sugalvojo įsteigti prie Varšuvos gimnazijos juridines klases t.y. juridinę mokyklą. Čia buvo ruošiama teisėjai, valdininkai ir k. Bet kartu Lenkų karalystės teisės ėmė mokyti Maskvoje ir Petrapilyje. Maskvoje buvo ištremtas iš Vilniaus universiteto žymiausias tų laikų Lietuvos teisės

žinovas Ignas Danilavičius. Jis buvo Harkove ir mokino universitete, iš čia buvo pakviestas į Petrapilį Lietuvos įstatymus tvarkyti. Paskui buvo Kijeve o iš čia perkėlė į Maskvą ir jis čia dėstė Lenkų karalystės teisę. Buvo siunčiama ir į Rusijos universitetus mokytis. Vietos visuomenė buvo patenkinta, kad buvo siunčiama į Maskvą ir Petrapilį mokytis ir paskui tie žmonės grįžę dirbo lenkų karalystėje. Bet ten gerai pasiruošti negalėjo, nebuvo tam gerų sąlygų.

Rusai smarkiai konfiskuodavo sukilėlių žemes ir daugiausia tas žemes paversdavo majoratais. Majoratai tai buvo dvarai valdomi nuosavybės teisėmis, bet jų paveldėjimas, pardavimas, skaldymas, įkeitimas buvo suvaržytas. Praskolinti, parduoti, prarasti jų negalėjo. Turtai priderėjo vienam žmogui. Paveldėti galėjo vyresnysis sūnus. Jei nebuvo sūnaus, tai paveldėjo kas nors iš šalutinių giminių, bet tik vyrai. Kiti šeimos nariai gauna dalis pinigais.

Sąryšy su majoratais tenka paminėti apie turtų konfiskavimą. Buvo ankščiau paskelbta, kaip bus nubausti tie, kurie dalyvavo sukilime. 1835 m. buvo išleistas įstatymas apie turtų konfiskavimą. Viso buvo konfiskuota 2339 žmonių turtai. Vis ieškojo nusikaltėlių ir konfiskuodavo žemes. Tik 1862 m. sustabdė žemių konfiskavimą. Vyriausybė įsitikino, kad konfiskavimas žemių nepasiekia tikslo ir iždas neturi iš to naudos. Konfiskuotosios žemės buvo atiduotos rusų ir vokiečių valdininkams majoratų teisėmis. Rusų valdžia manė, kad naujieji majoratininkai bus pavyzdžiu vietos gyventojams, skleis rusų imperijos kultūrą ir įtaką vietos gyventojuose. Bet apdovanotieji nedavė siekiamųjų vaisių. Jie daugiausia gyveno Maskvoje ar Petrapilyje, o dvarus vedė vietos gyventojai. Tad valdžia savo kultūros negalėjo per juos plėsti, nes negalėjo išstumti gyventojų ir parkviesti rusus ir vokiečius. Iš to turėjo naudos tik rusų ir vokiečių dvarininkai. Juridiniai dvaro valdytojai pasikeitė, bet socialių permainų nebuvo. Todėl prasidėjus naujam bruzdėjimui, dvarų konfiskaciją sustabdė. Viso per 30 metų gavo 350 žmonių majoratus. Taigi, 1835 m. įstatymas, pagal kurio buvo sudaryta majoratai, tikslo nepasiekė. Valstiečiai žemės čia negalėjo gauti, nes išnuomuoti negalima. Bet praktikoje buvo kitaip. Katalikų kunigai varė akciją prieš Napoleono Teisyną, nes ten jungtuvės buvo pavestos pasaulinei valdžiai Varšuvos kunigaikštijoj kunigai nepasiekė tikslo. Ten Napoleono Teisynas turėjo užtarytojų. Tas pats buvo ir Lenkų karalystėje. Bet dabar įsivyravus caro despotijai, kunigai jau galėjo laimėti. O caras tarėsi esąs ir už popiežių popiežiškesnis ir geresnis bažnyčios galva, tad ir jungtuvių įstatymą sumanė pakeisti. Jungtuvių įstatymas buvo ruošiamas kartu Petrapilyje ir Varšuvoje. Tie abu sumanymai buvo sujungti ir kartu apsvarstyti. 1836 m. buvo išleistas **jungtuvių įstatymas**. Dabar jau jungtuvės pripažįstamos sakramentu, o ne sutartimi, kaip buvo ankščiau. Todėl viena dalis iš jungtuvių bylų priklausė bažnyčios teismams, kita - pasauliniams. Pastariesiems turto bylos, alimentai ir k. Įstatymas liečia visų krikščionių vedybas, o ne vien katalikų. Taip pat apima ir nekrikščionių jungtuves.

Tas įstatymas - tai kunigų kovos vaisius, kur jie reikalavo, kad jungtuvės būtų pavestos bažnyčios teismams. Bet pagal tą įstatymą buvo duota graikų bažnyčiai pirmenybė.

Po revoliucijos vyriausybė ypatingai ėmė kreipti savo dėmesį į valstiečius. Valstiečiai buvo konservatyvus elementas. Ne visur jie buvo prie sukilimo prisidėję. Vyriausybė manė, kad valstiečiams reikia duoti žemės ir tada tas tamsus kaimo elementas pasidarys aklas žemės nuosavybės fanatikas ir bus ištikimas rusų valdžiai. O tuo valdžia parodys jiems savo gerumą, nes duos žemės, ko lenkai nedavė. Rusai manė remtis valstiečių klodu. Bajorai-dvarininkai buvo maištininkai, kunigai priešinosi dėl tikybos, miestiečiai - silpni, tad liko geriausias klodas valstiečiai. Caras Mikalojus buvo rašęs broliui Konstantinui usklausęs, kas daryti su valstiečiais, kad juos galima būtų patraukti į imperiją. Revoliucijai pasibaigus vėl prie to klausimo grįžo. Norėta padaryti žemės reforma, kuri turėtų politinį charakterį: įgyti valstiečių palankumą ir nuslopinti lenkų dvarininkus. Jau Varšuvos kunigaikštijoj 1807 m. buvo baudžiava panaikinta, valstiečiai buvo laisvi, tik žemė ponui paliko. Bet po 1831 m. revoliucijos caras norėjo radikalesnių reformų, bet kartu ir bijojo. Juk Rusija buvo dvarininkų valstybė, o pats caras girdavosi esąs vyriausias dvarininkas. Tad norėta tik lenkų dvarininkus apkarpyti, bet savųjų neskriausti. Todėl reforma ir gavo politinį charakterį: konfiskuodavo sukilėlių dvarus, paversdavo juos majoratais ir čia teikdavo valstiečiams lengvatų. 1835 m. išėjo įstatymas: "Apie valstiečius konfiskuotuose dvaruose ir majoratuose". Tuose dvaruose paliuosavo valstiečius nuo lažų. Tas pačias lengvatas darė ir čyžininkams. 1846 m. daro reformą bajoriniuose dvaruose, kurie priklausė dvasininkams. Tuo pat laiku buvo daug dvasininkų dvarų paimta ir tuose dvaruose valstiečiai pasidarė karališkaisiais ir tuo pačiu laisvesni. 1846 m. sumažinta bajorų teisės į žemę. Jeigu dvare apsigyvena ūkininkas iš buvusių baudžiauninkų ir sutartimi nuomoja žemę, tai jo dvarininkas išvaryti negali. Jis darosi lyg ir nepriklausomas savininkas. Dvarininkas negali mažinti tokio ūkininko žemę, taip pat dvarininkui neleidžiama atimti iš sodžiaus žemę ir prijungti prie dvaro. 1848 m. naikinama priverstinas lažas ir leidžiama pakeisti čyže, o 1861 m. vietoje lažų įvedama piniginis mokesnis. Ankščiau įstatymas tik leido pakeisti lažą čyže, tas parėjo nuo geros valios, o dabar jau privalomas pakeitimas pinigais. Bet šį įstatymą išleidus prasidėjo revoliucinis judėjimas. Vyriausybė dabar griebėsi slopinti judėjimą ir metė į šalį reformos sumanymus. Todėl ir patrimonialinė dvarininko valdžia į valstiečius gyvenančius jo žemėje paliko. Jis nebuvo baudžiauninko savininkas, bet turėjo tam tikras teises į valstiečius gyvenančius jo žemėje.

Lenkų provincijoj ir toliau veikė Napoleono teisynas ir kiti Lenkų karalystėje veikusieji įstatymai. Tas sudarė nemaža painiavą taikant įstatymus ir kenkė imperijos vieningumui. Toje valstybėje, kurioje yra kelios teisinės sistemos, nėra vieningumo. Yra teisinė siena, kuri skaldo visuo-

mėnę, apsunkina juridinių aktų darymą, turtų judėjimą. Sakysime norint turtą įgyti anapus linijos, reikia išaiškinti ten veikiančius įstatymus, sužinoti kokie apsunkinimai gali būti ir t.t. Arba vėl, turtas yra Varšuvoje, o pirkėjas Maskvoje, tai kokie ~~veiks~~ ~~įstatymai~~. Jei Varšuvos, tai kokioje įstaigoje Maskvoje sudaryti pirkimo aktą. Žodžiu, buvo painiava, dėl kurios gyvenimo praktika turėjo nemaža sunkumų. Bet rusų vyriausybė iki pat karo nepakeitė tų įstatymų. Ji jautė, kad ji geresnių įstatymų nesukurs, o be to, buvo sunkus ir darbas. Rusijos įst. buvo blogesni. Buvo ginčų ir dėl įstatymų teksto. Teko išaiškinti kokia kalba įstatymas privalomas. Buvo įstatymų prancūzų, lenkų ir rusų kalbomis. Prieita išvada, kad įstatymo tekstas privalomas tokia kalba, kokia buvo paskelbtas. O jei buvo dviem kalbom paskelbtas /rusų ir lenkų/, tai privalomas lenkų kalba, nes organinis statutas Lenkijoj laikė oficiale kalba - lenkų.

VIELOPOLSKIO REFORMOS /1861-63 m./ GUBERNIJŲ, PAVIETŲ, MIESTŲ SAVIVALDA. VALSTIEČIŲ KLAUSIMAS 1861 ir 1862 m. įst. KAI KURIŲ ŽYDŲ TEISIŲ SUVARŽYMO PANAIKINIMAS.

Kalbant apie Vielopolskio reformas, tenka paminėti tos atmainos, kurios įvyko po 1850 m. Rusijos imperijoj. Imperija tada turėjo nepasisekimų. Ėmė svyruoti Rusijos galybė. 1856 m. prasidėjo Krimo karas. Baudžiavos Rusijai teko kariauti su laisvomis ir galingomis V.Europos valstybėmis. Kariavo prieš rusus anglai, prancūzai, ~~italai~~, Sardinija, vokiečiai, turkai. Prūsai ir austrai palaikė rusus. Rusai buvo tame kare sumušti. Tuo pat laiku mirė ir caras Mikalojus. Sostas atiteko įpėdiniui. Rusija pamatė, kad reikia reformų, kad civilizuota ir laisva V.Europa, lengvai parbloškė dvarininkų - baudžiavos Rusiją. Naujam carui teko rūpintis socialinėmis ir administratyvinėmis reformomis. Bet pirma teko pasirūpinti reforma užgrobtose srityse. Tad čia buvo Lenkija. Padarė kaikurių pakeitimų ir nuolaidų. Mat bijojo Lenkijos sukilimo. Čia visa buvo daroma, kad neįvyktų sukilimas. O lenkus kai kurie politikai kurstė prie sukilimo. Net poetas Mickevičius buvo nuvykęs į Krimą ir organizavo bajorus. Rusai ėmė reikšti simpatijas lenkams. Caras važinėjo Varšuvon ir Lietuvon, kad sueiti į glaudesnius santykius. Rusai ėmė manyti, kad padarius lenkams nuolaidų, pakeitus kai kuriuos administracijos organus, pasodinus į aukštas valdininkų vietas lenkus, bus galima juos patraukti prie rusų. Valdininkų uždavinys bus moraliai surišti lenkus su rusais. Ir kai kurie lenkai ėmė reikšti rusams simpatijų ir norėjo sueiti į glaudesnius santykius. Esą rusai pamatę lenkų gerus norus, rūpinsis jų reikalais, suteiks platesnes kultūrines teises, užtikrins dvarininkams nuosavybę. Kiti buvo tam priešingi ir sakė, kad caras apgaus lenkus. Ankščiau lenkai vis ieškojo ryšių su austrais. Austrai net buvo davę lenkų įtakai Galiciją. Bet pati austrų vyriausybė buvo sukurščiusi valstiečius prieš dvarininkus ir šie padarė skerdynes. Mat dvarininkai norėjo sukilti. Pasirodė austrų dviveidiška politika. Lenkai nuo austrų atšalo ir ėmė ieškoti naujų kelių, - su kuo dėtis. Prasideda dabar persilaužimas. Žmonės bijo skerdynių ir nori dėtis su Rusija.

Esą Rusija geriau saugoja jų interesus. Atsiranda Vielopolskis. Jis dalyvavo 1831 m. revoliucijoj. Tai turtingas žmogus, buvęs V.Europoje, turėjęs didelį autoritetą ir mokėjęs ginti savo klasės reikalus. Jis buvo parašęs įdomų laišką austrų ir rusų vyriausybėms. Perėjo į rusų pusę. Sakė, kad reikią pripažinti rusų viršenybę, pripažinti carą, kaip viešpatį. Nereikią svajoti apie nepriklausomybę. Rusų caras garantuosiąs turtų neliečiamybę, kultūros autonomiją, bet be nepriklausomybės. Rusams patiko toks lenkų aristokratų persilaužimas. Caras manė, kad dvarininkas Vielopolskis sujungs lenkų aristokratiją su Rusija. Jau rusų vyriausybė ima galvoti apie atramą dvarininkuose, o ne valstiečiuose, kaip ankščiau. Bet kai kurie lenkų dvarininkai buvo priešingi Vielopolskio nuomonei. Esą rusai apgaus lenkus. Taip pat buvo priešingas ir demokratinis lenkų elementas tokiai politikai. Bet Vielopolskis buvo įsitikinęs, kad nėra kito lenkams išėjimo. Jis dirbo sąžiningai savo darbą. Ir jam daug pasisekė padaryti. Dabar visą eilę įstaigų, kurios buvo Petrapilyje, perkėlė į Varšuvą. Buvo grąžinta Valstybės Taryba ir apšvietos komisija. Lenkų mokyklos gavo tas pačias teises, kaip Rusijoj. Buvo grąžinta administracinė taryba, kurioj įeina ir vietininkas. Ir Užnemunėje mokyklos buvo lenkiškos. Kitos kalbos nepripažino, ir reikėjo tik lenkų kalba viską mokytis, kitų neleido. Užnemunėje lietuvių kalba mokyklose atsirado daug vėliau, po nepasisekusio sukilimo. Dabar rusų valdžia ėmė remtis kitais klodais, tad leido ir lietuvių kalbą.

Buvo duota gubernijų, miestų ir pavietų savivalda. 1861 m. leista įsteigti pavietų, miestų ir gubernijų tarybas. Į pavietų tarybas buvo renkama 18 narių 6 metams. Bet bajorų seimeliai nebuvo atstatyti, nes valdžia turėjo tendencijos nebegaivinti grynai luominių įstaigų. Dabar jie yra atstovaujami kitose įstaigose - pavietų ir gubernijų. Pavietų atstovai turėjo mokėti rašyti ir turėti 30 metų amžiaus. Į gubernijų tarybas renkama pavietų tarybos atstovus. Pavietų tarybos negalėjo tartis kokiais nors reikalais, nes valdžia bijojo, kad tuo nesusidarytų krašto atstovybė. Didesniuose miestuose buvo įvestos miestų tarybos. Čia iš atstovų reikalavo mažesnių kvalifikacijų.

1861 m. buvo valstiečių lažas pakeistas pinigais, o nuo 1862 m. tas pakeitimas buvo privalomas. Bet patrimoninė valdžia dvarininko į valstiečius dar nebuvo panaikinta.

Žydams taip pat suteikta palengvinimų. 1862 m. jiems buvo leista pirkti žemę, būti felčeriais ir k. Tik propinacija jiems buvo uždrausta, nes svaigalus norėjo turėti savo žinioje dvarininkai. Žydai dabar galėjo būti ir miestų tarybų nariai.

Taigi, Vielopolskiui šis tas pasisekė iš caro išgauti, bet už tai lenkų tauta turėjo mokėti brangia kaina. Jis buvo tas Siamo vyriausybės prijaukintas dramblys, kurio pagelba gaudo laukinius dramblius. Mat ten prijaukintieji drambliai atvilioja laukinius dramblius į tą vietą, kur yra pasislėpę gaudytojai ir čia juos pagauna.

1933.III.11 ir 15
Nr.Nr.40 ir 42

1863 m. revoliucija. 1863 m. sukilimas norėta padaryti pavasarį, bet Vielopolskis visomis jėgomis priešinosi sukilimui. Norėdamas paraližuoti sukilimą, pasirūpino, kad rekrutų ėmimas kariuomenėn buvo paskelbtas anksčiau ir tuo revoliucines jėgas būtų susilpninę. Todėl sukilimas įvyko anksčiau, ir jam nebuvo tinkamai pasiruošta. Sukilimas ėjo obalsiu:"neduosime maskoliams rekrutų".

Sukilėlių tarpe ėjo kova: buvo raudonikiai - kairieji ir baltukai - dešinieji. Pastarieji buvo priešingi žemės reformai ir valstiečių teisių praplėtimui. Lietuvoje sukilimui iš pradžių vadovavo pažangieji. Bet Lenkijos laikinoji revoliucinė valdžia tarėsi esanti ir Lietuvos valdžia. O Lenkijoj buvo dešinieji. Tad darant spaudimą ir Lietuvoje įsivyravo baltukai. Bet plačiau apie tai neteks kalbėti, nes yra tuo reikalu parašyta knygelė apie 1863 m. revoliuciją.

Revoliucijos eiga kiek skyrėsi Lenkijoj ir Lietuvoje. Lenkijoj daugiau dalyvavo miestai, Lietuvoje - sodžius ir valstiečiai. Revoliucijai kliudė, kaip minėjome, ir tas, kad Lenkijos Laikinoji Vyriausybė reikalavo, kad Lietuvos Laikinoji Vyriausybė nuo jos priklausytų. Revoliucijoj daugiausia dalyvavo jaunuomenė, miesto inteligentija ir valstiečiai. Dvarininkai, Fabrikantai ir vedusieji žmonės neparodė didelio aktingumo ir maža tedalyvavo sukilime.

Mat pastarieji bijojo savo turtų netekti, nenorėjo šeimas suardyti. Bet jų vaikai dalyvavo aktyviai ir tas vėliau rusams davė progos kibti prie dvarininkų.

Revoliuciją rusai numalšino. Dabar rusai ėmė dar smarkiau spausti viešpataujantį klodą - dvarininkus. Dvarai buvo konfiskuojami ir toliau išdalinami rusams ir vokiečiams. Sumanė pravesti Lenkijos dvarininkų sąskaiton žemės reformą ir duoti valstiečiams žemės. Ateityje rusai manė remtis valstiečiais, tad juos reikėjo aprūpinti žeme, pririšti prie rusų valdžios. Rusai laike sukilimo matė, kad pačių sukilėlių tarpe ėjo socialinė kova: vieni norėjo valstiečius aprūpinti žeme ir panaikinti lažus ir čyžes, sulyginti valstiečių ir dvarininkų politines teises, kiti buvo tam priešingi. Todėl rusų valdžia dabar ir nutarė eiti į valstiečius ir padaryti reformas. Be socialinių permainų, buvo ir politinių. Bandyta Suvalkų Guberniją atskirti nuo Lenkų karalystės ir prijungti prie Vilniaus gubernijos. Faktinai kai kas buvo taip ir padaryta. Karo dalykai buvo pavesta Vilniaus Gubernatoriui Muraujovui, nes buvo nepatogu, kad tuo reikalu rūpintusi Varšuva. Bet švietimas, administracija palikta Varšuvai. Iki šiol valdininkai daugumoje buvo vietos žmonės. Svetimųjų beveik nebuvo. O dabar imta visu smarkumu gabenti svetimus valdininkus - rusus, vokiečius ir.k. Manyta, kad socialinės ir politinės reformos tinkamai tegalima pravesti tik savais valdininkais. Be to, tikėtasi, kad tokie valdininkai bus geri rusifikatoriai. Tam

reikalui buvo sukurti laikinieji vyriausios valdžios organai su specialiais įgaliojimais: 1/steigiamasis lenkų karalystės komitetas /1864-1871/, 2/komitetas lenkų reikalams /1866-1876/. Tie organai turėjo atlikti administracijos darbo pakeitimus, pertvarkyti administraciją, priruošti pertvarkymui įstatymus ir t.t. Sukurtieji organai turėjo perkelti į Petrapilį tą, ką buvo atkeldinęs Vielopolskis t.y. perkelti į Petrapilį tuos organus, kuriuos Vielopolskis buvo atkėlęs į Varšuvą. O vietoje reikėjo sukurti organus, kur lenkų karalystė būtų pertvarkyta naujais pagrindais. Padarytieji pakeitimai po 1831 m. revoliucijos, dabar atrodė maži. Be to, buvo sukurta: 1/ Nuosavioji Imperatoriaus raštinė lenkų reikalams ir 2/ Likvidacijos komisija. Pastarosios uždavinys buvo likviduoti valstiečių santykius su dvarininkais, aprūpinti valstiečius žeme ir išduoti jiems dokumentus. Iš valdininkų galime paminėti Miliutinį ir Čarkaskį. Plačiau kalbėsime apie juos toliau.
Tų komitetų reikalai kartais susipainiodavo, nes jų organai vieni buvo Petrapilyje, kiti Varšuvoje. Ir kartais ir vieni ir kiti dirbo tą pat darbą.

Apskritai, tų visų komitetų uždavinys buvo stengtis sustiprinti krašte rusų elementą, padaryti gerą tvarką, veikti į valstiečius, atitraukti juos nuo lenkų dvarininkų ir pririšti prie Rusijos.

Po 1863 m. sukilimo rusų vyriausybė stengėsi aprūpinti žeme valstiečius. Bet tik duoti vieniems valstiečiams žemės, atrodė, kad tai būtų per maža padaryta. Tad vyriausybė ir po 1863 m. sukilimo dalino majoratus rusams-vokiečiams - valdininkams. Nors majoratai sudarytieji po 1831 m. revoliucijos nedavė laukiamųjų vaisių, bet vis dėl to vyriausybė dar nenustojo vilties. Ji vis manė, bene bus majoratai valstiečiams pavyzdžiu, bene bus majoratų savininkai rusifikacijos žydiniu. Bet rusai ir vokiečiai gavusieji majoratus už nuopelnus carui, daugumoje gyveno Petrapilyje ir Maskvoje ir lengva širdimi švaistė gaunamus iš majoratų pinigus, bet laukiamo uždavinio neatliko. Majoratus vedė ir prižiūrėjo vietos gyventojai.

Rusijoj buvo daug valdininkų vokiečių. Caro kiemas buvo suvokietėjęs. Ten vyravo vokiečių kalba. Tad vokiečiai buvo proteguojami lygiai su rusais. Ir majoratai buvo dalinami vokiečiams ir rusams.

Taigi, dabar kolonizavo tik dvarininkus. O tie dvarininkai buvo pasitarnavę Rusijai valdininkai - rusai ir vokiečiai. Rusų valstiečių kolonizuoti šioje šalyje negalėjo, nes tai būtų buvę sunku ir nebūtų pajėgę tai padaryti. Lenkus dvarininkus norėjo pakeisti rusais ir vokiečiais dvarininkais. Apskaičiuota, kad gavo 115 žmonių majoratus. Viso išdalinta 370.000 dešimtinių žemės. Iš majoratininkų 93 gyveno Lenkų Karalystėje, kiti svetur. Jie gaudavo rentą, o majoratus dirbo ir prižiūrėjo vietos žmonės.

Po šios revoliucijos buvo įvesti ir rusų administracijos įstatymai. Mat buvo stengiamasi suvienodinti rusų ir lenkų administracijos

įstaigas. O tas galima padaryti veikiant vienodiems įstatymams.

Kol Rusija nebuvo paruošusi vietoje žmonių, kurie mokėtų rusų kalbos, tol nebuvo galima įvesti Lenkijos karalystėje rusų kalbos. Bet kai imta mokyklose dėstyti rusų kalba ir šiaip kai jau buvo inteligentų mokančių rusiškai ir lenkiškai, tai įvesta ir rusų kalba. 1872 m. buvo įvesta rusų kalba Senato Departamente Lenkų Karalystės Reikalams. 1875 m. įvestas rusiškas bylojimasis.

Teismų organizacija iki 1876 metų nebuvo pakeista. Veikė tie patys teismai, kurie buvo įvesti priėmus Napoleono teisyną. Rusai jau senai ruošėsi įvesti savo teismų organizaciją. Bet Rusijos teismai buvo atsilikę nuo gyvenimo, netobuli. Jų teismai daug žemiau stovėjo, negu Lenkijos teismai. Tad pakeisti geresnį teismą blogesniu, buvo nepatogu. 1864 m. buvo padaryta rusų teismų reforma, - išleistas naujas teismų santvarkos įstatymas. Šis įstatymas buvo parašytas prisilaikant naujausių teisės principų ir todėl galėjo lygintis su V.Europos teismais. Todėl dabar imta galvoti perkelti Rusijos teismų organizaciją Lenkijos karalystėn. Bet čia susidurta su kalbos klausimu. Įvedant teismus, reikėjo įvesti ir rusų kalbą. Ir kai jau buvo pakankamai inteligentų mokančių rusiškai ir lenkiškai, tai 1876 m. buvo įvesti Rusijos teismai Lenkų Karalystėje. Tiesa, padaryta kai kurių nežymių pakeitimų.Buvo procese išimčių. Materialiniai įstatymai veikė senieji - Napoleono kodeksas ir naujai išleistieji Lenkų Karalystei. Tad jie skyrėsi nuo Rusijos materialinės teisės. Todėl teko kai kuriuos dalykus pakeisti procese ir pačioje teismo organizacijoj. Įstatymų kalba liko ta, kurioje įstatymas buvo paskelbtas. Taigi, oficialus įstatymų tekstas buvo tas, kurioje kalboje jis buvo paskelbtas. Teismuose oficiali kalba buvo rusiška. Bet leista vartoti ir vietos kalbą. Taigi, Užnemunėje buvo vartojama lietuvių kalba, bet teismo sprendimai buvo rašomi rusų kalba. Notarų aktai nuo 1876 m. buvo leidžiama rašyti dviem kalbom. Iš anų laikų teko matyti aktų rašytų rusų - lenkų, rusų-lietuvių kalbomis.

Švietime taip pat padaryta atmainų. Iki šių reformų visas švietimas buvo vedamas lenkų kalba. Mokyklos buvo bažnytinės, kurios pilnai priklausė nuo dvarininkų, nes kunigų skyrimas priklausė nuo dvarininkų. Dvarininkas įsteigdavo bažnyčią, ar šiaip suteikdavo bažnyčiai turto ir už tai gaudavo collatoriaus teisę t.y. be jo sutikimo negalėjo vyskupas skirti parapijon kunigo. Dabar rusai pradėjo pertvarkyti patį švietimą.

Kadangi mokyklos auklėja jaunąją kartą, nustato jos ateities tikslus ir kryptį, tai rusai stengėsi nustatyti sau palankią mokyklos auklėjimo dvasią. Rusai norėjo sau pagaminti ištikimus valdinius. Tad ėmė pertvarkyti mokyklų organizaciją. Ėmė uždarinėti vienuolių laikomas mokyklas, moterų gimnazijas ir k. Pradėjo kreipti dėmesį į valstiečių švietimą. Esą reikalinga įvesti privalomąjį valstiečių švietimą. Pirma mokyklos buvo labdarybės darbas. Dabar į jas pažiūros pasikeitė. Mokslas darosi nebe pasiturinčiųjų klodų monopoliu, bet visų gyventojų.

1864 m. įstatymas sako, kad mokyklos privalo rūpintis ne tik pasiturinčiais klodais, bet ir valstiečiais. Taip pat privalo žiūrėti moterų švietimo. Moterys turi didelės auklėjamosios reikšmės jaunajai kartai. Todėl reikalinga jų švietimas kitaip sutvarkyti. Be kitų reikalavimų, buvo draudžiama mokyklose politikuoti. Tuo buvo suprantama, kad negalima mokiniams skiepyti priešingos Rusijai dvasios, negalima mokinius auklėti taip, kad pastarieji galvotų apie Rusijos jungo nusikratymą, bet propaguoti Rusiją - galima; tai jau nebus politika. Tokiais atvejais taip visos tautos daro. Jeigu buvo pasakyta, kad vengti politikos mokyklose, tai reiškia vengti politikos priešingos Rusijai. Anksčiau lenkų kalba mokyklose buvo privaloma, o dabar ta privilegija panaikinta. Dabar tik leidžiama vartoti lenkų kalba. Bet įvesta ir naujas dalykas, tai tas, kad leidžiama mokyklose dėstyti ir kitas kalbas. Tad dabar galima vartoti mokyklose ir lenkų, ir rusų, ir vokiečių, ir lietuvių kalbas. Lietuviškų mokyklų iki šių laikų nebuvo; visos mokyklos buvo lenkų kalba. Teko tyrinėti Mariampolės mokyklas. Ten mokoma buvo tik lenkiškai, kitų kalbų nemokė. Po 1864 m. buvo leista steigti ir kitomis kalbomis mokyklų. Tuo buvo panaikinta išimtina lenkų kalbos privilegija mokyklose ir sulyginta kitos kalbos. Tad iš vietos kalbų daugiausia buvo vartojama lietuvių /Užnemunėje/, ir vokiečių kalba, nes Lenkijoj buvo daug vokiečių kolonistų. Lenkijos Karalystės rytuose buvo daug ukrainiečių ir jie vietoje vartojo ukrainišką kalbą. Bet rusų vyriausybė ukrainiečių kalbos, kaip atskiros, nepripažino. Toks kalbų sulyginimas lietuvių kalbai reiškė didelę pažangą. Buvo išleista prisilaikant įstatymo atatinkama mokykloms programa.

Lenkų gimnazijose pagal išleistą programą viskas mokoma lenkų kalba, bet jau rusiškai dėstoma tokie dalykai: Rusijos ir Lenkijos istorija ir geografija ir rusų literatūra. Pratinama jau į rusų kalbą.

Unitus, kuriuos sudarė ukrainiečiai, mokino tik rusiškai. Vokiečių mokykla buvo Varšuvoje. Ji naudojosi tom pačiom teisėm, kaip ir lenkų mokyklos t.y. istorija, geografija, rusų literatūra dėstoma rusiškai. Buvo steigiama atskiros moterims gimnazijos. Be to, buvo steigiama pedagoginiai mokytojams paruošti kursai. Tokių kursų buvo lenkams, rusams, unitams ir lietuviams. Unitams steigė atskirus kursus todėl, kad jie turėjo atskirą savo tikybą. Per tuos atskirus kursus norėjo unitus suartinti su rusais. Bet vėliau unitų kursai uždaryta, nes prieita išvada, kad be tokių kursų, greičiau bus galima unitus su rusais sulieti. Be to, buvo pedagoginiai kursai lietuviams rusų ir lietuvių kalba. Tai buvo garsi anais laikais Veiverių mokytojams ruošti kursai. Čia ruošdavo valsčių mokytojus. Veiveriai - tai bažnytkaimis, kur buvo įtaisyta pedagoginiai kursai, paruošti Lietuvos mokykloms mokytojus. Kursuose buvo kiek nesusipratimų dėl lietuvių kalbos. Rusų vyriausybė nekentė lietuvių kalbos, o įstatymas ją leido mokyklose vartoti. Taip pat buvo neaiškumų dėl lietuvių rašto. Tas klausi-

mas buvo kilęs ne Užnemunėje ir ne Varšuvoje, bet Rusijos Petrapilyje ir vėliau Lietuvos centre - Vilniuje. Ten buvo sugalvota, kad reikia suartinti lietuvius su rusais kultūriškai, tad ir nutarta įvesti lietuvių kalbai rusišką alfabetą. Anksčiau lietuvių alfabetas vadinosi lotyniškai - lenkiškas. Toks alfabetas nepatiko rusams. Esą jis suartinąs kultūriškai lietuvius su lenkais, o reikalinga esą artinti lietuvius su rusais.

Todėl uždraudė vartoti lotyniškas raides lietuvių rašte. Pati rusų vyriausybė ėmė spausdinti lietuviškas knygeles, atsišaukimus rusų raidėmis.

Laikraščių lotynų raidėmis taip pat neleido. Prasidėjo nelegaliniai leidiniai. Tad ir kursuose buvo vartojama lietuviškos knygos rusų raidėmis. Bet laiškus rašyti buvo galima ir lotynų raidėmis. Už vartojimą lotynų raidžių rašte buvo smarkiai persekiojama.

Veiverių pedagoginiai kursai paruošė nemažą skaičių mokytojų Lietuvos mokykloms.

Žydų klausimą rusų vyriausybė išrišo taip: kadangi iki šiol žydai mokyklose turėjo mokintis lenkiškai, raštai, knygos buvo vedamos lenkiškai, tai rusų vyriausybė rado, kad žydai gali mokintis ir rusiškai. Jei jie galėjo mokintis lenkiškai, tai kodėl negali mokintis rusiškai? Anksčiau Vilniuje kurį laiką žydams buvo uždrausta mokintis rusiškose mokyklose, jie mokinosi tik žydų kalba. Dabar lenkų karalystėje rado reikalo žydus mokinti rusiškai. Vyriausybė tarė, kad gal žydai bus geri rusifikatoriai. Gal žydai palaikys rusicizmą, kurio rusų vyriausybė taip norėjo. Tad ši mintis buvo priimta: ir nuo 1869 m. dėstoma žydams rusiškai fizika, matematika ir istorija. O nuo 1871 m. viskas buvo dėstoma rusiškai, tik privatinėse mokyklose vis dar nebuvo rusų kalbos, o dabar jau įvedė ir čia rusų kalbą. Ėmė mokyti rusiškai skaityti ir rašyti, o 1883 m. viskas imta dėstyti rusiškai išėmus tikybą ir gimtąją kalbą.

Uždarytasis Varšuvos universitetas grąžintas. Tik jo statutas 1898 m. skyrėsi nuo kitų universitetų statutų. Čia vyriausybės priežiūra yra daug didesnė.

Rusų kalba juo toliau, juo smarkiau buvo brukama visose mokyklose.

8b/ VALSTIEČIŲ IR ŽEMĖS REFORMA 1864 m. Per 1863 m. revoliuciją rusų vyriausybė įsitikino, kad ji remtis dvarininkais ir kunigais negali. Lenkų dvarininkai buvo nesuvirškinamas klodas ir rusų vyriausybei ištikimas būti negalėjo. Juos patraukti ir pririšti prie Rusijos vyriausybė nepajėgė. Tad vyriausybė stengėsi juos naikinti ekonominiai, pakeisti lenkų dvarininkus rusais ir vokiečiais. Kunigai taip pat dėl tikybos skirtumų nebuvo ištikimi stačiatikių carui. Miesto gyventojų luomas buvo silpnas, ir jais remtis nebuvo prasmės. Tad liko vienas luomas - valstiečiai, kuriais rusų vyriausybė nutarė remtis. Nevisur

valstiečiai laike sukilimų parodė didelį aktyvumą. Sukilėlių vyriausybė jiems žadėdavo žemės duoti, jei dalyvaus sukilime. Rusų vyriausybė gerai suprato tą politiką, tad ir ji žadėjo aprūpinti valstiečius žeme ir praplėsti jų teises. Kartąis valstiečiai daugiau pasitikėdavo rusų vyriausybe nei sukilėlių, nes iš savųjų ponų ką gauti buvo netekę vilties. Tad rusų vyriausybė šią progą duodama valstiečiams žemės ir praplėsdavo jų teises. Tam tikslui vykdyti buvo pakviesti iš Rusijos valdininkai tam darbui geriau tikę, negu vietos gyventojai. Tenka paminėti iš tų valdininkų Miliutiną ir Čarkaskį. Pačioje Rusijoj Miliutinas turėjo blogą vardą. Jis buvo dvarininkas, aristokratas, bet jo nemėgo jo collegos. Jis spaudoje buvo laikomas kartais anarchistu, jakobinu ir t.t. Dvarininkai jo nemėgo. Mat jis siūlė pačioje Rusijoj žemės reformą ir siūlė praplėsti valstiečių teises. Taip pat jo ir valdžia nemėgo. Tad jis buvo priverstas išsikraustyti užsienin. Jo užtarimas Rusijos valstiečių nerado pritarimo, bet kai kilo klausimas pravesti žemės reformą Lenkijoj, tai atsiminė caro valdžia, kad užsieny yra ištremtas raudonasis Miliutinas, kuris netiko Rusijai, bet tiktų Lenkijai. Juk Lenkijoj reikėjo valstiečius iškelti, o dvarininkus pasmaugti. Tad ir pakvietė Miliutiną. Jis nuvyko Varšuvon. Įdomus buvo Miliutino pasikalbėjimas su Muravjovu Vilniuje. Muravjovas buvo Vilniaus generalgubernatorius, palaikė dvarininkus, apskritai buvo dvarininkų interesų gynėjas. Bet Lietuvoje Muravjovas visu smarkumu naikino Lietuvos dvarininkus. Jis su malonumu pakardavo Lietuvos dvarininką. Nors pats Rusijoj buvo žinomas, kaip Rusijos dvarininkų gynėjas, bet Lietuvoje jų nekentė. Taigi, ir Miliutinas ir Muravjovas Lietuvoje-Lenkijoj nesiskyrė,nors ir buvo priešingų pažiūrų. Jie tarėsi susiėję apie bendrą planą. Juos abu jungė Rusijos ekspansija tik priemonės jų skyrėsi. Abiem rūpėjo Rusijos galybė,didybė, garbė ir t.t. Miliutinas manė, kad reformuojant valstiečių būklę, pravedant žemės reformą, pagal kurią valstiečiai bus aprūpinti žeme, bus padaryta tai kad Lenkija susijungs su Rusija; o Muravjovas galvojo, kad reikia griežtom priemonėm išnaikinti dvarininkus, jų dvarus atimti ir tada nebebus neramaus elemento ir tuo bus galima sujungti Lenkiją su Rusija. Miliutinas buvo slavianofilas, kuris radikaliai darydamas reformas tikėjo patarnausias slavianofilizmo idėjai. Jis prisilaikė tos srovės, kuri siekė sujungti rusus slavius į vieną kūną. Ta srovė buvo rimtai iškilusi vidury 19 amž. Ji norėjo prieš pangermanizmą pastatyti panslavizmą ir tuo sulaikyti pangermanizmo veržimąsį. Nors rusai savo liaudį viduje smaugė, bet panslavizmo idėjos vedami gelbėjo kitas slavių tautas iš turkų ir kitų jungo. Sujungus rusus slavius į vieną kūną, kalba turėtų būti rusų. Tada būtų pasaulinė slavų konfederacija, kur vyraujanti kalba būtų rusų. Bet kiekvienai tautai būtų leidžiama vartoti ir savo kalbą. Taigi, reikėjo platinti rusų kalbą. Miliutinui valdžią

įgyti nerūpėjo. Jis manė, kad platinant slavianofilizmo idėją, galima geriausiai tautai patarnauti.

Todėl naujame krašte reikėjo valdininkų, kurie mokėtų rusų kalbą. Administracija Lenkijoj priklausė - Administracijos Tarybai, bet tik nominaliai. Iš tikrųjų visa valdžia priklausė Steigiamajam Lenkų Karalystės Komitetui. Jo sąstatas buvo toks: vietininkas ir nariai, - caro paskirti. Kompetencija - administracijos darbas. Visas civilis - pilietinis darbas buvo Likvidacinės Komisijos žinioje. Ji rūpinosi užmokėti dvarininkams už paimtą žemę valstiečių fondui, rūpinosi valstiečiams duoti žemės ir suteikti nuosavybės dokumentus. Komitetas Lenkų Reikalams susidėjo iš pirmininko ir 5 narių; jie visi buvo caro skiriami. Komitetas tvarko įstatymus. Be to, buvo Nuosavi Imperatoriaus Raštinė Lenkų Karalystės Reikalams. Šis komitetas žiūri įstatymų, ar tinkamai įstatymai paskelbti, gal reikalinga naujų įstatymų ir t.t. davė bendrus nurodymus administracijos politikoje.

1864 m. vasario mėn. 19 d. buvo išleistas įstatymas apie valstiečių reformą. Šios reformos nereikia maišyti su kitur buvusiomis reformomis. Rusų imperijoj buvo paskelbtas įstatymas apie valstiečius 1861 m., kuris lietė ir kitą Lietuvos dalį, o Lenkų Karalystėje išleistas 1864 m. vasario mėn. 19 d. Jo uždavinys ir tikslas pravesti žemės reformą ir sutvarkyti kitus reikalus surištus su šia reforma. Rusijoj buvo pasklebta tik baudžiavos naikinimas ir bendri bruožai dėl žemės reformos, o čia jau neteko baudžiavą naikinti, nes žmonės buvo laisvi nuo 1807 m., t.y. Napoleonas buvo panaikinęs baudžiavą. Čia reikėjo aprūpinti nuosava žeme tuos, kurie žemę turėjo, bet ne nuosavai. Anksčiau jau buvo išleisti įstatymai, kur buvo leidžiama lažas pakeisti čyžėmis t.y. buvo leidžiama tą ar kitą pasirinkti, bet vėliau buvo privaloma lažas pakeisti čyžėmis. Bet jau 1864 m. įstatymu buvo galutinai nutraukti ryšiai tarp dvarininkų ir valstiečių, valstiečių sodžiai atskiriami nuo dvarų. Šitą darbą atlikti turėjo iždas. Iki tol už valdymą valstiečiai mokėjo dvarininkui. Dabar už gautą žemę valstiečiai moka iždui, o pastarasis moka dvarininkams. Iki šiol ginčuose turėjo pirmenybę dvarininkai. Dvarininkas-savininkas buvo drauge ir vaitu valsčiuje ir bažnyčioje patronu. Tad valstietis teisybės negalėjo rasti, taip turėjo būti, kaip dvarininkas norėjo. O dabar, pagal naują įstatymą dvarininko privilegijos naikinamos. Įstatymas sugriovė feodalizmo santykių likučius. Valstietis darosi žemės savininku; į gminą įeina ir valstietis ir dvarininkas, abu turi gminoje lygias teises, stovi ant lygaus teisės pamato. Pirma dvarininkas turėjo įvairias gminoje privilegijas, užėmė gminoje vietas dėl to, kad jis dvarininkas, dabar to viso jau nėra. Dvarininkas dabar gali būti renkamas vaitu ar kuo kitu, kaip ir kiti gminos dalyviai. Dabar jo įtaka pa-

reina nuo faktinų santykių su gminos dalyviais. Pirmiau jo įtaka buvo dėl privilėgijų. Tad dabar privilėgijos naikinamos, lažai naikinami, čyžės moka iždui. Dvaras gauna atlyginimą. Sąlygos buvo nustatytos įstatyme - apie Likvidacijos Komisiją. Turinys toks: paliečia visus valstiečius, kurie dabar valdo žemę, ar nori žemės gauti, ar turi teisės jos gauti.

Šį klausimą komisija aiškino ir rado daug bežemių, kuriuos, jos manymu, reikėjo aprūpinti žeme. Tas buvo svarbus dalykas. Pasirodė, kad čia veikė jau ne pačios rusų vyriausybės iniciatyva, bet visai kiti sumetimai. 1863 m. veikėjai buvo išleidę atsišaukimų, kur be ko kito, žadėjo žemės duoti tiems, kurie eis į sukilimą. Rusų vyriausybė sekė tuos įvykius. Jai teko skaitytis su tuo visu. Todėl sukilėliu vyriausybė tik žadėjo žemės, o rusų vyriausybė leido tuo reikalu įstatymus. Tad buvo duodama žemės. Kiekvienam davė nemažiau 6 margų žemės. Esą mažesnis ūkis negalėsiąs išmaitinti vienos šeimos. Tas įstatymas palietė ir iždo, ir privatines,ir bažnyčios, ir majoratų ir k. žemes. Jei baudžiauninkas anksčiau dirbo žemę, ar ją nuomojo ar kaip kitaip valdė, tai panaikinus baudžiavą visos tos žemės perėjo iždo žinion. Žemės ar sodžius, kuriuos buvo dvarininkai atėmę iš valstiečių, grąžinamos pastariesiems. Valstiečiai gavo 1/3 visos Lenkų Karalystės žemės. Viso gavo 3.690.721 dešimtinę žemės. Ūkių buvo 514.000. Tas įstatymas nepalietė ne sodžiaus žemių pav. daržininkų, girininkų ir kitų žemių. Daržininkų žemė tai bus tarp dvarų ir sodžiaus, arba prie dvarų buvo tokie sklypai, kuriuos valdė atskiri žmonės ir už tuos sklypus turėjo dvarui prievolių. Girininkai gauna žemę ne kaip ūkininkai. Jų darbas, - mišką prižiūrėti, o pragyvenimą jam duoda valdomoji žemė.

Valstiečiai gavo žemės ir nuosavai ir servitutais. Didelės reikšmės turėjo miško servitutas. Jis gali būti įvairus: galima kirsti mišką statybai, galima tik kuro gauti; gali būti ir ganiavos servitutas. Dvarininkai nekartą siūlė sutvarkyti servitutų klausimą. Mat servitutai apsunkina pažangų ūkio vedimą, pav. ganykla priklauso savininkui, bet kiti žmonės turi teisės ganyti joje savo gyvulius. Savininkas tą ganyklą paversti pieva ar dirva negali, nes suinteresuotieji to neprileidžia daryti. Kartais dvarininkai siūlydavo valstiečiams, kurie turėjo servituto teisės, už tam tikrą servituto plotą, tam tikrą dalį nuosavai /apie 1/4 dalį servituto ploto/. Įstatymo, kuris tvarkytų tuos santykius, nebuvo. Todėl buvo dėl šio daug ginčų.

Valstiečiams pripažintoji žemės nuosavybė buvo suvaržyta. Bijota, kad nuo valstiečių neišviliotų žemę kiti klodai. O tada valstiečiai virs proletarais ir emigruos į kitas šalis, arba vietoj pasidarys neramiu elementu. Todėl valstietis savo žemę gali perleisti tik valstiečiui. Davė vienai šeimai nemažiau 6 margų. Esą mažesni

sklypai neišmaitins vienos šeimos ir bus pusiau proletariška šeima. O tai būtų neramus elementas krašte. Valstiečių žemė buvo išimta iš apyvartos. Vieni ekonomistai buvo prieš tokį suvaržymą, kiti už suvaržymą. Esą jei nebus suvaržyta valtiečių žemės apyvarta, tai valstiečiai praras savo žemę ir liks nenaudingais krašte proletarais.

Kas dėl žemės mokesčių, tai čia teko skaitytis su esamąja individualine nuosavybe. Tai mokesnius mokėjo ne solidariai tam tikro ploto valstiečiai, bet kiekvienas už save. Jei būtų buvę solidariniai mokesniai, tai darbštiesiems valstiečiams būtų tekų sumokėti už tinginius ir apsileidėlius.

Rusijoj kai darė žemės reformą, tai ten turėjo reikalo su vadinamomis bendruomenėmis. Tai bus "obščina". Čia yra toks socialis junginys, kur žemė priklauso visai bendruomenei, visam sodžiui. Nuosavai nepriklauso nė vienam, o priklauso visai bendruomenei. Kuriam laikui praėjus, pasikeitus bendruomenės gyventojų sąstatui, galima bendruomenei priklausomą žemę kitaip dalinti, pav. viena šeima išmirs, kitoje sumažės narių skaičius, kitoj padidės, tai pagal šio perdalinama bendruomenės žemė. Kas kelias dešimts metų dalinama išnaujo. Individualinės nuosavybės šalininkai sako, kad toks kolektyvus ūkis neigiamai atsiliepiąs į ūkio pažangumą, blogai veikiąs ūkį. Kai žmogus turįs ūkį nuosavai, tai jis geriau dirbąs ir prižiūrįs tą ūkį. Kiti aiškino, kad bendruomenės ūkis esąs biurokratijos padaras. Dar kiti ėmė aiškinti, kad iš bendruomenės ūkio esą lengvai galima pereiti prie socialistinio - komunistinio ūkio.

Lenkų Karalystėje buvo individualus žemės valdymas. Čia žemė priklauso vienam asmeniui, po kurio mirties pareina įpėdiniams. Kiekvienas turi teisės valdyti skyrium, jei jis nori. Užnemunėje taip pat buvo individualistinis žemės valdymas.

Valstiečiui priklausė ne tik žemės paviršius, bet ir esantieji turtai jo valdomos žemės gelmėse, jo vandenyse, taip pat ant jo žemės esąs oras, pav. jis gali nukirsti svetimo medžio šakas esančias jo ore.

Dvarininkai, kurių žemė buvo išperkama, gauna likvidacijos lapus. Kad tais lapais nebūtų daroma nenaudinga kraštui spekuliacija, vyriausybė neleido paleisti jų daug į rinką. Išperkama žemė buvo per 40 metų, bet pridėjus dar likvidacijos išlaidas, tai žemė teko išpirkti per 42 metus. Kasmet buvo mokama 5% likvidacijos kapitalo plius likvidacijos komisijos išlaidos.

Vedant žemės reformą turėta galvoje valstiečius artojus. Bet vedant reformą teko susidurti su miestelių gyventojais ir artojais. Pasirodė, kad yra Lietuvoje ir Lenkijoj miestelių gyventojų, kurie neužsiima nei prekyba nei pramone. Jie gyvena miestelių pakraščiuose ir skiriasi nuo kitų sodžiaus gyventojų tik tuo, kad yra miestelėnai, o gyvena iš ūkio, kaip ir valstietis ūkininkas.

Rusijoj tokie miesteliai turėjo kitą vardą, - "sielo", - bažnytkaimis. Lietuvoje tokių miestelių buvo daug. Tokiuose miesteliuose buvo kartais savyvalda, bet vėliau ėmė ją siaurinti. Mat sunku buvo išlaikyti savyvaldos aparatą. Miesteliuose gyveno ir krikščionys ir žydai. Vieni jų užsiėmė prekyba, amatais ir k., bet pakraščiuose užsiėmė žemės dirbimu. Jiems reikėjo kas nors padaryti. Padaryta jiems buvo nedaug. 1866 m. panaikinta pono dominialinės teisės miesteliuose ir miestuose, panaikinta dvarininkų teisės į patį miestą; taip pat panaikintos teisės naudotis mieste kaikuriomis išimtinomis gerybėmis, įvairiais banalitetais. Tuose miesteliuose, kur buvo tik artojai, buvo vykinama valstiečių reforma, o kur buvo čyžininkai, plecininkai, ant kurių buvo pasistatę trobas, tai galėjo tuos plecius išpirkti. Propinacijos teisė palikta tam, kieno yra žemė. Dvarininkai esantieji mieste pasidarė paprastais miesto gyventojais. Jie turėjo tas pačias teises, kaip ir kiti gyventojai.

Miestelių savyvaldą ėmė naikinti ir davė jiems valsčiaus teises. Mat tokie miesteliai buvo per maži vienetai, kad galėtų išlaikyti savyvaldos organus. Juos pavadino "nocag", lietuviškai galima vadinti miesteliu.

Dabar tenka paminėti apie gminas. Gminos skyrėsi nuo valsčiaus šioje pusėje Nemuno, ypač rusų laikais. Gmina - sodžius. Vokiškai bus "Gemeinde", - tai bus bendruomenė ir valsčius. Skirtumo nesudaro. Gmina - tai bus mažiausias savyvaldos vienetas. Gmina gali būti mieste ir sodžiuje. Sodžiuje gmina apima visus žmones, kurie gyvena prie žemės. Kartais gmina bus dvaras su aplinkiniais sodžiais. Gmina rūpinasi bendrais žmonių reikalais, pav. keliais, mokyklomis ir t.t. Pagal naują įstatymą, kuriuo buvo įvesta gminos, pabrėžta, kad senieji santykiai tarp dvarininkų ir valstiečių išnyko. Čia dvarininkų privilegijos panaikintos. Dabar toje pačioje gminoje dalyvauja ir valstiečiai ir dvarininkai be skirtumo. Pirma dvarininkas turėjo gminoje ypatingų teisių, jis buvo paveldimas administratorius ir t.t., dabar to viso jau nėra. Jį galima gminoje rinkti ir nerinkti. Galima rinkti tokį žmogų, kuris patinka. Gmina kartais dalinama į krivules. Tai bus mažesni gminos vienetai. Krivulėse daroma sueiga savo reikalams tarti. Esą krivulės vardas atsiradęs iš priemonės, kuria krivulė kviečiama. Kai kviečia sueiti į seniūniją, tai viršaitis siunčia per gyventojus kreivą lazdą, prie kurios esąs pririštas popieriukas, kur kviečiama į krivulę-susirinkimą. Kiekvienas ūkininkas privalo tą lazdą siųsti pas kitą ūkininką. Krivulės vardas būk paeinąs nuo tos lazdos. Bet gal tas aiškinimas yra ir neteisingas. Senovės Kriviai siuntė savo pasiuntinius taip pat su lazda.

Gminoje dalyvauja visi pilnateisiai piliečiai. Gmina turi savo teismą. Gminos krivulė turi būti daroma nemažiau 4 sykius į metus. Jos kompetencija - tai rinkimai ir ūkio reikalai. Gminos priešaky

stovi vaitas. Vaitas yra senas žodis. Jis paeina iš tų laikų, kada buvo daroma kolonizacija. Tada sodžių priešaky buvo vaitas, - "voigt". Lenkų kalboje yra daug žodžių iš vokiečių kalbos. Ir "voigt" yra vokiškas. Šaltyšius - "Schultcheis" yra vaito patarėjas. Gminos teismą sudaro vaitas ir suolininkai. Vaitas įeina teisman ex oficio. 1875 m. reformuota valstiečių teismas. Gminos teismo pirmininką valdžia skiria iš parinktųjų kandidatų. Gmina renka suolininkus. Cenzas buvo toks: teisėjai turėjo būti baigę bent pradžios mokyklą, o suolininkai turėjo mokėti rašyti. Lietuvoje daugelis teisėjų buvo baigę universitetą, teisių fakultetą. Daugelis ūkininkų vaikų buvo baigę universitetą ir kandiduotavo į teisėjus. Kultūrinė valstiečių teismo būklė buvo aukšta. Užnemunėje buvo aukštai pakilusi kultūra. Tad buvo iš ko rinkti mokytus teisėjus ir suolininkus. Surašinėjant gyventojus, Užnemunė kultūros atžvilgiu užėmė Lenkijoj pirmą vietą.

Teks dar truputį apsistoti prie administracijos. Rusų vyriausybė pamažu vienodino administracijos organizaciją su Rusijos adminstracija. Iš pradžios tik keitė pavadinimus. Vaivadijas, departamentus ėmė vadinti gubernijomis. Paskui vienodino Lenkijos ir Rusijos gubernijų valdymą. Įvairias įstaigas, kurios dar turėjo savo vadovybę Lenkų Karalystėje, pamažu atidavė Rusijos centraliniáms organams tokiomis pat teisėmis, kaip ir Rusijoj. Varšuvoje prie generalgubernatoriaus; prie vietininko buvo susidariusi diplomatinė kanceliarija. Pačioje Rusijoj tokių įstaigų nebuvo. Iš pradžios vietininkas turėjo platesnes teises, negu generalgubernatorius. Varšuva turėjo nemaža ryšių su svetimomis valstybėmis ir todėl čia atsirado diplomatiniai valstybės pasikeitimai. Kadangi Varšuva yra nemažas miestas, buvo nemaža reikalų su vokiečiais, austrais, prancūzais ir k., tad čia ir atsirado įvairių valstybių konsulų. Bet tikrieji valstybių atstovai buvo Petrapily. Tačiau Varšuvoje konsulai kartais vaidino didesnį vaidmenį, negu patys atstovai Petrapily, ar kitų miestų konsulai. Mat Varšuva buvo patogioje vietoje, netoli Europos vakarų, tad jos svarumas ir buvo didelis. Susižinoti su konsulais buvo įsteigta diplomatinė kanceliarija. 1867 m. diplomatinė kanceliarija buvo panaikinta, bet vietoj jos buvo paskirtas ypatingas valdininkas. To valdininko uždavinys buvo tarpininkauti tarp rusų užsienių reikalų ministerijos ir konsulų.

Įstatymai buvo skelbiami, - "Įstatymų Dienyne". Nuo 1867 m. pradėjo įstatymus skelbti Senatas. Oficialus tekstas ir jo skelbimo diena skaitosi ta, kurią paskelbė rusų vyriausybė savo skelbime. Paskui galėjo perspausdinti "Įstatymų Dienyne". Nuo 1871 m. sustabdė "Įstatymų Dienyno" leidimą.

9b

VALSTYBĖS IR BAŽNYČIOS SANTYKIAI. Valstybės ir bažnyčios santykiai po 1863 m. sukilimo pakitėjo. Kaikur kunigai dalyvavo sukilime, kaikur vienuolynai slėpė sukilėlius, kaikurios bažnyčios skelbė sukilėlių atsišaukimus ir t.t. Visa tai padarė įtakos į valstybės

ir bažnyčios santykius. Vyriausybė norėjo katalikų bažnyčią kontroliuoti, padaryti ją valdžios politikos įrankiu. Stačiatikių bažnyčia jau nuo senai buvo paklusni caro valdžios tarnaitė. Tad valdžia ėmė stengtis palaužti katalikų bažnyčią savo pusėn, o iš antros pusės stengėsi sumažinti jos įtaką krašte. Stačiatikių bažnyčią stengėsi padaryti privilegijuota; statė cerkves, algas kunigams mokėjo ne asignacijomis, bet sidabriniais ir t.t. Katalikų kunigų ėmė kontroliuoti pamokslus, negalima buvo paskirti be valdžios sutikimo kunigo ir t.t.

Taigi, 1863 m. revoliucija padarė atmainų kunigų ir bažnyčios būklėje. Kunigų būklėje pakeitimų todėl padaryta, kad laike revoliucijos pastebėjo, kad kunigų dalyvauta sukilime. Tiesa, nedaug tebuvo tokių kunigų, kurie su ginklu rankoje dalyvavo sukilime. Šiaip buvo pastebėta, kad kunigai prijaučia sukilimui. Bažnyčia užsiėmė agitacija. Tas rusų vyriausybei davė progos kibti prie kunigų. Dabar vyriausybė bandė sutvarkyti bažnyčios ir valstybės santykius kitaip. Jau Vielopolskis buvo pradėjęs tą klausimą tvarkyti. Jis buvo pradėjęs siaurinti kunigų teises. /Bažnyčią negalima skirti nuo kunigų, nes bažnyčią valdo kunigai./ Vielopolskis stengėsi neprileisti kunigų kištis į valstybės reikalus. Varšuvos arkivyskupas Fialkovskis protestavo prieš tokį bažnyčios varžymą. Jis žiūrėjo, kad bažnyčios reikalai nenukentėtų. Vielopolskis reikalavo, kad kunigams neleistų kištis į politiką, bet Fialkovskis buvo kitos nuomonės. Jis manė, kad toks varžymas yra bažnyčios privilegijų laužymas. Dar Vielopolskiui gyvam esant, ėmė kai kurias kunigų privilegijas naikinti ir bandė kunigus ir bajorus ant lygaus pamato statyti. Arkiv. Fialkovskiui tai atrodė bažnyčios teisių laužymas. Kai 1862 m. buvo pereita nuo lažo prie privalomos čyžės, tai tas buvo privaloma ir kunigų dvarams. O 1841 m. sekuliarizavo kunigų dvarus. Fialkovskis protestavo, bet jo protesto nieks nepalaikė. Valstiečiai ir bajorai nematė reikalo protestuoti, nes tuo valstiečių būklė buvo gerinama.

Jau neesant Vielopolskiui, 1864 m. buvo nutarta, kad bažnyčios taryba be parapijos žinios negali dėti mokesčių bažnyčios reikalams. Kur bažnyčios patronatas priklausė vyriausybei, ten pirmininkavo viršaitis ir šaltyšius.

Vyriausybė su parapijos kunigais baltaisiais elgėsi atsargiai su juodaisiais - vienuoliais ji elgėsi drąsiau. Baltųjų kunigų nebuvimas parapijoj, ar juos smarkiai puolant iš vyriausybės pusės, galėjo atsiliepti į parapijos ramybę. Daug griežčiau ir nuosakiau elgėsi su vienuoliais. Vyriausybei atrodė, kad vienuolynai ir vienuoliai yra baisesni už baltuosius - svietiškuosius kunigus. Jie esą tinginiai, nenaudėliai, niekam nereikalingi krašte. Be to, vyriausybei atrodė, kad vienuoliai yra maišto sėjikai. O susispietę į krūvą jie yra dar pavojingesni. Tad juos reikėjo išsklaidyti ir padaryti nebetaip pavo-

jingais. Iš vienuolynų gali išeiti idėjos vyriausybei priešingos. Rusų vyriausybei atrodė, kad vienuolynai yra revoliucijos lizdas, kultūros revoliucijos centras. Tad imta juos tvarkyti, pačius naikinti, jų turtus sekuliarizuoti.

Iki tol vienuoliai turėjo savo provincialus arba generolus, kurie nepriderėjo nuo vyskupų. Čia eina tokia gradacija. Ordeno generolas bus viršininku vienam ordenui. Šiaip provincialai bus viršininkais tam tikros provincijos, pav. Domininkonai yra visame pasaulyje viena organizacija. Tas ordenas padalintas į provincijas teritoriniu atžvilgiu, bet tos provincijos neatatinka vyskupijoms. Dažnai viena domininkonų provincija apima vieną valstybę ar provinciją. Paprastai provincijų bus mažiau, negu vyskupijų. Vienuoliai kunigai ir vienuoliai ne kunigai priklauso vienai organizacijai. Vieni turi mažiau šventinimų, kiti daugiau. Vienuoliai turi savo susirinkimus, konventus, tam tikrus suvažiavimus; jie renka savo provincialą, svarsto vienuolyno reikalus ir gali būti, kad jų nusistatymai nevisuomet sutiks su vyskupų nusistatymais. Provincialas būdamas keliose vyskupijose viršininku, nepanorės klausyti vyskupų, nes nė nuo vieno vyskupo nepriguli. Tad vyskupai į juos veikti negali. Tas gali iššaukti painiavų, ypač su vienuoliais kunigais. Todėl 1864 m. buvo išleistas įstatymas, kad vienuoliai ateity prigulės nuo vyskupo, bet ne nuo savo generolo ar provincialo. Teritoriškai vienuoliai padalinti prisilaikant vyskupijų teritorijos. Jų viršininku bus vyskupas, kuris prižiūri vienuolius, kunigus ir ne kunigus. Dabar jie savo atskirų suvažiavimų nebedaro. Jų organizacija nebebus toki stipri. Prie jų galima prieiti per vyskupus. Skirtumas tarp vienuolių ir nevienuolių kunigų sumažėjo, nes jų visų viršininkas vyskupas ir disciplina vienoda. Be to, vyriausybė buvo įsakiusi sumažinti vienuolynų skaičių. Ji ėmė atiminėti vienuolynų turtus ir uždarinėti pačius vienuolynus. Į iždą eina kunigų ir vienuolynų dvarai. Lenkų karalystėje vienuolynai pamažu naikinami. 1819 m. popiežiaus bulla buvo panaikinta kelios dešimtys vienuolynų. Turtai atiteko bažnyčiai. Dabar 1864 m. įst. vienuolynai uždarinėjami vyriausybės iniciatyva ir turtai tenka iždui. Vyriausybė išskaitė kanonuose, kad vienuolynui esą reikalinga nemažiau 8 vienuolių. Jei yra mažiau, tai vienuolynas laikomas neegzistuojančiu. Vyriausybė stengiasi surasti tokius nepilnus vienuolynus ir juos uždarinėja. Tą ji drąsiai daro, nes pasiremia bažnyčios kanonų teise. Čia bažnytinės teisės žvilgsniu priešintis buvo sunkiau. Be to, uždaro tuos vienuolynus, kurie dalyvavo maište. Uždarinėdama vienuolynus vyriausybė demonstruoti nenorėjo. Ji įsakė uždarinėti be triukšmo, kad žmonės nepastebėtų, kad pamaldos nenustotų ėjusios ir t.t. Vienuoliams buvo siūloma važiuoti į kitas vietas ar į užsienį. Panašiai darė Muravjovas Vilniuje. Tai buvo bendros jų taisyklės. Sakėmė, kad uždarinėdama demonstracijų vyriausybė

vengė, nes bijojo, kad neatrodytų, kad ji persekioja katalikus. Vienuolynus padalino į etatinius ir neetatinius. Etatiniai vienuolynai buvo tie, į kuriuos naujų vienuolių nepriėmė. Laukė kol esamieji vienuoliai išmirs, pasidarys mažiau 8 vienuolių ir tada vienuolyną uždaro. Iš vienuolynų atima mokyklas ir paveda švietimo įstaigoms. Vienuolynų dvasines seminarijas uždarinėja ir paveda jų reikalus vyskupų žinioje esamoms dvasinėms kunigų seminarijoms. Gaunamą pelną iš vienuolynų paimtų į iždą nekilnojamųjų turtų sunaudojo likusių vienuolynų šelpimui ir mokyklų išlaikymui.

1865 m. įstatymas liečia kunigus. Vienodinama kunigų beneficijos ir padarė juos prigulinčiais nuo vyriausybės. Bažnyčių turtai paimti į iždą, o kunigams mokama algos. Kunigus dabar skyrė vyskupas, o galutinai tvirtino valdžia. Reiškia, kunigų skyrimas priklausė nuo valdžios. Viršūnėje buvo arkivyskupas ir 7 vyskupai. Vygrių vyskupas perkeltas į Seinus ir tapo lietuviškosios dalies vyskupu. Kiti buvo grynai lenkų dalyse. Dešimtinė t.y. privalomas mokesnis klebonui panaikinta. Tos reformos, kurios turėjo aiškius tikslus, nepatiko popiežiui. Todėl popiežiaus santykiai su Rusija pablogėjo. Tuo laiku buvo popiežium Pijus IX. Tai gana karingo būdo, energingas žmogus. Jis aktingai dalyvavo politikoje. Palaikė 1863 m. sukilimą ir norėjo jį šelpti per austrus. Aišku, rusų vyriausybė to negalėjo pakęsti.

Su Rusija konkordatas buvo padarytas 1847 m. liepos m. 22 d. Tuo konkordatu daug dalykų buvo pavesta bažnyčios įtakai: įtaka į jaunuomenės auklėjimą, kunigų skyrimas ir t.t. Kadangi vyriausybės veikimą konkordatas varžė, tai ji 1866 m. paskelbė, kad konkordatas nutraukiamas. Rusų vyriausybė paskelbė, kad jos išleistieji įstatymai katalikų bažnyčios dogmų nevaržą ir ji bažnyčios nepersekiojanti. O kadangi Kurija trukdžiusi carui valdyti, tai jis ir nutraukęs konkordatą. Dabar santykiai pasikeitė. Vyriausybė turėjo laisvas rankas. Susižinojimas su Roma ėjo ne tiesiog, bet per Petrapilio Romos Katalikų dvasinę kolegiją. Visi popiežiaus raštai skelbiami tik vidaus reikalų ministerijai leidus. Pirmiau tokio suvaržymo nebuvo. Jei vyriausybė kokio rašto neleido skelbti, tai oficialiai jis nežinomas ir negali būti gyvenime taikomas. Aišku, vyskupai ir be vyriausybės leidimo žinojo popiežiaus raštus. Jie turėjo puikias informacijas.

Unitai tai yra pirma stadija iš graikų bažnyčios į lotynų. Jie pripažįsta Romos popiežiaus viršenybę ir kai kurias katalikų dogmas, bet apeigos - liturgijos prisilaiko graikų. Lietuvoje-Lenkijoje unija buvo sudaryta XVI amž. Brastoje. Tai buvo jezuitų sumanymas. Unija siekė dviejų tikslų: 1/ grynai tikybinis. Norėta stačiatikius patraukti į katalikų tikėjimą. 2/ Lenkų politikai per bažnyčią norėjo juos sulenkinti. Bet sulenkino tik bajorus, dvarininkus, bet ne liaudį. Bajorai pasidarė lenkais ir katalikais. Rusai pradėjo naikinti uniją. Šioje pusėje Nemuno uniją anksčiau ėmė naikinti,

Lenkų Karalystėje - vėliau. Unitai Lenkų Karalystėje gyveno pietuose ir priešpiečiuose,- Holmo gub., Podoleje ir Volyniuje, žodžiu, ten, kur gyveno ukrainiečiai. Rusai norėjo unitus atversti į stačiatikius ir padaryti rusais. Ukrainiečių kalbos rusai nepripažino. Rusų vyriausybė uždraudė ukrainiečių spaudą. Ukrainiečių spauda buvo perkelta Galicijon. Čia unitų kunigai pasidarė ukrainizmo nešėjais. Tas rusų vyriausybei nepatiko ir buvo pavojinga. Be to, jie viliojo stačiatikius į unitus. Rusai ėmė unitus atskirti nuo katalikų, versti į stačiatikius, uždarinėti jų vienuolynus. Vyskupas unitų dabar buvo ne Varšuvoje, bet Holme. Kunigai gauna algas, kaip ir katalikų. Bažnyčių ir vienuolynų turtai perėjo iždan. Dešimtinė pasiliko tik parapijos žemėje. Unitų reikalai pavesti švietimo ministerijai. O 1875 m. Šv.Sinodas sujungė Holmo unitų vyskupiją su stačiatikių vyskupija ir tuo nutraukė ryšius su katalikais. Dalis kunigų priešinosi prijungimui prie stačiatikių, dalis nesipriešino. Vienuoliai priešinosi daugiau. Unitų kunigai buvo vedę, gyveno su šeimomis, tad ir priešintis mažiau galėjo.

Oficialiai unitų neliko, bet liko rusų terminologija tariant "užsispyrėliai". 1895 m. unitų buvo 73.000 žmonių, 1897 m. 83.000 žmonių. Unitai patenkindavo savo bažnyčios reikalus visaip. Kartais gyvendavo be bažnytinių jungtuvių, be krikšto. Kartais katalikų kunigai patenkindavo juos. Vėliau atsirado žmonių, kurie važinėjo savo rizika ir atlikinėjo unitų tikybos apeigas. Tie žmonės dažnai neturėdavo šventimų.O po 1905 m., kai buvo paskelbta tikybos šiokia tokia laisvė, tai daugelis unitų /užsispyrėlių/ perėjo į katalikų tikėjimą. Reiškia, prievarta tikyboje duoda priešingų vaisių.

==========================

=====================

================

=============

========

1933.III.18

Nr.43

AUKŠTAIČIAI IR ŽEMAIČIAI PO RUSAIS.

RUSIJOS IMPERIJA.

TERITORIJA. Imperijos susidarymo etapai XVIII amž. Lietuva, Kuršas, Suomija, Lenkija; Turkestano, Užkaukazio ir k. prijungimas. Lietuvos prijungimas.

Pereinamieji dalybų laikai /1772-1795/. Pirmosios dalybos /1772/. Gudija /1772/. Naujos valdžios pripažinimas: jėzavytai, unitai, bajorai. Dalybų pripažinimas Varšuvos seime /1773/. Naujų sienų pravedimas. Administracinis paskaidymas /2 gubernijos, 21 pavietas, 39 parapijos/. Teismas ir administracija naujoj valdoje. Bajorų ir valstiečių teismai.

Antros dalybos /1793/. Dalybų dermė. Gardino seimas /1793/. Administracija ir teismas naujoj valdoje.

Trečios dalybos /1795/. Sienos. Laikinasis administracinis padalinimas ir krašto valdymo tvarka: vardas, Lietuvos generalgubernatorius. Vyriausioji Lietuvos Valdyba. Teismai.

Rusijos imperijos vardas yra nesenas. Jis atsirado pradžioje XVIII amžiaus. 1721 metais, kai Petras didysis vainikavosi pirmuoju Rusijos imperatorium. Iki tol buvo caras, geriau sakant, buvo tik Maskvos carystė. Bet Maskvos carystė duodavo savo vardą visai Rusijai. To reikalavo Maskva. Tas reikalavimas reiškė politinę Maskvos programą. Jie įrodinėjo, kad visi rusai turį priderėti Maskvai. O kadangi dalis rusų priklausė Lietuvai ir Lenkijai, tai pagal tos programos, Maskva turinti atsiimti tas žemes.

Dėl paties žodžio imperija ar karalystė, tenka pasakyti, kad tai yra žodis relatyvus. Kartais jis turi viename krašte didesnę reikšmę, kitame mažesnę. Romoje buvo caesaris, imperatorius. Ten caesaris reiškė lyg žemesnį rangą, imperatorius - aukštesnį. Caesaris iš pradžių buvo tikrinis vardas, o paskui reiškė tam tikrą titulą, tam tikrą valdžią. Paskui žodis caesaris eidamas į Rytus ir Vakarus įgavo įvairią reikšmę. Jeigu imti žodį caesar, tai pas vokiečius jis virto "kaizer", tai reiškė imperatorių. O jei imti Rytuose tą patį žodį, tai sutrumpintai pas rusus jis bus "car". Tas pats žodis - imperatorius, kaiser, car. Rusams atrodė, kad caesaris yra žemesnis už imperatorių. Viešpačiams titulai daug reiškia. Kuo aukštesniu titulu viešpats, tuo jis atrodo esąs didesnis. Tarp įvairių titulų - kunigaikščiai, karaliai, imperatoriai, - imperatorius atrodė aukščiausias. Viduramžiais kiekvienam titului priklausė tam tikros emblemos,

karūnos, žvaigždės; pagal rango buvo foteliai, kėdės ir k...skiriamos. Aukštesnio rango valdovas, gersnėje sėdynėje sėdėjo.

Kai Rusija išsiplėtė ir sustiprėjo, tai norėjo gauti atatinkamą savo įtakai titulą. Pirmas Rusijos imperijos imperatorius buvo tas, kuris prasimušė prie Baltijos jūros, įkūrė Petrapilį. Tai buvo Petras Didysis. Maskva Rusijai buvo per ankšta, nesiekė jūros. Visas gėrybes ir prabangos dalykus, - ginklus, auksą, sidabrą galima buvo gauti iš Vakarų Europos jūromis. Tad Rusija ir stengėsi prasimušti į jūrą. Pastangos prasimušti prie jūros daromos visokiais būdais ir keliais. Veržiasi į Juodąją, Baltijos ir net Žiemių jūras. Anglų pirkliai XVI amž. buvo atplaukę Ledinuotuoju okeanu, pasiekę Archangelską ir iš čia pasiekę Maskvą. Olandų pirkliai taip pat stengėsi patekti Maskvon. Visiems rūpėjo prekyba. Į Juodąją ir Viduržemių jūras prasimušti rusams buvo daug kliūčių. O be to, kultūros ir prekybos centras nuo Viduržemių jūros nusigręžė. Dabar jau buvo kiti prekybos keliai. Baltija prekybai daugiau reiškia. Kultūros centras jau negrįžta prie Viduržemių jūros. Rusija prie jūros priėjo įvairiais karais. Kaikurios tautos, kurios ėjo rusams pagelbon, vėliau jas pačias rusai pavergė.

Rusijos imperija atsirado iš Maskvos kunigaikštijos, o paskui iš Maskvos plėtėsi į visas puses. Rusijos valstybės centras, branduolis yra Maskva. Iš čia Rusija išaugo. Klaidinga yra ta teorija, kuri tvirtina, kad Rusijos imperijos branduolis buvęs Kijevas. Tai niekuo neįrodyta. Kijevas buvo ukrainiečių valstybės centras. Tik Maskva iš jų paėmė rusų vardą. Rusų centras buvo perkeltas į Petrapilį, prie jūros. Dabar Petrapilis pasidarė nauju Rusijos imperijos centru. Tai bus prekybos, biurokratijos centras. Čia yra kelias, kur galima išeiti į visą pasaulį. Maskva lieka istorine sostine. Ten liko rusų kultūros lopšys, ten buvo tikybos centras, ten visą laiką carai vykdavo vainikuotis. Buvo dvi sostinės: nauja ir sena, istorinė. Naujoji sostinė neišlaikė gyvenimo reikalavimų, SSSR buvo perkelta į Maskvą. Mat Petrapilis pakrašty, pajūry, - tai pavojinga vieta. Greit gali priešai užpulti. Todėl ir buvo perkelta į Maskvą.

Kai Maskva jau turėjo gerokai stiprią organizuotą kariuomenę, tai jos teritorija ėmė augti ir plėstis. Mažesnės rusų kunigaikštijos neištesėjo atsispirti prieš Maskvą. Buvusios kunigaikštijos išnyko. Iš jų kūresi nauja Maskvos valstybė. Ši besikūrianti valstybė nori sekti V.Europos monarchijas. Nori įkurti absoliutinę monarchiją. Savo žmonių absoliutinei monarchijai neturėjo. Tad ėmė kviesti iš V.Europos specialistus, inteligentus ir V.Europos pavyzdžiu kūrė savo monarchiją. Į kariuomenę samdė algauninkus iš svetimų kraštų, bet kartais turėjo ir savo kariuomenę - šiaulius - "srielcy" Svetimieji instruktoriai, kareiviai čia dirbo ir organizavo Maskvos kariuomenę ir Maskvos monarchiją. Suorganizuota kariuomenė davė Maskvai plėstis į visas puses. Sunkiausia ėjo plėtimasis - tai į vakarus, prie Lietuvos - Lenkijos sienos. O veržtis čia reikėjo.

Bet vis dėl to Rusija paėmė Kuršą ir visą Pabaltiją. Iš pradžių gavo Livoniją ir Estiją. Livonija yra ta dalis, kuri yra anapus Dauguvos. Estija - estų gyvenama. Dėl jos gavo kariauti su švedais. Šis karas vadinamas Žiemių karu. Jis tęsėsi apie 20 m., nuo 1701-1721 m. Buvo padaryta taikos dermė Nichštate ir švedai užleido šią teritoriją. Tą teritoriją turėjo paimti Lietuvos-Lenkijos Augustas, bet paėmė rusai, nes jis buvo persilpnas. Livonija ir Estija pagal tos sutarties atiteko Rusijai. Suomija Rusijai atiteko vėliau. Dėl Suomijos XIX amž. pradžioje ėjo karai. 1809 m. buvo padaryta taika, pagal kurios Suomija teko Rusijai. Suomijoje gyvena suomiai, bet viešpataująs klodas - švedai. Estijoj gyvena estai, Latvijoje - latviai, bet viešpataująs klodas abiejuose kraštuose buvo vokiečiai - dvarininkai. Vokiečiai nuo senai buvo įsigalėję caro kieme. Tad ir Pabaltės baronams Rusijoj buvo plati dirva ir jie ten sudarė valdomąsias sferas.

Taigi, Rusija 1809 m. gavo Suomiją, kaip Didžiąją Suomijos kunigaikštiją.

Literatūroje ir šiaip politikoje kilo ginčas, kokie buvo santykiai tarp Suomijos ir Rusijos imperijos. Suomiai ir švedai įrodinėjo, kad Suomija nėra Rusijos provincija. Rusija ir Suomija esančios realioje unijoje, bet esančios dvi valstybės. Suomijos kunigaikštis esąs drauge ir Rusijos imperatorius. Rusijos kai kurie publicistai įrodinėjo, kad Suomija esanti Rusijos provincija. Bet tai vis buvo akademinis klausimas. Praktiškos reikšmės įgavo šis klausimas, kai rusams iš suomių pusės ėmė grėsti pavojus. Suomija užėmė gerą vietą, prieina iki Petrapilio, rusų sostinės. Kultūriškai Suomija buvo aukštai pakilusi, žmonės gyveno kultūringiau nei rusai, ir čia rusų pašonėje ir dar tokioje pavojingoje, buvo atskira valstybė. Rusų policija negali kištis į Suomijos vidaus reikalus, ten veikia suomių policija. O čia rusai nori Suomiją rusifikuoti ir negali. Tad rusai būtinai norėjo pripažinti Suomiją esant Rusijos provincija, o ne atskira valstybe. Prasidėjo Suomijos rusifikacija, o kartu prasidėjo ir smarki suomių su rusais kova. Toji kova buvo labai sunki suomiams iki 1905 m. revoliucijos. Po revoliucijos jų būklė pagerėjo. Dabar rusai ir suomiai norėjo, kad pasisakytų įžymesnieji teisininkai, kokie yra santykiai tarp rusų imperijos ir Suomijos. Nemaža vokiečių juristų pasisakė, kad tai esanti ne valstybė, bet Rusijos provincija. Tas buvo pageidaujama rusifikacijai. Rusų dauguma mokslininkų už provinciją pasisakė. Kad suomija esanti provincija pasisakė savo desertacijoj ir prof. Jaščenka, kuris dabar yra mūsų universitete profesorium. Buvo užklaustas žymesnis mokslininkas - juristas Jehringas tuo reikalu. Jis kai sužinojo, kuriam tikslui klausiama, tai ėmė aiškinti, kad Suomija esanti valstybė. O tai reiškia, kad Suomijos vertimas provincija, būtų laužymas tarptautinės teisės, kas gali iššaukti kitų valstybių intervenciją. Dabar tas klausimas istorinės vertės, o Suomija dabar nepriklausoma valstybė.

Kai 1809 m. Suomija buvo prijungta ir tada jai buvo duota konstitucija. Tuo pat laikotarpiu buvo galvota duoti konstituciją ir Lietuvai, bet nedavė.

Kuršas rusams atiteko vėliau, negu Livonija, Suomija ir Estija. Rusų kunigaikščių ir rusų įtaka jau senai buvo Kurše jaučiama. Kuršas - tai dalis teritorijos, kurią turėjo Livonijos ordenas. Ordenui irstant išsiskyrė Kuršas ir Žemgaliai. Kunigaikštija pavesta Ketleriui valdyti. Padaryta vasalinė valstybė, kuri priklausė nuo Lietuvos ir Lenkijos. Išmirus Ketlerio dinastijai ėmė pirštis įvairūs kandidatai. Atkreipė savo akį ir Rusiją. Kai Rusija įsitaise Petrapilyje, tada patogu jai buvo paimti ir Kuršą, persikelti į šią pusę Dauguvos. Rusų įtaka vis didėjo ir didėjo. Ir 1825 m. jau privesta prie to, kad Kuršo bajorai savo seime nutarė prašyti, kad Rusija paimtų Kuršą savo globon. Taigi, formaliai patys pasidavė, bet rusai čia nuo senai plėtė savo įtaką ir todėl bajorai dabar buvo liepiami prašyti Rusijos globos. Kito išėjimo nebuvo. Kai kuriems Kuršo baronams - vokiečiams patogus buvo prijungimas prie Rusijos, nes Rusijos kieme šeimininkavo vokiečiai. O vienas Kuršo kunigaikštis Rusijoj buvo galingu favoritu ir valdininku, nors ir neilgam, nes jis buvo atstatytas ir ištremtas. Be to, įvairūs Pabaltės bajorai - vokiečiai vykdavo į laukinę Rusiją ir čia teikdavo savo žinias ar užimdavo aukštas vietas, kaip valdininkai, kariškiai, įvairūs instruktoriai ir t.t. Kurše jiems buvo mažos perspektyvos. O Rusijos kiemas suvokietėjęs, ir vokiečius ten lengvai priimdavo tarnybon. Tad ir iš Vokietijos ir iš Pabaltės išalkę vokiečiai traukė Rusijon. Čia jie iškildavo. Vokiečiai mokėjo vesti administraciją. Jie buvo svetimi rusams, nerišo jų tautiniai ryšiai su rusais. Tad jie buvo žiaurūs ir be sentementalumų valdė rusų liaudį.

Taig, 1825 m. buvo prijungtas Kuršas prašant baronams. Jokių sąlygų nei išimčių rusams nestatė. Rusai patvirtino tik bajorų privilegijas, teises į žemę, į žmones ir t.t. Mat viešpataująs klodas vokiečiai tikėjosi kitaip kompensuotis: manė Rusijoj iškilti. Dalis jų ir iškilo. Bet XIX amž. pabaigoj Rusija ėmė Pabaltijoje vesti kitą politiką. Ėmė bijoti vokiečių per didelio įsigalėjimo ir todėl ėmė juos spausti. Dabar rūstos dienos atėjo vokiečiams. Čia rusai ėmė daugiau palaikyti estus ir latvius, nei vokiečius. Pradėjo naikinti kalbos privilegijas. Ėmė rusifikuoti, bet dabar pripažino ir kitas kalbas, kurių nepripažino vokiečiai. Nors buvo rusifikuojama, bet galėjo mokytis ir kitų kalbų. O vėliau, kai buvo švenčiama Kurš- prijungimo sukaktuvės, tai vokiečiai būk įsteigę bepročių ligoninę tam paminėjimui. Tai gražus anekdotas prisiminti savo tėvų darbus.

Lietuva ir Lenkija buvo į Rusiją vėliau įjungtos, bet apie tai bus dar vėliau kalbama.

Rusija veržėsi ir į Rytus. Ir ten panaikino eilę valstybių.

Į Aziją ji plėtėsi gana senai. Jau XVI amž. buvo šis veržimasis žinomas, bet tie įsibrovimai buvo sporadiški. Rusams gana sunkiai sekėsi atimti Kazanių. Čia pergalėję, traukė jie į Uralą. Kai kurie kazokai buvo nuvykę toli į Sibirą ir jie čia prijungė didelius žemės plotus. Tai buvo didžiausi plotai retai gyvenamų nomadų, bet realios naudos nedaug tebuvo. Vėliau pradėjo naudotis Uralu. Įsteigė pramonę. Rado daug metalų, anglių, galėjo sukurti metalurgiją ir dabar ją stengėsi išplėsti. Sibiras iš pradžių buvo tik ištrėmimo vieta; kolonizacija ėjo silpnai. Tai buvo šalis tik nusikaltėliams siųsti. Ten ištremtuosius uždarydavo į kalėjimus, o kitiems šiaip leisdavo gyventi. Tai buvo kolonistai, nors jų ir nedaug tebuvo. Vėliau ėmė veržtis į pusiaurytčius, į vidurinę Aziją. Susidūrė su Afganistanu, Buchara, Turkestanu ir ėmė naikinti. Paėmė šias valstybes. Per čia norėta pasiekti Indijos kolonijų. Išsigando anglai ir ėmė trukdyti. Rusai veržėsi ir į Kaukazą. Veržėsi ten nuo senai. Iš pradžių įsiviešpatavo Kaukazo pakraščiuose ir kolonizavo, o vėliau prasimušė už Kaukazo kalnų ir veržėsi prie Okeano. Negalėdami eiti į Indiją, veržėsi prie Konstantinopolio. Norėjo prasimušti prie persų įlankos. Vakarų Europa stiprino turkus, kad galėtų sulaikyti rusų ekspansiją. Ėmė spausti Gruziją ir ją privertė pasiduoti rusams. Gruzija pripažino Rusijos siuzerenitetą, išsižadėjo savo karūnos. Gruzija buvo paimta smurtu. Oficialinėje spaudoje nurodinėjo, kad esą Gruzija pati pasidavusi. Bet anot rusų istoriko Pokrovskio, Gruzija buvo biauriausiu smurtu prijungta prie Rusijos.

Lietuva ir Lenkija buvo dalinama kelis kartus. Kiekvieną kartą padalinime dalyvavo Rusija. Viso dalino 3 kartus. Pirmas padalinimas, - tai tarptautinis smurtas, kur kelios valstybės iš anksto susitariusios atplėšė silpnesnės valstybės teritorijos dalį.

Grobyje dalyvavusios valstybės iš anksto paruošė padalinimui aplinkybes. O prieš padalinimą visą laiką kaimyninės valstybės trukdė Lietuvai-Lenkijai viduje susitvarkyti. Mat bijojo, kad viduje nesustiprėtų, nes būtų nebegavę žemių. Taigi, pirmasis padalinimas buvo 1772 m., o jau prieš formalų padalinimą rusai buvo pasidarę planą, kaip bus tvarkoma naujasis kraštas. Per šias dalybas pagrobė žemes anapus Dauguvos ir Dniepro. Čia daugiausia gyveno gudai ir rusai. Tik už Dauguvos jau buvo dalis gyvenama letgalių ir kitų. Naujoji teritorija pavadinta Gudija ir padalinta į dvi guberniji. Buvo Pskovo ir Mogiliovo gubernijos, kurių priešaky buvo generalgubernatorius.

Kai kariuomenės buvo užimta ši teritorija, tai generalgubernatorius paskelbė plakatą arba skelbimą, kuris buvo iš anksto paruoštas, kuriame nurodė, ko rusų vyriausybė reikalauja iš naujų gyventojų ir kad gyventojai privalo prisiekti rusų imperijai. Nenorintieji prisiekti rusų vyriausybei, galėjo savo turtus parduoti ir

ir apleisti teritoriją. Plakatas buvo parašytas rusiškai ir išverstas į lenkų kalbą. Plakate pranešė, kad senieji įstatymai lieka galioje; taip pat teismai liko senieji. Bet kadangi Vyriausias Tribunolas liko užsieny, tai jį pavaduoja Gubernijos kanceliarija t.y. skundai ant žemesnių teismų ėjo į gubernatoriaus raštinę.

Dabar reikėjo, kad naujieji gyventojai pripažintų rusų vyriausybę. Čia kilo painumų dėl katalikų kunigų, vyskupų, parapijų sutvarkymo. Vilniuje buvo katalikų vyskupas, bet jis dabar svetimas naujoms žemėms. Rusų vyriausybei keista atrodė, kad svetimos valstybės vyskupas tvarkytų Rusijos valdinius. Rusų vyriausybė stengėsi sukurti naują katalikų organizaciją nepriklausomą nuo Lietuvos. Prie to eita. Pirmąją iniciatyvą, - atsipalaiduoti nuo Lietuvos ir prisirišti prie Rusijos, - paėmė Polocko jezuitai. Jie pirmieji prisiekė Rusijai ir agitavo, kad visi prisiektų rusų vyriausybei ir jai nesipriešintų. Daryti iš to kokią išvadą ar pasipiktinti jezuitais dėl to netenka, nes tai internacionalinis ordenas, kuriam nei tautinis nei valstybinis klausimas nerūpi. Ir naivūs yra tie žmonės, kurie leidžia vaikus į jezuitų mokyklas, tikėdamiesi, kad jie išauklės tautiniai ir valstybiniai susipratusius piliečius. Tai ne jų uždavinys. Jų yra priešingas nusistatymas. Tad nėra ko stebėtis, kad jie pirmieji prisiekė Rusijos imperijai ir užmiršo savo senąją valstybę. Dvasiškiai taip pat prisiekė naujai vyriausybei. Buvo kiek keblumų su unitais. Jie skaitėsi Rytų bažnyčios, bet pripažino popiežių. Reiškia, jie buvo sujungti su katalikų bažnyčia, o rusai juos laikė stačiatikiais. Todėl reikalavo iš jų, kad prisiektų stačiatikių formulę. O toje formulėje pasakyta, kad prisiekia stačiatikių bažnyčiai, kurios priešakyje stovi švenčiausias sinodas. Unitai su tuo nesutiko ir tam pasipriešino. Susidarė keblumų. Reikėjo perimti gyventojus, o čia atsirado kliūčių. Tada vyriausybės atstovas nieko nesiklausdamas išbraukė iš formulės šv. sinodas, žodžiu, pataisė formulę, pagal kurios jų galva pripažįstama Romos papa, ir unitai prisiekė. Bajorai užimtame krašte buvo įvairių nuomonių dėl Rusijos. Buvo ir Rusijos šalininkų. Bet jie visi nerimavo tik dėl to, ar rusų imperija pripažins turimas bajorų teises, ar nepripažins. Ar bajorai liks pilnateisiai, kaip ir ankščiau, ar neatims iš jų valstiečius? O kai rusų vyriausybė paskelbė, kad jų teisių nesusiaurins, dvarų nelies, tai jie daugumoje sutiko ir prisiekė. Bet dalis atsisakė prisiekti, tai jie turėjo parduoti savo dvarus ir išvažiuoti. Atsisakė prisiekti tie žmonės, kurie su gudų žemėmis organiškai nebuvo surišti. Buvo nemaža tokių dvarininkų, kurie turėjo dvarus Gudijoj, Lenkijoj ir Lietuvoje. Dauguma jų dvarų liko nepriklausomoje valstybėje. Be to, kai kurie jų užimdavo aukštas vietas kaip Potockiai, Čartoriskiai ir k. Tad jie ir negalėjo rusams siekti, nepriėmę rusų pi-

lietybės, nes jų turtai ir tarnyba buvo Lietuvoje ir Lenkijoje. Tokių neprisiekusių buvo apie 20 žmonių. Vėliau kai kurie jų gailėjosi, kad pasiskubino likviduoti ten dvarus, nes bevedant sienas kiek pasikeitė Lietuvos naudai ir jų visų dvarų nebepalietė.

Po to visko,sąjunginės valstybės t.y. valstybės dalyvavusios dalybose, įteikė Lietuvai-Lenkijai reikalavimą, kad seimas patvirtintų dalybas. Čia rusų vyriausybei teko veikti į seimą, kad pastarasis patvirtintų dalybas. Reikalavo sušaukti visuotiną seimą; senato neužteko. Reikėjo veikti į rinkimus, kad patektų rusams palankūs kviesliai - atstovai. Ir rusų vyriausybė smarkiai agitavo seimelius, kad šie išrinktų į seimą kvieslius, kurie nebūtų priešingi dalyboms. Atvyko į seimą nedaug atstovų ir tie patys buvo rusų ir vokiečių papirkti. Bet ir toks seimas bijojo, kad jame gali atsirasti vienas kitas kvieslys, kuris nesutiks tvirtinti dalybų ir paskelbs savo veto. Todėl nutarė paskelbti šį seimą konfederaciniu. Tokiame seime sprendžiama dauguma; mažuma turi pasiduoti daugumos valiai. Tik tai tada galėjo patvirtinti dalybų aktą. Bet seimas pats nedrįso akto tvirtinti. Jis išrinko komisiją, kuri ir pasirašė dalybų aktą. Tai buvo 1773 m. Varšuvos seime. Taip sklandžiai praėjusiomis dalybomis ir gautomis žemėmis rusų vyriausybė buvo patenkinta, o austrai ir prūsai norėjo daugiau žemių. Tad reikėjo ieškoti pas rusus užtarimo prieš prūsus ir austrus.

Patvirtinus dalybų aktą, reikėjo galutinai nusistatyti sienas. Sienų pravedimas ėjo nelengvai. Buvo veikiama į valdininkus, kurie dirbo prie sienų pravedimo. Lietuvos magnatai stengėsi, kad jų dvarai liktų Lietuvos pusėje. Ir tenka pripažinti, kad jiems pasisekė sienas kiek pastumėti į Rytus ir savo dvarus palikti Lietuvos pusėje. Sienos buvo vedamos upėmis, kalnais. Neaiškumų sudarė salos ant Dauguvos, nes neaišku kam jos priklausys. Kai kur laimėjo ta ar kita pusė. Siena galutinai buvo nustatyta grioviu 30 mastu. Dėl sienų pasirašyta 1775 m.

Administracija iš pat pradžios buvo tokia: buvo 2 gubernijos,- Pskovo ir Mogiliovo. Gubernijos padalintos į provincijas, provincijos į pavietus. Provincijoj buvo po 3 pavietus. Viename pavieto mieste buvo provincijos centras. Pskovo gubernijos centras buvo Polocko miestas; o Mogiliovo gub.,- Mogiliovo miestas. Laikui bėgant kartais darė pakeitimus pravesdami provincijų ir pavietų sienas. Stengėsi neardyti susidariusių vienetų. Provincijose buvo po 3 pavietus. Pavieto miestas buvo drauge ir provincijos miestas. Viso buvo 21 pavietas, o pavietai dalinosi į 39 parapijas. Be administracijos, rusams reikėjo dabar organizuoti ir teismus. O pas rusus teismai buvo blogai sutvarkyti. Todėl naujoje valdoje leido pasilikti seniesiems teismams. Kas dėl gubernijų padalinimo, tai išėjus naujam įstatymui apie gubernijas, jį taikė ir naujoje

valdoje. Provincijos valdymas buvo toks pat, kaip ir Rusijoje, tik valdininkų skaičius buvo kiek mažesnis. Prie gubernijų ir provincijų buvo raštinės arba kanceliarijos visokiems reikalams atlikti. Administracijos reikalams buvo karo komandos prie gubernijų ir provincijų raštinių. Jos vykdydavo teismo sprendimus. Anksčiau tokių komandų nebuvo. Raštinės išpradžios atliko pilies teismo darbą t.y. baudžiamasias bylas sprendė. Administracijos įstatymai ir kalba buvo rusų. Valdininkai buvo iš Rusijos gabenami, nes vietiniais nepasitikėjo ir be to, vietos žmonės nemokėjo rusų administracijos įstatymų. Baudžiamosios bylos priklausė rusų vyriausybės organams - raštinėms, aiškiau sakant, gubernijų ir provincijų raštinėms. Civilines bylas sprendė vietos bajorai, tik Justitz kollegijoj ne vietos bajorai sprendė. Civilėse bylose veikė vietos, senieji įstatymai, o baudžiamose - rusų. Kaip matome, dėl civilių bylų darė bajorams nuolaidų, nes jie ten dirbo. Naujoje valdoje administracija buvo atskirta nuo teismo, ko pačioje Rusijoj nebuvo. Tas sudarė painiavų. 1773 metais, tai yra po to, kai naujoji valda buvo kiek aptvarkyta, buvo taip pertvarkyti teismai: Įvesta gubernijose - Gubernijos Žemės Teismas, provincijose, - Provincijos Žemės Teismai. Kalba liko lenkų. Liko galioje Lietuvos statutas ir seimo konstitucijos. Kadangi rusų vyriausybė savo žmonių nusimanančių teismo darbe neturėjo, tai leido vietos bajorams dirbti teisme. Taigi, pagal šios santvarkos išeina, kad pirmoji instancija yra provincijos teismas, kuris yra žemesnis už gubernijos teismą ir ant kurio galima duoti skundus į gubernijos teismą. Teismuose buvo apie 3 teisėjus ir vienas pirmininkas. Teisėjus renka bajorai 4 metams. Būti renkamu ir gali rinkti tik tie, kurie turėjo nemažiau 10 vyriškų dūšių. Moterys nesiskaitė, nes jos nemokėjo mokesčių. Teismas posėdžiavo nuo lapkričio mėn. 1 d. iki kovo 1 d. Iš provincijos žemės teismo galima duoti apeliaciją į gubernijos žemės teismą. Ant gubernijos žemės teismo sprendimų skundas eina į Justitzkolegiją Petrapilyje. Ši kolegija buvo sudaryta Latvijos, Estijos ir Suomijos reikalams, kai šie kraštai buvo užimti. Gavusi Lietuvos dalį, rusų vyriausybė nekūrė naujos kolegijos, o prie esamos Justitzkolegijos įjungė Gudijos reikalus. Toje kolegijoj buvo vokiečiai, tai ir viskas ten buvo rašoma vokiškai. Teismų sprendimus reikėjo versti į vokiečių kalbą. Tarė, kad anie teisėjai, kaip mokyti žmonės, susipažins su Lietuvos įstatymais ir bus geri teisėjai. Bet vokiečiai nesugebėjo patenkinti Lietuvos dalies reikalų. Tad 1774 m. toje pačioje Justitzkolegijoj buvo sudarytas gudų departamentas. Civiliai teismai dirbo Lietuvos įstatymais, baudžiamieji rusų įstatymais. Baudžiamosios bylos ėjo tokia tvarka: iš pradžių sprendžiama provincijos raštinėje, skundas eina į gubernijos raštinę, o paskui į III instanciją, - Justitzkolegiją.

Miestuose palikti senieji miestų teismai. Kur veikė Magdeburgo teisės, ten ir paliko tos teisės. Taip pat ir miestuose liko lenkų kalba. Ir pati vyriausybė kreipdamosi į miestų teismus vartojo lenkų kalbą.

1775 m. išėjo naujas įstatymas apie gubernijas. Jis veikė nuo 1778 m. ir Gudijoj. Anksčiau veikė separatistiniai įstatymai Rusijos imperijos atskiroms dalims. Vėliau imta visa centralizuoti. Seniau buvo dalomas visas kraštas į vietininkijas ir per vietininkus buvo valdoma. Pagaliau sudaryta gubernijos tipas, kuris ilgai užsiliko. Gubernija,- tai didžiausias rusų imperijos administracinis vienetas. Už šitą vienetą buvo aukštesnė tik generalgubernatorija, kurios žinioje buvo kelios gubernijos. Bet normalus vienetas buvo gubernijos. Taigi, pagal naują įstatymą šiek tiek pakeista gubernatoriaus teisės. Priešakyje gubernijos stovi gubernatorius ar vietininkas, kartais generalgubernatorium vadinasi. Prie gubernatoriaus yra kolegija. Paviete yra žemutinis žemės teismas. Administracijos organas yra "ispraunikas" ir 2 asesoriai, kuriuos renka bajorai ir tvirtina gubernatorius. Kompetencija - tvarkos palaikymas, kelių prižiūrėjimas, policijos reikalai paviete. Jie sudarė ir žemutinį žemės teismą. Miestą prižiūri "gorodničnyj". Kai kur buvo ir komendantų.

Taigi, pravedus naują įstatymą apie gubernijas, ten buvo sudaryta ir bajorų teismai. Pagal šio įstatymo išnyko provincijos, o liko gubernijos ir pavietai. Mat dalinant į gubernijas, provincijas ir pavietus buvo perdidelė organizacija. Tad suprastinta ir padarė gubernijas ir pavietus. Dabar yra paviete, - pavietų teismai, o provincijų teismai panaikinti. Paviete yra vienas teisėjas ir 2 asesoriai bajorų renkami 3 metams. O antroji instancija buvo Vyriausias Žemės Teismas gubernijos mieste. Gubernijoj buvo du departamentai: vienas baudžiamosioms, kitas civilinėms byloms. Mieste teismai buvo magistratai, o pirkliams buvo atskiri pirklių teismai. Miestų teismus sudarė burmistrai ir tarybos nariai. Valstiečiams buvo du teismai: žemutinis žemės valstiečių teismas, - „Nižnoje raspravo" ir aukštutinis valstiečių žemės teismas, - „Vierchnoje raspravo". Vartojamas ne teismas, bet "raspravo", kuris atlieka teismo funkcijas. Valstiečiams šis teismas buvo tik karališkiems, kurie buvo geresnėje būklėje, o ponų valstiečiams buvo ponų teismas.

Buvo dar skyrium trečioji instancija, - tai Teismų Rūmai, kurie pakeitė anksčiau buvusią Justitzkolegiją. Rūmams priderėjo revizija didesnių bylų. Be to, dar buvo galima skųstis į senatą. Prie teismų buvo prokurorai arba ".   kaip jie ten vadinosi. Buvo ir pavietų ir gubernijų teismuose valstybės gynėjai. Kalba teismuose buvo lenkų.

Antros dalybos buvo 1793 metais. Jas iššaukė daromos viduje reformos. Mat norėta viduje persitvarkyti, sustiprėti. Buvo išleista 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, pagal kurią įvedama paveldimoji monarchija, panaikinta liberum veto ir t.t. Kaimynai sustiprėjimo bijojo, nes negautų daugiau žemių, o gal kartais tekti pagrobtąsias grąžinti. Tad stengėsi neprileisti prie reformų. Prasidėjo karas. Tame kare pergalėjo Lietuvą-Lenkiją ir 1793 m. padarė antrąsias dalybas. Gardino seime pareikalavo, kad būtų antrosios dalybos ratifikuotos. Be to, Gardino seime išleido konstituciją. Taip pat tame pačiame seime buvo pareikalauta, kad būtų Lietuvos ir Lenkijos kariuomenė sumažinta. Prieš seimo atstovus buvo vartojama jėga ir smurtas. Tad jėgos verčiamas seimas sutiko priimti kaimynų reikalavimus. Rusų vyriausybė per šias dalybas gavo naujų žemių. Dabar jau pagrobė žemių ir dalinai lietuvių gyvenamų, bet etnografinės Lietuvos dar nelietė. 1793 m. buvo paskelbtas naujas plakatas apie šį užėmimą. Plakate pakartota tas pat, kas buvo ir pirmame po pirmųjų dalybų. Dabar jau turėta praktikos ir eita pramintais keliais. Gyventojai buvo verčiami prisiekti. Viskas praėjo ramiai. Ponai ir kunigai prisiekė. Bet buvo ir nenorinčių prisiekti. Jų turtų maža tebuvo užimtoje žemėje, o buvo nepriklausomoje Lietuvoje. Be to, bijojo iš rusų pusės represijų. Kurie neprisiekė, turėjo parduoti savo turtus. Dalybų aktas buvo ratifikuotas 1793 m. liepos mėn. Gardino seime. Iš rusų pusės traktatą pasirašė Sivers, kilęs iš Pabaltės vokiečių. Prijungtieji ponai nusiuntė Petrapilin delegaciją pasakyti carui ačiū už prijungimą.

Dabar administracijos pertvarkymas naujoje vietoje ėjo sklandžiau. Turėjo patyrimo iš ano karto. Turėjo daugiau tam darbui prityrusių žmonių ir galėjo pavartoti iš karto tikslias priemones. Prie esamųjų dviejų gubernijų priderėjo dar dvi. Dabar jau plotas buvo daug didesnis. Rusų vyriausybė nusistatė iš karto kai kur pradėti įvesti rusų kalbą. Jau buvo naujoji valda pagal seno patyrimo pradėta tvarkyti, bet daug nieko nesuskubo padaryti, nes tuoj vėl prasidėjo karas. Mat rusams besitvarkant, beskiriant valdininkus, bedalinant žemes, įvyko sukilimas užimtose srityse, o nepriklausomoje Lietuvos-Lenkijos dalyje prasidėjo prieš kaimynus karas. Tai buvo karas, kaip pasipriešinimas, kad dalybos neitų toliau. Sukilimui Lietuvoje vadovavo Jasinskis, Lenkijoj Kostiuška. Pastarasis buvo paskelbtas visos valstybės karo vadu. Jis atstatė nuo vadovavimo Jasinskį, nes pastarasis daug palengvinimų žadėjo valstiečiams. Lietuva-Lenkija buvo sumuštos ir visas kraštas okupuotas. Rusai ėmė žemės iš vienos Nemuno pusės, prūsai - iš kitos. Rusai dabar gavo naujų žemių ir žmonių. Jeigu pirmiau gavo gudus ir dalį Letgalijos, antrose dalybose gavo dalį gudų ir letgalių, trečiose dalybose įvyko tikrosios, etnografinės Lietuvos padalinimas. Viena dalis ati-

teko prūsams, kita rusams. Dešinioji Nemuno pusė teko rusams, kairioji, - prūsams. Dabar dalybų dermės nebereikėjo ratifikuoti, nes buvo paskelbta, kad Lietuvos-Lenkijos valstybės nebeegzistuojančios. Tai ir nebebuvo su kuo tartis. Iš Lietuvos rusai sudarė atskirą vienetą ir pavadino generalgubernatorija. Centras buvo numatytas Gardinas, o ne Vilnius. Mat Vilnius rusams netiko, nes ten buvę neramu, buvę visoki judėjimai, o iš ten ir sukilimas prieš rusus prasidėjęs. Rusams nepatogu būtų neramiame Vilniuje. Gardine buvo mažiau neramumų. Ten būdavo seimai, bet tik suvažiuodavo laikinai. Todėl ten buvo patalpų daugiau. Reikėjo atlikti ištikimybės priesaiką. Visi gyventojai turėjo prisiekti. Priesaikos reikalauta iš bajorų-ponų ir kunigų, iš valstiečių nereikalauta. Anksčiau reikalavo ir iš valstiečių, bet dabar atrado, kad už juos siekia bajorai. Administracijos ir teismo srityse nutarta įvesti tas, kas padaryta anose užimtose srityse. Naują provinciją, Lietuvą, valdė generalgubernatorius. Ši provincija nutarta padalyti į tris dalis. Iš pradžių buvo neaišku, kokios bus dalys. Vilnius ir Gardinas buvo aišku, kad bus gubernijos. Tik neaišku buvo ar Kaunas ar Kėdainiai bus gubernija. Šie du miestai tarp savęs varžėsi. Mažas skirtumas tebuvo jų didume. Lietuvoje pavietų buvo sudaryta 55. Gardine buvo įsteigta Vyriausioji Lietuvos Valdyba. Joje buvo 4 skyriai: iždo, baudžiamasis, pilietinis ir ūkio. Pirmininkauja generalgubernatorius. Ji rūpinosi įvairiais krašto reikalais.

1933.III.22
Nr.45

Taigi, administracijos srityje sukūrė Vyriausiąją Lietuvos Valdybą. Teisės srityje paliko tuos pačius įstatymus, kurie buvo išreikšti Lietuvos Statute ir konstitucijoje. Teismuose, kaip ir anksčiau, viskas eina lenkų kalba. Teisėjai iki šiol turėjo būti renkami. 1797 m. teisėjai buvo perinkti. Mat senieji buvo išrinkti esant senajai tvarkai. Dabar buvo renkami teisėjais ištikimi rusų valdžiai. Teismo organai Lietuvoje buvo numatomi tokie: pavietų teismai, ant jų skundai eina į Vyr. Lietuvos Tribunolą, kuris buvo numatytas įkurti, geriau sakant, palikti. Bet jo nebeįkūrė. O iš Tribunolo turėjo eiti į Vyriausiąją Lietuvos Valdybą Gardine. Bet Tribunolo nebeįkūrė. Tad skundai iš pavietų ėjo tiesiog į Vyr. Valdybą. Toji Valdyba užsiėmė ir administracijos reikalais. Dvasinio tribunolo vietoje sutvarkyta taip: jeigu yra ginčas tarp kunigų ir pasaulinių žmonių, tada į teismą paima dar dvasinius delegatus ir sprendžia bylą. Iš minėtų teismų dar buvo galima skųstis į senatą.

Taigi, naujas kraštas vadinamas dabar imperijos provincija iš kurios sudaroma generalgubernatorija, į kurią turėjo įeiti 3 gubernijos. Gubernijos padalintos į pavietus. Pavietai maždaug tokie pat, kaip ir pirma. Kas dėl gubernijų, tai iš pradžių galvojo padaryti

tris: Vilniaus, Gardino ir Kauno arba Kėdainių. Vėliau nutarė padaryti dvi gubernijas: Vilniaus ir Slanimo. Reikėjo tą viską įvykdyti. Naujoje valdoje maža tebuvo ar vietomis visai nebuvo valdiškų namų. Rusų vyriausybė nusistatė, kaip ir Rusijoj, gubernijose pasistatyti valdiškus namus iždo pinigais. Tas pat buvo daroma ir pavieto miestuose. Turi būti namai ir teismams, ir pavietų bei gubernijų įstaigoms.

Jau buvo nustatyta, kur kas ir kokiusse miestuose bus. Bet dėl miestų parinkimo buvo vėliau dar galvota. Pradžioje manyta apsistoti senuose pavietų miestuose, bet vėliau imta galvoti, ar nereikia iš jų keltis į kitus miestus. Sumetimai buvo tokie: pavietų miestai turi būti pavietų centre, o senieji kartais buvo pakraščiuose. Kartais nebuvo tinkamų patalpų, o kitur buvo lengviau ir geresnių galima gauti. Be to, daug miestų buvo ant privatinių žemių, tai vyriausybė turėtų mokėti savininkams, o ji to nenori ir stengiasi surasti miestų, kurie yra pastatyti ant valdiškų žemių. Tai jei būdavo kur miestelis ant valdiškos žemės, tai ten ir perkeldavo pavietus.

Dėl gubernijų taip pat galvota. Kai dėl Vilniaus, tai painiavų nebuvo. Čia vieta žinoma, buvo daug namų ir t.t. Blogiau su Slanimu, reikėjo viskas įtaisyti. Buvo jau įsakyta įkurti Vilniaus guberniją, nustatyta data ir ceremonijos. O dėl Slanimo reikėjo palaukti. Bet mirė imperatorienė Katryna ir nesuskubo beįkurti ir Vilniaus. Bet Vilniaus gubernija šiaip taip buvo vėliau įkurta, o Slanimo visai neįsteigė.

Mirus Katrynai, sostą turėjo užimti jos sūnus Povilas. Katrynos viešpatavimas Rusijoj paliko ir juodų dėmių. Su jos žinia buvo pasmaugtas jos vyras Petras. Ji pati vainikavosi imperatorium. Ją iškėlė dvarininkai ir karininkai. Prieš ją buvo sukilę Volgos ir Uralo valstiečiai, kuriems vadovavo Pugačevas. Jis skelbėsi esąs caras Petras. Esą Petro nenužudė. Valstiečius numalšino karininkų ir dvarininkų pagelba. Už tai juos reikėjo apdovanoti. Apskritai, Katryna rėmėse dvarininkais ir buvo jų apsupta. Turtus ir pinigus ji švaistė ir dalino dvarininkams. Kraštui darė daug skriaudos. Kai atėjo jos sūnus Povilas į metus, tai jį į sostą neprileido. Ir motina ir dvarininkai į Povilą žiūrėjo su panieka. Povilas visa tai matė ir suprato, kokią skriaudą kraštui daro Katrynos viešpatavimas. Apie jo viešpatavimą kalbėsime toliau, dabar paliesime tik tiek, kiek liečia Lietuvą.

Taigi, Katrynai mirus, Povilas užėmė sostą. Jis daugelį Katrynos aktų atmainė. Suprato, kad ir Lietuvos užgrobimas buvo dalinai dėl to, kad favoritams reikėjo duoti dvarų. O Lietuvoje-Lenkijoj tikėjosi rasti jų. Žinoma, užgrobimui buvo ir kitų motyvų.

Povilas pirmiausia, kas liečia Lietuvą, paskelbė amnestiją

tiems, kurie sėdėjo kalėjimuose ar buvo ištremti į Sibirą ar kitur už tai, kad buvo kariavę prieš Rusiją. Jie kariavo prieš Rusiją gindami savo nepriklausomybę. Pagal tarptautinės teisės dėsnius, jei kariauja viena valtybė prieš kitą, tai pabaigus karą, už karo veiksmus nieks nėra atsakomingas. Už sukilimą galima bausti tik savo krašto gyventojus ir tai jei sukilėliai neįgijo kariaujančios šalies teisių. O čia pabaigus karą Katryna laikė kalėjimuose ir Sibire buvusios valstybės karius pav. Kostiušką ir k. Tai pateisinti negalima, nes tai buvo tarptautinės teisės dėsnių laužymas. Taigi, Povilas I juos amnestavo. Buvo užsilikusi legenda ir buvo nupiešta, kad Povilas ėjęs į tvirtovę, aplanko Kostiušką ir jam paskelbiąs, kad Kostiuška paleidžiamas. Bet tai tur būt legenda.

Paprastai yra, kad sosto įpėdiniai yra liberalūs žmonės, nes nori būti populiarūs masėje. Taip buvo ir su Povilu. Bet užėmęs sostą pripažino smurtą, kaip ir visi įžengusieji į sostą valdovai. Tai jis ir Lietuvos užgrobimo faktą pripažino, nors žinojo, kad padaryta neteisėtai. Bet Lietuvoje jo politika buvo kitokia negu Katrynos. Ji norėjo tas žemes užgrobti ir paskui prijungti prie Rusijos. Ji švaistė dvarus ir turtus savp padėjėjams-favoritams. Povilas ėmė skersauti į Katrynos padėjėjus. Jis juos šalino, jų nepripažino ir kai kuriems iš jų suteikti dvarai buvo atimti ir grąžinti savininkams. Kas dėl Lietuvos, tai jis manė, kad naujai užimta Lietuva turi sudaryti atskirą vienetą. Dabar padaryta taip: vietoje organizuotų 2 gubernijų buvo nutarta organizuoti Vilniaus guberniją. Padarė vieną guberniją ir pavadino ją Lietuvos gubernija. Katryna bijojo Lietuvos gubernijos vardo, nes nenorėjo, kad gyventojai prisimintų, kad kada tai buvo Lietuvos valstybė. Lenkai dabar taip pat išbraukė iš Vilniaus Lietuvos vardą. Taigi, Povilas I įkūrė Lietuvos guberniją 1787 m. Valdyme, taip pat padarė šiokių tokių nuolaidų.

Dėl sienų nustatymo buvo keblumo. Bet, pagaliau, pravesta ir susitarta.

2 b.) GYVENTOJAI. Bajorai Rusijoj. Bajorų luomų atsiradimas. Bajorų privilegija /1785/. Bajorystės įgijimas ir nustojimas. Paveldėjamieji, tituluotieji, asmens bajorai. Bajorų knygos. Lenta apie valdininkų rangus ir klases. Valdžios organai bajorystei tikrinti.

Absoliutinėje monarchijoj gyventojai yra padalinti luomais. Luomai nėra pramanytas, dirbtinas reiškinys, bet natūralus dalykas. Luominėje valstybėje gyventojai yra nelygūs, - vieni valdantieji, kiti valdomieji. Vieni gyventojai padeda valdžiai valdyti kitus gyventojus. Tokia valstybė turi būti padalinta į luomus. Luomų reikšmė nevienoda: vienur daugiau reiškia bajorų luomas, kitur pirklių ir t.t. Kartais vieno viešpataujančio luomo nėra, o yra keli viešpataujantieji luomai. Tada valdyme visų reikia atsiklausti. Būdavo 3 luomai: bajorai, kunigai ir miestėnai. Šveduose buvo 4 luomai; be

minėtų, buvo dar valstiečių luomas. Luomai yra istorijos proceso padaras. Luomas - tai toks gyventojų klodas, kuris skiriasi nuo kitų klodų savo teisėmis ir priedermėmis; gyventojai nuolat lieka tame pačiame luome, į kitą pereiti beveik negalima. Retai kas į luomą naujas gali įeiti. Tai yra lyg pastovus gyventojų suskaldymas luomais.

Rusijoj luomai, kaip ir kitose valstybėse, nebuvo lygūs vienas kitam. Aukščiausias ir vyriausias luomas, - tai buvo bajorai. Išvedama bajorai iš XVIII amž., bet tai bus klaidinga taip galvoti. Bajorų vardas, galimas dalykas, kad bus ir vėliau atsiradęs, bet esmėje toks luomas bus daug anksčiau atsiradęs. Jau Maskvos kunigaikštijoj turime reikalą su bajorais. Bendras bajorų darbas V.Europoje buvo karo tarnyba. Gyveno jie iš žemės ūkio, o valstiečiai jiems dirbo. Valstiečiai-baudžiauninkai buvo daugiau ar mažiau pririšti prie žemės. Bajorai juos prižiūri, atsako už juos prieš vyriausybę. Bajorams jie dirba, o šie kariauja. Jie yra karininkai, administratoriai. Tokios jų priedermės t.y. į karą stoti ir valdininkauti. Valstybei toks luomas buvo patogus, nes dykai gavo valdininkų ir karių. Kol valstybės organizacinis stovis yra žemas, kol nėra profesinio luomo, mokesčiai blogai organizuoti, tai bajorų luomas buvo begalo patogus. Jie Maskvoje, kaip ir kitose valstybėse, stengėsi įsigalėti, paimti valdžią į savo rankas. Lietuvoje ir Lenkijoj taip pat buvo. Bajorai nuolat kilo aukštyn. Kiekvienas nepasisekimas kare ar kitur, stiprindavo bajorų luomą. Iš pradžių aukšti dvarininkai valdininkauja, vėliau tas prasiplėčia ir ant eilinių bajorų dvarininkų. Tas pats buvo ir Rusijoj. Kartais nepilnametis caras, ar nepavykę karai duoda aristokratijai iškilti. O kai Jonas Rustusis sumanė Rusijoj įkurti absoliutinę monarchiją Bizantijos pavyzdžiu, tai jis ėmė drausti bajorams kištis į valdymo reikalus; anot jo, jie neturi reikšti pretenzijų į valdžią. Maskvoje tas aukštais klodas vadinosi ne bajorais, bet bojarais. Tai Maskvos terminas, kurio ji vadino savo aristokratiją. Jonas Rustusis pradėjo kovą prieš aristokratiją. Jis sugebėjo sudaryti prie savęs tam tikrą skaičių kariuomenės, vadinamą "šauliai". Paskui sudarė skyrium "obščinų", kurie nuo jo priguléjo. Ir dabar pradėjo karą su bajorais. Ėmė juos žudyti, uždarinėti į vienuolynus, į kalėjimus ir t.t. Baudė juos visokiais būdais. Aristokratų užmušė daug. Kai kurie jų bėgo į Lietuvą ir čia slėpėsi. Jonas elgėsi žiauriai. Vėliau pripažino jį degeneratu, psichopatu. Bet jis nuosakiai ir planingai naikino aristokratus. Jam mirus kilo dėl sosto suirutės. Ilgą laiką tęsėsi karas su Lietuva ir Lenkija. Rusija buvo lyg benusilpstanti. Bet vėliau vėl atsigavo, bet jau kitais pagrindais. Senoji santvarka atsigauti nebegalėjo. Reikalinga buvo naujais pagrindais organizuoti valstybę. Tas organizavimas prasidėjo tada, kai rusų caras Petras persikėlė iš Maskvos į Petrapilį. Jis kvietė daug žmonių iš V.Europos, kurie padėjo jam

organizuoti valstybės aparatą ir teikė žinias. Savo žmonių maža te-turėjo. Kvietė Rusijon svetimus žmones, iš V.Europos, nemokančius rusų kalbos, bet turinčius žinių. Petras priešingas buvo senosios Maskvos tvarkai. Jis kūrė ir darė taip, kaip buvo V.Europoje ir tuo pradėjo naują gyvenimą Rusijoj. Bet kuriant naujų valstybės pagrindą, reikėjo turėti valdininkų kadrą ir nuolatinę kariuomenę. O tą turėti jam trukdė ekonominės sąlygos. Tad reikėjo kraštą pakelti ekonomiškai. O tai galima padaryti pamažu. Todėl sukurti valstybę visai naujais pagrindais nepasisekė ir teko Petrui daryti kompromisų senajai tvarkai. Reikėjo sunaudoti, kaip anksčiau buvo V.Europoje, dalį gyventojų valstybės reikalams nieko jiems už tai nemokant. Tai buvo bajorai. Iždas jiems nieko nemoka, o valdininkų turi. Sudarė taip: kai kuriems žmonėms suteikė bajorų teises, ėmė juos tarnybon, ir už tai atidavė jiems valstiečius. Jei pirma dar kildavo abėjonių, ar valstiečiai tvirtai pririšti prie žemės, dabar valstiečių teisės vis siaurinama, o ponų plečiama. Iš pradžių tuos naujus žmones, kuriems tos teisės buvo suteikiamos ir iš kurių reikalavo tarynbų, buvo pavadinti "šliachtstvo". Tai bus iš lenkų paimta. Kalbėti apie bajorus, kurių vardas rišosi su senaisiais bajorais, buvo pavojinga. Petras nemėgo senuosius rusų bajorus. Prieš jį jie maištą buvo kėlę. Jis pats, kai sukilimą numalšino, ėjo budelio pareigas; pats kirviu bajorams galvas kapojo. Todėl grąžinti bajorų vardą bijojo. Reikėjo tiems žmonėms duoti kitą vardą. Tai jie iki 1762 m. buvo vadinami "šliachtstvo". Tas klodas turėjo tas pačias teises, kokias turėjo Lietuvoje ir Lenkijoje bajorai. Tik jie politinių teisių neturėjo. Nuo 1762 m. tas terminas buvo pakeistas. Tada buvo paskelbtas įstatymas apie bajorų laisves ir sukurtas naujas terminas "dvorianstvo". Tai bus tas pats. "Dvorianstvo" pareina nuo žodžio "dvor". Tas pakeitimas buvo susijęs su teisės pakeitimu. Antroje pusėje XVIII amž., 1762 m. buvo paskelbta bajorų manifestas, kur išdėstyta bajorų laisvės. Bajorai "šliachtstvo" iš pradžių buvo pririšti prie valstybės. Jei valstiečiai buvo pririšti prie žemės, kunigai - prie bažnyčios, tai "šliachstvo" - prie valstybės. Buvo pririšti, turėjo jai tarnauti. Visi bajorai turėjo eiti į civilinę ir karo tarnybą. Tik priauginus geroką skaičių valdininkų, nuo tos prievolės galėjo atleisti bajorus. Tad 1762 m. įst. jie buvo atleisti nuo privalomos tarnybos, o 1785 m. įst. buvo išdėstyta bajorų privilegijos, apie kokias kalbama žemiau.

Pabaigoje XVIII amž. prasideda naujos bajorų organizacijos nustatymas. Nors pagrindiniai bajorų teisių ir priedermių dėsniai išliko iki XIX amž. pabaigos, bet vis dėl to XVIII amž. pabaigoje kai kurios teisės ir priedermės buvo pakeistos, kai kurios naikinamos, kai kurios stiprinamos ir t.t.

Nusistovėjus organizacijai, bajorystės teisės įgijamos gimimu.

bajoro sūnus yra bajoras. Galima bajorystę įgyti ir vedybomis. Bet tokiu būdu tik moteris įgyja bajorystę. Jeigu nebajorė išteka už bajoro, tai ji įgyja bajorystės teises, bet kai bajoraitė išteka už nebajoro, tai ji savo teisių nenustoja, ji lieka bajorė. Bet jos vaikai bajorų teisių neturės. Kitaip sakant paveldimoji bajorų teisė eina vyriška linija. Daleiskime, jeigu bajoras veda nebajorę, tai kartais kai kuriais atsitikimais jų vaikai neturi tų teisių, kaip pilnateisiai bajorai. Bet vistiek, vyras čia lieka dominuojantis. Jeigu vyras bajoras, tai jo vaikai bus bajorai, nors žmona būtų kilusi ne iš bajorų; bet jos vaikai skaitosi bajorais.

Naujam žmogui į bajorų luomą įstoti yra sunku. Paprastai typingose bajorų valstybėse nauji žmonės į jų tarpą gana sunkiai patenka. Žiūrima, kad nebajoras į bajorų luomą nepatektų, o jei kas ir patenka, tai tik su bajorų žinia. Bet absoliutinėse valstybėse, kur bajorų luomą kūrė pati valstybė, kur ne patys bajorai iškariavo savo teises, bet jiems valstybė tas teises suteikė, ten į jų luomą patekimas yra lengvesnis. Čia valstybė nustato, kaip galima bajorystę įgyti ir čia į jų luomą nuolat atplaukia naujo kraujo iš valdininkų. Čia galima bajorystę ištarnauti. Todėl absoliutinėje monarchijoj bajorystė įgijama ne tik gimimu, bet galima ją išsitarnauti. Nebajorai tarnauja valstybei, pasiekia tam tikrą tarnybos laipsnį ir tuo išsitarnauja bajorystę. Tad į tą luomą nuolat įeina naujų žmonių. Anksčiau bajorai buvo ir dvarininkai, o bajoruose miestų gyventojų nebuvo. Bajorai buvo surišti su žeme, į miestą vyksta tarnauti, kai vyriausybė to pareikalauja. Paskui gali grįžti atgal, gali palikti tarnyboje, bet bajorai surišti su žeme. Bajorai bežemiai, tai jau nenormalus reiškinys, nes jų privilegijos nepilnos. Juk bajorų privilegijos surištos su žeme. Bajorai turi privilegijų, kaip dvarininkai. Bet Rusijoj gavo bajoriškų privilegijų ir bežemiai esantieji valstybės tarnyboje. Dabar atsirado bajorų iš valdininkų. Darosi jie bajorais automatiškai pasiekę tam tikro rango tarnyboje. Jie net nebajorinami, o tarnyboje, kai pasiekia tam tikro rango, automatiškai darosi bajorais.

Rusijoj Petras Didysis, kurdamas naują monarchiją, sukūrė valdininkų klodą. Jis tuos valdininkus padalino į rangus. Sudaryta buvo tam tikra lenta apie valdininkų rangą. Tų rangų buvo 14. Aukščiausia ranga 1, o žemiausia 14. Prasideda kilimas rangoje. Duodama kiekvienam rangui įvairūs vardai: raštinės, valstybės tarėjas, kolegijos sekretorius, registratorius ir t.t. Tai buvo dirbtinai sudaryta žiūrint valdininkų skaičiaus. Kurių valdininkų buvo daugiau, tai bus žemesnė ranga. Tikrasis valstybės tarėjas, tai buvo aukščiausias rangas. Jų buvo mažiausias skaičius. Eina nuo 14-to rango, ar čino, ar klasės iki 1 rango. Kas iš valdininkų pateko nuo 8 rangos iki 1, tas yra bajoras. Jis darosi automatiškai bajoru. Bet vyriausybė gali

paskirti į rangą ką nori. Gali nustatyti, kad tam tikrą vietą užima žmogus tam tikros rangos. Bet užėmimas tarnybos vietos ir ranga ne tas pats. Žmogus užima tam tikrą vietą ir gauna jis kaip valdininkas atskirą rangą pav. kolegijos registratorius. Jo tarnyba ir rangas gali eiti paraleliai, ir tos rangos gaunamos laikui praslinkus. Ramiai ištarnavęs vienoje rangoje atatinkamą laiką, gauna sekančią rangą. Rangos galėjo būti duodamos ir už tam tikrus nuopelnus. Iš karto pakelia į tam tikrą rangą. Jeigu nebajoras pasiekia tarnaudamas 8 rangą, tada jis darosi bajoru.

Valdininkų patekimas į bajorus išgąsdino senuosius bajorus-dvarininkus. Naujieji bajorai - valdininkai buvo lygūs savo teisėmis seniesiems bajorams dvarininkams. Bet šie yra dvarininkai, agrarinis klodas, o tie grynai miestiečiai. Bajorų susirinkime gali dalyvauti visi bajorai, jei turi bent kokį turtą. Naujieji bajorai gali kalbėti bajorų vardu. Todėl vyriausybėje susidaro nepilna opinija, kai valdininkai kalba apie agrarų klodo reikalus. Bė to, valdininkai gali išstumti bajorus-dvarininkus. Naujieji bajorai-valdininkai geriau įtinka valdžiai, nes jie buvo daugiau paklusnūs, negu dvarininkai. O absoliutinė monarchija paklusnumo ypač reikalauja. Absoliutizmo valia, įstatymai privalo būti dominuojantis. Valdininkai moka prisitaikyti, o tai išstumia senuosius bajorus. Ypač to naujo antplūdžio bijojo senieji bajorai kilusieji iš aukštų giminių, kaip kunigaikščių ir k. Jie brangino savo bajorišką "mėlyną" kraują ir bijojo su nebajorišku susimaišyti. Todėl ir prasidėjo agitacija, kad taip lengvai nedarytų bajorų. Ir jau XIX amž. pradžioje apsunkina bajorystės gavimą. Dabar bajorystę jau ne taip greit galima gauti. Jau ir tarnyboje bajorai eina greičiau iš vieno į kitą rangą, negu nebajorai. 1856 m. įst. dar daugiau suvaržo bajorystės įgijimą. Paveldimąją bajorystę gauna tas, kuris ištarnavo pulkininko vietą, yra sulaukęs senų metų, ar bus įgijęs pulkininiko rangą kare ar karo nuopelnu. Tas pats buvo ir pilietinėje tarnyboje. Už tokį bajorų teisių įgijimą stovėjo senieji bajorai. O į tarnybos vietas patekti kliudoma, nes kitaip būtų neužtekę vietų seniesiems bajorams. Kai buvo paskelbta, kad bajorai yra laisvi nuo privalomos tarnybos, tai jie išsivažinėjo į kaimus, į savo dvarus. Atrodė, kad be bajorų valstybės aparatas neįmanomas. Bet bajorai tuoj pasiilgo miesto, nepraėjo ir keli metai, jie vėl ėmė prašytis į tarnybas. Ir pasirodė, kad tarnybos užimtos. Čia dirbo nebajorai ir jie tose vietose iškildavo. Tiesa, karinę tarnybą jie mėgdavo, civilinę tarnybą laikė bajorui nepriderama. Bet kai neužteko kariškų ir bajorai ėmė ieškoti tų civilinių tarnybų, o jos, kaip jau minėjome, buvo užimtos. Todėl bajorai stengėsi nustatyti, kad nebajorai pamažu kiltų, ir kad vietos būtų laisvos bajorams ir kad į bajorų tarpą nebūtų priimama nebajorai. Bajorai bandė įgyti tokius įstatymus, kad neleistų valdininkams pasidaryti bajorais. Rusų vyriausybė su tuo nesutiko. Ji galvojo taip: jei valdininkai bus imami tik iš bajorų, tai gali būti tokių dalykų,

kad vyriausybė priklausys išimtinai nuo bajorų, o ji norėjo savystoviai valdyti. Ji rėmėsi bajorais, bet jei pastarieji išdrįstų priešintis ir norėtų kokioje nors srity varyti bajorišką politiką, tai tada ji turės užtenkamai valdininkų nebajorų ir bajorai nepakenks valstybiniam aparatui.

Imperatorius galėjo ką norėdamas įbajorinti. Jis galėjo savo nuožiūra už nuopelnus įbajorinti. Kartais būdavo masinis įbajorinimas. Tas buvo daroma perversmų laiku. Vidury XVIII amž. rusų imperatoriaus soste dažniausia sėdėjo moterys. Kildavo klausimų kas paveldės sostą. Vienas ar kitas pulkas iškelia kokį asmenį ir tas paveldi sostą. Pav. imperatorę Oną iškėlė į sostą du pulkai. Už tai juos Ona įbajorino t.y. dviejų pulkų karininkus ir kareivius padarė bajorais. Be to, karininkai gavo dvarų, kareiviai pinigų. Tokių masinių įbajorinimų buvo nedaug. Paprastai įbajorindavo individualiai. Bet už perversmus bajorindavo. Juk ir dabar už perversmus mokama visokiais paaukštinimais, o kitaip visoki diktatoriai neišsilaikytų valstybės priešakyje. Tik švaistydami tautos pinigus, duodami paaukštinimus gali remdamiesi durtuvu valdyti kraštą.

Buvo dar ir kitų būdų įbajorinti. Pav. suteikiant kam ordenus. Tai tam tikra dekoracija, tam tikras papuošimas, kuriuos duoda vyriausybė už tam tikrus nuopelnus. Ordenų statute kartais atžymėdavo, kad toks ir toks ordenas suteikia bajorystę. Jeigu nebajoras gaus tą ordeną, tai jis tuo pačiu darosi bajoru.

Į rusų bajorų tarpą patekdavo ir svetimų šalių bajorai, kurie tarnaudavo Rusijoj. Rusija neturėdama savo paruoštų valdininkų, ypač viešpataujančio klodo, kvietė nemaža bajorų iš svetur. Važiavo į Rusiją iš Vokietijos, Pabaltės, Prancūzijos, Belgijos ir k. šalių ir čia ieškodavo laimės. Būdavo ir visokių avantiuristų, kurie norėdavo išmėginti savo gabumus laukinėje Rusijoj. Kartais jie turėdavo abejotinus bajorystės įrodymo dokumentus. Svetimi bajorai nebūdavo Rusijos bajorais. Svetimas bajoras būdavo daromas imperatoriaus parėdymu Rusijos bajoru. Bet reikėdavo įrodyti, kad jis svetimoje valstybėje buvo bajoru. Svetimas bajoras priimtas į Rusijos bajorus, gaudavo visas bajoro teises. Kartais būdavo atsitikimų, kad iškildavo nebajorai. Abejotino kilimo ir vertybės žmonės, mokėjo įlįsti caro kieman, atlikdavo naudingą darbą, iškildavo ir gaudavo bajorystę.

Bet kultūriškai Rusijai pakilus, priauginus savo šviesuomenės, imta nebenorėti įsileisti svetimųjų ir į juos pradėta kritiškai žiūrėti.

Dar galėjo bajorystę įgyti tie, kurie turėjo tam tikrą mokslo cenzą. Galėjo įgyti bajorystę tie, kurie buvo baigę universitetą, tam tikras speciales aukštesnes mokyklas ir gavę tam tikrą mokslo laipsnį. Mokslo laipsnį gavę darosi bajorais tam tikromis sąlygomis. Tas turėjo nemaža praktiškos reikšmės. Bajorystės įgijimas suteikė tam tikrų teisių. Tada buvo nebajorams daug suvaržymų, reikėjo mokėti asmens mokes-

nius ir t.t. O gavusieji bajorystę buvo laisvi nuo suvaržymų, sunkenybių ir t.t. Todėl kiekvienas stengėsi sunaudoti savo mokslo cenzą ir įgyti bajorystę.

Bajorai buvo 2 rūšių: asmens bajorai ir paveldimieji bajorai. Asmens bajorai tai bus naujieji bajorai, ne iš tėvo bajorystę gavę, o tik išsitarnavę. Bajorystę gavo suteikimu. Bet jų vaikai nebus bajorais. Jų juridinė būklė neaiški: kai kur jie būdavo lygūs paveldimiems bajorams, kai kur nelygūs. Pav. asmens bajoras laisvas nuo plakimo, kaip ir paveldimieji bajorai ir kunigai. Tada pasiliuosavimas nuo rykščių buvo didelis asmens laimėjimas. Asmeniškieji bajorai nemokėjo asmens mokesnių - pagalvės. Valstiečiai ir miestėnai mokėjo pagalvę. Bajorus neėmė į rekrutus t.y. į kariuomenę kareiviu. Valstiečiai ir miestelienai eidavo į rekrutus t.y. į kareivius, o bajorai į karininkus. Asmens bajorai negali turėti baudžiauninkų-valstiečių, o paveldimieji bajorai turėdavo valstiečius. Paveldimieji bajorai dalyvauja visame bajorų valdyme, asmens bajorai nedalyvauja. Bet jei asmens bajoras pasikartoja kelis kartus, pav. tėvas asmens bajoras, sūnus nebus asmens bajoru; bet išsitarnavęs gali būti asmens bajoru, o jo sūnus taip pat išsitarnauja asmens bajorystę, tai toliau bajorystė pasidaro paveldima.

Paveldėjamųjų bajorų tarpe išsiskiria tituluotieji bajorai. Tie bajorai be paprastos bajorystės turi dar savo titulą. Tai bus tokie titulai:- kunigaikščiai, grafai, baronai. Kunigaikščių buvo nedaug. Jie paprastai buvo iš senovės kunigaikščių kilmės pav. Gedimino ainiai, kurie buvo nusikėlę į Rusiją. Kiti kunigaikščiai išvesdavo savo kilimą iš Riurikų dinastijos ir iš kitų kunigaikščių dinastijų, kurios buvo įsitaisiusios Rusijoj. Šiaip kunigaikščio titulą galėjo duoti tik pats viešpats. Kartais už nuopelnus suteikdavo kunigaikščio titulus. Kunigaikščio titulas galėjo būti teikiamas vienam žmogui, arba visai jo šeimai ir įpėdiniams; o kartais vienam broliui duodavo kunigaikščio titulą, o kitam grafo.

Pas mus ir dabar dar kai kas reiškia pretenzijų į šviesiausio kunigaikščio titulus ir t.t. Bet pagal mūsų konstitucijos luomai ir titulai yra panaikinti. Jų kalbos, tai tik grabų bildesys.

Grafų ir baronų titulai, - tai ne rusų titulai. Jie yra iš svetur paimti. Grafai ir baronai - Vakarų Europos titulai, daugiausia vokiečių. Prancūzų ir anglų titulai Rusijoj neprigijo. Vokiškieji titulai buvo pripažįstami Rusijoj. Bat Petras I kartais duodavo barono titulus ir savo valdiniams. Pav. Šafirovą buvo apdovanojęs barono titulu. Jis buvo žydų kilmės, didelis finansistas, daug pasidarbavęs Rusijos pramonei. Tad jį ir apdovanojo.

Bajorai buvo registruojami. Jie buvo surašomi į tam tikras valdžios knygas. Jie negalėjo palikti nesurašyti, nes valstiečiai ir miestėnai buvo taip pat surašyti. Kiekvienoje gubernijoj buvo 6 bajorų knygos. Kiekviena knyga reiškė tam tikrą bajorų rūšį. Pav. pirmoje knygoje

buvo surašyti caro apdovanotieji bajorai, antroje - gavę bajorystę karo tarnyboje, trečioje - gavę bajorystę pilietinėje tarnyboje, ketvirtoje - svetimi bajorai padarytieji čiabūviais, penktoje - tituluotieji bajorai, šeštoje - senieji bajorai. Šeštojoj surašydavo tuos bajorus, kurie savo bajorystę įrodė prieš 100 metų. Prie senato buvo tam tikri valdininkai, kurie žiūrėjo bajorų reikalų. Buvo specialistų valdininkų, o viską prižiūrėjo Heroldmeisteris. Bajorai sudarė atskirą luomą, turėjo tam tikras privilegijas, kurių kiti luomai neturėjo. Jie žiūrėjo su paniekinimu į kitus luomus. Bajorai buvo surišti su absoliutizmu: jie davė valdininkus, gavo privilegijas ir t.t. Todėl bajorai palaikė absoliutizmą, o absoliutizmas - bajorus. Bajorai priešinosi prieš kitų luomą iškilimą, bijojo, kad kiti neiškiltų bajorų sąskaiton.

BAJORŲ PRIEDERMĖS. PRIVALOMOJI TARNYBA, - KARINĖ, PILIETINĖ /iki 1762/; PRIVALOMAS MOKSLAS.

Priedermės buvo tokios: pirmiausia - tai tarnyba. Bajorus ima į kariuomenę. Jie privalo duoti karius. Bajorai visi turi tarnauti. Pirmieji laikai, kada kūrėsi rusų imperija, buvo bajorams sunkesni. Visi turėjo tarnauti nuo 15 metų amžiaus. Iš karto jie negalėjo būti karininkais, kol nepramoks. Reikėjo tarnauti kareiviais. Apmokino juos tam tikrais pagrindais. Bet kareiviu būti bajorui atrodė nepatogu. Bajoriškam kraujui peržema. Juk ir valstiečiai buvo kareiviais. Todėl ėmė taip daryti: ką tik gimusį vaiką užrašė į kareivius. Lopšy būdamas jis jau buvo kareiviu ir jo laipsnis kyla. Kol paauga į pilnus metus jis mokinosi, o kai įstoja į kariuomenę, tai jis jau būdavo karininku. Visą žemesnę tarnybą jis išeidavo namie. Šiaip tarnyba buvo amžina. Bajoras turėjo amžinai tarnauti. Bet vėliau pasirodė, kad toks griežtas reikalavimas yra nepatogus. Kas nors turėjo prižiūrėti ir bajorų dvarus, o čia reik nuolat tarnauti. Tada dvarų prižiūrėti atleidžia namon. Reikalui esant vėl pašaukia. Pasirodė, kad karinė tarnyba buvo neamžina. Tam tikrą laiką mokina karo meno, paskui paleidžia ir gali būti namie. Bet reikalui esant turi vėl stoti karo tarnybon. Tarnyboje kartais rūšiuodavo bajorus pagal gerumą. Geresnieji, gražesnieji bajorai buvo imami į imperatoriaus gvardiją, o blogesnius į armiją. Gerumo sąvoka įvairuoja. Kai būdavo soste moterys, tai skirdavo į gvardiją gražuosius. Gvardijoj buvo galima iškilti.

Bajorai turėjo eiti ir į pilietinę tarnybą. Bet jie nemėgo šios tarnybos, skaitė žemesne, negu karinė. Tekdavo į civilinę tarnybą bajorus imti prievarta. Darydavo taip: susirinkę jaunikaičiai traukia burtus. Vienas trečdalis turėjo eiti į civilinę tarnybą, o du trečdaliai į karinę.

Bet vėliau atsirado žmonių iš kitų luomų, kurie patys ėjo į civilinę tarnybą. Todėl prievarta buvo panaikinta. Tai buvo 1762 m. įstatymas, pagal kurio priverstina bajorų tarnyba buvo panaikinta. Mat

buvo užtektinai iš kitų luomų žmonių, ir todėl galėjo apsieti be bajorų privalomos tarnybos. Ir kai 1762 m. buvo panaikinta privaloma bajorų tarnyba, tai bajorai praėjus trumpam laikui pasigedo tarnybų. Jie ėmė patys prašytis vyriausybės, kad juos priimtų į tarnybas. Vyriausybė 1776 m. buvo išleidusi skelbimą, kuriame rekomenduoja pripažinti visokias tarnybas. Nesą ko gėdintis tarnybų, nes tai esą naudinga ir jiems patiems ir tėvynei.

Priimant į tarnybą buvo reikalingas tam tikras mokslo cenzas. Mokslo reikalavimas didėjo XIX amžiuje. Kiek XVIII amž. mokslo reikalavimas buvo primityvus, tiek XIX amž. šis reikalavimas didėja. Mat šiame amžiuje atsirado Rusijoj universitetų, kilo apskritai mokslas. Tad ir iš bajorų reikalaujama daugiau mokslo. Už tarnybą algą moka pinigais. Kartais duodavo atlyginimą vietoje pinigų apgyventus dvarus. Tai yra tokie dvarai su sodžiais, kuriuose yra baudžiauninkai. Neapgyventi dvarai - tai tie, kur yra dvarai be sodžių ir baudžiauninkų. Nėra kas dvarus dirbtų. Rusijoj žemių buvo daug, o žmonių trūko. Todėl žemes vertino ne pagal plotą, o pagal to, kiek ten yra baudžiauninkų. Bajorai nustato savo turtus ne pagal dešimtinių skaičiaus, o pagal to, kiek ten yra dūšių - baudžiauninkų. Buvo skaitoma tik vyriškos dūšios. Žemė be valstiečių buvo mažai tevertinama. Jei dvarininkas norėdavo gauti paskolą, tai įkeisdavo ne savo žemės plotus, bet valstiečius.

1933.III.25

Nr.46

Taigi, bajorams buvo privaloma karinė ir pilietinė tarnyba. Vėliau juos paliosavo nuo tos priedermės. Bet juo toliau, juo daugiau patys bajorai ėjo į tarnybas, nors kartais vis dėl to dar tekdavo juos paskatinti prie tarnybų.

Be kitų priedermių bajorai turėjo mokintis. Bajorai turėjo privilegijų, bet už tai iš jų imdavo į valdininkus. O valdininkas naudingas bus tada, jei jis bus apsišvietęs. Tad jiems mokslas buvo privalomas.

Mokė juos Europos pavyzdžiu. Nustatė jiems smulkią reglamentaciją ir mokslo programą, nes absoliutizmas manė, kad bajorai nieko neišmano, tai reikėjo jiems viską nurodyti, ką jie turi daryti. Petras nustatė, kad dešimtį metų reikia mokytis, vėliau 12 metų. O paskui padarė taip: nuo 7-20 metų privalo mokytis. Kai bajoras sulaukia 20 metų amžiaus, tai daroma kvotimai. Bemoksliai bajorai vesti negalėjo. Buvo pasakyta, kad kas nemoka aritmetikos ir geografijos, tas vesti negali. Bet ar tas reikalavimas buvo nuosakiai gyvenime vykdoma, - tenka abejoti. Valdžia griebėsi visokių priemonių, tuo norėdama gerai paruošti bajorus.

Jeigu vaikai būdavo blogai išmokslinti, tai už tai atsakydavo tėvai. Tėvus bausdavo, kam vaikus nemokina, kam jų neprižiūri. Vaikus

reikėjo mokinti, - tas atrodė surumbėjusiam bajorų luomui kankinimu. O dabar ir tėvus ėmė dar bausti. Tai tėvai ėmė slėpti vaikus. Kai važiuoja revizoriai, tai paslepia vaikus, arba kur nors vaikus išsiunčia. Tėvams atrodė, kad iš jų reikalaujama baisių, niekam nereikalingų dalykų. Tiesa, palyginus anų dienų mokinimą su šių dienų, tai atrodo ištikro kankinimas. Tada buvo perimta viduramžių pedagogika, kur vaikus mušdavo. Tada buvo ir elementoriuose himnas įdėtas apie rykštes. Rykštė, - tai buvo viena iš svarbiausių pedagoginių priemonių priversti vaikus mokintis. Senojoje Vokietijoj taip pat buvo vartojamas vaikų mušimas. Tik revoliucija nuvertusi kaizerį buvo panaikinusi tą barbarišką priemonę. Bet dabar Hitlerio valdžia vėl įvedė vaikų plakimą. Taigi, anais laikais Rusijoj būdavo daug vartojama rykščių bemokinant jaunuomenę. Net buvo patarlė, kad už vieną muštą duoda du nemuštu. Muštas, tai reiškė mokytas. Taigi, mokinimas tada turėjo gąsdinti bajorus. Todėl buvo kilęs tėvų pasipriešinimas, kad jų vaikus taip nemokytų. O kadangi Rusijoj nebuvo gerų mokytojų, tai ta pedagogika su rykštėmis ypač sunkiai buvo jaučiama. Mokytojų daug atvykdavo iš V.Europos ir čia steigdavo privatines mokyklas. Buvo reikalavimas iš bajorų sumažinti mokslo laiką ir tarnybą. Ir tarnyba buvo sumažinta. Tarnyba buvo privaloma nuo 20 iki 45 metų amžiaus. Vienas sūnus galėjo pasilikti prie ūkio, jeigu yra keletas sūnų. O 1762 m. išėjo caro malonės manifestas, kur skelbiama, kad bajorams panaikinama privalomoji tarnyba. Bajorai tuo labai apsidžiaugė. Suteikė bajorams pirmą laisvę ir nuo tų laikų bajorai įgijo pilną laisvę. Iki tol jie buvo pririšti prie valstybės, turėjo jai tarnauti ir dirbti. Dabar pasidarė laisvi. Turi privilegijų, o priedermių bebuvo mažiau. Tiesa, karo tarnyboje privalo tarnauti. Vaikus galėjo mokinti, kur norėjo, bet turėjo mokinti. Neturėdami savo gerų mokytojų, protegavo svetimuosius, - prancūzus, vokiečius ir k. Ypač tai pasireiškė, kai Europoje ėmė plėstis prancūzų kultūra. XVII ir XVIII amž. politinis prancūzų įsigalėjimas Europoje, jų kultūros žydėjimas, Versalio puošnumas, nepaprastai imponavo visiems Europos viešpačiams. Ne vienas viešpats stengėsi padaryti savo Versalį, nors ir ne tokį, nors ir mažesnį. Imponavo prancūzų karaliaus apeigos ir ceremonijos. Prancūzų literatūra klestėjo. Suprantama, kodėl Rusijoj atsirado ištisa eilė prancūziškų mokyklų. Dar daugiau jų atsirado po Did. Prancūzų Revoliucijos. Mat čia atvyko daug prancūzų emigrantų, o rusų aristokratija mielai juos priimdavo. Inteligentijos kalba buvo prancūzų kalba. Mokyklose buvo vartojama prancūzų ir rusų kalbos. Bet vėliau, kai atsirado savų valdiškų mokyklų, ėmė varžyti prancūziškąsias.

Rusų jaunuomenė nemaža važiuodavo ir į užsienį mokytis. Bet kai atsirado jau gerokas skaičius savų mokyklų ir universitetų, o V.Europos kultūros despotiški carai ėmė bijotis, tai 1821 m. neleido jaunuomenei iki 18 metų amžiaus važiuoti į užsienį mokytis. Po 18 metų

galima tam tikrą laiką išvažiuoti užsienin. Mat priėj rusų valdžia išvadą, kad V.Europa supuvusi, kad ten yra blogos, nesveikos idėjos,- revoliucinės idėjos. Todėl jaunus žmones ten leisti - pavojinga. Gali užsikrėsti revoliucija. Tad išpradžios leido užsienyje būti 5 metus, o 1851 m. jau beleido tik 3 metus. Kas išbus ten ilgiau, tai traukiamas buvo tieson, Mat bijojo naujų idėjų, naujų visuomenės mokslo doktrinų.

Bajorai netikėtai ir staigiai gavo laisvę. Juos paliuosavo nuo privalomos tarnybos, nes jau buvo žmonių iš kitų luomų, kurie galėjo pakeisti bajorus. Dabar tarnybon ėjo miestiečiai, ėjo iš dvasinio luomo. Dvasinio luomo žmonės baigę dvasines mokyklas ir nenorį dvasiškiais būti, ėjo valdininkauti. Bajorai buvo nereikalingi ir jie išsivažinėjo namon. Bet praėjus kuriam laikui, bajorams nusibodo būti savo dvaruose ir jie ėmė prašyti vyriausybę, kad juos vėl priimtų tarnybon. Bet dabar jie atlieka ne prievolę, kaip anksčiau, bet patys laisvu noru ieško darbo ir lieka tarnauti. Bet padidėjus valdininkų skaičiui, vyriausybė ima statyti valdininkams didesnius reikalavimus, ji skirsto tarnybos vietas ir pati renka geresnius tarnautojus. Pasirodė tendencija, kad stambesniųjų dvarininkų vaikai veržėsi tarnauti į Maskvą, į Petrapilį, o į gubernijos miestus, į pavietus vyko smulkesnieji, neturtingesnieji. Didesnieji miestai traukė į save turtinguosius bajorus, nes čia jiems patogu, daug įvairumų, kultūros centras, gali greit iškilti ir t.t. Nors išlaidos dideliame mieste didesnės, bet ir nauda didesnė. Provincijai ėmė trūkti tarnautojų. Todėl 1827 m. buvo išleistas įsakymas, kad iš pradžių 3 metus kiekvienas privalo tarnauti savo gubernijose, o po jo gali prašytis į sostinę. Bet ir dabar užeidavo laikotarpių, kai iš ūkių bajorai gaudavo pakankamai pelno, tai imdavo šalintis tarnybų. Todėl vėl tekdavo priminti, kad bajorai nebūtų be dardo, kad tarnautų tėvynei. Toks priminimas buvo padarytas 1853 m. Bajorai buvo tuo geresni valdininkai, kad jie buvo pasiturį žmonės, o algos nevisuomet buvo didelės, todėl jie iš savo pridėdavo.

Bajorų privilegijos: karinėje ir pilietinėje tarnyboje, baudžiamojoj teisėje, žemės valdyme, baudžiauninkų laikyme; paliuosavimas nuo asmens mokesčių mokėjimo, į rekrutus ėjimo, rekvizicijų davimo; suvaržymai: prekyboje, amato varyme, pramonėje, vekselių davime. Majoratai. Bajorų erbai.

Bajorai turėjo įvairių privilegijų. Jei imti tarnybą, tai bajoro ir nebajoro skirtumas buvo toks. Jei bajoras išeina iš karo tarnybos dėl ligos, tai jį vienu rangu paaukština ir duoda pagal to rango pensiją, kas bajorui neduodama. Bajoras tarnyboje karinėje ir civilinėje kyla greičiau, negu nebajoras.

Povilas I nepripažindavo bajorų privilegijų. Ankščiau bajoras lopšy ėmė kilti rangu karinėje tarnyboje, o jau įstojęs į faktiną kariuomenę, buvo iškarto karininku. Povilas nustatė, kad ir bajoras

privalo būti eiliniu kareiviu 3 mėnesius, o paskui eina į puskarininkus. O nebajoras galėjo patekti iš kareivių į puskarininkus tik po 12 metų ir tai už atsižymėjimus. XVIII amž. karininkais galėjo būti tik bajorai, bet kartais sunkiais karo laikais pritrūkdavo bajorų-karininkų ir tada vyriausybė leisdavo ir kitų luomų žmonėms būti karininkais. Kartais XVIII amž. būdavo tokių atsitikimų, kad į tarnybas nepriimdavo kitų luomų išėmus bajorus. Tik neesant pakankamai bajorų,- leisdavo ir kitų luomų žmonėms užimti tarnybas. O jei kuriai vietai buvo keletas kandidatų, tai pirmenybė buvo bajorams t.y. jei kandidatavo bajoras ir nebajoras, tai bajorui pirmenybė. Bajorų rangos tarnyboje kyla greičiau, negu nebajorų. Tik XIX amž. buvo suvienodintas rangų kilimas bajorų ir nebajorų.

Baudžiamojoje teisėje bajorai taip pat turi privilegijų. Jau pradžioje XVIII amž. bajorai buvo liuosi nuo kankinimo ir plakimo, išėmus politinius nusikaltimus. Nebajorus plakdavo ir kankindavo, bajorų negalima. Jei kartais laikinai ir įvesdavo koks imperatorius bajorų plakimą, bet tuoj vėl naikindavo. Ypač bajorams privilegijų duodavo bajorų imperatorė Kotryna. Bet jos sūnus Povilas naikino bajorų privilegijas. Jis leido bajorus plakti ir kankinti. Tai buvo prieš bajorų privilegijas ir reikėjo ir juridiniai panaikinti privilegijas. Bet Povilas formaliai nenaikino privilegijų, o aiškino taip. Sako, bajorą plakti negalima, bet jei bajoras padarė nusikaltimą ir jam teismas atėmė teises, tai tada bajorą galima plakti. Jis jau esąs nebebajoras. Bet jo sūnus Aleksandras panaikino plakimą. Esą bajoro kraujas yra mėlynas ir jis nuo gimimo iki mirimo esąs privilegijuotas, ar jis bus kalėjime ar Sibire. Jo plakti niekur negalima.

Povilas I ilgą laiką laukė sosto. Motina Kotryna ilgai gyveno, ir sūnaus neleido niekur kištis, ji pati viešpatavo. Ji mirė žila senute būdama, pabaigoje XVIII amž. Jos sūnus Povilas užėmęs sostą pirmiausia išvaikė visus Kotrynos favoritus, išvalė kiemą nuo tų žmonių,kai kuriuos jų už negražius darbus nubaudė ir ištrėmė ir t.t. Jis ypatingai elgėsi su bajorais. Kotryna buvo bajorų imperatorė; pati sakėsi esanti Rusijoj pirmoji dvarininkė ir bajorė. Ji jautėsi neteisėtai viešpataujanti ir todėl ieškojo bajorų simpatijų. Povilas užėmė sostą teisėtai ir jautėsi tvirtai. Ilgą laiką būdamas "Carskoe selo" įpėdiniu, muštravodamas kareivius ir ką-ne-ką skaitydamas ir matydamas motinos daromas kraštui skriaudas, sumanė pakeisti valdymo sistemą Rusijoj. Jam nepatiko, kad valdo bajorai ir atrodė, kad valdo ne imperatorius, o bajorai. Keistas jam atrodė absoliutizmas, kad valdyme tenka atsiklausti bajorų. Jis galvojo, kad reik grąžinti Rusijai absoliutizmą. Jam rodėsi, kad jis gali tą padaryti ir todėl visas jo valdymas buvo nukreiptas prieš bajorų luomą. Apie Povilą buvo įvairių nuomonių. Iki šiol paprastai jį vaizduojama kaip psichopatą. Sakoma, kad jis nežinojęs ką daro, leidęs visokius įsakymus, kol pagaliau, jį nužudę. Bet atsi-

rado ir tokių aiškinimų, kad jis nepsichopatas. Kad jis buvo psichopatas, rodo, kai kurie jo veiksmai. Randama politiniame veikime tokių veiksmų, kurių nepriderėjo daryti. Daleiskime, jo pasidarymas Maltos ordeno didžiuoju meistru. Jonitų ordenas buvo įsitaisęs Maltos saloje. Tas ordenas norėdamas atsigauti ir sustiprėti išrinko savo didžiuoju meistru Rusijos imperatorių Povilą. Jį išrinko politiniais sumetimais, nes ordenui reikėjo atsispirti prieš savo priešus. Buvo kiek tikybinių painiavų. Katalikų dvasinis ordenas renka provoslavų imperatorių savo didžiuoju meistru. Popiežius tam nesipriešino, nes tikėjosi iš galingos Rusijos pagelbos ir manė bene pritrauks Povilą prie katalikų. Bet Rusijos vyriausybė čia turėjo kitus planus, politinius planus. Rusai nuo amžių veržėsi prie Konstantinopolio, prie Juodosios jūros ir Viduržemio jūros. Įsigalėjimas Viduržemio jūroje ir pastatymas kojos Maltos saloje per Jonitų ordeną, davė nemaža atsparos rusų imperijai. Iš kitos pusės rusams buvo patogiau veržtis prie Konstantinopolio. Povilas buvo susitaikęs su prancūzais, ir manė eiti prieš anglus su prancūzais išvieno, ką jo sūnus Aleksandras užėmęs sostą atmainė. Bet vėliau rusai tęsė Povilo pradėtąją politiką, nors nevisose srityse. Tai tenka abejoti ar jis buvo psichopatas.

Povilas norėjo pats valdyti, norėjo būti neribotu viešpačiu. Bajorų jis nemėgo, stengėsi jų privilegijas slopinti. Taip jis nenorėjo ir kunigų luomo įsigalėjimo; kunigus norėjo jis valdyti, kaip ir kitus luomus. Kunigai privalą tarnauti valstybei. O jis esąs vyriausias kunigų ir bažnyčios galva. Per vainikavimą gaunąs visus dvasiškio šventinimus. Kartą jam atėjo mintis į galvą: jei jis turi visus vyskupo šventimus, ar jis gali mišias laikyti? Kartą sumanęs atlaikyti vyskupo mišias. Sinodas turėjęs vargo, kol jį atkalbinęs nuo to sumanymo. Už tą jį daugiausia ir laikė psichopatu. Bet juk visi rusų carai tarėsi esą ir bažnyčios galvos, tik taip viešai nesireklamavo.

Valstiečiai buvo nežmoniškai bajorų spaudžiami. Tad jis 1797 m. vainikuodamasis išleido manifestą, kad valstiečiai baudžiauninkai dirba 3 dienas dvarininkui, 3 dienas sau ir 7-tą dieną Dievui. Tai buvo didelis triukšmas, negirdėtas dalykas. Tas manifestas nebuvo valstiečiams paskelbtas ir taikomas. O vėliau ėmė abejoti išviso ar toks manifestas buvęs. Bet XIX amž. vidury surado tą manifestą ir pasirodė, kad tikrai buvęs. Mat gubernijų valdybose buvo dauguma dvarininkų, tad jie ir neskelbė jų luomui nenaudingo manifesto apie valstiečių 3 darbo dienas. Manifestas ir nebuvo paskelbtas nei sodžiuose, nei bažnyčiose, nei valdiškose įstaigose ir niekas jo netaikė. O senatas aiškindamas tą įsakymą, išaiškino taip, kad iš jo nieko neliko, atrodė, kad tai buvo viešpaties patarimas, o ne įsakymas.

Povilas stengėsi pagerinti tarp Lietuvos ir Rusijos santykius. Jis buvo atvykęs į Vilnių. Jis kalbėjosi švelniai ir maloniai su vietos žmonėmis. Jam patiko Vilnius, nes čia buvo aukštesnė kultūra, negu Rusijoj.

Jis stengėsi pamegdžiodamas V.Europą pabrėžti savo aukštumą. Reikalavo iš visų valdinių, kad jam reikštų pagarbą. Buvo pasakų, kad madniosioms ponioms buvę blogai, nes važiuojant karietoje sutikus imperatorių reikėjo lipti lauk ir klauptis ir galvą nulenkti, o ponių moderniški apdarai tam labai kliudę.

Bajorų opinija buvo prieš Povilą. Todėl jie jį pasmaugė. Sako į pasmaugimą ir anglų agentai turėję įtakos. Pasmaugė su jo sūnaus Aleksandro žinia. Nors Aleksandrą istoriografai ir beletristai aukština, kaip dorą, švelnų ir kilnų žmogų, bet faktas lieka faktu, kad jis savo tėvo nužudyme dalyvavo.

Aleksandras atstatė visas bajorų privilegijas. Kartais bajorai ir Aleksandrui grąsindavo, kad būtų atsargesnis. O kitaip ir su juo kalbėsią angliškai. Mat anglai Povilo pasmaugime dalyvavo, nes Povilas su prancūzais norėjo eiti prieš anglus.

Tad Aleksandras atstatė ir nekeitė bajorų privilegijų. Jis buvo žmogus švelnus, tykus, vadina jį kultūringu žmogum. Nors jo darbuose švelnumo nesimato, nes juk galima karti ant paprastos virvės ir ant muiluotos virvės. Jis viską muilino, viską darė švelnesnėmis priemonėmis, bet esmėje skirtumo nėra. Aleksandras panaikino Povilo nuostatą, kad bajorai už nusikaltimus būtų vienodai baudžiami su valstiečiais. Esą negalima už žmogaus užmušimą vienodai bausti valstietį ir bajorą. Bajoras turįs būti lengviau baudžiamas. Jis patvirtino buvusias privilegijas ir priminė, kad bajoro negalima dėti į retežius, negalima skusti galvos, kai jis siunčiamas į katorgą. Nuteistus katorgai skusdavo, nes kitaip negalėjo atskirti katorginių nuo ne katorginių. Skutimų buvo įvairių. Kazokų skutimas buvo toks, kad palieka didelę plikę. Katorginiams nuskusdavo tik vieną galvos pusę. Jeigu nuskusta viena galvos pusė, tai reiškė katorginis. Bajorus ir katorgoje neskusdavo. Visą laikądabar bajorai buvo laisvi nuo plakimo. Dabar bajoras yra nuo gimimo iki mirimo bajoru ir privilegijuotas, ir kur jis būtų, ar kalėjime, ar Sibire.

Yra savotiška bajorų žemės nuosavybė. Bajorai gali turėti apgyventą žemę, kiti luomai to negali turėti. Reiškia, bajorai turi žemes su baudžiauninkais, ko kiti neturi. Jei nebajoras gavo žemę su baudžiauninkais, tai jis neturi teisės juos sau laikyti, jis privalo parduoti bajorams. Visą laiką bajorai rūpinosi, kad jų luomas liktų privilegijuotas ir stiprus agrarinis luomas. Luominės absoliutiškos monarchijos pagrindas ir buvo bajorai.

Taigi, bajorų privilegija yra turėti baudžiauninkus, kiti jų turėti negali. Bet bajorai turėjo teisės ir miestuose gyventi ir čia namus turėti. Jie gali net varyti prekybą. Tiesa, dėl prekybos būdavo nemaža ginčų. Vyriausybė galvojo taip: bajoras privalo žiūrėti dvaro, sodžiaus ūkio ir eiti į tarnybas, bet ne prekyba užsiimti. Bet bajorai atsakydavo, kad jie turi iš savo sodžių produktų ir jie turį ga-

lėti juos parduoti. Tas pareidavo nuo to, kiek stiprūs buvo Rusijos pirkliai, kurie galėjo prieiti caro kiemą ir ten išaiškinti ar tas jų interesams kenkia, ar nekenkia. Buvo prieita išvada, kad jie prekyba gali užsiimti savo namuose, savo ūkiuose.

Buvo ir suvaržymų. Tiesa, tais suvaržymais norėta bajorus apsaugoti nuo tų nemalonumų, kurie galėjo juos ištikti. Bajoras negalėjo išduoti vekselio. Visą XVIII amž. jiems tas buvo draudžiama. Tik 1862 m. jiems leista duoti vekselius. Mat už skolas buvo sodinama į kalėjimus. Taigi, bijota, kad bajorui netektų sėdėti kalėjimuose ir dar ten su visokiais apgavikais sėdėtų. Tas bajoro kraujui nepridera. Todėl ir buvo draudžiama vekselius duoti. Romoje buvo tuo atžvilgiu blogiau. Skolininką galėjo kreditoriai į dalis sukapoti ir pasidalinti, vėliau galėjo į vergovę parduoti. Pas mus už bankrotus sodinama į kalėjimus ir dažnai bankrutavusieji sumoka kreditoriams. Mat dažnai bankrutuoja blogos valios vedami, o kai pasėdi kalėjimuose, tai ir pinigų atsiranda ir sumoka kreditoriams. Kalėjimas apsaugoja nuo per dažnų bankrotų. Tad rusų vyriausybė norėdama apsaugoti bajorus nuo kalėjimų, draudė jiems išduoti vekselius. Bajorai tam priešinosi. Jiems reikia pinigų, o gauti negali, nes negali išduoti vekselį. Tada turi duoti turtą ar perleisti net savo valstiečius. Vyrų žmonos taip pat tais motyvais negalėjo išduoti vekselio. Kartais toks apsaugojimas kenkia ypač pramonės srity, bet iškarto atmainyti negalėjo.

Bajorai turėjo privilegijų kai kuriose pramonės srityse. Buvo tokių pramonių, kur specialiai bajorams pramonės reikalams buvo duoti tam tikri valstiečiai. Jiems buvo užrašyta ištisa eilė sodžių su žmonėmis, kurie galėtų dirbti fabrikuose. Bet šiaip bajorai maža tedalyvavo pramonėje. Vienintėlė pramonės šaka, kuri buvo išsiplatinusi bajorų tarpe, tai buvo bravarai. Bravarai buvo pigiausia pramonės šaka. Nedaug reikėjo įdėti kapitalo, ir lengvai buvo galima įtaisyti bravarus. Degtinę geria bajoro valstiečiai, perka iždas. Tuo bajorai galėjo uždarbiauti ir gauti pinigų. Bet čia buvo ir suvaržymų. Daleiskime - atpirkimai. Bajorai galėjo degtinę gaminti, bet parduoti turi kas kitas. Rusijoj buvo atpirkimo sistema t.y. vyriausybė pardavinėjimą išnuomuodavo. Tad dažnai dvarininkai imdavo atpirkimus kitų vardu. Lietuvoje imdavo atpirkimų net vienuoliai, kai kurie klebonai ir kunigai. Bet šiaip pirkdavo pasislėpę kieno kito vardu.

Bajorai turėjo asmens laisvę, į rekrutus jų neėmė, butus jų nerekvizavo. Rusų vyriausybė maža teturėjo valdiškų butų ir patalpų. Valdžios skirtiems valdininkams dažnai nebūdavo butų. Tada tekdavo rekvizuoti butus. Bajorų ir kunigų butai buvo liuosi nuo rekvizavimo. Jų butuose niekas negali apsigyventi, o visų kitų gali apsigyventi.

Valdžia Rusijoj norėjo sukurti bajorų-dvarininkų luomą. Norėjo, kad bajorai būtų stambūs dvarininkai, o mažažemių ir bežemių bajorų nenorėjo. V.Europoje buvo iškilusi majoratų sistema, tai reiškia, dva-

rų skaldyti buvo negalima. Taip pat negalima įkeisti, parduoti, ir toks dvaras - majoratas pereina vyresniajam sūnui. Rusų vyriausybė taip pat norėjo įvesti majoratų sistemą, bet nepavyko. Vidury XIX amž., kai pamatė, kad dvarai nyksta ir eina smulkyn, tai bandė įvesti majoratų sistemą. 1845 m. įstatymu bandė įvesti fakultatyvinę majoratų sistemą. Pagal jo dvarininkai patys prašydavo, jei kas norėjo, tą ar kitą dvarą padaryti majoratu. Tat dabar paveldėjamoji sistema buvo kitoki: yra nelygūs tarp savęs šeimos nariai, majoratas tenka tik vyresniajam sūnui. Bet Rusijoj majoratai,kaip sakėme, neprigijo. Mat rusų dvarininkai perdaug buvo surišti su valstybinėmis tarnybomis, todėl prie žemės perdaug nekibo ir iš jos naudos daug nelaukė. Tad ir visi leidžiamieji įstatymai buvo leidžiami vyriausybės iniciatyva, be dvarininkų prašymo.

Maskva buvo panaikinusi bajorų klodą. Vėliau teko kurti bajorus išnaujo. Kūrė bajorus valdininkus naujais pagrindais. Buvo kuriama V.Europos pavyzdžiu, tad reikėjo bajorams suteikti ir atatinkamas žymes - herbus. Bajorų vardai buvo paimti iš V.Europos. Rusai savo erbų taip pat neturėjo, tai leido visiems bajorams savo pasigaminti. Tad jie specialiai buvo gaminama. Žinoma, tiems nereikėjo naujų erbų gaminti, kurie turėjo iš senovės. Taip pat ir tiems neteko rūpintis erbais, kurie buvo patekę iš Lietuvos, nes jie turėjo. Antai, kaip Smolenskas nuo seniausių laikų buvo atitekęs Lietuvai, todėl buvo nemaža bajorų su tam tikromis tradicijomis. Buvo nustatytos taisyklės, kokie erbai turi būti. Net bajorų tarnai galėjo turėti tam tikras livrėjas. Livrėja - tai yra tam tikra uniforma, kurią turi tam tikrų įstaigų tarnai. Pagal livrėjų juos galima atskirti. Bajorų tarnai taip pat turėjo teisę dėvėti livrėją. Ant livrėjos yra sagučiai, o ant jų būdavo erbai atspausdinti, kad galėtų atskirti. Bajoras galėjo važiuoti su didesniu arklių skaičium, negu kiti. Buvo nustatyta arklių skaičius. Bajorai galėjo dėvėti mundirą. Tai yra tam tikro fasono drabužiai, su įvairiais sagučiais ir spalvomis: 1832 m. buvo nustatyta, kad Vidaus Reikalų Ministerija nustato uniformą. Todėl, jei bajoras norėdavo, kad jį išviršiniai atskirtų, pažintų, kad jis bajoras, tai dėvi V.R.M. uniformą. Kai kurie nešiodavo kepures su raudonu kaspinu. Tokias kepures dėvėjo bajorai - bežemiai, kurie be bajoriškos kepurės nieko daugiau neturėjo. Kad jį nesumaišytų su nebajorais, jis dėvi kepurę. Be to, kepurė garantavo, kad jo neplaks.

Pas mus dabar taip pat mėgstama visokios uniformos, ypač moksleivijos tarpe. Bet dabar uniforma neteko praktiškos reikšmės. Kai kas tik uniforma ir didžiuojasi, mano, kad jį iš to kiti pažins ir įvertins. Kai smulkėja dvasinis gyvenimas, tai triumfuoja išviršinės ceremonijos, visoki špaleriai, kepurės.

Bajorystę galima buvo atimti tik teismo keliu. Bet ir teismas pats negalėjo atimti. Jis savo sprendimą per teisingumo ministerį turi patiekti pačiam imperatoriui. Jei imperatorius duoda sutikimą, tai tik tada atimama bajorystė.

Kartais bajorų teisės buvo ir sunkios. Antai, prieš karą, kai veikė rusų įstatymai, tai bajoras už menkus nusikaltimus, pav. už vištos pavogimą, patekdavo į apygardos teismą. O nebajorą teisė taikos teisėjas ir tik trečią kartą jį teis apygardos teismas ir gali paskirti 1,5 metų ir daugiau. O bajorą iškarto teis apygardos teismas ir paskirs aukštą bausmę gal 1,5 ar daugiau ir atima bajorystę. Čia nelabai malonios privilegijos už tokią menką vagystę gauti tokią bausmę. Tai buvo luominės tradicijos. Kaip bajoras galėjo vištą pavogti?! Juk tai gėda ponų luomui. Kitaip buvo vertinama poniškieji nusikaltimai, kaip bajoro garbės įžeidimas, žmogaus užmušimas. Žmogų užmušti mažesnė gėda, negu vištą pavogti.

Lietuvos bajorai. Bajorystės įrodymai; sunkenybės tam įrodyti pas bajorus ūkininkus ir bežemius. - Muamedo tikybos bajorai.

Rusų valdžia vedė tam tikrą politiką Lietuvos bajorų atžvilgiu. Lietuvos įstatymai buvo priešingi rusų įstatymams apie bajorystę. Rusijoj bajorų buvo nedidelis skaičius, taip pat bežemių bajorų buvo maža. Ten buvo bajorai-dvarininkai, bajorai- valdininkai, bet bajorų bežemių ir žemesnių tarnybų buvo nedaug. Kitaip sakant, rusų bajorai išlaikė aristokratijos pažymius. Kai atėjo rusai Lietuvon, tai jie susidūrė iškarto su baisiu dalyku. Lietuvoje rado bajorus dvarininkus, ūkininkus, mažažemius ir bežemius. Rusijoj to viso nebuvo. Bajorai valdininkai, pagal jų, galėjo būti, bet bajorui šiaip tarnauti žemoje vietoje nepriderėjo. Iš pradžios rusai to klausimo nekėlė, o paskui reikėjo pasisakyti. Leisti atskirą įstatymą Lietuvos bajorams rusai negalėjo, nes užimdami Lietuvą buvo pasižadėję užlaikyti bajorų privilegijas. Be to, visas teises, kurias turėjo rusų bajorai, turėjo turėti ir Lietuvos bajorai. Rusijoj buvo galima pardavinėt baudžiauninkus, o Lietuvoje to nebuvo. Lietuvoje ėmė į tą prekybą skersauti. Tada rusų vyriausybė pasakė, kad kadangi Rusijoj galima parduoti baudžiauninkus, tai negalima siaurinti tų teisių Lietuvos bajorams. Kitas klausimas ar daug tų pardavinėjimų gyvenime buvo, bet juridiniai tai buvo galima. Lietuvos bajorams buvo pripažintos visos privilegijos, kurias turėjo Rusijos bajorai. Kai Rusija jau gerokai susitvarkė ir kai praėjo Napoleono karai ir suirutės, tai ėmėsi nuodugniai nagrinėti Lietuvos bajorų būklę. Ypač kreipė dėmesį į smulkiuosius bajorus, kurių Rusijoj beveik nebuvo. Valdžia ėmė skirti Lietuvoje du bajorų klodu: vienus vadino bajorais-dvarininkais, o kitus šliachta. Šliachta skiriasi nuo bajorų dvarininkų. Lietuvos terminologijoj to nebuvo. Rusai norėjo skirti mažuosius bajorus nuo didžiųjų. Visas skirtumas tame, kad dabar prasidėjo kova prieš tuos smulkiuosius bajorus. Lietuvoje buvo perdaug privile-

giruotų žmonių, tad reikėjo jų skaičių sumažinti. Prasidėjo bandymai juos išgabenti iš Lietuvos. Po paskutinių dalybų bandė rusai perkelti bajorus nuomininkus, čyžininkus į Ukrainą ir ten kolonizuoti. Paskui bandė kolonizuoti juos Kaukaze, kad būtų galima su jų pagalba ką-ne-ką užkariauti. Bet tos priemonės nesisekė. Kitas klausimas, kuris rusams rūpėjo, tai bajorų revoliucingumas. 1812 m. kai buvo organizuojami Lietuvos pulkai, tai juose aktyviai dalyvavo bajorai. Taigi, išeina, kad bajorai tinka kariauti ir dar kariavo prieš Rusiją. O 1831 m. revoliucijoj taip pat dalyvavo daug bajorų. Rusijos valdžiai bajoras atrodė pavojingas elementas. Ypač ji bijojo smulkiųjų bajorų, nes tie neturėdami turtų, buvo neramesni, revoliucingesni. Turtingas eidamas į maištą rizikuoja savo asmeniu ir turtu, o bežemis tik savo asmeniu. Tad ėmė prieš bajorus kovoti. Pradėjo po 1831 m. revoliucijos reikalauti bajorystės įrodymų. Anksčiau netaip reikalavo bajorystės įrodymų, o dabar griežtai ėmė reikalauti. Vieni bajorai įrodę savo bajorystę turėjo žemių, kiti neturėjo. Kiti vėl vadino save bajorais, bet dokumentų bajorystei įrodyti neturėjo. Kilo klausimas į kokį luomą juos įtraukti, koks luomas jiems būtų atatinkamesnis. Priėjo išvadą, kad tinkamiausia būtų iš jų sudaryti vienkiemiai. Tai keistas pavadinimas! Tokių vienkiemių leido apsigyventi Ukrainos pasieniuose. Jie čia gina sienas. Jei juos priešai sunaikins, tai negaila. Ten leido apsigyventi ir valstiečiams tomis pat teisėmis. Ten jie vadinosi "odnodvorci" - laisvi žmonės.

Dėl bajorystės įrodymų dokumentų ėjosi nelengva ir bajorams ir rusų valdininkams. Jei pačioje pradžioje įstaigos buvo pačių bajorų rankose, tai rusams ėjosi nelengva, juos galima buvo apstatyti. Bajorai gynė bajorus. Bajorai darė visokias kombinacijas. Rusai reikalavo bajorystės įrodymo dokumentų. O dokumentais galėjo būti teismo sprendimai, - pilies ar žemės teismo. Tai buvo bajorų teismai. Jeigu dalyvauja juose bajorai, tai reiškia dokumentus turi. O jei yra bajoras, tai jis privilegijuotas. Kartais turėdavo bajorai net karaliaus raštus, kad jis bajoras. Dabar reikėjo bajorams neturintiems dokumentų susirasti juos. Ir prasidėjo dokumentų ieškojimas. Atsirado žmonių, kurie už pinigus siūlėsi patarnauti - surasti dokumentus. O tie žmonės taip darydavo dokumentus. Gaudavo tuščią blanką su karaliaus parašu, ten įrašydavo, kad toks ir toks įbajorinamas, uždėdavo ankstybesnę datą ir rusų valdininkams užtekdavo tokių dokumentų. Parašas buvo tikras. O parašus iš karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio buvo gavę taip. Jam reikėdavę pinigų, tai jo tarnautojai ar artimi žmonės parūpindavę pinigų, o jis už tai duodavęs ant tuščių blankų parašus. Toks suklastuotas įbajorinimas atrodydavo lyg ir autentiškas įsakymas. Parašas buvo tikras, popieros senos. Rusai pareikalavo visų karaliaus "autentiškų" raštų iki tam tikro laiko, po kurio jau tie raštai nebebuvo priimami. Dabar atsirado kitų kelių dokumentams

surasti. Tie žmonės kurie prižiūrėjo senovės bajorų teismų knygas ėmė gaminti iš tų knygų raštus ir duoti tiems, kurie prašė. Iš tų dokumentų, matėsi, kad prašytojų tėvai ir seneliai buvę bajorai, dalyvavę bajorų teismuose. Klastuodavo taip: bylos buvo netaip tvarkomos, kaip dabar. Jų nieks neanspaudavo ir nesiuvo. Teismo sesijai pasibaigus, susidėdavo į papkes popieras, prirašytas ir neprirašytas su teisėjų parašais ir t.t. Todėl vėliau tokiose bylose buvo lengva įrašyti, ką norėjo. O jei byloje kas įrašyta, tai toks nuorašas tikdavo b. jorystei įrodyti. Rusų valdininkai suuodė ir tą komediją. Todėl išejo įsakymas surinkti visas knygas, tuščius lapus užbraukti, susiuti ir t.t. Pasirodė, kad buvo galima ir prie sutvarkytų knygų ką-ne-ką, kas buvo reikalinga, prirašyti.

Žodžiu, buvo daug priemonių bajorystei įrodyti. Bajoriškos įstaigos dvarininkų laikomos, palaikė smulkiuosius bajorus. Juk smulkieji bajorai - ne valstiečiai. Dvarininkams vistiek iš jų naudos nebus, nes jie nevalstiečiai. Todėl juos palaikė. O smulkiųjų bajorų buvo daug. Vilniaus gub. buvo daugiausia, Kauno gub. - mažiau. Ieškant dokumentų apie Daukantą, teko pastebėti, kad jų būta daug. Daug dokumentų apie bajorus vokiečiai per Did.karą sunaikino. Mums jie brangūs ir svarbūs, kaip Lietuvos istorijos dokumentai. O vokiečiai per karą dalydavo į krautuves silkėms vynioti. Mat tie civilizacijos nešėjai taip švietė kraštą.

Rusų vyriausybė pripažino bajorais tuos, kurie įrodė bajorystę, kurie neįrodė, tai tuos rašė į kitus luomus, daleiskime į Vilniaus pašto tarnautojus. Jeigu nebajoras, bet jeigu apsiima tarnauti, tai rusai palaiko juos ir neįrašo į kitą luomą, o bus specialiai pašto tarnautojai. Jie čia galėjo ištarnauti bajorystę.

Tenka paminėti, kad buvo sudarytos bajorų deputacijos ar komisijos, kurios tikrindavo bajorų dokumentus. Bet jos gindavo bajorus.

Rusų vyriausybei dar smarkiau teko kovą vesti prieš bajorus po 1863 metų revoliucijos. Smulkieji bajorai skaitlingai dalyvavo sukilime, todėl reikėjo prieš juos gelbėtis.

Bet kai panaikino Lietuvoj baudžiavas ir bajorų savivaldybes, tai bajorų klausimas atkrito.

Bajorai turėjo kai kurias asmens teises, pav. negalėjo plakti. Buvo ir suvaržymų. Bajorai negalėjo žemės pirkti tam tikromis sąlygomis. Dabar kitaip viskas virto, - reik bijotis būti bajoru. Jei bajoras nuomavo žemę pas dvarininką, tai panaikinus baudžiavą, jis negalėjo gauti žemės, kaip valstiečiai. Tad jau smulkieji bajorai norėtų vadinti save valstiečiais ir naudotis jų teisėmis. Apskritai, panaikinus baudžiavas, pravedus žemės reformą, panaikinus bajorų savivaldybes, bajorų klausimas pasidarė neaktualus. Bet Lietuvoje bajorai buvo iki Rusija subirejo. Nepriklausomoje Lietuvoje luomai panaikinti. Liko tik socialiniai skirtumai.

Mahomedo tikybos bajorai skyrėsi nuo kitų bajorų prievolių ir karo tarnybos atžvilgiu. Jie nebuvo verčiami tarnauti ar netarnauti kariuomenėje, nes Lietuvoje visuotino šaukimo nebuvo. Mahomedai negalėjo turėti krikščionių tarnautojų. Bet 1840 m. jiems buvo pripažinta lygios teisės su rusų bajorais t.y. jie buvo sulyginti. Jų sąrašai buvo daromi atskirai, nes kitų bajorų sąrašai buvo ankščiau sudaryti.

1933.III.29
Nr.48

3b/

KUNIGAI RUSIJOJ.

Dabar kalbėsime apie kunigų luomą. Luomas, - tai toki gyventojų grupė, surišta tam tikrais bendrais interesais, skiriasi savo teisėmis ir prievolėmis nuo kitų luomų ir nauji luomų nariai beveik išimtinai gaunami iš vidaus t.y. gimimu. Bajorų luomas papildo save iš vidaus gimimu, nyksta mirimu. Tik retais atsitikimais atplaukia šviežias kraujas iš kitų luomų. Tas pats buvo ir su kunigų luomu. Kunigus teisės žvilgsniu skirsime į du klodu. Jie turi daug bendrų ir skirtingų pusių. Tai bus juodieji ir baltieji kunigai. Juodieji - tai vienuoliai, baltieji - tai svietiški, pasauliniai kunigai. Vienuoliai yra kunigai ir nekunigai. Pirmieji turi daugiau šventimų. Pradėsime nuo stačiatikių kunigų.

Stačiatikių tikyba buvo viešpataujančioji rusų imperijoj. Bendri teisės dėsniai buvo skiriama stačiatikių bažnyčiai, kitos tikybos buvo traktuojamos, kaip išimtys.

Vienuoliai iš esmės negali sudaryti atskiro, uždaro luomo, nes trūksta svarbiausio luominio pažymio - paveldėjimo. Vienuoliai papildo save iš kitų luomų, bet ne iš vienuolių. Vienuoliai vesti negali, tai negali būti ir paveldėjimo. Todėl pas juos visuomet plaukdavo šviežias kraujas iš kitų žmonių tarpo. Rusijoj vienuoliai užimdavo kitonišką vietą, negu baltieji kunigai, ypač tas matėsi neribotoje Rusijos imperijoje. Petras Didysis, Rusijos imperijos steigėjas, skersavo į vienuolius. Esą jie nereikalingi valstybei, negalį valstybei tinkamai tarnauti. Jis atskirą žmogų ar luomą vertino iš to nusistatymo išeidamas, kiek jis buvo naudingas valstybei. Jei kas jo supratimu buvo nenaudingas valstybei, tai stengėsi varžyti ir naikinti. Vienuoliai pagal jo esą dykaduoniai, jų darbas niekam nenaudingas, jų pasiaukavimas ir malda, - tai tinginiavimas. Todėl jis mažindavo vienuolių skaičių. Iš jų reikalavo tam tikros tvarkos, kibdavo prie ištvirkusio vienuolių gyvenimo. Buvo atsitikimų, kada visai drausdavo įstojimą į vienuolyną. Vėliau buvo išėjęs įstatymas, kad į vienuolyną gali įstoti vyrai turį 30 metų amžiaus, o moterys 50 metų. Jaunoms moterims negalima buvo eiti į vienuolyną. Jos gali būti naudingos visuomenei

dirbdamos ir vaikus augindamos, o į vienuolyną gali eiti senos, našlės ir t.t., kurios nebeištekėjo. Vienuolynai, tai senmergėms skiriami. Kas norėjo įstoti į vienuolyną, reikėjo gauti vyriausybės sutikimą. Jei valstiečiai norėjo eiti į vienuolynus, tai turėjo gauti savo ponų leidimą. Reikalavo, kad stodami į vienuolyną neturėtų skolų. Mat galėjo prasiskolinęs, savo turtus užrašyti vienuolynui ir pats įstoti į vienuolyną. Vienuolis turtų negali turėti, jis turi užrašyti vienuolynui; o jo kreditoriai, ar žmona, galėjo palikti benieko. Todėl turėjo atsiteisti su kreditoriais, o jei buvo žmona, tai gauti jos leidimą. Turėjo gauti iš žmonos sutikimą išsiskirti, vyras su žmona į vienuolyną eiti negalėjo. Buvo tokių laikotarpių, kai visiškai buvo uždraudę eiti į vienuolynus. Vėliau vėl atmainė. Našliai kunigai galėjo eiti į vienuolyną. Mat graikų bažnyčios kunigai gali vesti, bet tik vieną kartą. Galėjo eiti į vienuolyną diakonai. Buvo leidžiama stoti į vienuolyną atleistiems kariams, tiems, kurie išbuvo 25 metus kariuomenėje; arba pasidariusiems invalidais. Jie kariuomenei netinka, tai gali eiti į vienuolyną. Kartais reikėdavo gauti leidimą stoti į vienuolyną iš Sinodo. Buvo draudžiama stoti į vienuolyną nepilnamečiams, nes jie dar nesupranta savo veiksmų. Vienuolių asmens privilegijos buvo tos pačios, kaip ir baltųjų kunigų.

Baltųjų kunigų yra 2 grupi: 1/ tikrieji kunigai, ir 2/ bažnyčios tarnai. Tikrieji kunigai, - tai diakonas, kunigas, vyskupas ir kiti kunigų laipsniai. Bažnyčios tarnai tie, kurie tarnauja prie bažnyčios,- zakrastijonai, sargai ir k. Dvasinių šventimų jie neturi. Rusijoj susidarė kunigų luomas tik XVIII amž. Iki to laiko kunigų, kaip luomo, nebuvo. Iki tol kunigus rinkdavo parapijos ir nebūtinai rinkdavo iš kunigų šeimos. Luominio charakterio kunigų organizacijoj nebuvo, bet jau XVIII amž. pradėjo darytis luomas. Atsiranda grynai dvasinės mokyklos. Tai yra specialios mokyklos, kuriose mokinasi būsiantieji kunigai. Pradeda mokinti iš jaunų dienų, paima į mokyklą mažą vaiką, ir tas mokyklas išėjęs gali būti kunigu. Susidaro atskira kunigų kasta, neįsileidžia naujų žmonių. Kunigus skiria į vietas jau vyriausybė, o parapija neberenka. Vietos darosi paveldimos. Iš pradžios buvo bandyta daryti kompromisas tarp parapijos rinkimų ir vyriausybės skyrimo. Pagaliau, užsibaigė tuo, kad vyriausybei pilnai priklausė kunigų skyrimas. XIX amž. pradžioje išnyko visiškai parapijos rinkimai. Dvasinės mokyklos pasidarė grynai luominėmis. Jas išlaikė ne iždas, bet patys kunigai. Joms laikyti buvo daromos tam tikros rinkliavos, buvo tam tikri turtai. Prižiūrėjo mokyklas vyskupai, jų žinioje buvo viskas. Mokyklos pasidarė grynai luominės, kunigų išlaikomos. Ten buvo specialus mokslas paruošti kunigams. Iš pasaulinių mokslų buvo dėstoma tik tas, kas buvo reikalinga pagelbėti dvasiniam mokslui, t.y. kaip pagelbinis. Į mokyklą neleidžia nei svetimų mokytojų, nei svetimų mokinių. Dabar jau, XVIII amž., kunigai sudarė sandarų luomą. Svetimų neįsileidžia, net

sargo vietą kito luomo žmogus negalėjo gauti. Tik pajamos buvo imamos iš kitų luomų, ne iš dvasiškių.

Pasirodė, kad tokiame sandariame luome kartais trūksta savų žmonių. Kai kurie kartais norėdavo išeiti iš kunigų luomo ir kenkdavo sandarumui. Vyriausybei trūkstant inteligentų, kartais imdavo iš dvasinio luomo, iš seminaristų į valdininkus. Imant seminaristus į valdininkus, reikėjo įsileisti iš kitų luomų į dvasininkus. To prašė dvasinė vyriausybė valdžios. Todėl dabar jau įleidžiama ir iš kitų luomų. Jei nėra iš savo luomo bažnyčios tarno, tai leidžiama tą vietą užimt kito luomo žmogui. Bet reikia gauti gubernatoriaus leidimą. Sandarumas reiškė, kad sunkino išėjimą ir įėjimą į luomą. Išėjimas buvo reglamentuojamas XVIII amž. pradžioje; Petras leisdavo išeiti iš kunigų našliui kunigui, šiaip neleisdavo. O jei išeidavo, tai drausdavo kartais imti kitą tarnybą. Kartais dėl leidimo išeiti buvo svyravimų, kartais leisdavo laisvai išeiti, bet bendra tendencija buvo neleisti. XIX amž. pradžioje būdavo bandymų išeiti iš seminaristų ir eiti į valstybės tarnybą. Kodėl eidavo į dvasinę seminariją? Ten lengva buvo įstoti, pigus pragyvenimas. Dažnai ten būdavo pigūs bendrabučiai. Taigi, tėvams toks apmokinimas pigiai apsieidavo. Kitos mokyklos buvo brangios. Neįstengia išlaikyti, užmokėti už mokslą. Klebonai kartais turėdavo daug vaikų, reikėdavo mokinti, o lėšų nėra. Todėl visi eidavo į dvasines, pigias mokyklas. Jaunuomenė besimokydama ima galvoti dėl idėjų tikrumo, kyla abejonių. Besimokydami teologijos prieina kitą išvadą, kitų principų. Todėl nemaža seminaristų ir imdavo prašytis į valstybines tarnybas. Valdžia reikalui esant leisdavo, bet kartais ir neleisdavo. Aleksandras buvo taip padaręs: seminaristams leidžia išeiti iš kunigų luomo, bet Sinodui rašo ir vyskupui rekomenduoja neprašyti valdžios tokio leidimo. Sulaikyti vistiek negalėjo. Buvo žmonių, kurie vistiek išeidavo. Jei nebūdavo tinkami dvasinei tarnybai, tai vyriausybė atstatydavo, bet vistiek darydavo suvaržymų kitiems. 1833 m. ukazu pasakyta, kad buvusiems kunigams leista užimti tarnybą po 7 metų išėjus iš kunigų. 1839 m. naujai šis dalykas buvo formuluotas taip: kai išeina iš dvasinio luomo, diakonas gali užimti tarnybą po 6 metų, o kunigas po 10 metų. Taip pat ir kunigų vaikams apsunkinama gauti pasaulinę tarnybą. Taigi, suvaržymai buvo. Kunigų suvaržymas dėl tarnybų pasiliko ir mūsų veikiančiuose įstatymuose iš rusų paveldėtuose. Buvusis kunigas Lietuvoje negali būti advokatu. Taip kalba rusų teismų sutvarkymo įstatymas, kuris dabar dar veikia Lietuvoje. Ir kai vienas buvęs kunigas norėjo įstoti į advokatų luomą, tai kilo neaiškumų. Bet pagaliau buvo išaiškinta, kad tas įstatymas nebeveikia ir buvusis kunigas buvo priimtas į advokatų luomą. Tuo norima sulaikyti, kad iš dvasinio luomo nebėgtų į kitus. Atsirasdavo dvasiškių, kurie netikdavo dvasinei tarnybai. Išstojimas buvo suvaržytas. O čia yra perteklius, ir darbo pastovaus trūksta. Tai jie pasidarydavo klajūnais. Arba, vėl į vienuolynus įstodavo, o paskui nebepatinka ar šiaip kokios priežastys būdavo,

tai ir pasidarydavo klajūnais. Jie vaikščiodavo po sodžius, miestelius ir miestus; jiems nerūpėdavo vienuolynų gyvenimas, jie geriau mėgdavo bastytis, negu vienuolyno gyvenimą. Žmonės geriau juos priimdavo, negu elgetas. Jie kartais teikdavo dvasinius patarnavimus. Valdžia juos ėmė gaudyti, varyti atgal, uždarinėti, o jie progai pasitaikius vėl pabėga ir vėl bastosi. Būdavo susirenka didesniuose miestuose, sostinėje ir tykoja, bene gaus mišias atlaikyti ir šiaip bene kas paprašys kokio dvasinio patarnavimo. Jie teikia savo patarnavimus pigiau, negu kiti dvasiškiai. Verčiasi visokiais būdais. Tekdavo leisti įsakymus, kad tokius klajūnus gaudytų ir atiduotų į kitą luomą. Petras D. tokius klajūnus liepė imti į kariuomenę ir siuntė į karą. Per 1831 m. revoliuciją juos gaudė ir siuntė čia kariauti. Gal tik dalį čia pasiuntė, kitus paliko mokinti. Toks būdas buvo geriausia priemonė nuo jų apsisaugoti. Ir dvasinė vyriausybė nelabai toms vyriausybės priemonėms spyrėsi, nes klajūnai jai darydavo visokių sunkenybių.

Šitame sandariame kunigų luome vietos buvo paveldimos. Vietą užima vyriausias sūnus. Jo neesant, gali užimti ir kitas. Tai bus lyg majoratų sistema. Tėvas palieka savo klebono vietą sūnui ir tam jį ruošia. Blogiau būdavo, kai nebūdavo sūnaus. Tai čia įveda moterišką liniją. Dukteriai ieško užkurio ir tas paveldi klebono vietą. Reiškia, vietą paveldi klebono dukters vyras. O jei duktė nepilnametė, tai kol ji paauga, klebono pareigas eidavo vikaras. Jis už tai gaudavo pusę ar trečdalį klebono pelno.

1869 ir 1879 m. įstatymai pamažu ėmė naikinti luominius kunigų kastos pažymius. Luomų sandarumą ėmė naikinti, tuo ir vietų paveldėjimą naikino. Dabar jau gali išeiti iš luomo ir į jį įeiti. Tai kunigai įgauna kitą charakterį, nustoja būti luomu, vietos jau nepaveldimos, tačiau senos tradicijos vis dar veikė. Prašydavo vyskupų, kad šie pasirūpintų, kad sūnus gautų tėvo kleboniją. Bet jau pastovių vietų jau nebebuvo.

Taigi, 1869 ir 1879 m. įstatymais kunigų luomas, kaip luomas, išnyko. Liko dvasinė organizacija, kuri turi savo savivaldą, bet luomo jau nėra.

Kunigų teisės ir priedermės pareina nuo to tikslo, kuriam kunigai yra pašaukti. O tikslas yra tikybinis, dorinis, ruošti žmonių sielas anam pasauliui. Tam dalykui atsiekti, kunigai patys turi būti tinkamai pasiruošę ir turi turėti atatinkamas teises ir prievoles. Pirmiausia jie turėjo būti mokytesni, už šiaip žmones. Atskiras įstatymas nustatė, kokios jų turi būti mokyklos. Iš pradžios mokyklos - gimnazijos buvo privalomos. Kunigų vaikų mokslas buvo patikrinamas. Vėliau tas nebebuvo daroma, nes neteko realios reikšmės. Mat kunigų luomas buvo panaikintas. Į tą luomą galėjo įstoti iš kitų luomų ir laisvu noru mokintis. Kunigai turi privilegijų, liuosi buvo nuo įvairių prievolių. Jų neim-

davo į kariuomenę, butų nesekvestruoja kariuomenės reikalams. Nemoka jie asmens mokesčių - pagalvės, kurią moką valstiečiai ir miestiečiai. Turi jie privilegijas teisme. Iš pradžių jų baudžiamosios bylos priklausė Sinodui, išėmus politines bylas. Bet paskui ir jų bylos priklausė baudžiamajam teismui. O kai teisia pasauliniai teismai, sakysime bajorų teismai, tai į tokius teismus siųsdavo kunigai savo atstovus. Taigi, jeigu teismas buvo bajorų, tai būtinai būdavo kunigų luomo atstovai. Vėliau tame teisme būdavo kunigų atstovas, kuris kontroliuodavo teismą. Baudžiamojoje teisėje jų privilegija, - jų plakti negalima. Povilas, kaip žinome, leido bajorus plakti, jei bajoras yra nuteistas ir jam teismo teisės atimtos. Tas pats prie Povilo buvo ir su kunigais. Jis sakė, kad jei jam atimtos teisės, tai galima plakti. Povilui mirus, tas buvo panaikinta. Vėliau buvo privilegijos praplėstos ir ant kunigų žmonų ir našlių t.y. ir jų plakti nebegalėjo. O 1835 m. įst. ir kunigų vaikų plakti nebegalėjo. Šiaip jie iki tol buvo plakami. Bažnyčios tarnus plakė iki 1863 metų. Po to, jų negalima plakti. Kunigų garbė ir autoritetas buvo ypatingai saugojama. Todėl už kunigo įžeidimą, ar už nusidėjimus prieš kunigus buvo smarkiau baudžiama, negu už šiaip žmogaus įžeidimą.

Buvo kunigams ir suvaržymų. Neviskas leidžiama kunigui daryti, nes yra darbų, kurie nesuderinami su kunigų pašaukimu. Nuo XVIII amž. pradžios buvo uždrausta jiems prekybą varyti. Negalėjo imti atpirkimų, daleiskime, svaigalų. Draudžiama buvo varyti degtinė. Sinodas nenorėjo tų teisių išsižadėti, nes jos buvo pelningos. Bet vyriausybė sakė, kad kunigams nepriderį karčiamas laikyti, biznį varyti, nes tai ne jų amatas. Atpirkimų klausimas lietė ir katalikų kunigus. Buvo toks atsitikimas. Raseinių vienuolyno prijoras buvo paėmęs iš Raseinių apskrities smuklę. Buvo paėmęs kokio tai bajoro vardu. Vyriausybė sužinojo, kad tas bajoras atlieka savo prievoles ir pildo teises. Bet paaiškėjo, kad esąs nebajoro darbas, o vienuolio. Reikėjo prie jo kibti. Bet vienuolis protestuoja, sako siaurinama kunigų privilegijos,- jų turtas negalįs būti atimtas. Petrapilyje išaiškino, kad ne kunigų dalykas esąs karčiamas laikyti. Kartais būdavo taip. Vieną kartą iš Rumšiškės kunigas - vienuolis buvo užsakęs degtinės. Akcizninkas pagavo vienuolio vaikiną, kuris gabeno jam slaptai degtinę. Vaikinas nenorėjo atiduoti degtinę. Tada jį suėmė ir degtinę atėmė. Vienuolis skundėsi. Esą atėmė svetimą turtą. Degtinė buvusi darbininkams girdyti. Buvo ir tokių atsitikimų. Vilniaus vienuolynas rinkdavo aukas. Jam aukodavo sviestą, kiaušinius, mėsą ir degtinę. Degtinės gaudavo nemaža. Patys savo jėgomis sugerti negalėdavo. Tad ima pardavinėti. Smuklininkai protestuoja. Sako, daro konkurenciją. Pagaliau, uždraudė kunigams pardavinėti degtinę.

Vyriausybė kontroliuodavo tuo žvilgsniu kunigų užsiėmimą tiek, kad nekenktų jų netiesioginis užsiėmimas tiesioginiam kitų luomų

užsiėmimui, pav. prekybai. Rusų kunigams drausdavo laikyti baudžiauninkus. Tai esanti tik bajorų privilegija. Žmonės mirdami užrašydavo vienuolynams žemes su baudžiauninkais, bet vienuolynai turėdavo juos parduoti bajorams.

Graikų - rusų kunigai Lietuvoje. Rusų bažnyčia Rusijoj buvo privilegijuota. Tas privilegijas rusai perkėlė ir į Lietuvą. Bet to buvo maža. Lietuvoje stačiatikių bažnyčiai suteikė ypatingų privilegijų. Mat ji buvo čia mažumoje, tad reikėjo ją palaikyti nors privilegijomis. Čia veikė politiniai rusų sumetimai. Bažnyčia turėjo prisidėti prie rusų valstybės, prie jos įtakos padidėjimo. Bažnyčia buvo vienas iš faktorių, kurie turėjo rišti Lietuvą su rusų imperija. Teko stačiatikių kunigus geriau aprūpinti materialiai, skirti jiems algas. O kai pradėjo mokėti ir katalikų kunigams algas, tai stačiatikiams kunigams mokėjo sidabriniais, o katalikų - asignacijomis - popieriniais. Asignacijų vertė buvo du ir trys kartus žemesnė, negu sidabrinių. Iš pat pradžių valdininkams algas mokėjo asignacijomis, o graikų tikybos kunigams sidabriniais.

Teko apsaugoti nuo dešimtinės mokėjimo katalikų kunigams. Rusijoj, dešimtinė buvo mažai žinoma. Lietuvoje ji nuo senai buvo. Unitai mokėjo dešimtinę katalikų kunigams. Bet kai juos padarė stačiatikiais, tai uždraudė katalikų kunigams mokėti dešimtinę. Stačiatikis negalėjo katalikų kunigams mokėti dešimtinę, o jei katalikas mokėtų stačiatikiui, tai galima. Stačiatikių kunigus aprūpino žeme. Ypač imta rūpintis stačiatikių kunigais po 1863 m. revoliucijos. Norėjo pakelti juos kultūriškai ir materialiai. Mat stačiatikių kunigai palaikė vyriausybę. Tad jie turėjo būti geri valdžios politikos įnagiai. Valdžiai teko rūpintis ir stačiatikių bažnyčių statymu. Šiaip Lietuvoje bažnyčias statė arba parapija arba koks ponas. O stačiatikiai taip nepajėgė daryti. Tad teko rūpintis valdžiai. Ypač tas klausimas pasidarė aktualus, kai unitai buvo grąžinti į graikų-rusų bažnyčią. Nors Rusijoj buvo naikinami ir varžomi vienuoliai, tačiau Lietuvoje stačiatikių vienuolius palaikė. Mat visokiais būdais stengėsi rusai savo kultūrą Lietuvoje skleisti.

Kadangi stačiatikių kunigai nedaug ką Lietuvoje tesurinkdavo, tai jų išlaidas visas padengdavo iždas. Sekuliarizuojant bažnyčių žemes, stačiatikių bažnyčioms buvo palikta po 33 dešimtines žemės.

Unitų bažnyčia Lietuvoje. Rusijoj unitų nebuvo. Rusams su tuo klausimu teko susidurti tik tada, kai jie užėmė Lietuvą. Unitai - tai stačiatikiai padarę sąjungą su katalikais, kur buvo pripažįstamas Romos popiežius, kaip bažnyčios galva, pripažino keletą katalikų dogmų, bet apeigos buvo graikų tikybos. Pamaldos ėjo slavų kalba. Kunigų drabužiai, kaip graikų-rusų kunigų drabužiai. Unijos tikslas buvo dvejopas: papa tikėjo atversti juos į katalikus, o lenkų politikai per bažnyčią norėjo sulenkinti gudus ir ukrainiečius. Bet to nepasiekė. Bajorai- dvarininkai sulenkėjo ir pasidarė katalikais, bet liaudis liko prie unitų tikybos ir savo tautybės. Į liaudį lenkų kultūrą ne-

veikė. Lenkų katalikų vyskupai nemėgo unitų vyskupų ir neduodavo privilegijų unitų vyskupams. Atrodė, kad lyg tai būtų antra kategorija vyskupų, nors visi pripažino vieną -- Romos papą. Tad daug kas pajuokdavo, kad lenkų vyskupai taip šiurkščiai elgėsi su unitų vyskupais. Rusams dabar reikėjo tvarkyti ir unitų bažnyčią. Jie norėjo unitus suartinti su graikų bažnyčia. Iš pradžios iškarto bandė unitus padaryti stačiatikiais. Tiems, kurie grįš į provoslavų tikėjimą, pažadėjo suteikti privilegijų: atleisti nuo baudžiavų, nuo mokesnių. Kai kur perėjo į stačiatikius, bet nedaug. Bet kai reikėjo realizuoti tą sumanymą t.y. padaryti stačiatikiais, tai taip lengvai nesidarė ir todėl atidėjo. Pradėjo varžyti unitų Baziliono vienuolynų veikimą. Tad nepasisekus padaryti iš karto stačiatikiais, kilo klausimas, kur juos reikia priskirti. Buvo galvojama apie tai Petrapilyje. Į stačiatikių tikybą juos įrašyti buvo negalima, nes buvo iš liaudies pusės smarkus pasipriešinimas. Į katalikus įsirašyti negalima, nes tai būtų stumimas į katalikų eiles. Pagaliau padarė atskirą organizaciją ir žiūrėjo, kad būtų skirtumas ir bažnytinėje organizacijoj. Bet laikui bėgant, pavyko kai kuriuos vyskupus patraukti savo pusėn. Vienas jų vyskupas - metropolitas Jonas Siemaška perėjo į stačiatikių tikybą ir susidėjo su graikų - rusų bažnyčia. Atsisakė nuo senųjų ryšių, perėjo prie naujų. Jis atrado, kad tai išeina iš bažnyčios mokslo. Žinoma, katalikų spauda kalba apie jį neigiamai. Esą nebuvę per jį tokio įsitikinimo, o jis tai padaręs dėl tam tikrų sumetimų. Bet jis buvo žmogus gabus, kietos valios. Žinoma, paprastai tikybinėse kovose, kai kas atskila, visuomet randa nešvarius sumetimus ir t.t. Bet tai ne mūsų dalykas nagrinėti.

Kada jis susidėjo su graikų-rusų bažnyčia, pripažino Sinodą savo bažnyčios galva, tai tada įsakė ir kitiems kunigams, kad pripažintų tą susidėjimą. Dabar nebereikėjo atskirų dvasinių unitų seminarijų, nes viską kartu darė su graikų-rusų bažnyčia.

Siemaška tą sujungimą padarė 1839 m. Dauguma kunigų pripažino tą sujungimą su stačiatikiais. Tik dalis nepripažino. Mat daugelis kunigų gyveno su šeimomis, tad priešintis buvo sunku. Nepripažinsi, - vietos neteksi. Todėl ir teko pripažinti. Daugiau painiavų buvo su liaudimi. Jie nenorėjo pripažinti stačiatikių bažnyčios. Vyriausybė ėmė žmones varyti į naują bažnyčią su kazokų nagaikomis. O tikyboje prievarta duoda blogų vaisių. Tad žmonės manė, kad ten norima jų sielas pražudyti.

Taip pat painiavų buvo su vienuolynais juos uždarinėjant. Ten žmonės buvo nevedę, be šeimų, tad lengvai galėjo priešintis. Todėl vienuolynai ir liaudis parodė didžiausį atsparumą, nenorėjo pripažinti naujos stačiatikių bažnyčios. Kunigai daugumoje perėjo be pasipriešinimų į graikų-rusų tikėjimą.

Kad prievarta tikyboje yra blogas dalykas, tai parodo 1905 m. suteiktoji tikybos laisvė. Ta laisvė pasinaudodami unitai, kurie buvo prievarta įjungti į stačiatikių bažnyčią, nemaža jų 1905 m. perėjo į

katalikų tikybą. Vietomis buvo masinis perėjimas. Tokio didelio perėjimo išsigando rusų graikų bažnyčios vadovybė. Rodosi, nebuvo katalikų bažnyčios agitacijos, o masiniai perėjo į katalikus. O perėjo todėl, kad buvo vartojama smurtas tikybos reikaluose. Su pagaliu tikėti negalima priversti. Jei nebūtų buvę prievartos, o būtų įsitikinimu patraukę, o ne jėga, tai beabejo būtų prisirišę prie stačiatikių ir nebūtų begrįžę. O dabar praėjus net kelioms kartoms, vis dėl to daugelis grįžo prie katalikų. Mat unituose pasilikti bijojo, nes gali vėl kada versti į stačiatikius, o katalikų, sako, nieks nevers.

Unitų kunigų teisės ir priedermės buvo tokios pat, kaip ir stačiatikių kunigų. Bet lenkų vyskupai jiems nenorėjo pripažinti lygių teisių.

Katalikų kunigai. Rusų imperija iš pradžių beveik neturėjo katalikų. Ji jų gavo kiek per pirmąsias dalybas,tiesa, nedaug. Buvo bajorų katalikų atskirose parapijose. Bet ten katalikų organizacijos, vyskupų dar nebuvo, nes jie paliko užsieny, Lietuvoje. Rusams teko kurti bažnytinę organizaciją katalikams, nes jie nenorėjo, kad tikybos reikaluose jų valdiniai priklausytų nuo svetimos valstybės. Todėl sudarė Gudijos vyskupiją, vyskupu paskyrė Senčevičių. Jo būstinė buvo Mogiliove. Jam mokėjo algą.

Per antrąsias ir trečiąsias dalybas rusai gavę Lietuvą gavo tirštai ir katalikų.

Čia teko naudotis esamomis katalikų organizacijomis ir visaip jas pertvarkinėti. Iš pradžios norėjo sudaryti tam tikrą reglamentą, kaip bus organizuojama katalikų bažnyčia ir nustatoma jos būklė rusų imperijoj. Nepavykus iš karto nustatyti pagrindų, kaip bus tvarkoma katalikų bažnyčia, pagaliau sukūrė tam tikrą kolegiją. Į tą kolegiją galėjo kreiptis su skundais ant vyskupų ir ta kolegija rūpinosi katalikų organizacijos reikalais. Tam buvo tam tikri įst. 1781 metų. Taigi, buvo sudaryta dvasinė kolegija vietoje pasaulinės organizacijos - Justitzkolegijos departamento. Mat anksčiau skundai ėjo į Justitzkolegiją. Dabar dvasinėje kolegijoj pirmininku buvo arkivyskupas. Skundai eina iš vyskupų į tą kolegiją. Vienuoliai turi savo provincialus. Vienuolių provincilai kartais apėmė kelias vyskupijas ir todėl susidarė dvi valdos toje pačioje teritorijoj. Vienuoliai prigulėjo nuo provincialų ir nenorėdavo priklausyti nuo vyskupų. Būdavo konfliktų. Todėl valdžia stengėsi suprastinti ir suvienodinti organizaciją.

Valdžia turėjo šiek tiek painiavų su jezuitais. Jezuitai buvo atlikę naudingą darbą rusų imperijai. Kai po pirmųjų dalybų valdžia ėmė saikdinti gyventojus, tai jezuitai pirmieji prisiekė, ragino ir kitus prisiekti ir patarė nesipriešinti naujajai valdžiai. Todėl jezuitai buvo gerbiami rusų imperijoj, net užimdavo aukštas, įtakingas valdžios įstaigose vietas. Keletas jezuitų buvo tarėjais pas imperatorių. Buvo atsiradusi legenda, kad rusų imperatorius Aleksandras I

esąs geras katalikas, kad jis dėl formos tesilaikąs stačiatikių tikybos apeigų. Esą jezuitai padarę jį kataliku. Sakė, jam mirus pasirodys, kad jis buvęs tikras katalikas. Aleksandrui tas buvo naudinga dėl V.Europos opinijos ir Vatikano. Jei jis katalikas, tai Vatikanui patinka. Jau katalikai Rusijoj maišto nekels, nes katalikas valdo.Tai buvo puiki dekoracija tildyti katalikus.

Jezuitai buvo kurį laiką rusų valdžios palaikomi. Jie buvo gavę iš imperatoriaus Polocko akademiją su atskiromis teisėmis, kaip universitetas. Galėjo dalinti doktoratus. Bet pagaliau rusų vyriausybė apsivylė jezuitais. Jezuitai skelbė ištikimybę esamajai vyriausybei, bet jie visame kame laikėsi tvirtai katalikų principų. Jie visus vertė į katalikus, ir Polocko jezuitų akademija turėjo didelę įtaką į stačiatikius ir traukė juos į savo pusę. Stačiatikių kunigai išsigando, kad jezuitai jų žmones vylioja. Tad dabar jau jezuitai pasirodė esą nebereikalingi Rusijai. Jie savo politinę rolę jau atliko. Privyliojo, įtikino žmones, kad reikia carui tarnauti ir jų misija baigta. Kai XVIII amž. pabaigoje popiežius panaikino visame pasaulyje jezuitų ordeną, tai rusų imperija jų neuždarė, palaikė juos, nes jie buvo reikalingi Rusijai. Pats panaikinimas jų nebuvo paskelbtas, bet paskui rusų vyriausybė juos išvarė. 1820 m. uždarė Polocko akademiją. Stačiatikių bažnyčia buvo rusų valdžios politikos įrankis. Tad Lietuvoje valdžia plėtė stačiatikių bažnyčios įtaką ir siaurino katalikų bažnyčios teises. Būdavo su katalikų bažnyčia nemaža konfliktų, kurie atsidurdavo Vatikane, o kartais ir čia pat likviduodavo. Nemaža buvo įsakymų, kurie lietė bažnyčios turtus. Taip 1841 m. buvo sekuliarizuoti bažnyčios turtai. Bažnytinių turtų sekuliarizacija ramiai praėjo. Berods, dvasinė vyriausybė protestavo, bet iš to nieko neišėjo, nieks tam nepritarė. Kai vėliau uždarinėdavo bažnyčias, tai priešindavosi liaudis, o čia dėl bažnyčios turtų ėmimo nieks neprotestavo. Mat kunigų turtų sekuliarizacija buvo naudinga žmonėms. Rusų vyriausybė atimdama bažnyčios ir vienuolynų turtus, sodžius su baudžiauninkais padarė juos karališkais. Dabar dvasiškių baudžiauninkai pasidarė laisvi, kaip ir karališkieji valstiečiai, kurie moka tam tikrus nedidelius mokesnius ir turi savo savivaldybę. O prie dvasiškių jų būklė buvo tokia pat sunki, kaip ir bajoriškųjų valstiečių. Taigi, dabar lažų nėra. Tuo bajorų interesai nebuvo užgauti, o valstiečių būklė pagerėjo. Kunigai kad ir protestavo, bet jų balsas buvo šauksmas tyruose. Nieks neklausė, kad ir bažnyčios vardu protestavo, nes valstiečiai bijojo dvasiškių jungo.

Vienuolynų būklė taip pat buvo varžoma. Ypač jų skaičius buvo mažinamas po 1831 m. revoliucijos. Mat vienuolynai, rusų manymu, kai kur dalyvavo sukilime, kai kur slėpė maištininkus. Anot rusų, jie buvo maišto lizdas. Tad prasidėjo prieš juos kova ir stengėsi visokiais būdais juos naikinti. Ypač išnaikino juos ten, kur buvo maža katalikų.

Taip buvo Guduose. Ten vienuolynai buvo kada tai dvarininkų įsteigti. Jie turėjo ten katalikinti ir šviesti vietos gyventojus. Privalė steigti lenkiškas mokyklas. Rusai pamatė, kad Guduose tarp stačiatikių yra pavojingi katalikų vienuoliai ir stačiatikių kunigams nepageidaujami. Jie konkuruoja su stačiatikių kunigais ir turi didelės įtakos į vietos žmones. Tad prasidėjo jų uždarinėjimas. Uždarinėja legaliai, tikrina įstatymus ir bažnyčios kanonus ir jei randa prasilenkimų su teise, tuoj uždaro. Pasirodė, kad buvo daug vienuolynų, kurie neturėjo pilnos normos narių, ir todėl uždarė. Vieno ordeno vienuolius suvesdavo į vieną vienuolyną, o tuščiuosius uždarydavo. Kai kur tuščiuose vienuolynuose steigdavo stačiatikių vienuolynus. Uždarytų vienuolynų turtus sekuliarizuodavo. Į senus vienuolynus kliudydavo įstoti naujiems vienuoliams ir t.t. O kai vienuolyne nebėra 8 vienuolių, tai uždaro.

Po 1863 m. revoliucijos katalikų bažnyčią dar daugiau ėmė varžyti. Jau ir prieš tai buvo daroma visokių kliūčių, bet jos vis dar buvo mažesnės. O po 1863 m., nors vyskupas Valančius ir buvo priešingas sukilimui, leido atsišaukimus ir neleido dalyvauti sukilime, vistiek valdžia smarkiai kibo prie bažnyčios. Tiesa, Vilniaus vyskupas pritarė sukilimui ir buvo ištremtas. Mat kunigų įtaka buvo didelė į liaudį. Tai dabar buvo proga, turint tikslus surusinti vietos gyventojus, tai pradėti daryti. O jei reikia surusinti, tai pirma reikia suprovoslavinti. Žinoma, kunigai tam buvo didele kliūtimi. Tad reikėjo juos šalinti ir varžyti. Prasidėjo kova ir kitose srityse. Net ir ten ėjo kova, kur, rodosi, mažiausia galėjo kenkti rusams. Taip ėmė rusai kovoti prieš katalikų kryžius. Išleido įsakymą, kad kryžių esą negalima statyti be vyriausybės leidimo. Krašte esą daug kryžių. Pasirodo, važiuoja oficialios t.y. stačiatikių tikybos žmogus, o prie kelių nuolat stovi katalikų kryžiai. Atrodo, kad provoslavų valdomas kraštas yra katalikiškiausias. Baisu stačiatikiams. Reik padaryti, kad kraštas atrodytų nekatalikiškas. O katalikų kryžius pagal jų, - tai maištininkų ženklas. Todėl imta juos naikinti. Buvo įsakyta juos rauti. Žmonės priešinosi, neleidžia, tada puola policija, raunama su jos pagelba. Žmonės piktinasi ir erzinasi tokiu barbariškų darbu. Net žiaurusis Muraujovas rado reikalo atkreipti dėmesį į tuos vietos organų žiaurumus. Muraujovas patarė raunant kryžius stengtis neerzinti žmonių. Taip pat ir caro buvo slaptas patarimas policijai elgtis atsargiau. Bet gyvenime kova ėjo, tik atsargiau.

Provoslavų bažnyčia ir jų privilegijos buvo ypatingu uolumu gynamos. Negalima buvo pereiti iš stačiatikių tikybos į kitas tikybas; stačiatikiui draudžiama atlikti išpažintį pas katalikų kunigą. Kas tam nusižengia, buvo baudžiamas. Buvo nemaža panašaus turinio bylų. Vyskupas negalėjo važinėti po savo dicesiją be vyriausybės leidimo. Jį važiuojant lydėdavo policija, kad nebūtų iškilmių, pamokslų prie-

šingų rusų valdžiai ir t.t. Skirdamas vyskupas kunigus turėjo atsiklausti administracijos t.y. gauti jos sutikimą. Varžė kunigus rinktis į atlaidus. Norint važiuoti į atlaidus, reikėjo gauti valdžios įstaigų leidimą. Reikalavo įvesti rusų kalbą katalikų pamaldose, bet tam pasipriešino Vatikanas, nes tai buvo pavojinga katalikų tikybai. Taip pat reikalavo rusiškų pamokslų. Dabar pamokslai buvo cenzūruojami rusų valdininkų ir tik tada buvo galima skelbti klausytojams. Nors reikalavo, bet giesmių rusiškų nepasisekė įvesti. Taip pat ir maldaknygių rusiškų nepavyko įvesti, nes Vatikanas pasipriešino. Bijojo, kad rusiškos maldaknygės bus priemonė pereiti į stačiatikių tikėjimą. Laidojant numirėlį, buvo draudžiama gatvėse giedoti. Taip pat numirėlį buvo draudžiama su orkestru laidoti. Tų viešų ceremonijų neleido todėl, kad bijojo, kad gali atrodyti, kad katalikas iškilmingiau laidojamas, negu stačiatikis. Tas erzino žmones, o stačiatikių bažnyčiai nieko gero nedavė. Jei šalia kunigo eina kartu ir policininkas nagaika nešinas, tai toks kunigas maža tegali įtikinti žmones. Kunigui be policininko geriau tikės. O vartojant prievartą ir veržiant į naują tikėjimą, nieko gero neduos. Tai ir čia draudimai, varžymai ir bažnyčių uždarinėjimai nieko gero nedavė.

Paminėsime Kražių bažnyčios uždarymą XIX amž. vidury. Kai norėjo uždaryti bažnyčią, tai liaudis parodė ypatingą pasipriešinimą. Iš kunigų pusės pasipriešinimo nesimatė. Vikarui vyskupas buvo įsakęs išnešti iš bažnyčios komuniją. Valdžia mūrinę bažnyčią norėjo uždaryti, o medinę palikti. Žmonės tam priešinosi. Kamendorius norėjo išnešti komuniją, bet žmonės neleidžia, apgulė bažnyčią taip kad negalėjo prie jos prieiti. Tada kunigas bandė išnešti komuniją ankstį rytą, bet vėl pajuto žmonės. Kazokai puolė žmones su nagaikomis. Sudarė garsiąją Kražių bylą. Žmonės neva priešinęsis valdžios įsakymams. Kai gynėjai ėmė aiškinti tą pasipriešinimą, tai atrodė kurjoriškai. Klausia kaip priešinosi? Valdžios organai neturi kuom kaltinti ir atsako, kad priešinosi ir tiek. Bet toks atsakymas yra visai neaiškus.

Tai buvo politinis procesas, kur Kražių katalikai pareiškė savo protestą prieš valdžios barbariškumą. Bažnyčių uždarinėjimai sklandžiai praėjo Gūduose, bet Lietuvoje iššaukė pasipiktinimą ir pasipriešinimą. Rusų valdžiai Kražių byla padarė daug nemalonumų. Teismas maišto nerado, o pasipiktinimą iššaukė visoje Europoje. Carui teko aiškintis prieš popiežių ir Europą. Be to, teko išbarti administraciją, kad taip nevykusiai viską padarė. Bet rusų vyriausybė dar daugiau ėmė neapkęsti lietuvių ir jų kalbos. Mat turėjo nemalonumų. Dabar tikybos persekiojimas ir lietuvių kalbos naikinimas nesiliovė. Bet tas lietuvius tikybos ir kalbos atžvilgiu tik užgrūdė. Lietuviai ėmė reikšti smarkesnių protestų ir smarkiau kovoti. Ir, pagaliau, rusai turėjo nusileisti.

REFORMATAI-EVANGELIKAI. Reformatai nebuvo taip varžomi ir net jų dvarai liko nesekuliarizuoti. Jie buvo organizuoti parapijomis, kurių

atstovai sudarė sinodą. Iki 1877 m. sinodas buvo Biržuose, o vėliau perkėlė į Vilnių. Sinodas rinkosi 1-2 kartus į metus ir priima tas taisykles, kurios liečia šios tikybos išpažintojus. Kitus evangelikų reikalus tvarkė jų konsistorija.

1933.IV.1

Nr.49

PIRKLIAI, AMATININKAI IR MIESTĖNAI RUSIJOJ.

Rusijoj miestai kaip ir kitose valstybėse, buvo senas dalykas. Kultūrai pakilus ir atsiradus mainų ūkiui, atsirado ir mainams tam tikros vietos - miestai. Tai buvo senieji Rusijos miestai. Kalbėdami apie naujuosius Rusijos miestus, jų gyventojus ir santvarką, turėsime galvoje absoliutinės Rusijos imperijos miestus, kurie pradėjo rastis XVIII amž. pradžioje. Tuose miestuose buvo daug dalykų dirbtinai sukurta. Miestai buvo reikalingi valstybei. Jie yra centrai, surenka kapitalų, pinigų, duoda valstybei daug mokesčių. Miestuose yra pramonės centrai, pagamina savų prekių.

Petras Rusijos imperijos kūrėjas, rūpinosi pakelti prekybą ir pramonę. Tai darė su V.Europos pagelba. Petras nesitenkino tuo, ką matė Maskvoje, - pramonę, plaukiojančius ežerais laivus ir t.t. Jis norėjo svetur pamatyti didelius laivus, jų dirbimą, ginklų gamybą, susipažinti su pramone ir prekyba, kaip atrodo tikri Europos prekybos ir pramonės miestai. Jis pats važinėjo į užsienius mokytis, dirbo laivų statyboje, O Rusijoj mokino, kaip visa daryti. Jam atrodė, kad viešpats gali viską padaryti, kad ir ūkio raida priklauso nuo atskiro asmens, kad pagal jo įsakymo, viskas turi darytis. Su priemonėmis jis nesivaržė: viską šlavė nuo žemės paviršiaus, kas jam priešinosi. Net savo sūnų nužudė dėl to, kad jis buvo opozicijoj. Kitiems neklaužadoms išpildavo kailį su savo didele lazda. Jis buvo vyras didelis, augalotas, bet turėjo mažą galvą. Petras priėjo prie Baltijos jūros ir prie Nevos įkūrė Petrapilį. Jis kvietė pirklius, laivininkus iš viso pasaulio, - olandų, anglų ir k. pats mokino žmones, kvietė meistrus, duodavo jiems privilegijas. Stengėsi sukurti miestus naujais pagrindais ir juos sustiprinti. Ta kryptimi daroma visą XVIII amž. Pagaliau pabaigoje XVIII amž. atsirado kitas geras organizatorius ir visa padengė teisės normomis, - išleido įstatymus. Tai buvo Kotryna. Tuo pat laiku kai buvo leidžiami įstatymai apie bajorus, išleido ir apie miestus ir amatininkus. Tai buvo 1785 m. pagal jų buvo suteikta miestams privilegijos, organizuota amatai. Iš anksto buvo nustatyta, kaip kas turi būti daroma. Nors V.Europoje miestai griovė luominę santvarką, ėjo prieš bajorų ir kunigų privilegijas, bet Rusijoj to nebijojo į tą dėmesį nekreipė. Manė, kad miestų yra Rusijoj nedaug ir jie negalės pakenkti esamajai santvarkai, o pramonė prekyba galės bujoti miestuose ir iždas turi gerų

įplaukų. Todėl miestus organizavo V.Europos miestų pavyzdžiu.

Miestiečiai nebuvo lygūs. Mat nelygūs mokesčiai, nelygios pajėgos. Gyventojus ėmė skaldyti į grupes, įvairiais ardais ir stengėsi padalinti juos žiūrint užsiėmimo, turto.

1785 m. buvo duota miestams privilegija pagal kurios nustatė miestų santvarką. Gyventojai buvo padalinti į 6 ardus: I ardas - žmonės turintieji mieste žemę, II - pirkliai padalinti į 3 gildijas, III - amatininkai, IV - svetimi pirkliai ir svečiai, V ir VI - garbės piliečiai, įvairių neaiškių profesijų žmonės, nepirkliai, neamatininkai. Ten bus mokslininkai, bankininkai, proto ir turto aristokratija, kurie mažiau užsiima gaminimu.

Tikri miestėnai dažniausia tai bus miestėnai - ūkininkai. 1785 m. buvo išleistas apie amatininkus įstatymas. Padaryta tais pat metais, kai buvo išleista ir apie bajorus įstatymas. Gyventojai padalinti į cechus ar amatų bendroves. Jų uždavinys kelti pramonę. Vieno amato žmonės sudaro vieną bendrovę ar cechą, bet reikia nemažiau 5 žmonių. Jeigu būdavo mažiau tame mieste, tai keletos profesijų žmones suvaro į vieną cechą. Tai bus lyg pradžia pramonės. Neesant didelių fabrikų, reikėjo tenkintis mažais amatininkais. Todėl pradėta nuo mažo. Į cechą galėjo įstoti tik meistrai. Juo gali būti tas, kuris buvo tam tikrą kiekį metų darbininku. O kad būti darbininku, tai reikėjo mokytis ir išbūti nemažiau 3 metų mokiniu. Darbininkas išlaikęs kvotimus gauna meistro laipsnį. Tie kvotimai buvo tas pats, kas buvo anksčiau Lietuvos miestuose. Tą kuris atlieka meistro darbą t.y. padaro šedevrinį darbą pakelia į meistrus. Meistras gali būti cecho nariu. Mokinių santykiai su šeimininkais ir jų šeimos nariais nustatyti įstatymo. Be ko kito, pažymėta kiek valandų reik dirbti dirbtuvėse. Nustatyta darbo dienos. Bet be įstatymo, dar mokiniai darydavo ir sutartis su šeimininkais. Praktikoje dirbo ilgesnį laiką, negu buvo nustatyta įstatymo. Įdomus dalykas, - po kokio 100 metų, kai prasidėjo Rusijoj miesto darbininkų judėjimas ir kai jie ėmė reikalauti nustatyti dienos darbo laiką, tai prisiminė tą įstatymą, kur pasakyta, kad dirbti 8, kitur 10 valandų, o čia dabar dirbama daugiau. Bet ir dabar jis nebuvo vykdomas, o darbininkai, kurie reikalavo pildyti įstatymą, buvo baudžiami neva už sąmokslą, susibūrimus ir t.t. Taip tas įstatymas ir nebuvo vykdomas gyvenime, kaip kartais ir daugelis įstatymų neįvykdoma.

Cechai buvo pripažinti juridiniais asmenimis. Bendrovės organizacija: visuotinas narių susirinkimas, vykdomasis organas - valdyba. Ją renka visuotinas narių susirinkimas. Susirinkimų kompetencija: rinkimai, paskirti mokesčius, o valdybos kompetencija, - vykinti susirinkimo nutarimus ir mažinti šalių ginčus, kurie ištiko tarpe narių.

Visi Rusijos pirkliai buvo padalinti į 3 kategorijas, kurios vadinosi gildijomis: I, II ir III gildijos. Pirmoji gildija stovi aukščiausia. Čia yra didesnė garbė, turtas, mokesčiai. Antra - žemesnė,

trečia - dar žemesnė. Pirklių uždavinys užsiimti prekyba. Kadangi norima buvo juos išskirti iš kitų miestiečių, tai jiems buvo suteiktos tam tikros privilegijos ir uždėta tam tikros priedermės. Pirkliai veikia kapitalu, turi savo tarnautojus, todėl jie buvo laisvi žmonės. Jie turi teisę prižiūrėti savo tarnautojus. Turi tam tikras turto teises. Administracija negali kištis į jų tarpe kilusius ginčus. Kai kurie dalykai pavesti šeimininko nuožiūrai. Tarp pirklių privilegijų paminėtinos asmens laisvė. Pirmos ir antros gildijos pirklių negalima plakti. Greta šitų pirklių stovi miesto kapitalo ir proto aristokratija, garbingi piliečiai. Jų taip pat negalima plakti. Toje pat padėty yra pramonininkai, kurie turi savo rankose fabrikus. Pirkliai galėjo įgyti žemę, tik neapgyventa t.y. be baudžiauninkų. Baudžiauninkus turėti galėjo tik bajorai. Pramonininkai tuo atžvilgiu buvo geresnėje būklėje, nes jie galėjo turėti baudžiauninkų, o pirkliai negalėjo. Bajorai bijojo, kad pirkliai gali supirkti apgyventas žemes, nes jų rankose kapitalas. Neapgyventų žemių bajorai nevertino. Pirkliai tarnautojus samdė laisvu susitarimu.

Fabrikams buvo reikalinga žmonių. V.Europoje buvo pastebėta, kad fabrikams reikalinga laisvi žmonės. Tad čia buvo priešingi interesai dvarininkų ir pramonininkų. Dvarininkams reikalinga, kad būtų baudžiauninkai, kad dirbtų ir iš sodžiaus nebėgtų. Pramonei reikia daug žmonių ir ten gali eiti tik laisvi žmonės, atleisti nuo baudžiavų. O dvarininkai paleisti žmonių nenorėjo. Todėl V.Europos pramonininkai palaikydavo baudžiavų naikinimą. Fabrikantai net norėdavo, kad naikinant baudžiavą neduotų valstiečiams žemės. Tada bežemiai valstiečiai eitų į miestus ir fabrikai gautų pigiai darbo jėgą.

Rusijoj naikinti baudžiavą atrodė per anksti. Tai būtų ardymas esamosios santvarkos. O fabrikams reikėjo žmonių. Be žmonių fabrikai nebus naudingi valstybei. Todėl fabrikams, kurie dirbo valstybės reikalams, buvo leista įsigyti baudžiauninkų. Įsigyjo baudžiauninkus prie Uralo Demidovai, Stroganovai ir k. Tuos valstiečius vadino kitonišku vardu. Tie, kurie dirbo fabrikuose, buvo pririšti prie žemės, nors iš žemės mažiau tegyveno, negu iš fabrikų. Pasiliuosuoti nuo tos priedermės valstiečiai negalėjo.

Pirkliai ir pramonininkai turėjo tam tikrų privilegijų. Taip buvo garbės privilegijos, pav. I gildijos pirklys važiuoja 2 arkliais karietoje, II-os gildijos pirklys važiuoja 2 arkliais, bet jau brikoje, III-ios gildijos pirklys 1-nu arkliu brikoje. Pirklį ištolo važiuojant galėjo pažinti, kokios gildijos. Uniformos nebuvo įvestos, nors buvo bandyta.

Jei imti Lietuvos miestus, tai jie atsirado, kaip ir Rusijoj, senai ir savarankiškai. Dabar miestų santvarka Lietuvoje buvo įvesta tokia pat, kaip ir Rusijoj. Toks pat miesto gyventojų buvo padalinimas, miestiečiai turėjo tokias pat teises ir priedermes, tik miestų

gyventojų sąstatas buvo kitoks, o teismai paliko tie patys, nes perkeliant Lietuvon teisinius Rusijos dėsnius teko atsižiūrėti į Lietuvos gyventojų santykius.

Valstiečiai Rusijoje.

Rusijoje valstiečių buvo įvairių rūšių: iždo, vienkiemiai, ekonominiai, possesiniai, baudžiauninkai.

1) Iždo valstiečiai buvo tie, kurie gyveno ant iždo žemės, nes iždui nepatogu vesti savo ūkį ir todėl sodindavo juose valstiečius. 2) Vienkiemiai buvo tie, kurie gyveno vienkiemiais. Jie gyveno Rusijos pakraščiais ir buvo ten apgyvendinami todėl, kad gintų Rusijos sienas nuo priešų. Vienkiemiai Lietuvoje visai naujas dalykas - jie atsirado iš mažųjų bajorų klodo. Kada ėmė naikinti mažuosius bajorus reikalaudami pristatyti dokumentus, tada iš jų atsirado daug tokių, kurie jokių bajorystės įrodymų neturėjo. Iš tų ir padarė vienkiemių vardą. Jų labai daug nebuvo. Vienkiemiai valstiečiai jau turi šiokių tokių privilegijų. Pav. negali juos be teismo plakti. Po 63 metų, pravedus žemės reformą, įtraukė juos į valstiečių eiles. 3) Ekonominiai valstiečiai paėjo nuo ekonominių komisijų, kurios juos tvarkė. Anksčiau tie valstiečiai buvo kunigiškieji. Bet kai dvasiškių turtai perėjo valdžios žinion, tai ir valstiečiai perėjo jos žinion. Tuos turtus prižiūrėjo tam tikros ekonominės komisijos. Iš čia kilo ir ekonominiai valstiečiai, o vėliau dar pavadino karališkaisiais.

4) Possesiniai valstiečiai stovėjo ant rubežiaus tarp iždo valstiečių ir baudžiauninkų. Jie atsirado įvairiais būdais. Bet svarbiausias jų atsiradimo būdas buvo tas, kad pereinant žemėms fabrikams, kartu perėjo ir valstiečiai ir jie valdė fabrikų žemę. Nuo šio ir possesiniais vadinosi. Jų daugiausiai buvo prie Uralo. Didžiausias skaičius valstiečių buvo 5) bajoriškųjų baudžiauninkų.

Šios rūšies valstiečių buvo didžiausias skaičius. Jų būklė nebuvo įstatymuose tiksliai ir vienodai normuojama. Kartais vieną ar kitą bajorų grupę privilegijuojant ar varžant, leisdavo vieną ar kitą lažo rūšį. Pasikeitus aplinkybėms, kokia nors bajorų rūšis vėl išprašydavo naujų teisių į valstiečius ir t. t.

Rusijoje buvo tokių vietų, kur laisvi žmonės būdavo padaromi baudžiauninkais. Pav. Ukrainoje nebuvo baudžiauninkų, tačiau Rusija negalėjo pakęsti šio krašto be baudžiavos. Todėl čia buvo įvesta baudžiava ir laisvi žmonės paversti baudžiauninkais. Mat, kai rusai ėmė dalinti Ukrainos žemes įvairiems savo generolams ir aukštiems valdininkams, tai pasirodė, kad be baudžiauninkų duotosios žemės neturi reikšmės. Todėl išleido įsakymą, kad laisvieji žmonės turi būti baudžiauninkais. Lietuvoje taip pat stengtasi laisvuosius žmones versti baudžiauninkais. Tai buvo daroma kovojant prieš smulkiuosius bajorus dėl bajorystės įrodomųjų dokumentų trūkumų ar dėl jų

neturėjimo, buvo tie žmonės įrašomi į pereinamąjį klodą, o jei kildavo nors mažiausias įtarimas, kad tas žmogus nebajoras, tai buvo tiesiog įrašoma į valstiečius - baudžiauninkus.

Baudžiauninkas atsirasdavo gimimu. Valstiečio - baudžiauninko vaikas bus baudžiauninkas. Jei tėvas baudžiauninkas, - tai ir vaikas baudžiauninkas. Jei tėvo padėjimo susekti negalima, tai spręsdavo iš kitų aplinkybių. Pav. iš revizinių raštų. Revizijos - tai valstiečių kartas nuo karto surašymas. Baudžiauninkais buvo skaitomi pavainikiai, rastiniai. Jei patenka į nelaisvę nekrikštytas /turėta galvoje mahomedas/, tai jis lieka valstiečiu. Taip pat vedybos padarydavo valstiečiais. Kas vedė baudžiauninkę-valstietę, tas pats lieka valstiečiu. Bet vėliau šis nuostatas atmainytas, - vedybos vyro būklės nekeičia, o jei moteris išteka už bajoro, tai ji skaitoma bajore. Kas buvo pirktas išmainytas, ar parsidavė, tas buvo laikomas budžiauninku. Tai iš sutarties kilę baudžiauninkai. Žmonių mainymas į gyvulius, pardavimas XVIII amž. Rusijoje buvo panaikintas ir Lietuvoje nebeįvestas.

Iš baudžiavos pasiliuosuodavo taip. Kai valstietis patekdavo į rekrūtus. Rekrūtas - tai eilinis kareivis, bajoras - karininkas. Dvarininkai turėdavo tam tikrą skaičių žmonių atiduoti į rekrūtus. Taip pat ir miestėnai. Kartais dvarininkai atiduodavo netikusius valstiečius į rekrūtus. Žmona ir vaikai galėjo sekti rekrūtą. Bet dvarininkas jokių teisių į tą valstietį nebeturėjo. Rekrūtas kariuomenėje tarnaudavo ilgai apie 25 metus. Jei rekrūtas grįždavo iš kariuomenės, tai vyriausybė duodavo tokiam žmogui sklypą žemės, kuris vadinosi karališka dešimtinė. Bet jis baudžiauninku daugiau nebebuvo. Nuo baudžiavos pasiliuosuodavo ir tuo būdu, jei valstiečio išsižadėdavo ponas, arba ištremdavo į Sibirą. Kartais dvarininkai netinkamus valstiečius laikydavo savo kalėjimuose, kuriuos buvo įsitaisę. Bet daugiau juos siųsdavo į Sibirą. Vyriausybė nekontroliuodavo siunčiamųjų į Sibirą. Jai Sibire reikėjo žmonių, ir todėl ji priimdavo be kontrolės. Dvarininkai galėjo siųsti ir savo ir vyriausybės lėšomis. Tik vėliau, kai dvarininkai perdažnai ėmė siuntinėti į Sibirą valstiečius ir kai Vyriausybei tas sudarydavo nemaža išlaidų, tai ėmė kontroliuoti dvarininkus, kad šie be reikalo nesiuntinėtų valstiečių. Tremiant į Sibirą žmona ir vaikai galėjo, jei norėjo, sekti tremiamąjį. Dar galėjo pasiliuosuoti iš baudžiavos už politinius nuopelnus. O tie politiniai nuopelnai buvo to: Valstietis pranešdavo valdžiai, kad jo ponas dalyvavo maište. prieš poną skundo nebuvo galima duoti, bet dėl politinių nusikaltimų valstietis galėjo įskųsti poną. Bet tai buvo tik išimtis, nors 1831 m. rusų generolas Tolstojus bandė ir Lietuvoje šią priemonę vartoti. Už tokius įskundimus valstiečius paliuosuodavo iš pono

jungo. Bet rusų vyriausybei ši priemonė nepatikd ir tą įsakymą greit panaikino. Mat žymi dauguma dvarininkų dalyvavo sukilime ir jei už tokius įskundimus būtų valstiečius paliuosavę, tai būtų beveik panaikinę baudžiavą. O Rusijos valdžiai tas rodėsi baisu. Dar nuo baudžiavos galėjo pasiliuosiuoti pabėgant nuo dvarininko. Jei valstietis pabėga nuo pono, ilgai pas jį negyvena, o gyvena kur nors kitur, tai nutrūksta tarp pono ir valstiečio baudžiavos ryšiai ir baudžiauninkas tuo pasiliuosuoja. Kartais pasiliuosuodavo tuo, kad dvarininkas atleisdavo valstiečius testamentu ar kita kokia proga. Bet tokius paleidimus vyriausybė kontroliuodavo. Mat dvarininkai savo asmeniniais sumetimais dažnai paleisdavo. Sakysime, dvarininkas nori valstiečių valdomas žemes sunaudoti kokiems reikalams, ir paleidžia valstiečius. Arba vėl, yra blogi metai, tai paleidžia valstiečius, kad jais nereikėtų rūpintis, jiems maisto duoti. O tokie paleisti valstiečiai būdavo neramūs. Todėl vyriausybė ramybės dėliai ir žiūrėjo, kokiais sumetimais dvarininkas atleidžia valstiečius. Kas kita buvo, kada būdavo sudaromos tarp valstiečių ir pono sutartys. Čia pasireikšdavo abiejų šalių noras dėl paliuosavimo. Atleistieji vadinosi laisvi -

Baudžiauninkas buvo dvarininko nuosavybė. Dvarininkas jį parduodavo, mainydavo, įkeisdavo ir t. t. Be to, dvarininkas galėjo naudotis baudžiauninko darbu. Darbas pasireiškė įvairiomis formomis: arba mokėdavo mokesčius dvarininkui, arba čyžę, arba natūralų darbą atiduodavo dvarininkui. Pas stambius dvarininkus valstiečiams būdavo lengviau, pas mažus - sunkiau.

Valstiečiai Lietuvoje.

Lietuvoje valstiečiai dalinosi į laisvuosius ir baudžiauninkus. Laisvieji turėjo platesnes teises, dalyvavo savivaldybėje, buvo teisės subjektai. Apie baudžiauninkus to negalima pasakyti. Juos pridengdavo dvarininkas ir apie juos daugiau galima kalbėti, kaip apie teisės objektus, negu apie teises subjektus.

Valstiečiai buvo karališkieji, kunigiškieji ir bajoriškieji. Karališkieji valstiečiai buvo tie, kurie priklausė tiesiog nuo valdžios. Anksčiau Lietuvai esant nepriklausomai, jie priklausė karaliui. Jie turėjo dirbti karaliaus dvaruose, gaudavo iš karaliaus dvarų sklypus ir t. t. Jų būklė buvo geresnė, negu kunigiškųjų ir bajoriškųjų valstiečių. Valdžios atstovai nebuvo užinteresuoti karališkuosius valstiečius perdaug spausti, todėl jų padėjimas ir buvo geresnis. Materialiai jie taip pat geriau stovėjo.

Kunigiškieji valstiečiai buvo tie, kurie dirbo kunigų dvaruose. Jie priklausė kunigams. Jų būklė buvo blogesnė, negu karališkųjų valstiečių. Dvasiškiai taip pat, kaip ir bajorai spausdavo savo valstiečius, norėdavo iš jų kuo daugiausia gauti naudos. Kunigų

dvarus sekuliarizavus, kunigiškieji valstiečiai, pasidarė karališkaisiais. Tad jų būklė susilygino su karališkaisiais valstiečiais.

Bajoriškieji valstiečiai priklausė nuo bajorų. Šių būklė buvo labai sunki. Bajorai iš jų stengdavosi iščiulpti kuo daugiausia naudos.

Apskritai, bajorai su savo valstiečiais ne tik perdaug žiauriai elgdavosi, bet nesirūpino jais ir bado metu, kas iššaukdavo suirutes, nes alkani žmonės sudarydavo didelį pavojų pačiai valstybei ir visuomenei. Todėl net rusų valdžia rado reikalo atkreipti į tai dėmesį ir išleido įstatymą pagal kurio už valstiečių kankinimą dedama bausmė. Bet kaip sužinosi kankino ar ne. Skundų nepripažįsta, net už kolektyvų skundą baudžia. Iškelia klausimą ar negalima uždėti bajorams globą. Tuo tikslu XIX amž. buvo išleistas įstatymas. Pagal jo, jei dvarininkas žiauriai elgėsi su valstiečiais, tai jam uždedama globa, o jo ūkiui vesti paskiriamas valdininkas - administratorius, kuris prižiūri dvaro pajamas ir išlaidas ir dvarininkas begauna tiktai kas atlieka nuo išlaidų.

Bajorų seimeliai Lietuvoje taip pat numatė atsitikimus, kada bajorams galima buvo uždėti globą. Skundų buvo prieš Lietuvos bajorus. Tarp kitų buvo įskųstas dvarininkas Zubovas. Esą jis bado metais nesirūpinęs valstiečiais. Petrapilis davė parėdymą sudaryti komisiją, kuri turėjo ištirti tą dalyką. Toji komisija aplankė Zubovo valstiečius - ūkininkus ir rado, kad jie valgo vištos mėsą. Reiškia, valstiečių būklė gera. Bet toji vištiena buvo taip mikliai pernešama nuo vieno ūkininko prie kito, kad komisija manė, jog visi valstiečiai yra paukščio mėsa maitinami. Bet ištikro viena višta artistišku miklumu buvo pergabenama nuo vieno valstiečio prie kito.

Baudžiavų naikinimas Rusijoje.

Įstatymas apie laisvuosius žmones buvo išleistas 1803 m. prie imperatoriaus Aleksandro I. Tuo įstatymu dvarininkai galėjo atleisti valstiečius laisvėn, tik reikėjo palikti valstiečiams jų valdomus sklypus. Atleidimo sąlygos buvo šios: 1. Valstietis galėjo sumokėti atleidžiant laisvėn sutartą sumą pinigų ponui; 2. Galėjo sutartą sumą būti išdėstyta tam tikram metų laikui; 3. Valstietis galėjo ponui prisiimti atlikti tam tikras prievoles per tam tikrą laiką

Sumanymai naikinti baudžiavą buvo daromi visą laiką. Norėjo padaryti taip, kad baudžiauninkai būtų aprūpinti, o dvarininkai nekeltų škandalo. Ten kur baudžiava jau buvo nuo seniai, baudžiauninkai labiau kenčia, nes su tokia padėtimi susigyveno. Bet tokioje Ukrainoje baudžiava buvo įvesta neseniai, tai čia jos nepakentė. Be to, čia veikė ir tikybos skirtumai; bajorai katalikai, o baudžiauninkai kitos tikybos. Kad reikalinga naikinti baudžiava matė ir dvarininkai. Įvykiai Šiaulių ekonomijose, perėjimas nuo čyžų prie lažų, perbėgimas baudžiauninkų į Užnemunę vis rodė, kad reikalinga pakeisti ūkininkavimą taip, kad nereikėtų bėgti. Užnemunėje dvarininkai turi žemės, bet neturi žmonių, tat vilioja iš kitur. Čia pradeda bėgti žemaičiai. Emigracija tuo laiku buvo įdomi tuo, kad kiekviena šalis viliojo žmones pas save ir imigrantams davė įvairių lengvatų nereikalaudami ilgą laiką mokesčių. Be to, Estijos, Kuršo ir kiti Vakarų Europos pavyzdžiai rodė, kad laikas baudžiava panaikinti. Todėl nemaža balsų XVIII amž. už baudžiavos panaikinimą buvo ir Rusijoje. Viešpataujant Kotrynai II ir Aleksandrui I buvo daug paruoštų projektų, pagal kurių norėta panaikinti baudžiava. Žemę norėta palikti valstiečiams, nes jei valstiečiai būtų atleisti be žemės, tai krašte susidarytų daug neramaus elemento.

Bet iki šiol baudžiavos panaikinti vis norėjo iš apačios t. y. leidžiant dvarininkams patiems atleisti valstiečius. Bet iš to nieko neišėjo. Dvarininkai nebuvo linkę paliuosuoti valstiečius. Todėl Aleksandras II sumanė baudžiavą panaikinti iš viršaus. Ir 1861 m. vasario mėn. 19 d. /tai jo gimimo diena/ manifestu buvo paskelbta, kad panaikinama baudžiava. Šiuo metu suteikta tik asmens laisvė, bet žemės nuosavybės valstiečiai negavo. Rusija manė, kad tas manifestas valstiečiuose sukels didelį pasipriešinimą, nes jie laukė ir laisvės ir žemės. Caras tuojau išsiuntinėjo visur fligel adjutantus, kurie paskelbus manifestą, turėjo būti pilni šeimininkai.

Baudžiavos naikinimas Lietuvoje.

Rusų įstatymas 1803 m. apie laisvuosius žmones veikė ir Lietuvoje. Be to, čia darė nemažos įtakos Užnemunė, kur baudžiavą buvo panaikinęs Napoleonas.

Vilniaus bajorų seimelyje dauguma bajorų buvo už baudžiavos panaikinimą. Bet buvo ir opozicija, kuri reikalavo palikti baudžiavą. Opozicijai vadovavo Ašmenos dvarininkas Paškauskas. Jam kalbant už baudžiavos palikimą, kažkas /greičiausia kas iš studentų/ prisegė ant nugaros "kartuves". Paškauskas išsigando, pabėgo iš seimelio ir nubėgo skųstis valdžiai.

Po 1831 m. revoliucijos rusų vyriausybė pametė, kad Lietuvos ir Lenkijos dvarininkai yra Rusijai neištikimi. Todėl valdžia ėmė spausti dvarininkus ir stengėsi pritraukti valstiečius. Dėl šio

1847 ir 1848 m. buvo išleistas inventorių įstatymas. Tuo įstatymu buvo nustatytos prievolės, kurias valstiečiai turi atlikti dvarininkams. Tuom norėta apsaugoti valstiečius nuo eksploatacijos. Bet tas dvarininkams nepatiko, nes jų neribotos teisės į valstiečius buvo suvaržytos. 1857 m. XI.20. buvo išleistas caro ukazas, kur nurodoma kaip rišti baudžiavų panaikinimo klausimą. Juo nustatoma: 1/ kad baudžiavos naikinamos, 2/ kad sodyba, kurioje gyvena valstiečiai, jiems priklauso, tik turi išpirkti ir 3/ žemės perleidimas valstiečiams daromas sutartimi.

Lietuvos dvarininkai daugumoje buvo už baudžiavų panaikinimą. Ir Vilniaus bajorų seimelis 1857 m. pasisakė už baudžiavų panaikinimą.

Nepasisekus 1863 m. revoliucijai, Rusijos valdžią dar labiaus paskatino spausti dvarininkus ir kreipti daugiau dėmesio į valstiečius. Sukilėliai tik žadėjo valstiečiams žemės, o rusų valdžia jiems davė t. y. tuoj realizavo tas idėjas. Tuo ji patraukė valstiečius prie savęs. 1863 m. gegužės mėn. 1 d. išėjo įsakymas, kuriuo panaikinama lažos. Tuo buvo nutraukti valstiečių ryšiai su dvarininkais. Pačioje Rusijoje tas buvo keliolika metų vėliau padaryta, nes iš pradžių buvo baudžiava naikinama vis nerusų gyvenamose gubernijose. Panaikinus baudžiavas ir lažus, valsčiaus savivaldybėje dalyvavo tik vieni valstiečiai. Valstiečiams atiduota tos žemės, kurias jie dirbo. Jie turėjo jas išpirkti. per 49 su puse metų.

Gyventojų teisės tautiniu ir tikybiniu atžvilgiu.

Rusų tautybės ir graikų - rusų tikybos žmonės buvo visaip privilegijuojami. Jie turėjo pirmenybių tarnyboms gauti, duodavo jiems žemių rusifikacijos tikslais. ir t. t. Kiek lietuvius ir lenkus spaudė, tiek rusus ir jiems artimus gaivalus privilegijavo. Ypatingai kreiva akimi rusai žiūrėjo į lenkus ir į "lenkų kilmės asmenis".

Taigi „lenkų kilmės asmenys" buvo įvairiai varžomi. Visų pirmą tenka paminėti kalbų varžymą lenkų, kaip ir kitos kalbos buvo taip pat varžoma. Lenkų kalbų persekiojo todėl, kad norėjo apsaugoti žmones nuo lenkų kultūros įtakos ir nuo sulenkėjimo. 1865 m. gruodžio mėn. 10 d. buvo išleistas įstatymas, kurio tikslas buvo sustiprinti rusų elementą Lietuvoje ir siaurinti kitų tautų teises. Be ko kito, tuo įstatymu buvo uždrausta lenkams pirkti žemes. Bet varžant lenkus reikėjo išaiškinti lenko sąvoka. Tas sukėlė šiokių tokių neaiškumų. Buvo prieita nuomonės, kad lenkas yra tas žmogus, kuris yra lenkų kultūros t. y. kalba lenkiškai, prisilaiko lenkų papročių, naudojasi lenkų literatūra ir t. t. Taip aiškinant lenkų sąvoką, buvo nueita labai toli. O tiems visiems asmenims buvo uždrausta įgyti dvarus ir juos ilgai nuomoti. Lenkai žemę galėjo įgyti tik paveldėjimo keliu. O po 1863 m. sukilimo lenkus dar labiau imta

varžyti. Tuo norėta išnaikinti lenkiškąjį gaivalą. Bet lenkų sąvokos aiškinimas buvo įvairus ir neaiškus. XIX amž. viduryje lenkais buvo laikomi dvarininkai ir dvasininkai, o liaudis esanti nelenkiška. Be to, miestėnai ir bajorai esą lenkų kultūros žmonės, o valstiečiai - ne. Dedant pagrindan tokį kriteriumą, valdininkai galėjo lengviau nustatyti kas yra lenkas ir kas nelenkas. Be to, klasifikuojant inteligentą buvo atsižiūrima į jo tikybą. Po 1863 m. sukilimo pažiūra pakitėjo ir į valstiečius. Mat valstiečiai nutraukė ryšius su dvaru, bet tuo jie nepasidarė rusinimo politikos įrankiu. Pasirodė, kad valstiečiai yra savystovus elementas ir eina savais keliais. Todėl nuo 1865 m. pradedama kova ir su turtingaisiais valstiečiais. Kad valstiečiai nepasidarytų dvarininkais, jiems draudžiama didesnė nuoma, negu 60 dešimtinių, įgyti žemės.

Taigi, lenkams draudė pirkti žemę. Jie galėjo žemę įgyti tik paveldėjimo keliu.

Tas buvo daroma dėl šių priežasčių: rusai norėjo surusinti kraštą; be to, rusų valdininkai buvo gavę nemokamai žemių ir dabar jas pardavinėjo. Todėl lenkai galėjo iš jų supirkti tas žemes. Taip pat lenkas negalėjo testamentu užrašyti savo žemę svetimam žmogui. Jei toks testamentas buvo surašytas, tai jis negaliavo. Taip pat buvo draudžiama įkeisti žemę lenkams, nes tuo lenkas - įkaito ėmėjas galėjo įgyti žemę. 1844 m. įstatymu imta varžyti ir ilgametė nuoma. Generalgubernatorius Kochanovas tuos varžymus išplėtė ir valstiečiams. Per 20 m. tik 57 lenkai gavo leidimus pirkti žemę. [illegible] buvo pasitarnavę Rusijai malšinant 1863 m. sukilimą. Tarp tokių buvo Jozabello, Parčeuskis ir k. Išnuomoti žemę tegalėjo [illegible] 12 metų. Bet praėjus 12 metų, nuomos sutartis vėl buvo pratęsiama ir t. t. ir tuo būdu buvo įstatymas apeinamas ir žemė įgyjama nuosavybėn.

1887 m. buvo išleistos taisyklės pažinti žmonių nusistatymus. Čia sakoma, kad esą reikalinga žiūrėti ar žmogus nepriklausąs katalikų brolijoms, ar uoliai lanko bažnyčią ir t. t. O buvusius katalikus taip pat esą reikalinga žiūrėti ar jie pildo naują tikybą, ar eina išpažinties ir t. t. Taip pat buvo prižiūrimi ir valstiečiai - ar jie nėra katalikai fanatikai, ar nėra didelė lenkų sekėjai ir t.t.

Be kitų spaudimų, po sukilimo buvo įvesti procentiniai mokesniai dėl nuostolių padarytų laike sukilimo. Tuo norėta: 1/kad dvarininkai atlygintų padarytus laike sukilimo nuostolius ir 2/ norėta nubausti dvarininkus. Rusai ir vokiečiai dvarininkai mokėjo 5% nuo gaunamo pelno, lenkai gi 10 %. Dvarininkai buvo prieš tą mokesnį nusistatę. Tais mokesniais norėta lenkus - dvarininkus išnaikinti. Lenkai dvarininkai taip pat buvo varžomi ir servitutų aržvilgiu. Servitutas tai teisė naudotis svetimu turtu. Ta teise gali naudotis tam tikras asmuo arba tam tikro žemės ploto savininkai. Pav. ūkinin-

kai. dvaro žemėje gali turėti ganiavos teisę, arba gali turėti teisę paskirsti sau svetimo. miško ir t.t. Servitutai apsunkino pažangų ūkį. Rusų vyriausybė tyčia servitutą nenaikino, nes tuo norėjo apsunkinti dvarininkams vesti pažangų ūkį.

Nuo 1864 m. lenkams buvo draudžiama užimti aukštesniąsias tarnybos vietas. Bet vėliau ir žemesniąsias tarnybos vietas lenkams jau buvo uždrausta. Pav. anksčiau valsčiaus viršaitis ir raštininkas buvo renkami, bet vėliau valdžia juos ėmė skirti ir jie pasidarė valdžios agentai. Į geležkelių tarnybą taip pat lenkai nebuvo priimami. Iš Lenkijos atvykę Lietuvon lenkai negalėjo užimti jokios tarnybos. Bet kaikurias vitas leido užimti ir nestačiatikiams. Buvo ir kurjozų. Pav. Vilniuje teisme prie archyvo tarnavo iki pat karo kurjeris, bet kadangi jis buvo katalikas, tai jis nebuvo užtvirtintas. Taip darė generalgubernatorius Vetriovkinas. Jis buvo žmogus kultūringas, bet griežtai laikėsi įstatymo. Toks griežtas tikybos žiūrėjimas vedė prie to, kad kiekvienas katalikas buvo laikomas lenkų kultūros žmogumi.

1905 m. įvyko daug atmainų. Turto, spaudos ir sąžinės laisvės atžvilgiu buvo suteikta daugiau laisvės.

Tenka dar paminėti kai kuriuos suvaržymus. Buvo varžomos ir ~~kalbos. Pav. Muravjovas 1864 m. uždraudė~~ vartoti lenkų kalbą valsčiuose. Kas to įsakymo nesilaikė, tas buvo baudžiamas. O 1865 m. kunigams oficialiuose raštuose liepta vartoti rusų kalbą. Tas kai kuriems kunigams išėjusiems lenkų mokyklas buvo sunku. Taip pat ir mokyklose buvo uždrausta vartoti lenkų kalba. 1866 m. įsakymu uždrausta šiaip viešai vartoti lenkų kalba. Reikėjo išaiškinti sąvoką "viešai". Prieita nuomonės, kad negalima buvo skelbimuose ir iškabose vartoti lenkų kalba. Taip pat klubuose negalima demonstratyviai vartoti lenkų kalbos.

Lietuvių kalba taip pat buvo varžoma. 1867 m. buvo įsteigta cenzūra lietuvių - žemaičių raštams. Negalima buvo lietuvių kalba leisti laikraščio. 1894 m. prie Kauno Žandarų valdybos buvo paskirtas specialus valdininkas, kuris turėjo žiūrėti lietuvių ir žemaičių raštus leidžiamus užsienyje. Lietuvių spaudą uždraudė ne Muravjovas, nes jis pats ir jo sūnus leido į gyventojus lietuvių kalba atsišaukimus. Muravjovo įpėdinis Kaufmanas 1866 m. išleido įsakymą kuriuo draudžiama buvo leisti lotynų raidėmis raštus ir, apskritai, neduota leidimų lotynų raidėmis leisti raštus. Lietuviškos spaudos draudimo motyvai buvo tie, kad tuo manyta lietuvius atitraukti nuo lenkų kultūros ir priartinti prie rusų. 1865 m. buvo išleista pirma abecėlė rusų raidėmis, kuriai leidimą davė vysk. Valančius. Kaufmanas buvo įsakęs neįsileisti iš užsienio jokių lietuviškų raštų lotynų raidėmis spausdintų. Bet liaudis nevartojo rusų raidėmis spaus-

dintų raštų.

Daugelis tų suvaržymų, kurie ypatingai slėgė lietuvių tautą, 1905 metais buvo panaikinta.

Žydai Lietuvoje.

Žydai sudarė atskirą tautinį ir tikybinį vienetą. Rusų valdžia ypatingai kreipė dėmesį į žydus. Buvo išleista nemaža taisyklių kovai su žydais. Tas taisykles leido politiniais, ekonominiais ir tautiniais motyvais. Vyriausybė manė, kad žydai išnaudoja kitų tautų žmones. Todėl jiems buvo nustatyta tam tikra juosta, kur žydai galėjo gyventi. Tokia juosta buvo Vakarų Imperijos dalis - Lietuva ir Lenkija. Pačioje Rusijoje jiems buvo draudžiama apsigyventi. Čia buvo leidžiama apsigyventi tik tam tikriems asmenims ir ypatingais atsitikimais.

Anksčiau Rusijoje žydų maža tebuvo, todėl ir jų tvarkymų reikalas nebuvo aktualus. Tik užėmus Lietuvą ir Lenkiją rusai rado daug žydų ir todėl valdžia ėmė vesti atskirą politiką žydų atžvilgiu. Išvaryti jų negalėjo, nes buvo didelis skaičius. Tad ėmė juos tvarkyti atskirais įstatymais ir taisyklėmis. 1772 m. išėjo įsakymas kuriuo buvo reikalaujama prirašyti žydus prie bendruomeniu-kahalų ar prie kokio nors luomo. Per tuos žydų organus vyriausybė veikė į žydus. 1775 m. žydams buvo uždrausta įsirašyti į pirklius. 1779 m. jiems jau buvo leista įsirašyti į pirklius. 1794 m. įstatymu pradėta varžyti juos tuo, kad jie turėjo mokėti dvigubus mokesčius, negu krikščionys, už verslus, kuriais jie užsiiminėjo. Žydų bendruomenės daugiausia spręsdavo tikybinius klausimus, o visą kitą - pati vyriausybė. Iš užsienio žydams atvažiuoti Rusijon buvo uždrausta. O jei koks žydas išvažiuodavo iš Rusijos užsienin be leidimo, tai nebegalėjo grįžti Rusijon. Net kitų valstybių pasiuntiniai, jei jie buvo žydų tautybės, Rusijon nebuvo priimami. Pav. Š. Amerikos valstybės norėjo Rusijon pasiųsti ambesadorių, kuris buvo žydų tautybės, bet Rusija jo nepriėmė. Amerika užsigavo, bet iš to nieko neišėjo.

Per kelis metus leidžiamųjų žydams tvarkyti taisyklių ir įstatymų prisirinko nemaža. Todėl vyriausybė tuos įstatymus kodifikavo ir 1804 m. išleido bendrą įstatymą. Tame įstatyme buvo surinktos visos teisės normos liečiančios žydus. Vėliau 1835 m. buvo išleistas kitas įstatymas. Tas įstatymas buvo platesnis už 1804 m. įstatymą. Jame, kaip ir 1804 m. įst., buvo eilė straipsnių varžančių žydų gyvenimą.

Taigi vyriausybė varžydama žydus norėjo tuo apsaugoti krikščionių reikalus, ypač rusų. Todėl žydai galėjo gyventi tik Lietuvoje ir Lenkijoje. Bet čia taip pat jie buvo varžomi. 1824 m. įstatymu žydams buvo uždrausta 50 kilometrų juostoje gyventi prie valstybės

sienos. Buvo atsitikimų, kad ir apsikrikštijusius žydus varžydavo. Taip, žydas-vyras buvo apsikrikštijęs, o jo žmona ir vaikai nebuvo apsikrikštiję. Jis norėjo važiuoti į Rusiją, bet jo žmona ir vaikai buvo nekrikščionys. 1851 metų įstatymas sakė, kad jei vyras ir žmona nėra apsikrikštiję, tai negali įvažiuoti į Rusiją. Išimtys buvo daromos didesiems pirkliams ir amatininkams, kurie buvo kultūringesni ir kurių Rusijoje nebuvo. Šiaip paprastų žydų neįsileisdavo.

1807 m. įstatymu buvo įsakyta žydams per 3 metus persikelti iš sodžių į miestus. Bet tuo laiku Napoleono pavojus siautė visame pasaulyje. Jis visiems žadėjo laisvę, o kartu ir žydams. Todėl rusai bijodami, kad žydai gali labai remti Napoleoną, 1808 m. to įstatymo vykdymą sulaikė. Tačiau Napoleono pavojui praėjus, žydams vėl buvo įsakyta kraustytis iš sodžių į miestus. Bet dabar reikėjo atskirti miestą nuo sodžiaus. Buvo daug tokių bažnytkaimių, kur buvo bažnyčia, keli trobesiai ir krautuvė. Ar ir jie miestai? Todėl išvengti nesusipratimams, buvo sudarytas miestų sąrašas, kuriuose žydai galėjo gyventi. Bet miestuose žydams buvo numatytos gatvės, kuriose jie galėjo gyventi. Pav. Vilniuje ir Kaune jie galėjo gyventi tik kai'kuriose gatvėse, jiems skirtose. Bet jau 1858 m. Kaune leista jiems gyventi visose gatvėse, Vilniuje - 1861 m. ir Trakuose - 1862 m. Miestuose žydai tegalėjo statyti mūrinius namus. Žydai buvo agituojami, kad jie priimtų krikščionių tikėjimą. Už tai persikrikštijusių žydų neimdavo kariuomenėn. Be to, perkrikštams buvo daroma ir kitų palengvinimų pav. mokesčių atžvilgiu ir k. Žydai bajorais tegalėjo būti tik išimtiniais atsitikimais. Pasižymėję žydai galėjo gauti garbės piliečio titulą. Dėl užsienių vienur žydai buvo varžomi, kitur - proteguojami. Pav. 1819 m. leista įvažiuoti Rusijon žydams degtindariams, nes jų čia trūko, bet tuo pat laiku Gudijon jų neleido. Lietuvoje jiems neleido laikyti smukles ir varžė jų prekybą. Bet kai kuriuos darbus, net ir mišruosius, jiems pavesdavo. Pav. paštą, statybas ir k. Mat krikščionys tokiuose dalykuose maža tenusimanė.

Amatų atžvilgiu žydai nebuvo varžomi. Jie galėjo užsiimti laisvais amatais. Taip pat galėjo juos ir į cechus įsileisti, tik kad jų nebūtų ceche daugiau negu pusė visų narių.

Žydams jau ir anksčiau, II Lietuvos statute, buvo nustatyta, kokius jie privalo drabužius dėvėti. Bet to nesilaikė. Rusai XIX amž. taip pat įsakė laikytis žydiško drabužio. Reikia pasakyti, kad tie nuostatai veikė į žydus, nes per kelius amžius jie prisirišo prie tų drabužių ir jie virto žydams tautiniais rūbais. Todėl 1864 m. išėjo įstatymas, kuris sako, kad mokiniai gali dėvėti žydiškus drabužius; nors dar 1850 m. tas buvo uždrausta ir tik gavus leidimą galėjo dėvėti žydiškus drabužius. 1831 m. jiems uždraudė skusti galvas. Žydams buvo uždrausta prekiauti senais drabužiais, nes bijota,

kad jie su tokia preke gali išnešioti ligas. Bet rusų fasono senais drabužiais jiems buvo leista prekiauti. Mat rusai manė, kad tuo skleidžiama rusų drabužių forma. ± tarnyba žydų nepriėmė, tik vėliau buvo daromos išimtys.

Žydų santykiai su krikščionimis buvo įstatymų reguliuojami. Tuo norėta apsaugoti krikščionis. Už skolas negalima buvo atiduoti žydui baudžiauninko. Žydas negalėjo būti liudininku prieš krikščionį, ar buvęs žydas galėjo būti liudininku prieš krikščionį - neaišku. Žydas negalėjo liudyti prieš buvusį žydą, nes čia galėjo pasireikšti kerštas. 1846 m. žydams leista būti visose bylose liudininkais. Žydai negalėjo laikyti krikščionių tarnų. Bet ten kur buvo paliečiami iždo reikalai, galėjo turėti ir krikščionių tarnų. Pav. degtinės parduotuvėse. Žydų tarnų būtų neužtekę. Žydai negalėjo imti nuomon dvarų, bet malūnus jie galėjo nuomoti. Vaistinėse tegalėjo būti tik krikščionys mokiniai, kitaip visos vaistinės būtų perėjusios į žydų rankas. Nuo kaikurių prievolių žydai galėjo atsipirkti pav. kareiviavimo.

Į Kahalus visi žydai turėjo būti įsirašę. Bet vėliau vyriausybė pamatė, kad Kahalai tik žydus stiprina. Todėl 1844 kahalai buvo panaikinti. Tačiau žydu susiorganizavimas ir toliau liko rinkliavų dėžutėse pavidale. Buvo leidžiama taisyklių ir dėl žydų švenčių. Buvo uždrausta žydams mokytis rusiškai, bet po 1860 m. tas jiems buvo leista. Mat, valdžia manė, kad jie mokėdami rusų kalbą, lengvai galės patekti į Rusiją. Taip pat valdžia nenorėjo, kad žydai būtų moksliškai išsilavinę. Tad jiems buvo leista tikybinio mokslo mokytis.

Karaitai.

Apie karaitus įstatymai maža tekalba. Jie atvyko nuo Krimo. Karaitai pamatan imta tik Šventąjį raštą, o talmudo nepripažįsta. Tuo tarpu žydai talmudą pripažino, nes manė, kad išmintingų žmonių komentarai turi didelės reikšmės. Karaitai buvo atvykę su totoriais ir apsigyveno prie Trakų. Jie buvo pasisavinę duotą Vytauto žydams pri-

vilegijų apsigyventi Trakuose. Jie iš Trakų žydus išvarė ir tik XIX amž. vėl rabinistams buvo leista ten apsigyventi. Karaitų tebuvo maža, todėl jų įstatymai ir neliečia. Jiem buvo leidžiama atvažiuoti iš užsienio ir užsiimti prekyba.

Bažnyčia.

Čia apie bažnyčią tekalbėsime trumpai, nes anksčiau tuo klausimu jau kalbėta.

Graikų-rusų bažnyčios priešakyje stovėjo patriarchas vienasmeninis organas. Vėliau jis buvo pakeistas Šv. Sinodu. Bažnyčios santykiai su valstybe buvo tokie, kad bažnyčia turėjo tarnauti valstybei. O kadangi valstybės priešakyje buvo absoliutus monarchas, kuris laikė, kad valstybė tai jo nuosavybė, tai ir bažnyčia turėjo tarnauti monarchui.

Šv. Sinodas buvo įpėdinis patriarcho. Petras I kurdamas absoliutizmą, panorėjo ir patriarchatą taip pertvarkyti, kad jis tarnautų absoliutizmui. Todėl jis vietoje patriarcho įsteigė Šv. Sinodą. Sinodas buvo įsteigtas koleginiais pagrindais. Dvasinis reglamentas nustatė bažnyčios organizaciją ir jos santykius su valstybe. Fiskalai tai buvo valdininkai, kurie žiūrėjo, kad nebūtų skriaudžiamas valstybės iždas - fiskas. Jie apie tai pranešdavo valdžiai. Toks fiskalas buvo ir prie Sinodo, kaip valdžios atstovas. Bet svarbiausias valdžios atstovas prie sinodo buvo oberprokuroras. Jis žiūrėjo, kad sinodas nepadarytų tokių veiksmų, kurie būtų priešingi valdovo norams. Sinodas turėjo žiūrėti bažnyčios reikalų, kad bažnyčia nebūtų skriaudžiama. Nors sinodas buvo taip sudarytas, kad jis valdžiai priešintis negalėjo, bet vis dėlto buvo atsitikimų, kur sinodas smarkiai pasipriešindavo, jei valdžios veiksmai aiškiai buvo nukreipti prieš tikybines dogmas.

Rusai užėmę Lietuvą Lietuvoje stačiatikių beveik nerado. Tik vėliau jų skaičius ėmė didėti. Rusai norėjo savo bažnyčią taip pastatyti, kad ji aukščiau stovėtų, negu kitų tikybų bažnyčios. Todėl

savo bažnyčią jie visaip privilegijavo pav. kunigams mokėdavo algas, o kitų tikybų nemokėdavo ir t. t.

Iki Lietuvos užėmimo, rusai nedaug pas save turėjo katalikų. Bet užėmus 1772 m. Lietuvos dalį, atsirado katalikų nemažas skaičius. Todėl juos reikėjo sutvarkyti pagal imperijos reikalus. Buvo išleištas ukazas, kuriuo turėjo būti įsteigta vyskupija. Bet steigti vyskupiją nesiskubino. Be to, buvo paskelbta, kad ryšiai su pąpa turi eiti per vyriausybės rankas. Papos būles skelbti taip pat tebuvo galima tik vyriausybei sutikus. 1773 m. buvo įsteigta Mogiliovo vyskupija, o 1781 m. buvo įsteiga Mogiliovo arkivyskupija. Bet faktinai jos reikalai buvo vedami Petrapilyje. 1795 m. užėmus visą Lietuvą, buvo steigiamos naujos vyskupijos. Iš viso buvo įsteigtos 6 vyskupijos. 1798 m. buvo išleistas katalikų bažnyčios reglamentas. Tuo reglamentu rusų valdžia norėjo turėti įtakos į valdinius per dvasininkus, bet praktikoje tas nebuvo įvykdyta. 1801 m. buvo išleistas įstatymas apie katalikų bažnyčios sutvarkymą. Tuo vyskupų valdžia buvo aprėžta ir dabar jie prigulėjo nuo kolegijos. Buvo įsteigta dvasinė kolegija, vietoje justickolegijos. Į tą dvasinę kolegiją buvo galima skųstis prieš vyskupus.

Valstybės ir katalikų bažnyčios santykiai nebuvo sureguliuoti. Tas davė valdžiai progos kištis į vieną ar į kitą bažnyčios reikalą. Todėl 1847 m. buvo su Vatikanu pasirašytas konkordatas. Tuo buvo sureguliuoti bažnyčios ir valstybės santykiai. O 1863 m. tas konkordatas buvo nutrauktas. Konkordato nutraukimą iššaukė 1863 m. sukilimas. Vyriausybė, manė, kad jei papa nesmerkia sukilelių, tai jis juos palaiko.Todėl nutraukė konkordatą. Dabar susirašinėjimas su papa ėjo per Petrapilio akademiją vyriausybei kontroliuojant.

1841 m. gruodžio mėn. 25 d. išėjo įstatymas, kuriuo dvasininkų turtai sekuliarizuojami ir pereina valdžios iždan.

Po 1863 m. sukilimo ypatingai imta katalikų bažnyčią varžyti. Buvo varžomos viešos procesijos, necenzūruotų pamokslų negalima buvo skelbti, pradėta naikinti kryžius, imta uždarinėti bažnyčias, vienuolynus ir t. t.

Evengelikų bažnyčia. Evengelikai. Reformatai.

Reformatai-evengelikai buvo organizuoti parapijomis. Parapijų atstovai suvažiuodavo ir sudarydavo sinodą. Sinodas buvo Biržuose, bet 1877 m. buvo perkeltas į Vilnių. Sinodas buvo aristokratinio pobūdžio, nes ten vyravo aristokratai. 1860 m. buvo nustatyta įstatymu, kad sinode dalyvauja visi gerbiamieji žmonės ir bajorai. Sinodas renkas 1 - 2 kartų į metus. Jis yra lyg įstatymų leidžiamoji įstaiga, nes priima visas taisykles liečiančias tos tikybos išpažintojus. Kitus reikalus vedė kolegija. Reformatų dvarai nebuvo sekuliarizuoti. Sekuliarizacija palietė tik katalikų ir stačiatikių kunigų dvarus.

Evengelikų reikalus vedė konsistorija, kuri buvo manoma įsteigti Vilniuje. Bet ji čia nebuvo įsteigta, nes jų maža tebuvo, ir todėl juos prijungė prie Kuršo.

---------- . ----------

9.

Rusijos viešpats. Absoliutiškoji Rusijos monarchija XVIII-XIX amž.

Tenka apsistoti ties Rusijos absoliutiškosios monarchijos santvarka ir kaip toji santvarka buvo įkurta. Tas klausimas yra mums svarbus todėl, kad Lietuva ilgą laiką buvo valdoma tos absoliutiškosios monarchijos.

Nors Rusijos kunigaikščiai ir seniau siekdavo absoliutizmo ir valdydavo despotiškai, bet čia kalbamasis absoliutizmas yra vėlesnių laikų padaras. Rusijos valdovams ilgą laiką teko laukti, kol įsigalėjo absoliutizmas t. y. toji valdymo forma, kai valstybės priešaky stovėjo valdovas, niekieno nevaržomas, nekontroliuojamas ir tarėsi valdžią esąs gavęs iš paties Dievo.

XVIII amž. pradžioje ima įsigalėti Rusijoje apšviestasis absoliutizmas. To absoliutizmo įkūrėjas buvo Rusijos caras Petras Didysis. Bet bandymai įsteigti absoliutinę monarchiją jau buvo pasireiškę senai. Tačiau jos steigimas, o vėliau nykimas ėjo pamažu. Staigus santvarkos pakeitimas yra galimas tik tada, jei įvyksta kokia katastrofa - revoliucija, karas ir k. Bet Rusijoje tokios didesnės katastrofos nebuvo.

Taigi, Petras Didysis buvo Rusijos absoliutinės monarchijos kūrėjas ir stiprintojas. Tą absoliutizmą pažinti galima iš istorinės medžiagos ir tų laikų įstatymų pav. karo įstatymai, dvasinis reglamentas ir k.

Rusijos valdovai siekė absoliutizmo. Bet jie patys negalėjo duoti teoretinių pagrindų. Tą padarė vienas Kijevo akademikas dvasiškis Teofanas Prokopovič. Jis pagarsėjo savo darbais. Tad absoliutizmo pagrindai buvo sukurti Ukrainoje, bet ne pačioje Rusijoje.

Prokopovič kurdamas absoliutizmo teoriją naudojosi V. Europos teoretikais. Be to, jis kaip kunigas norėjo absoliutizmą pagrįsti šv. Raštu. Taigi jis rėmėsi mokslininkų nuomonėmis ir šv. Raštu. Tuo laiku V. Europoje buvo pasireiškusi prigimtosios teisės teorija. Jos kūrėju buvo olandas Hugo Grotius. Tuo laiku taip pat veikė žymūs valstybinių teisių teoretikai, kaip anglas Hobbes, vokietis Pufendorfas ir k. Hugo Grotius buvo demokratas. Jis visą teisę norėjo pagrįsti prigimtine teise. Tačiau jo tos terijos buvo panaudotos ir absoliutizmui kurti. Žinoma, jis apie tai, tur būt ir negalvojo, nes negalėjo manyti, kad jo teorijos bus sunaudotos absoliutizmui. Anglas Hobbes buvo realistas ir griežtas savo teorijose. Jis norėjo absoliutizmą moksliškai pagrįsti. Anot jo, pradžioje žmonės gyveno anarchijoje, buvęs karas visų prieš visus. Tačiau nusibodę taip gyventi ir todėl pavedę save valdyti valdovui. Bet jau atsisakyti nuo pavesto valdymo negali. Hobbes kūrė griežtą, žiaurų ir despotišką absoliutizmą. Vokiečių istorikas ir politikas Pufendorfas nebuvo griežto absoliutizmo šalininkas. Anot jo, valdžia įvairiose vietose

ne vienaip atsiradusi ir jos kilimas parėjęs kelius etapus. Valdžia negalėjusi atsirasti staiga ir katastrofos keliu.

Tai tais mokslininkais Prokopovič rėmėsi. Jis manė, kad seniau žemėje visur buvęs karas. Nusibodęs žmonėms karas, tai panorėjo padaryti taiką ir įvesti tvarką. Tą padaryti žmonės pavedę ... valdžiai. Prokopovič buvo šalininkas Hobbso teorijos. Bet Hobbso mokslas buvo senesnis, negu Pufendorfo , ir jau buvo gerokai sukritikuotas. Tad jis laikėsi daugiausia savo teorijai kurti Pufendorfo mokslo, kuris buvo sušvelninto absoliutizmo šalininkas. Prokopovič manė, kad absoliutizmas yra būtina valdymo forma. Jos nereikia kaisti. Ir tą formą jis stengėsi pagrįsti minimų mokslininkų terijomis ir Šv. Raštu. Tad jis vaizdavosi absoliutiškąją valdžią paeinančią iš Dievo. Bet Dieviškoji valdžios kilmė jau buvo žinoma seniau. Jau viduramžiais dėl Dieviškosios valdžios kilmės ėjo kova tarp popiežiaus ir pasaulinių valdovų. Ir imperatoriai ir popiežiai savo tiesas rėmė Šv. Raštu. Tada kitoki šaltiniai nebuvo naudojami. Popiežius jautėsi esąs aukštesnis už imperatorių. Esą jo valdžia paeinanti iš Dievo, o jis esąs Kristaus vietininkas. Jis turįs rūpintis žmonių dvasiniais reikalais. Tad jo dispozicijoje turi būti dvasiškoji ir svietiškoji valdžia. Be svietiškosios valdžios jis negalėtų tinkamai rūpintis žmonių dvasiniais reikalais. Todėl nuo jo turinti priklausyti svietiškoji valdžia. Bet imperatoriai su tuo nenorėjo sutikti. Jie išrodinėjo, kad jų valdžia tiesiog pareinanti iš Dievo be papos tarpininkavimo. Jie taip pat rėmėsi Šv. Raštu. Pav. Povilas sako, kad vyriausybė turinti Dievo pavestą kardą ir todėl jos reikia klausyti. Iš to kilo dviejų kardų teorija, kur vieną turįs papa, kitą pasaulinė valdžia. Toji kova tęsėsi kelis šimtmečius. Pagaliau, pasauliniai valdovai įveikė dvasiškąjį. Ir jau reformacijos laikais Vokietijoje, ypač Prūsuose, valdovai laiko save Dievo paskirtais, esą jie valdžia iš Dievo gavę. Tad jie save laikė net bažnyčios galvomis ir vadinosi „summus episcopus".

Tad ir Prokopovičiui dabar jau nesunku buvo išvesti rusų carų Dieviškąją kilmę. Ir remdamasis Šv. Raštu, minėtais mokslininkais ir prigimtąja teise, jis priėjo išvadą, kad tautos valia - tai Dievo valia. O kadangi tauta anksčiau esanti pavedusi save valdyti valdovui, tai tas buvęs ne be Dievo valios. Todėl tauta tokiam valdovui negalinti priešintis. O jei priešintųsi, tai padarytų nuodėmę ir užtai gręstų iš vyriausybės pusės bausmė. Todėl tauta turinti klausyti viešpačio, nes jam priklausanti visokia valdžia - pasaulinė ir dvasinė ir jo niekas negalįs teisti.

Tai toks buvo kuriamas teoretinis pagrindas rusų absoliutizmo. Bet tuo pat laiku atsirado ir kurjozų. Rusijoje buvo dievinamas caras, jis visaip aukštinamas, garbinamas, jo niekas teisti negali ir t.t.

O Anglijoje tuo laiku įvyko revoliucija ir vienam karaliui nukirto galvą. Rusijoje buvo baisus pasipiktinimas ir todėl iš Rusijos išvarė visus anglus. Bet dėl prekybos santykių teko greit vėl įsileisti anglus.

Viešpačiui buvo nustatomos tokios priedermės. Pirmiausia jis turi rūpintis savo valdininkais. Čia jam ribų nėra nustatyta. O valdiniai turi jo klausyti, turi būti klusnūs. Jie negali duoti valdovui patarimų, nes valdinys nieko neišmano. Išmintingas ir viską išmanąs tėra tik vienas valdovas. Bet vienam dalyke valdiniai galėjo jo neklausyti, būtent, jei valdovas nesirūpina valdiniais, o tai reiškia, jis eina prieš Dievo valią. Bet nelengva buvo nustatyti kriteriumas, kada valdovas nesirūpina valdiniais. Pagaliau, prieita išvados, kad valdovo galima neklausyti tada, jei jis nesilaiko Rusijos įstatymų. O tą dalyką norėjo spręsti Rusijos stačiatikių bažnčios galva - patriarchas. Jis buvo Maskvoje. Tad jei būdavo bažnyčios galvomis energingi ir sumanūs vyrai, tai dažnai paraližuodavo valdžios veikimą. Pav. patriarchas Mykolas buvo energingas vyras, norėjo viešpatauti ir turėjo nemažos įtakos į vyriausybę. Tas Rusijos absolitizmui netiko. Todėl Petras Didysis darydamas reformas, kurdamas absoliutiškąją monarchiją panorėjo sutvarkyti savo naudai ir patriarchatą. Jis žinojo, kad patriarcho vietą gali užimti energingas ir sumanus vyras ir gali paraližuoti jo veikimą, nes tik patriarchas galėjo nustatyti ar valdovo veiksmai yra priešingi Dievo valiai t. y. ar jis rūpinasi valdiniais ar nesirūpina. Todėl Petras įsteigė vietoje vienasmeninio patriarcho Švenčiausiąjį Sinodą, kuris buvo sudarytas koleginiais pagrindais. Sinodo veikimą prižiūrėjo valdovo skirtas valdininkas - prokuroras. Tad dabar sinodas tyrinėjo valdžios darbus. Beabejo, jis negalėjo rasti valdovo veiksmus priešingus Dievo valiai, nes to neprileido imperatoriaus pastatytas prokuroras. Tai taip Petras apsisaugojo nuo patriarcho kontrolės. Jis buvo valdovas pastatytas Dievo.

Mirus Petrui D. atėjo tamsios dienos rusų absoliutizmui. Sostą užėmė moteris Kotryna I. Dabar valdovai soste laikėsi trumpai, nes kariuomenės pulkai keldavo neramumus ir šalindavo sosto valdovus. Caro rūmuose viešpatavo intrigos ir nesutarimai. Tad apie valdovo dvasiškąją kilmę dabar jau nebobuvo kalbos,.nes jų autoritetas buvo puolęs.

XVIII amž. užėmus sostą carienei Onai, kai kurie aristokratai norėjo suvaržyti jos teises. Ji buvo pasirašiusi aktą iš 12 punktų, kuriuo Rusijos diduomenei suteikiama kai kurių teisių valdyme. Turėjo būti šaukiami jų seimai. Bet monarchistams ėmus kurstyti, tą raštą ji suplėšė. Tai buvo pirmas bandymas suvaržyti Rusijos absoliutizmą.

XVIII amž. pabaigoje Rusijos imperatorė Kotryna II bandė vėl pagrįsti absoliutizmą. Ji buvo išleidusi instrukciją, kuria sudaroma komisija parašyti Rusijos teisynui. Čia nurodoma, ko komisija privalo laikytis rašydama teisyną. Be ko kito ji čia primena, kad Rusijai geriausia santvarka tiktų absoliutinė monarchija. Tą savo tezę ji rėmė prancūzų mokslininko Montosquieu raštais. Bet M., tur būt, nė nemanė, kad jo teorija bus panaudota kurti absoliutizmui. Jis nagrinėjo Anglijos santvarką ir norėjo, kad Prancūzijoje būtų tokia santvarka, kokia yra Anglijoje t. y. konstitucinė monarchija. Tačiau buvo priėjęs išvados, kad didelės valstybės turinčios būti monarchijos, mažos - respublikos. Tuo pasinaudojo Kotryna ir V. Europos kai kuriuos mokslininkus ji įtikino, kad Rusijai geriausiai tinkanti absoliutiškoji monarchija. Todėl ji įgijo apšviesto žmogaus vardą. Ją garbino Volteris ir k. Tiesa, Volteris garbino ir Fridrichą Didįjį. Jis manė, kad Rusijai geriausiai tinkanti absoliutiškosios monarchijos santvarka, nors Prancūzijoje jis kovojo prieš absoliutizmą. Esą Rusijoje liaudis esanti nepribrendusi ir ten negalima esą nei baudžiavą naikinti nei konstitucinę monarchiją įvesti.

Kitas absoliutizmo kūrėjas Rusijoje buvo Povilas I. Be ko kito, jis išleido įstatymą, kuris sureguliavo imperatoriaus šeimos santykius. Čia buvo nustatyta, kas gali užimti sostą ir kokiu būdu. Be to, jis stengėsi gyvenime įvykdyti tikrąjį absoliutizmą. Jo motinai viešpataujant, imperatoriaus kieme buvo įsigalėjo visokie "artimieji", favoritai, kurie faktinai diriguodavo valdymą ir plėšdavo kraštą. Valdininkai sauvaliavo. Bajorai valstiečius spausdavo ir caro valdžia tiesioginio priėjimo prie valstiečių neturėjo, nes čia tarpininkavo bajorai. Todėl Povilas I užėmęs sostą panorėjo būti pilnu absoliutu. Jis visų pirma išvaikė ir kai kuriuos nubaudė caro kiemo favoritus; ėmė kontroliuoti valdininkus, kurie iki šiol laikė apsupę valdovus. Jis prie kiekvieno gyventojų klodo norėjo pats prieiti ir turėti su jais ryšius. Tad stengėsi sulaužyti anksčiau sudarytus užtvarus. Jis norėjo valdyti visus gyventojus, būti tikru monarchu. Nemėgo pašalinės įtakos. Todėl jį Rusijos aristokratai apšaukė psichopatu. Jo psichiškas stovis buvo tyrinėjamas. Sako, jo programoje nebuvo aiškios minties. Kiti vėl sako, kad jis buvo absoliuto pavyzdys. Jis, kaip ir Fridrichas Didysis, nemėgo pašalinės įtakos, nekentė bajorų, aristokratijos, kuri veikdavo į valdymą. Todėl jį toji diduomenė ir laikė psichiniai nesveiku ir jį pasmaugė. Bet jis paliko absoliutizmui gerų įstatymų pav. apie sosto paveldėjimą ir šeimos įstatymus. Sostą paveldėdavo vyresnysis sūnus. Tas įstatymas veikė iki pat rusų monarchijos galo.

Mirus Povilui I sostą paveldėjo jo sūnus Aleksandras I. Kai kas mano, kad Aleksandras buvo liberalus žmogus, davęs Suomijai ir Len-

kijai konstituciją, norėjęs duoti konstituciją ir pačiai Rusijai. Tačiau dėl Suomijos tenka pasakyti, kad Suomijai teko duoti todėl konstituciją, kad tuo laiku Rusijai gręsė pavojus iš Napoleono. Tad Suomiją norėjo patraukti Rusijos pusėn ir davė jai konstituciją. Lenkijai konstituciją duoti buvo numatyta Vienos kongrese. Aleksandras čia tik išnaudojo progą pasirodydamas, kad neva jis duoda tą konstituciją.

Buvo pastangų išdirbti konstitucijos projektą ir pačiai Rusijai. Projektą rašė Speranskis. Bet už bandymą rašyti konstituciją ir siaurinimą bajorų teisių,Speranskis buvo išsiųstas į Sibirą. To reikalavo bajorai, nes tuo laiku/1812/bajorų pagalba buvo labai reikalinga valdovui prieš Napoleoną. Tad jų norus tenkino. Praėjus karams su Napoleonu, vėl imta galvoti apie konstituciją. Dabar ėmėsi rašyti konstitucijos projektą, Novosilcovas, žinomasis kovotojas prieš studentų organizacijas. Jis parašė konstitucijos projektą, kuris buvo aristokratinio pobūdžio. Tad jis norėjo nustatyti aristokratinę Rusijos valdymo formą. Valdyme būtų dalyvavę ne visi krašto gyventojai, bet tik turtingasis luomas. Tuo projektu, Rusijos atskiroms provincijoms būtų duodama autonomija. Reiškia, Rusija būtų pasidariusi decentralizuota valstybė. Bet to projekto caras nepriėmė ir niekam neskelbė. Tik 1830 m. laike revoliucijos buvo surastas tas projekts Konstantino raštinėje ir paskelbtas. Bet viešai tą projektą leido perspausdinti tik po 1905 m. revoliucijos.

Aleksandras buvo mandagus ir neblogas diplomatas. Jis mokėdavo pūsti kitiems miglą į akis, pasirodyti liberalu ir t. t. V. Europoje kai kurie asmens susidarė apie jį nuomonę, kad jis esąs liberalas, norįs suvaržyti absoliutizmą, bet vienas to padaryti negalįs.

Kitas bandymas suvaržyti absoliutizmą buvo dekabristų. Rusijos inteligentai kariaudami su prancūzais persiėmė jų dvasia. Tad grįžę į Rusiją skersavo į absoliutizmą. Ruošėsi sukilimui, buvo paruošę kelius konstitucijos projektus, bet viskas buvo laiku užgniaužta. Dekabristų dalyviai vieni buvo pakarti, kiti ištremti ir t. t. O dekabristų konstitucijų projektai buvo paskelbti tik 1905 m., reiškia po 80 metų.

Aleksandro įpėdinis Mikolojus I /1825-1855/ buvo griežtas absoliutinės monarchijos šalininkas. Jis kariavo prieš konstitucines sroves Europoje. Jam keista atrodė, kad tauta gali sukilti prieš savo Dievo pastatytą valdovą. Tad jis norėjo padėti tiems monarchams, prieš kuriuos tautos buvo sukilusios. Norėjo siųsti savo kariuomenę į Belgiją numalšinti sukilusią prieš karalių tautą. Bet tuo pat laiku įvyko Lenkijoje sukilimas ir tas sutrukdė vykti į Belgiją. Jis padėjo Austrijai numalšinti sukilusius vengrus ir norėjusius atsiskirti nuo Austrijos. O jo viešpatavimo laiku, kaip tyčia, viso-

je Europoje siautė revoliucijų banga pav. Belgijoje, Prancūzijoje 1848 m., Vokietijoje 1848 m ir k. Tad jis ėmė raginti jungtis monarchus kovai už monarchijos egzistenciją. Todėl jis buvo vadinamas „Europos žandaru".

Taigi Mikalojui valdant, Rusijoje buvo gilinamas absoliutizmas, palaikoma baudžiava, smarkiai kovojama prieš bet kokį naujos minties pasireiškimą ir t. t. Rusija tada buvo baudžiavos Rusija.

Tokio valdymo vaisiai aiškiai pasirodė Krimo kare. Atsilikusiai rusų kariuomenei teko kariauti su Turkija. Vėliau į tą karą įsimaišė Anglija ir Prancūzija. V. Europos, laisvoji kariuomenė, nors skaičiumi mažesnė, lengvai sumušė didelę, bet baudžiavos Rusijos kariuomenę. Taigi, Rusija pralaimėjo, ištiko katastrofa. Imta galvoti apie reformas, nes tik reformomis galima buvo išsigelbėti iš esamosios būklės. Rusijos „Pirmasis Įstatymų Rinkinys" 1835 m. buvo absoliutiškai monarchiškas ir dvarininkiškas. Bet gyvenimo sąlygoms toji teisė jau neatitiko. Todėl imta galvoti apie naujus įstatymus, apie konstituciją. Atsirado nemaža konstitucijos projektų. Vienus projektus paruošė privatūs asmenys, kitus - carui įsakius. Pav. 1863 m. Valujevas parašė konst. projektą. Jam buvo įsakęs tai padaryti caras. Bet to projekto visuomenei neskelbė.

Vėliau apie 1866 m. atsirado kitas konstitucijos projektas. Jį parašė caro Aleksandro II giminaitis Konstantinas. 1880 m. tas projektas buvo perdirbtas. Projektas buvo liberališkas. Konstantino šeima taip pat pasižymėjo liberališkumu, kultūringumu ir žmoniškumu. Jis į sostą pretenzijų neturėjo. O tie, kurie neturi pretenzijų į sostą, visuomet yra liberalūs. Net ir sosto įpėdiniai, kol sosto nėra užėmę, yra liberalūs, reformų šalininkai. Mat reakcingi žmonės negali įgyti krašte pasitikėjimo, o būsiantiems valdovams svarbu pasitikėjimas.

Buvo dar ir kitų konstitucijos projektų, iš kurių taip pat nieko neišėjo.

Taigi, jokių reformų nepadarė nei Aleksandras I, nei jo brolis užėmęs sostą, Mikalojus, nei Aleksandras II. O reformų buvo ištroškęs kraštas. Tų reformų žadėjo padaryti Aleksandras III, bet jis pasirodė esąs didžiausias reakcionierius. Jis viską naikino, kas galėjo kenkti absoliutizmui. Jo vyriausybė ruošė tik tokius įstatymus, kurie stiprino absoliutizmą. Pradėta varžyti teismus. Pagal naujos teismų reformos, teismai buvo atskirti nuo administracijos. O tas Aleksandrui III nepatiko. Jis manė, kad jei teismai bus nepriklausomi, tai jie spręs bylas remdamiesi įstatymais. O tada jau teismas ne nuo valdovo priklausys ir jis nebus absoliutus.

Nors Aleksandras III buvo didelis absoliutizmo mėgėjas, bet jis kurį laiką, ypač pradžioje savo viešpatavimo, rimtai galvojo apie

konstituciją. Tačiau prie valdymo jis tenorėjo prileisti tik Rusijos aristokratiją - dvarininkiją, valdininkiją ir k. Buvo paruoštas ir konstitucijos projektas. Tą projektą paruošė politikas ir diplomatas Ignatievas. Jis buvo paskirtas Turkijon Rusijos pasiuntiniu. Ten jis buvo vadinamas "paša melagis". Mat jis buvo apsukrus diplomatas, mokėjo pūsti miglą į akis, gražiai sumeluodavo ir jo nieks nepagaudavo. O diplomatijos menas tame ir yra. Apie jį pasakojama toks anekdotas: Kartą jis pasakęs Konstantinopolyje ką tai teisingai, bet jam niekas nenorėjęs tikėti, nes visi žinojo, kad jis nuolat meluoja, bet jo pagauti negalima.

Tai tas Ignatievas ir parašė Rusijai konstitucijos projektą. Tuo projektu turėjo būti sušauktas Rusijos seimas. Bet į seimą tegalėjo rinktis aukštieji dvarininkai, valdininkai ir k. Toks seimas būtų buvęs panašus į XVI ir XVII amž. Rusijos „Velikij Sobor". Tai feodalizmo liekana. Bet ir toks seimas tebūtų turėjęs tik patariamąjį balsą. Tačiau Aleksandras ir to nenorėjo. Jis visur norėjo turėti laisvas rankas, ir patarimų tenorėjo klausytis ten, kur jam atrodė geriau. Jo viešpatavimo gadynė literatūroje yra vadinama "reakcijos gadynė". Laisvės jis nepakentė. Panaikino ir tuos laisvės šešėlius, kuriuos buvo davęs jo tėvas. Spaudos laisvės nebuvo, naikino nepriklausomus teismus, viešpatavo biurokratai. Teismo ir administracijos valdžią sujungė žemiečių viršininkų asmenyje. Žemiečių viršininkai buvo ir teismo administracijos organai. Jo sūnus Mikalojus II tęsė tėvo politiką.

Apskritai, šiems valdovams valdant, Rusijos reakcija pasiekė kulminacijos tašką. Toliau jau nebebuvo kur eiti. Jau pralaimėjus Krimo karą, jautėsi didelis visuomenės nepasitenkinimas. Atrodė, kad reformų pravedimas Rusijoje yra būtinas dalykas. Kai kurie valdovai galvojo apie reformas, bet nebūta pakankamai valios. Gaila buvo paleisti iš savo rankų absoliutiškąją valdžią, o čia dar kurstė caro favoritai neduoti konstitucijos. Pagaliau, po Krimo karo laimėjo karą su turkais 1877 metais. Valdančiųjų žmonių pagerėjo nuotaika, atrodė, kad Rusija - stipri. Bet štai, 1904 m. susiduria su japonais, kyla karas. Aziatiškoji japonų tauta buvo daug mažesnė, negu rusų.Bet ten buvo daugiau apsišvietusi visuomenė, daugiau laisvės, tampresni ryšiai tarp valdančiųjų ir valdomųjų, o Rusija tuo žvilgsniu buvo stipriai atsilikusi. Japonų kareiviai buvo sąmoningesni, tarė, kad jie kariauja už save ir savo tėvynę. Ten mažiau buvo persekiojama inteligentija, daugiau buvo laisvės reikšti savo nuomonėms. O tas krašto plėtojimui daug reiškia. Rusijoje laisvos nuomonės beveik visai nebuvo. Sąmoningoji, energingoji ir turinti inciatyvos intelegentija buvo persekiojama ir jai savo tėvynėje vietos dažniausiai nebūdavo. Jiems tekdavo emigruoti arba ištremdavo

į Sibirą. Intelegentija buvo nepatenkinta caro režimu ir todėl kiekviena proga kasė jam duobę. Dabar suprantama, kodėl mažesnė japonų armija lengviau perbloškė didžiosios Rusijos sausumos ir jūros armiją.

Senosios nusistovėjusios santvarkos, savo esme nebeatatinkančios laiko dvasiai ir reikalavimams, dažniausiai griūva tada, kai kraštą ištinka kokia katastrofa. Pav. ligos, nederlius, karas ir k. Japonijos karas ir buvo ta katastrofa Rusijos absoliutinės monarchijos santvarkai, kuris dalinai palaidojo absoliutizmą.

Rusija pralaimėjo karą su Japonija. Visuomenė ėmė reikšti didelį nepasitenkinimą. Kilo judėjimas. Iš pradžių caro valdžia kietai laikėsi. Bet, pagaliau pamatė, kad judėjimas vis plečiasi ir gali duoti nelauktą vaisių. Todėl caras pažadėjo duoti konstituciją, nes to, ypač, smarkiai reikalavo intelegentija ir miestai. Valstiečių reikalavimus žadėjo patenkinti darant žemės reformą. Tad visiems gyventojų klodamas buvo kas-ne-kas pažadėta.

1905 m. paskelbė valstybės konstituciją. Tuo sudaryta tautos atstovybė ir nustatyti kiti valdymo reikalai. Atstovybė susidėjo iš 2 rūmų: Dūmos ir Valstybės Tarybos. Dūmon buvo renkama, o Valstybės Tarybon dalis narių buvo skiriama, kita dalis renkama. Bet tautos atstovybės teisės buvo neplačios. Caras nepanorėjo išsižadėti valdžios ir todėl valstybės gyvenime lemiamos reikšmės turėjo caras.

Buvo padaryta atmainų, ir Rusijos pakraščiuose gyvenančių tautų gyvenime. Lietuviai gavo spaudos laisvę, galėjo steigti lietuviškas pradžios mokyklas ir k.

Galutinai absoliutizmas buvo palaidotas 1917 m. per Rusų revoliuciją.

Imperatoriaus titulas ir jo prerogatyvos.

Rusijos valdovai imperatoriaus titulą įgijo 1721 metais. Nuo XV amžiaus iki 1721 m. jie vadindavosi carais. Caras pareina nuo žodžio caesar. Mat Romos imperijoje vienas diktatorius buvo Caesaris, kuris gana sekmingai valdė. Todėl po Caesario Romos valdovai ėmė vadintis caesariais. O Rusijos valdovai iš Caesario padarė Car.

Imperatoriaus titulą įvedė Justinionas. Šis titulas skaitėsi didesnis už caro. Rusijos valdovai caro titulą buvo paėmę iš Konstantinopolio. Tuo titulu Rusijos valdovai vadinosi iki XVIII amžiaus. Bet jau tuo laiku Rusija buvo pakankamai išplėtusi savo teritoriją. Jos valdovams atrodė, kad didžiajai Rusijai caro titulas yra per mažas. O titulas valdovų gyvenime ir tarptautiniuose santykiuose daug reiškė. Valdovams, atrodė, kad Rusija esanti nemažesnė už Šv. Romos Imperiją. Be to, Rusijos carai buvo ir stačiatikių bažnyčios galvomis Rusijoje. Tad Petras Didysis ir sugalvojo 1721 m. vainikuotis imperatorium, o Rusijos stačiatikių bažnyčia jam tai pasiūlė

tautos vardu.

Kai Petras vainikavosi imperatorium, tai jis paprašė ir kitų valstybių pripažinti jam tą titulą. Kaimyninės valstybės tuoj pripažino, tik Lietuva ir Lenkija ilgiau delsė su pripažinimu. Jos pripažino Rusijos imperiją 1726 metais, ir tai tik karu darant spaudimą.

Titulas susideda iš kelių dalių. Ten sakoma: „mes, cesorius, toks ir toks, iš Dievo malonės ..." Valdovas nesipriešino, kad titule būtų pažymėta, kad jis valdžią gauna iš Dievo malonės. Jam geriau buvo valdžia „gauti" iš Dievo, negu iš tautos. Jei Dievas jam valdžią davė, tai Dievas tegalės ir atimti. Po žodžių iš "Dievo malonės" ėjo įvairūs kiti titulai, pav. imperatorius, karalius, kunigaikštis ir t. t. Mat į titulą buvo įrašyti ir tų kraštų valdovų titulai, kurias dabar Rusija valdė. Į titulą buvo žiūrima rimtai. Kartais dėl titulo pasisavinimo tekdavo kariauti. Rusija užimdavo dalį teritorijos ir tuoj titulan įsirašo tos šalies valdovo titulą pav. didysis Lietuvos kunigaikštis. Dėl šio teko Lietuvai kariauti su Rusija. Rašant kokį raštą, buvo žiūrima, kad nebūtų titule praleistas koks žodis ar raidė. Į tokius dalykus kartais buvo žiūrima kaip į valdovo įžeidimą.

Rusijos imperatorius turėjo būti provoslavų tikybos. Bet jis už tai buvo ir Rusijos provoslavų bažnyčios galva. Tas buvo aiškiai fiksuota 1799 m. įstatyme, kurį išleido Povilas I. Vėliau, nors oficialiai nesireklamavo, bet visi carai laikydavo save bažnyčios galvomis. Čia nieko stebėtino nebuvo, nes ir protestantiškųjų šalių valdovai laikydavo save bažnyčios galvomis ir vadindavosi "summus episcopus".

Kita imperatoriaus prerogatyva - tai įstatymų leidimas. Jam priklausė teisė leisti įstatymus ir visi įstatymai eina jo vardu.

Jis skaitėsi aukščiausiu teisėju. Nepajėgdamas pats atlikti teismo darbą, pavedė tai padaryti savo valdininkams. Bet jis ilgą laiką kišosi į teismo darbą. Vėliau, kai jis ir nebesikišo į teismo veikimą, bet teismas veikė jo vardu. Jam priklausė bausmės dovanojimo teisė.

Administracija veikė jo vardu. Valdininkai nuo jo priklausė. Jam turi prisiekti visi valdininkai.

Sosto paveldėjimas.

Sosto paveldėjimo įstatymo nebuvo iki 1797 m. Mirus imperatoriui, būdavo neaišku, kas turi užimti sostą. Kartais užimdavo imperatoriaus našlė, kartais sūnus, duktė, brolis ar kas kitas. Sosto užėmimas priklausydavo nuo caro rūmų artimųjų. Pav. Povilo I motina užėmė sostą, sauvaliavo, daug skriaudos kraštui padarė, o Povilo ilgai neprileido valdyti. Tad jis užėmęs sostą ir pasirūpino sutvarkyti sosto paveldėjimo reikalus. Jis 1797 m. išleido

įstatymą, kuriuo sutvarkoma sosto paveldėjimo reikalai. Įstatyme buvo nustatyta majorato sistema - sostą paveldi vyresnysis sūnus. O nesant sūnaus-sostą gali paveldėti imperatoriaus broliai ir kitos giminės. Tas įstatymas veikė iki pat revoliucijos. Kaikurie imperatoriai norėjo jį pakeisti, bet nieko neišėjo. Ypač Mikalojus II norėjo pakeisti tą įstatymą, nes neturėjo sūnaus. Bet, pagaliau, gimė sūnus ir tas klausimas pasidarė neaktualus. Bet sūnus buvo nesveikas ir gal būtų tekę keisti įstatymą, jei nebūtų įvykusi revoliucija.

Rusijos valstybės erbas.

Rusijos erbas buvo dvigalvis erelis. Jis buvo paimtas iš Bizantijos. O senasis Rusijos erbas buvo raitelis. Vėliau jį padarė Jurgiu, kuris kovojo su milžinu ir tą Jurgį įdėjo į erelio vidurį. Be to, prie erelio buvo iškabinta ir tų buvusiųjų kunigaikštyščių ir karalysčių erbai, kurias Rusija buvo inkorporavusi į savo valstybę. Tas parodė Rusijos valstybės sudėtį.

10 Senatas ir jo kompetencija.

Senatą įsteigė Petras Didysis. Jo tikslas buvo pavaduoti viešpatį ir jam padėti valdyti. Petras dažnai nebuvo namie, jis važinėjo viduje ir užsienyje, įdomavosi pasauliu ir ką tinkamo pastebėjęs, norėjo tuoj įvesti Rusijoje. Tad senatas ir buvo reikalingas. Kai viešpaties nebuvo namie, tai senatas ėjo lyg ir regento pareigas, leisdavo viešpaties vardu įstatymus ir juos skelbdavo, vesdavo administracijos reikalus.

Kai kas mano, kad senatas esąs paimtas iš švedų. Bet tas nėra įrodyta. Galėjo jis atsirasti iš buvusių prie valdovo raštinių, galėjo būti paimtas ir iš Lietuvos ir Lenkijos ir t. t.

Prie senato buvo visa eilė valdininkų. Pirmiausia paminėsime fiskalą. Jis paeina nuo žodžio „fiscus" ir reiškia iždo valdininkas. Fiskalai buvo vyresnieji ir jaunesnieji. Vyresnieji buvo prie senato, jaunesnieji - provincijoje. Senato fiscalas žiūrėjo, kad nebūtų skriaudžiamas iždas. Žemesnieji arba provincijos administraciniai fiscalai taip pat žiūrėjo iždo reikalą provincijoje ir pranešdavo apie daromas iždui skriaudas vyresniajam fiscalui.

Rusų kalba fiscalas reiškė tą žmogų, kuris ką įskundžia. Ta prasme fiscalas buvo vartojamas gimnazijoje ir kitur. Fiscalai už įskundimą gaudavo pusę baudos, kuria nubausdavo įskųstieji. Todėl jie dažnai tyčia įskųsdavo turtinguosius žmones už neva darymą skriaudos iždui. Vėliau su tokiais neteisingais įskundimais ima kovoti atleidžiant fiscalus iš einamųjų pareigų ar baudžiant. Pagaliau, jie buvo visai panaikinti, nes valstybė iš jų naudos maža teturėjo, o visuomenę jie demoralizavo.

Be to, prie senato buvo „general prokuroras". Jis nebuvo senato

nariu, bet buvo valdovo skirtas valdininkas kontroliuoti senato darbus. Tas valdininkas paeina iš Prancūzijos. Parlamentarinėse šalyse prie valdžios organų kontrolės nemaža prisideda parlamentas. Rusijoje parlamento nebuvo. Todėl čia buvo general prokuroras, kuris kontroliuodavo senato veiksmus. Jis skaitėsi Rusijoje „viešpaties akimis". Senatas buvo aukščiausias organas Rusijoje, kurį prižiūrėjo minimas valdininkas, kad senatas vykdytų įstatymus. Jei senatas nevykdė įstatymų, tai jį general prokuroras galėjo traukti atsakomybėn. Taip pat prokuroras prižiūrėjo ir valdininkų darbus. Jam teko žiūrėti ir įstatymus, kad jie atatiktų gyvenimo reikalavimams. Jei pasirodydavo įstatymuose spragų, tai jis nurodydavo valdovui, kas reikia taisyti įstatymuose.

Taigi, senatas susidėjo iš valdovo skiriamų senatorių, kuriuos kontroliavo general prokuroras. Jis kontroliavo šv. Sinodą ir kitus žemesnius administracijos organus. Jo reikšmę galima lyginti su šių dienų ministerio pirmininko reikšme. Jis turėdavo nuolat pasitarimus su pačiu viešpačiu ir žiūrėdavo visą valstybės aparatą.

Prie senato dar buvo reketmeisteris, kuris prižiūrėjo duodamus senatui skundus ant teismų. Be to, dar buvo heroldmeisteris. Jis prižiūrėjo tuos organus, kurie užsiėmė bajorystės įrodymu.

Kaip matome, valdininkų vardai buvo nerusiški. Anais laikais Rusijoje buvo įsigalėjusi svetima įtaka. Tad ir valdininkams vardai buvo imami iš svetimų kalbų.

Prie senato dar buvo įvairūs komisarai susižinojimui su gubernijomis.

Senato kompetencija buvo labai plati. Nesant namie valdovo, jis pavadavo jį, t. y. buvo lyg ir sosto regentu. Administracijos srityje jis buvo vyriausias organas. Jo priežiūroje buvo teismų, mokesčių, karo, policijos ir užsienio reikalai. Tad jis ėjo tas pačias pareigas, kurias dabar eina ministerijos.

Senatas leisdavo ir skelbdavo viešpaties vardu įstatymus. Jam priklausė įstatymų inciatyva. Viešpats tik tvirtindavo įstatymus. Petro D. laikais senato kompetencija buvo labai plati. Bet Petrui mirus, senato teises imta siaurinti. Iš jo kaikurie dalykai išimami ir pavedami atskiriems organams. Šalia senato atsiranda slaptoji valstybės taryba, kuri mažina senato reikšmę. Viešpataujant Rusijoje moterims, kaip antai, Elžbietai ir k., senato reikšmė tai mažinama, tai labai iškeliama. Pav. prie Elžbietos, senatas buvo visagalintis Rusijos valdovas.

1763 m. senatas buvo padalintas į 6 departamentus. Iš jo kompetencijos buvo išimti finansų reikalai. 1766 m. Rusijoje buvo išleistas įstatymas dėl teismų sutvarkymo. Tuo įstatymu buvo nustatyta senato kompetencija teismų srityje. Dabar jo teisės teismų atžvilgiu susiaurintos, bet jis paliko vyriausiu teismu. Bet šiaip jo kompeten-

cija buvo daugiausia administracijos reikalai. Aleksandras I vėl atstatė senato pirmykštę reikšmę.

1780 metų įst. jam palikta teisiamoji ir teismų priežiūros valdžia ir be to, administracijos organų priežiūra. O po 1864 m. teismų reformos senatas paliko vyriausiuoju teismu. Taigi senato kompetencijoje buvo teisiamoji ir administracinė valdžia.

Tarybos prie Viešpaties

Be senato, buvo dar ir kitų organų, kurie padėdavo viešpačiui valdyti. Tai buvo įvairios tarybos prie viešpaties. Mat viešpats, nors ir skaitėsi esąs absoliutiškas, tačiau vienas viską nuveikti negalėjo. Tų komisijų valdovas klausdavosi patarimų ir pavesdavo joms atlikti tam tikrus darbus. Ypač, tie patarimai buvo reikalingi, kai XVIII amž. karaliavo moterys.

Tarybų reikšmė buvo nevienoda: kartais jos turėdavo didesnę reikšmę, kartais mažesnę. Į tarybas buvo kviečiami tam tikri valdininkai, kuriems mokėdavo labai dideles algas. Jos posėdžiaudavo retai - kartais vieną kartą per mėnesį. Todėl jos maža ką nuveikdavo.

Tarybų buvo įvairių. Kai kurios jų trumpai teveikė. Buvo įsteigta: Vyriausioji Slaptoji Taryba 1796 m., Ministerių Kabinetas 1731 m. Konferencija prie aukščiausiojo kiemo 1734 m., Imperatoriaus Taryba 1768 m., kuri išsilaikė iki Aleksandro I., kol ją šis valdovas panaikino. 1801 m. buvo įsteigta Nuolatinė Taryba, o 1810 m. įsteigė Valstybės Tarybą.

Taigi, Valstybės Taryba buvo įsteigta 1810 m. ir išbuvo iki revoliucijos. Bet jos sąstatas ir darbai nuolat keitėsi. Pradžioje ji buvo skiriama, o nuo 1905 m., kai duota konstitucija ir įsteigta tautos atstovybė, tai valstybės tarybom dalį atstovų skirdavo, kitą dalį rinkdavo. Ji daugiausia ruošė ir leido įstatymus.

Taryboje daugiausia buvo seni žmonės, kurie šiaip tarnybai, kai tenka dirbti, buvo jau netikę. O čia jie gaudavo aukštas algas, o dirbdavo maža. Tuo būdu valdžia turėjo kur padėti savo senus valdininkus, generolus ir k. Valstybės Taryba - garbinga tarnyba, o darbo beveik nėra.

Švenčiausias Sinodas - tai buvo tam tikras organas, kuris tvarkė provoslavų bažnyčios reikalus. Anksčiau bažnyčios reikalus tvarkė patriarchas. Bet tas nepatiko Petrui D., nes patriarchas galėjo stabdyti valdžios veiksmus. Todėl 1721 m. patriarchas buvo pakeistas Sinodu. Tas sumanymas buvo ir anksčiau kilęs, bet jo vis nesiryžo įvykdyti.

Žodmeniškai imant Sinodo reikšmė yra įvairi. Graikiškai reiškė susirinkimą. Be to, reiškė ir bažnyčios tėvų suvažiavimą. Sinodai buvo dideli ir maži - pasauliniai ir provincijų. Rusijoje sinodas buvo nedidelis ir jame dalyvavo metropolitai ir keli vyskupai. Jis

tvarkėsi dvasiniu reglementu, kurį buvo išdirbęs Prokopovič. Sinodo uždavinys - bažnyčios reikalų tvarkymas. Jo sąstatas keitėsi. Be kitų Sinodo nariais skaitėsi fiscalas ir oberprokuroras. Pastarasis turėjo didelės, o kartais ir lemiamos reikšmės Sinode. Tad valdžia per Sinodą vykdydavo savo politiką, nors kartais valdžios sumanymai sutikdavo Sinode ir pasipriešinimą. Bet kur valdžios sumanymai buvo aiškiai priešingi tikybinėm dogmom, tai jie nepraeidavo Sinode. Taigi, Sinodo tiesioginis uždavinys buvo bažnyčios reikalų tvarkymas, bet jo žinioje buvo teismų, administracijos ir įstatymų leidimo priežiūra, žinoma, tiek kiek tai paliečia bažnyčios reikalas. Tokia Sinodo kompetencija buvo prie Petro Didžiojo. Bet jam mirus Sinodo kompetencija įvairuoja. Įsteigus Rusijoje 1817 m. švietimo ministeriją, kai kurie Sinodo reikalai buvo perleisti tai ministerijai. 1824 m., kai buvo panaikintas buvęs prie senato dvasinis departamentas, tai jo teisės perėjo oberprokurorui. Tuo būdu jo galia padidėjo. Kilus Didžiajam Karui, Rusijoje vėl buvo įsteigtas patriarchas ir tuo panaikintas Sinodas. Patriarchas turėjo daug konfliktų su komunistų valdžia, kuri turėjo tikslą išardyti Rusijoje esančias tikybas.

Rusijos valdovas buvo vienas asmuo niekeno nevaržomas, valdžią gavęs iš Dievo. Bet jo valdymo pagelbininkai žemesnieji organai buvo kolegialiniai. Kolegijų gerosios pusės yra tos, kad jos kiekvieną savo veiksmą bendrai apsvarsto, ir neapgalvotų žygių nepadaro. Ką vienas nepastebi ar daro negerai, tą kitas pataiso. Bet kolegijų silpnoji pusė yra ta, kad jos kiekvieną dalyką ilgai vilkina, yra nejudrios. Vienas asmuo, nors daro daugiau klaidų ir yra daugiau sauvaliavimų, vykdo greičiau. Kartais ir kolegijose prasimuša vienas asmuo ir jis viską daro, o kiti tik jam pritaria.

Vakarų Europoje valdžios organai buvo organizuoti koleginiais pagrindais. Rusijoje įstatymas apie kolegijas išėjo 1718 m. prie Petro Didžiojo. Kolegijas sudarė kolegijos nariai ir kolegijų raštinės. Įsisteigus kolegijoms buvo daug susirašinėjimų, vilkinimų ir t. t. Bet be to apsieiti nebuvo galima. Buvo stengiamasi tą procedūrą suprastinti. Bet vistiek esant kolegijai susirašinėjimas buvo neišvengiamas. Be susirašinėjimo nieko neišeidavo.

Buvo nustatyti santykiai tarp kolegijų narių ir raštinių. Teoretiškai nutarymus darydavo kolegijų nariai, bet faktinai viskas koncentravosi raštinėse. Raštinės sekretorius viską prižiūrėdavo ir per jį ėjo visi raštai. Petrui D. viešpataujant buvo 12 kolegijų. Jų vardai buvo vokiški pav. Justizkolegija, kuri prižiūrėjo teismų sprendimus. Apeliuoti ant Justizkolegijos sprendimų buvo galima į senatą. Išėjus įstatymui apie gubernijas, kolegijos buvo pavadintos rūmais arba palatomis. Vėliau, atsiradus ministerijoms, jos įėjo į ministerijas, kaip jų dalys. Apskritai, kolegijos dideliu gyvumu nepasižymėjo.

Ministerijos yra vėliau įsteigtos, negu kitos kolegijos. Paprastai ministerijos priešakyje stovi vienas asmuo vadinamas ministeriu. Ministeris vedė tam tikrą valdymo šaką. Prie jo yra tam tikras patariamasis organas - kolegija ar kas kitas. Žodmeniškai ministeris reiškia tarnas. Jis yra kilęs iš lotynų kalbos. Tokie tarnai seniau buvo prie kunigaikščių ir kitų valdovų. Bet laikui bėgant, ministeris pasidarė aukštu valdininku, kokiu jis šiandien yra.

Ministerijos buvo įsteigtos 1802 m. Aleksandro I manifestu. Viso buvo 8 ministerijos. Kolegijos įėjo į ministerijas, kaip atskiri departamentai. Ministerijų sąstas ir skaičius keitėsi. Pačios ministerijos ' ' tarp savęs nebuvo sujungtos. Kiekvienas ministeris atskirai tarėsi su imperatorium jo žinioje esančiais reikalais. Valdovui buvo tas nepatogu. Todėl vėliau buvo įsteigtas ministerių kabinetas. Prieš konferuojant su valdovu ministerių kabinete buvo apsvarstomi tie klausimai. Tik padarius nutarimus kabinete jie buvo pateikiami valdovui. Ministerių kabinetas buvo vyriausias administracijos organas. Dažnai tarp ministerių kabineto iš vienos pusės ir Valstybės Tarybos bei senato iš kitos pusės kildavo konfliktų. Mat paprastai senatas rūpinosi administraciniais reikalais, o Valst. Taryba - įstatymų leidimu. Ministerių kabineto kompetencija buvo neaiški ir nuolat keitėsi ir tik XIX amž. jis įgavo šių dienų reikšmę.

11 b. Administracinis Imperijos paskaidymas. Vietos administracijos organai.

Kad lengviau ir tinkamiau būtų galima valdyti, visą Rusijos imperiją padalino tam tikrais rajonais, būtent gubernijomis. Tas padalinimas įvyko XVIII amž. pradžioje. Toks padalinimas buvo patogus karo ir mokesčių reikalams. Buvo lengviau suimti žmones į kariuomenę ir išrinkti mokesčius. XVIII amž. pradžioje buvo 19 gubernijų, o XVIII amž. pabaigoje - 23 gubernijos. Tuo įstatymu stengėsi sutvarkyti gubernijas. Be ko kito dabar dalinant į gubernijas buvo žiūrima ne ploto didumo, bet gyventojų skaičiaus. Kiekvienoje gubernijoje turėjo būti nuo 3.000-4.000 gyventojų. Kelios gubernijos sudarė generalgubernatoriją arba vietininkiją. Kurį laiką gubernijos buvo dalinamos į provincijas, bet vėliau nusistovėjo gubernijų padalinimas į pavietus, o pastaruosius dalino į ~~apskričius~~ valsčius.

Pradžioje gubernijos priešaky stovėjo generlagubernatorius. Vėliau jis buvo pakeistas gubernatorium, o generalgubernatorius buvo viršininku kelių gubernijų. Gubernijos valdymas priklausė nuo gubernatoriaus. Jam padėjo valdyti gubernijos valdyba, kurioje pirmininkavo pats gubernatorius. Toji valdyba rūpinosi ir svarstė visokius gubernijos valdymo klausimus. Bet ji tik turėjo patariamąjį balsą. Kiekvienoje gubernijoje buvo gubernatoriaus padėjėjas. Be

to, gubernijose buvo iždo palatos arba rūmai. Jos rūpinosi mokesčių reikalais. Taip pat buvo gubernijose apsaugos komandos.

Kaip jau minėjome, gubernijos dalinosi į pavietus. Pavieto viršininku buvo ispravnikas. Jo patariamasis organas buvo žemutinis žemės teismas. Tas teismas susidėjo iš isprauniko ir dviejų asesorių. Pradžioje pavieto viršininkas /ispraunikas/ ir asesoriai buvo bajorų renkami ir gubernatoriaus tvirtinami. Bet XVIII amž. pabaigoje juos ėmė pati vyriausybė skirti. Tai šis teismas buvo ir teismo ir administracijos organas. Prie gubernatoriaus buvo valstybės kontrolės atstovas arba prokuroras. Jis kontroliuodavo gubernatoriaus darbus.

Laikui bėgant gubernijos administracija buvo pertvarkyta. Tai buvo 1845 ir 1865 m. Gubernatoriaus teisės buvo plečiamos. Laikui bėgant jis įgijo dideles teises. Kai kurie gubernatoriai valdė kelias gubernijas ir todėl XIX amž. pusėje ėmė vadintis generalgubernatoriais. Jis turėjo ypatingų teisių, lygių ministerių teisėms. Tokie generalgubernatoriai daugiausia buvo skiriami Rusijos pakraščiuose pav. Lietuvoje, Lenkijoje, Kaukaze ir k. Jie turėdavo tiesioginius santykius su pačiu valdovu t. y. su juo tardavo reikalus.

Iždo reikalus prižiūrėjo tam tikri finansų žinybos valdininkai. Vėliau jie vadinosi mokesčių inspektoriais, akciz ninkais. Mokesčių inspektoriai prižiūrėjo mokesčių reikalus, o akciz.ninkai - akcizą.

Kontrolės teisė priklausė valstybės kontrolei. Bet tai yra vėlesnių laikų reiškinys.

Bajorų Savivalda Rusijoje.

Iki 1785 metų Rusijos bajorai savivaldybės neturėjo. Lietuvoje toji savivaldybė jau seniau buvo. Tad Rusijos bajorai, kai 1785 m. jiems buvo suteikta savivaldybės teisės, turėjo iš ko pasimokyti, kaip steigti pas save savivaldybę. Anksčiau Rusijos bajorai tik [illegible]rnavo, o vietos reikalais nesirūpino. Jiems tas buvo ir nesv[illegible]bu, nes bajorai priverstinai turėjo tarnauti ir už tai gaudavo atlyginimą, tai jie ir nesirūpino vietos gyvenimu.

1785 m. bajorams duotąja privilegija buvo įsteigti bajorų seimeliai. Seimeliuose dalyvavo bajorai vyrai, turį tam tikrą turtą ir sulaukę atatinkamo amžiaus. Moterys seimelių rinkimuose nedalyvavo. Bajorų renkamieji atstovai į seimelius turėjo turėti didesnį turtą, negu rinkikai. Turto cenzas buvo įvestas todėl, kad neįsileistų neturtingų mažažemių bajorų į seimelius.

Povilas I stengdamasis būti absoliutišku valdovu, norėjo panaikinti ir bajorų seimelius. Jis rado, kad jie gali kenkti absoliutizmui.

Bajorų seimeliai buvo gubernijose ir pavietuose. Gubernijos organus seimeliai rinko raštu, nes susivažiuoti jų rinkti organų

nenorėjo leisti. Mat, bijota, kad seimeliai susivažiavę gali pasiskelbti seimu.

Pavieto seimeliai rinko pavieto valdininkus ir delegatus į gubernijos seimelį. Gubernijos seimeliai rinko gubernijos valdininkus. Seimeliai buvo renkami 3 metams. Todėl ir valdininkai buvo renkami 3 metams, ir po to, vėl perrenkami. Kalbamieji buvo paprasti seimeliai. Bet be paprastųjų buvo dar ir nepaprasti seimeliai. Jie buvo šaukiami esant svarbiam reikalui.

Apskritai kalbant, gubernijos seimelių kompetencijoje buvo gubernijos valdininkų rinkimai ir pageidavimai arba peticijos vyriausybei. Iš tų pageidavimų vyriausybė galėjo spręsti, ko bajorai nori, kuo jie rūpinasi ir t. t. Peticiją jie išreikšdavo raštu ir įteikdavo gubernatoriui, kuris peržiūrėjęs pristatydavo carui. Anksčiau bajorai siųsdavo su pageidavimais savo delegacijos prie paties caro, bet jau Povilo I ir Aleksandro I tokios delegacijos nebuvo priimamos. Tai dabar jie savo peticijas įteikdavo per gubernatorių. Valdžia gavusi tokią peticiją, pranešdavo, kad svarstys.

Iki 1831 m. bajorų seimeliai reikšdavo pageidavimus visais valstybę leidžiančiais klausimais, bet nuo 1831 m. galėjo reikšti tik vietos reikalais.

Bendrai imant, gubernijos ir pavietų seimelių kompetencijoje buvo valdininkų rinkimas, peticijų valdžiai reiškimas ir mokesčių paskirstymo prižiūrėjimas.

Po 1863 m. sukilimo, Lietuvoje bajorų savivaldybė buvo panaikinta. Tuo laiku pasireiškė visose srityse didelis varžymas, tad nepraėjo nepalietęs ir bajorų. Dabar bajorai nebegalėjo rinkti valdininkus, nes jie buvo skiriami.

Miestų savivaldybė.

Rusijoje miestai atsirado jau viduramžiais. Jie augo pamažu natūraliai. Rusijos valdovai panorėjo teisiniai sutvarkyti miestus. Jie norėjo, kad Rusijos miestai būtų panašūs į V. Europos miestus. Taigi, jiems svarbu buvo, kad miestai turėtų didelius kapitalus, augtų juose pramonė ir prekyba ir t. t. Jie žinojo, kad iš tokių miestų galės gauti nemaža pajamų. Tai reikėjo duoti tokias pat ir savivaldybės teises, kokias turėjo V. Europos miestai. Bet plačias savivaldybės teises nenorėjo duoti, nes valdovai matė, kad V. Europoje miestai ėjo prieš monarchų neribotas teises. Taigi, carai bijojo, kad miestai turėdami plačias savivaldybės teises, gali labai išaugti ir sustiprėti ir tada kenkti absoliutizmui. Todėl Rusijos miestams buvo duodamos tai platesnės teisės, tai vėl siaurinamos.

Pirmasis įstatymas miestams buvo išleistas 1785 m. Be ko kito, miesto gyventojai tuo įstatymu buvo padalinti į 6 ardus. Miesto reikalus tvarkė 3 susirinkimai. Svarbiausias susirinkimas buvo tai mies-

to visuotinas susirinkimas. Jame dalyvavo pirklių, amatininkų ir kitų miesto grupių atstovai. Žemesnis organas buvo miesto taryba. Ji skirstėsi į didžiąją ir mažąją tarybą. Tai tokie buvo miesto organai. Tie trilaipsniai miesto susirinkimai buvo lyg koks parlamentas, kuris sprendė visokius miestą liečančius klausimus, įstatymo ribose. Tad jis spręsdavo: vyriausybės pasiūlytus, mokesčių ir kitus klausimus.

Povilas I norėdamas būti absoliutišku valdovu, buvo panaikinęs miestų savivaldybą. Jam atrodė, kad miestų savivaldybė kenkia absoliutizmui. Bet 1801 m. savivaldybės vėl buvo atstatytos. Tačiau jos didelės reikšmės visuomenės gyvenime neturėjo, nes buvo griežtoje administravijos priežiūroje ir svarstydavo tuos klausimus, kuriuos administracija pasiūlydavo ar leisdavo svarstyti. Be to, administracija dažnai dar trukdydavo pravesti savivaldybės sumanymus. Tas įstatymas buvo keletą kartų reformuotas. Tuo savivaldybės teisės buvo tai praplečiamos, tai vėl siaurinamos. Ypač jos buvo varžomos prie Caro Aleksandro III, kurio viešpatavimo metu ypatingai žydėjo reakcija.

Lietuvoje rusų įstatymas apie mistus taip pat buvo įvestas. Bet čia buvo dar daugiau suvaržymų. Tai buvo daroma tautiniais ir tikybiniais motyvais. Norėta nuo žydų apsaugoti krikščionis, bet tuo pačiu silpnino miestus.

Valsčiaus Savivalda.

Valsčiaus savivaldybės gyvenime dalyvavo ir karališkieji valstiečiai. Kitų rūšių valstiečiai savivaldybėje nedalyvavo. Apie juos daugiau galima kalbėti, kaip apie objektą, bet ne kaip apie teisės subjektą. Tačiau kunigiškieji valstiečiai, kai dvasiškių turtai buvo sekuliarizuoti, įgijo tokias pat teises, kaip ir karališkieji. Pastarųjų būklė buvo geresnė, negu bajoriškųjų valstiečių. Jie turėjo savivaldybę, pono ant savęs neturėjo. Jų valdomoji žemė priklausė iždui. Už šią žemę jie mokėjo iždui čyžę, bet lažų neėjo. Rusams užėmus Lietuvą, jie dalyvavo rinkimuose į valstiečių teismus. Įsteigus Žemės Ūkioministerija karališkieji valstiečiai perėjo jos žinion. Valstiečių organais buvo sueiga ir visuotinis susirinkimas į kurį įėjo renkamieji delegatai ir valdininkai valstiečių išrinktieji.

Panaikinus baudžiavą, savivaldybėje dalyvavo tik valstiečiai, kitų luomų žmonės čia neįėjo. Valstiečiai atlikdavo savo reikalus seniūnijose ir valsčiuose. Jiems priklausė teisė išsirinkti sau valdininkus, policijos ir teismo organus. Tačiau Lietuvoje valstiečių savivaldybės teisės buvo daugiau suvaržytos, negu Rusijoje. Kiekviename valsčiuje vienas valsčiaus valdininkas raštininkas buvo vyriausybės skiriamas. Jis kontroliuodavo valsčiaus veikimą.

Apskritai, savivaldybės turėjo siauras teises, jos buvo griežtoje administracijos priežiūroje ir jos tik turėjo sąžiningai atlikti prievoles - kelius taisyti, mokesčius mokėti ir t. t. Tad visuomeniniame gyvenime tokios savivaldybės maža teturėjo reikšmės. Savivaldybes prižiūrėjo dar taikos komisarai, o vėliau žemiečių viršininkai.

Į žemiečių savivaldybes rinko tik turtingieji t. y. turį žemės. Reiškia, rinkimai buvo cenzuoti.

13 b) Policija ir jos organizacija.

Policija yra vykdomosios valdžios funkcijos organas. Ji vykdo vyriausybės uždavinius.

Absoliutinės monarchijos laikais visos gyvenimo sritys buvo policijos priežiūroje ir žinioje. Net asmeninis žmogaus gyvenimas nebuvo laisvas nuo policijos priežiūros. Absoliutizmui rodėsi, kad jis vienas viską teišmano ir todėl jis norėjo tvarkyti viešąją ir privatinį žmonių gyvenimą. Todėl tada buvo labdarybės, apsaugos ir k. rūšių policija. Policija nurodydavo, kokius drabužius žmonės privalo nešioti, kokius valgius valgyti, gėrimus gerti ir t. t. Kaipo pavyzdį galima nurodyti įstatymus -„persergėjimas apie nusidėjimus". Čia nurodė, kaip policija privalo elgtis su gyventojais. Taip pat ir civiliniuose įstatymuose buvo nurodymų, kaip žmonės turi elgtis savo privatiniame gyvenime pav. X t. yra nurodymų, kad vyras turi mylėti žmoną, kad žmona turi sekti vyro gyvenamąją vietą ir t. t. X t. dabar dar ir Lietuvoje veikia. Bet reikia manyti, kad tie moralinio pobūdžio pamokymai jau yra atgyvenę savo dienas ir jie jau nebeveikia, nors formaliai ir nėra panaikinti.

Bet istorijos bėgyje policijos uždaviniai buvo tai plečiami tai siaurinami. Viduramžiais valstybė maža tesirūpino gyventojais. Tada kiekvienas feodalas buvo lyg ir atskiras pasaulis, kuris padengė jo žinioje esančius žmones. Į jo reikalus valstybė beveik negalėjo kištis. Tad ir policijos uždaviniai buvo siauri. Bet feodalizmas griuvo. Ant griuvėsių feodalizmo augo stiprus ir galingas absoliutizmas. Jis laikė save kompetetingu rūpintis viešuoju ir privačiu žmonių gyvenimu. Tad kartu su absoliutizmu ir policijos uždaviniai išsiplėtė. Dabar policija turėjo žiūrėti visas gyvenimo sritis. Rusijoje policija rūpinosi net maskolių barzdomis: žiūrėjo, kad nebūtų per ilgos ar pertrumpos. Net iš kunigų buvo reikalaujama, kad jie per išpažinti sužinoję kokį nusikalstomąjį darbą, praneštų policijai. Bet vėliau, šioji pažiūra keitėsi. Priėjo išvadą, kad policijai negali priklausyti visos gyvenimo sritys. Yra gyvenimo sričių, kurios turi būti laisvos nuo policijos priežiūros.

1775 m. išėjo įstatymas apie gubernijas, o 1882 m. įst. apie tvarką. Čia be ko kito, buvo nurodoma policijos organai ir jų už-

daviniai. Policijoje, kaip ir kituose Rusijos valdžios organuose, buvo įvestas kolegialinis pradas.

1810 m. buvo įsteigta Policijos ministerija, bet jau 1819 m. buvo panaikinta ir policija vėl buvo prijungta prie vidaus reikalų ministerijos. O 1837 m. perorganizuojant ministerijas buvo pertvarkyta ir policija. Anksčiau paviete policijos viršininku buvo ispraunikas, o jo patariamas organas buvo žemutinis žemės teismas. Pertvarkius policiją, pavietuose policijos viršininku vistiek pasiliko tas pats ispraunikas, o jo patariamasis organas - du asesoriai. Pavietai buvo padalinti į nuovadas. Prie žemesniųjų policijos organų buvo priskaitomi šimtininkai ir dešimtininkai. Juos rinko patys bajorai, bet Lietuvoje juos skyrė, nes bijojo bajorų įsigalėjimo. Tačiau asesoriai ir Lietuvoje buvo renkami. Žemutinis žemės teismas buvo teismo ir administracijos organas.

Finansai

Valstybei yra reikalingi mokesčiai. Be mokesčių valstybės gyvenimas yra neįmanomas. Anksčiau mokesčių nebuvo. Gyventojai duodavo valdovui pinigų savo valia, kaip auką. Vėliau iš to išsivystė mokesniai.

Bet pradžioje tie mokesniai buvo nepainūs,vienos rūšies. Ilgainiui valstybės reikalai augo, tad ir mokesnių atsirado įvairių.

Rusijoje valstybė pajamų gaudavo iš mokesčių, muitų, regalijų ir valstybės turtų. Mokesčių sistema Rusijoje nebuvo tobula. O tai yra negeras reiškinys. Ten dėl mokesčių buvo išleista daug įstatymų. Mokesčiai buvo daiktiniai-realiniai ir asmeniniai. Prie asmens mokesčių tenka priskaityti pagalvės. Geriausia buvo suskaitliuoti gyventojus ir nuo jų imti mokesčius. Todėl 1719 m. buvo padaryti vyrų sąrašai ir nuo kiekvienos „dušios" ėmė mokesčius. Tie sąrašai buvo laikas nuo laiko iš naujo padaromi t. y. revizuojami. Bet laike vienos ir kitos revizijos, jei kas ir mirdavo, vis tiek už jį mokesčius tekdavo mokėti. Tuos mokesčius temokėjo valstiečiai - vyrai, kiti luomai asmens mokesčių nemokėjo. Bet šiaip kitus mokesčius mokėjo ir kiti luomai. Mokesčiai ėjo kariuomenės reikalams.

Muitų pajamų taip pat Rusijoje būta nemaža. Juos imdavo nuo prekių pervež ant sienas. Kas dėl muitų, tai čia taip pat reikia vesti saikią politiką, kaip ir dėl mokesčių. Čia dar yra jautresnis dalykas, negu mokesčiai. Užtenka tik muitus stiprokai pakelti ar sumažinti ir tas tuoj atsiliepia į prekių judėjimą. Uždėjus aukštus muitus, tuoj sumažėja prekių įvežimas. Bet kartais tyčia uždedama aukštus muitus, jei norima apsaugoti savo šalies gamybą. Tai bus protekciniai muitai. Taigi, Rusijos kaikurie muitai buvo fiskalinio pobūdžio, kai kurie protekcinio.

Rusijoje, kaip ir kitur, pradžioje kurį laiką muitai buvo iš-

nuomojami. Nuomotojai sumokėdavo sutartą sumą pinigų ir jau patys organizuodavo muitų ėmimo aparatą. Vyriausybė tik prižiūrėdavo, kad būtų vykdoma sutartis. Tas yra patogu, kol valstybės muitų aparatas nėra dar suorganizuotas ar yra silpnas. Bet išnuomojant muitus, valstybė turi mažiau pajamų. Todėl ir Rusija po 1860 m. ėmė pati muitus rinkti.

Nemažą pajamų gaudavo ir iš taip vadinamųjų regalijų. Regalijos tai yra tokios pramonės šakos, kurios yra išimtos iš privatinių asmenų ir pavestos išimtinam valstybės naudojimuisi, pav. paštas, kai kurios kalnų pramonės šakos ir k. Bet valstybė ne visuomet pati tas pramonės šakas eksploatuoja. Kartais išnuomodavo jas privatiniams asmenims. Taigi Rusijoje iki 1860 m. svaigalų gaminimo ir pardavimo teisė buvo parduodama privatiniams asmenims. Vėliau buvo įvestas monopolis. Degtinės regalija Rusijai davė nemaža pajamų. Daug kas prikišdavo, kad valstybė iš žmonių girdymo turėjusi didelių pajamų. Tai esančios nemaralinio pobūdžio pajamos. Todėl šiam reiškiniui sušvelninti buvo leidžiama steigti blaivybės draugijas. Pasitaikydavo taip, kad viename namo gale būdavo monopolis, kitame – blaivybės draugija. Lietuvoje anais metais taip pat panašių reiškinių būta.

Buvo ir tabako regalija. Bet ji nebuvo pastovi, tai privatiems žmonėms leisdavo gaminti ir pardavinėti, ir už tai imdavo akcizą, kartais įvesdavo monopolį. Druskos regalija taip pat buvo ir davė nemaža pelno.

Pinigų regalija visur priklauso valstybei. Rusijoje taip pat priklausė valstybei. Niekas kitas negalėjo kalti pinigų išėmus valstybę. Privatūs asmens už pinigų kalimą buvo baudžiami.

Paštas – tai viena svarbiausių valstybės regalijų. Jis turi didelės reikšmės valstybės gyvenime. Privatiniams asmenis draudžiama užsiimti pašto reikalais. O kai kur pav. Šveicarijoje, jei privatinis asmuo perduos laišką ir ant jo nebus užrašyta „per malonę", tai laišką perdavęs asmuo yra baudžiamas.

Kariuomenė

Nors kariuomenė nėra produktingas elementas, tačiau ji šių dienų valstybės egzistencijai yra būtina. Be ginkluotų jėgų – valstybės gyvenimas neįmanomas. Jos gyvybė kiekvieną minutę kybotų ore. Tad nežiūrint į tai, kad kariuomenės išlaikymas reikalauja didelių pinigų sumų, vis dėlto, be to, apsieiti negalima.

Rusijos kariuomenė ir laivynas buvo gerai organizuoti ir aukštai pakilę. Tos kariuomenės pagalba buvo Rusijoje išiplėtusi į visas puses. Ji technišku atžvilgiu buvo pasiekusi kitų kraštų kariuomenės laipsnio. Bet kariuomenėje esantieji žmonės buvo netikę. Ypač buvo netikę jos vadai. Todėl ir gera kariuomenės technika blogose

rankose negalėjo duoti laukiamųjų vaisių.

Rusijoje visi vyrai buvo imami kariuomenėn. Viduramžiais buvo kitaip. Tada turėjo eiti visi laisvieji klodai kariuomenėn. Be to, buvo samdomi algauninkai. Nuo 1705 m. Rusijoje įvesta rekrūtų ėmimas. Į rekrūtus buvo imami valstiečiai ir miestėnai. Bajorai į rekrūtas neėjo. Jie buvo imami nuo kiemų ir per tam tikrą laiką. Rekrūtų skaičius buvo įvairus. Į rekrūtus imdavo ilgam laikui nuo 20-30 metų. Manyta, kad per ilgą laiką žmogus daugiau yra išmiklinamas, apsipranta su kariuomenės dvasia, netenka savo iniciatyvos, pasidaro aklas vado įsakymų pildytojas ir tada jau yra geras kareivis. Rekrūtus apmokinant juos įvairiai kankindavo, plakdavo, žodžiu,buvo pratinami prie žiauriaus gyvenimo. Tokios kariuomenės kareiviais negalėjo būti valstiečiai, o vadais - bajorai. Panaikinus baudžiavą, pasikeitė ir pažiūros į kariuomenę. Imta reikalauti panaikinti ėmimą į rekrūtas. Pradėta manyti, kad baudžiavos kariuomenė netinka. Kareivis, kuriame yra užmušta iniciatyva, tik pildo aklai įsakymus, yra automatas, bet nebėra žmogaus. Tokia kariuomenė greičiau subyra, negu laisvoji, kuri susideda iš žmonių turinčių iniciatyvos. Tai aiškiai parodė Prancūzijos revoliucijos kariuomenė. Tai buvo žmonės su iniciatyva, laisvi ir daug skaitlingesnius būrius įveikdavo. Todėl ir Rusijoje buvo panaikintas 1875 m. rekrūtų ėmimas. Nuo to laiko įvestą visuotinė kareiviavimo prievolė. Dabar kareiviavimo laikas trumpinamas, nes nebeturėta tikslo užmušti kareivy iniciatyvos ir padaryti jį prislėgtu žmogumi. Intelegentams žmonėms padaryta dar trumpesnis kareiviavimo laikas. Manyta, kad jie gali per trumpesnį laiką įgyti reikiamas žinias.

Nors buvo įvesta visuotinė karo tarnyba, tačiau buvo ir išimčių. Kariuomenėn neėjo dvasiškiai, tų šeimų vienas narys, kurių šeimoje būta daug vyrų, vienas sūnus, jei tėvai seni ir k.

148. Teismai Rusijoje XIX amž. iki 1864 m. reformos.

Petras Didysis kurdamas Rusijos imperiją negalėjo palikti nesuorganizuotus teismus. Iki jo Rusijos teismai begalo žemai stovėjo. Jis suorganizavo teismus ir bandė juos atskirti nuo administracijos. Bet Petrui mirus, teismai ima irti ir visai jau buvo nupuolę. Teismai ir administracija vėl buvo tampriai sujungta. Tik Kotrynai II užėmus sostą, vėl imta teismai organizuoti ir daryta bandymų atskirti teismus nuo administracijos.

Kotryna II įsteigė Rusijoje visą eilę luominių teismų ir įvedė rinkimų pradą. Reiškia į teismus buvo renkama. Tas buvo įvesta įstatymu apie gubernijas 1775 m.

Tuo įst. bajorams buvo įsteigtas pavietų teismai ir aukštutiniai žemės teismai. Pirmasis teismas susidarė iš pavieto teisėjo ir 2 renkamų posėdininkų, antrasis teismas buvo vienas visoje guber-

aukštut. žemės

nijoje ir susidėjo iš 2 pirmininkų imperatoriaus skiriamų ir 10 bajorų renkamų posėdininkų. Pavietų teismai buvo pirmoji instancija civilinėms ir baudžiamosioms byloms, o aukštutinis žemės teismas buvo apeliacinis ir revizinis teismas pavietų teismams.

Miestų gyventojus teisė miestų ir gubernijų magistratai. Laisviesiems valstiečiams Kotryna II įsteigė dviejų rūšių teismus /raspravy/: aukštutinis ir žemutinis. Pirmasis buvo apeliacinė ir revizinė instancija antrajam teismui. Gubernijų ir aukštutinis valstiečių teismas dalinasi į du departamentus: baudžiamąjį ir civilinį. Trečiąja apeliacine ir revizine instancija visiems minėtiems teismams buvo dvi palatos - civilinė ir baudžiamoji. Į palatą nerinko bajorai, bet skyrė į ją narius senatas ir be to, pirmininkus tvirtino imperatorius. Ant palatos dar galima buvo skųstis į senatą. Be to, dar buvo įsteigtas „Sąžinės teismas". Jis spręsdamas vadovavosi ne veikiančiais įstatymais, bet prigimtine teise. Jam priklausė bylos mažamečių žmonių nesveiko proto, dėl paliuosavimo iš kalėjimo ir k. Taigi Kotryna II įsteigė teismus ir administracijos organus ir tuo kaip ir atskyrė teismą nuo administracijos. Tai buvo bandymai, bet visdėlto, teismas liko dar sujungtas su administracija. Tačiau toje srityje buvo padarytas didelis žingsnis pirmyn. Be to, ji atskyrė baudžiamąjį teismą nuo civilinio; įvedė kolegialinį pradą, įvedė aiškius luominius teismus. Buvo atskirta tardomoji teismo dalis nuo teisiamosios.

Petras Did. ir Kotryna II taip pat nemaža reformų padarė ir proceso srityje. Be ko kito, buvo panaikintas inkvizicinis bylojimasis, kuris ir Rusijoje buvo praktikuojamas. Bylojimasis buvo raštiškas. Viskas turėjo būti užrašyta. Tas turėjo nemaža neigiamų pusių. Visko užrašyti negalima. Raštiškas bylojimasis negali duoti teismui to vaizdo, kurį duoda gyvas žodis. Be to, susirašinėjimas tęsiasi ilgai ir todėl bylos yra vilkinamos.

Toji teismo santvarka ir procesas užsitęsė iki 1864 m. teismų reformos. 1864 m. buvo įsteigti teismai V. Europos pavyzdžiu, ypač Prancūzijos.

Teismai Lietuvoje.

Rusijoje teismai žemiau stovėjo, negu inkorporuotuose kraštuose Lietuvoje ir Lenkijoje. Tad rusmas vietoje geresnės teismų sistemos duoti savo blogesnę sistemą, buvo nepatogu. Todėl paliko senieji teismai: pilies, žemės ir pakamario. Apeliacinė instancija šiems teismams buvo vyriausias Lietuvos Teismas Vilniuje. Nuo 1801 m. buvo du Vyriausieji Teismai - Vilniuje ir Gardine. Ant šitų teismų buvo dar galima skųstis į Senato departamentą Lietuvai. Čia bylos tęsdavosi labai ilgai. Reikėjo versti bylas į rusų kalbą, kas taip pat nemaža sutrukdydavo. Teisėjai, kaip ir anksčiau, liko bajorų renkami. Miestenai turėjo savo teismus. Čia teise vaitas ir burmistras.

Nuo 1831 m. teismai buvo pavadinti rusų vardais. Visose srityse ėmė bŭkti savo vardus. Tas palietė ir teismus. Dabar vietoje žemės, pilies ir pakamario teismų buvo - pavieto teismai, Jie buvo, kaip ir buvusieji teismai, luominiai. Miestų gyvenojų teismas buvo magistratas. Ant pavieto teismų galima buvo skųstis į teismo rūmus. Advokatų luomas stovėjo žemai. Tas luomas buvo tinkamai sutvarkytas ir prilygo V. Europos advokatams po 1864 m. Panaikinus Lietuvos statutą buvo įvesti Rusijos įstatymai. Todėl nuo 1840 m. buvo įvestas rusų bylojimas. O rusų bylojimas buvo raštiškas. Tad dabar raštiškas bylojimas veikė ir Lietuvoje. Įrodymų srityje buvo panaikintas prisipažinimas, kaip būtina sąlyga.

Teismų reforma 1864 m. Rusijoje.

Panaikinus Rusijoje baudžiavą pasidarė nemaža laisvą gyventojų. Dabar valstiečiai paleisti iš baudžiavos buvo laisvi. Tad reikėjo sunormuoti ir jų teisiniai santykiai teismo atžvilgiu. Iki baudžiavos panaikinimo Rusija buvo baudžiavos valstybė. Dabar Rusijoje baudžiavos jau nebuvo, nors luomai ir pasiliko. Tai ši priežastis ir buvo viena iš tų, kuri iššaukė teismų reformas. Be to, Rusijoje nemaža veikė teisės mokslas. Vakarų Europoje, ypač Prancūzijoje, buvo sutvarkyti teismai pagal naujausių teisės mokslo principų. Tas veikė, kad ir netiesioginiai, Rusiją. Nors Rusijos valdovai labai bijojo Prancūzijos revoliucinių idėjų antplūdžio, bet visdėlto to išvengti negalėjo. Rusijos intelegentija ta dvasia buvo persiėmusi. Tad Rusijoje teisės mokslas ir naujosios idėjos veikė. Todėl ir kalbamoji priežastis nemaža turėjo įtakos į teismų pertvarkymą. O senieji teismai Rusijoje buvo netobuli, neaiškios jų kompetencijos, administracija buvo sujungta su teismais ir t. t. 1864 m. lapkričio mėn. 20 d. buvo išleisti teismų santvarkos įstatymai, kurie su mažais pakeitimais Lietuvoje veikė iki 1933 m. rugsėjo mėn. 15 d, t. y. kol pradėjo veikti Lietuvos išleistas teismų santvarkos įstatymas. Tas įstatymas nebuvo rusų tautos kūrybos padaras. Jis buvo paskolintas iš V. Europos, ypač iš Prancūzijos. Šiame teismų santvarkos įstatyme buvo pravestas dėsnis - teismų atskyrimas nuo administracijos. Visos civilinės bylos pavestos spręsti civiliniams teismams, o baudžiamosios - baudžiamiesiems. Bet visdėlto, administracija dar turėjo plačios galios ir už kai kurios nusižengimus bausdavo administratyviniu būdu. Smulkesnės bylos pavestos spręsti taikos teisėjams, stambesnės apygardos teismams. Sprendimų vykdymas pavestas teismo anstoliams. Teismų darbininkų priežiūra pavesta patiems teismams su teisingumo ministeriu ir prokuratūra priešakyje. Teismams buvo suteikta nepriklausomumas nuo administracijos. Dabar iš teisėjų buvo reikalaujama teisės mokslas. Jie turėjo būti baigę atatinkamas teisės mokyklas, bet buvo ir išim-

čių. Renkami buvo tik taikos teisėjai, o aukštesnieji teisėjai buvo skiriami. Svarbesnioms byloms buvo įvestas kolegialinis teismas, smulkesniems - vienasmeninis teisėjas. Bylos buvo nagrinėjamos dviejų instancijų: smulkesnės bylos buvo taikos teisėjų nagrinėjamos, o jiems apeliacinė instancija buvo tų pačių taikos teisėjų suvažiavimas /pas mus tokio suvažiavimo nėta/; stambesnes bylas nagrinėjo apygardos teismai, o jiemsapeliacinė instancija buvo teismo rūmai. Ir teisėjų suvažiavimą ir teismo rūmų sprendimus buvo galima kasuoti į senatą. Senatas buvo kasacijos instancija. Tuo pat įstatymu buvo duota organizacija iradvokatams.

Naujuosiuose teismuose buvo įvestas tas principas, kad jo pagrindan padėtas teismo darbo atlikimas žodžiu ir viešumos būdu, šalių lygybė, laisvas įrodymų įvertinimas ir sprendimas remiamas sąžine, bet tik turi neprieštarauti įstatymams.

1864 m. teismų reforma buvo įsileisti teisman ir liaudies atstovai, būtent, prisiekusieji posėdininkai ir suolininkai. Prisiekusieji posėdininkai buvo apygardos teismuose ir jų uždavinys buvo tarti - kaltas ar nekaltas yra teisiamasis. Suolininkai, rodosi, buvo Suvalkijoje.

Bendrieji teismai buvo tokie: taikos teisėjai, apygardos teismai, teismo rūmai, o luominiai - valsčių teismai. Valsčių teismai teisė tik kai kurias valstiečių bylas. Valsčių teismai buvo renkami, jie vadovavosi įpročio teise.

1889 m. Rusijoje vidaus gubernijose taikos teisėjai buvo panaikinti ir teismo valdžia buvo pavesta žemiečių viršininkams, kurie buvo vidaus reikalų ministerijos agentai. Tuo būdu teismo valdžia vėl buvo sujungta su administracija. Lietuvoje tas buvo įvesta 1901 metais. Bet 1914 m. sausio mėn. 1 d. Rusijoje taikos teisėjai vėl buvo įgyvendinti ir tuo teismo valdžia vėl atskirta nuo administracijos.

Teisės šaltiniai Rusijoj.

Įsisteigus Rusijos imperijai ir įsigalėjus absoliutizmui, vyriausybė ėmė kištis į visas gyvenimo sritis. Kiekvieną gyvenimo sritį stengėsi sutvarkyti taip, kaip tas tiko absoliutizmui. Teises sritis taip pat teko tvarkyti. Rusijoje imperijos laikais veikė kartu su rašytąja teise ir papročio teisė. Bet papročio teisės veikimas nepatiko imperijos valdžiai ir ji norėjo turėti tik rašytąją teisę. Jai buvo svarbu, kad viskas būtų įstatyme užfiksuota. Nors paprotys kai-kuriuose gyvenimo srityse paliko veikti iki pat didžiojo karo, tačiau jo ribos nuolat buvo siaurinamos, norima buvo jį panaikinti ir įvesti tik rašytąją teisę. Tad visko pamatan buvo dedamas tik rašytasis įstatymas.

Rusijos imperatorius buvo neribotas valdovas. Nuo jo priklausė

visi įstatymai. Jis, galima sakyti, buvo visų teisės šaltinių pagrindas. Tad jis galėjo keisti, galėjo naujus, leisti, galėjo senuosius įstatymus naikinti ir t. t. Bet ir neribotasis viešpats visdėlto turėjo prisilaikyti savo išleistųjų įstatymų. Tiesa, jis juos galėjo lengvai pakeisti, bet tik nustatytąja tvarka. Jei valdovas nesilaikytų išleistųjų įstatymų, tai tas veiktų neigiamai į visuomenę ir ji įprastų negerbti teises, kiekviena proga norėtų jų laužyti ir t. t. O valdovas yra suinteresuotas, kad visuomenė saugotų ir gerbtų įstatymus. Tik tokioje visuomenėje bus geras sugyvenimas ir valdovas bus daugiau užtikrintas savo būkle.

Įstatymų leidimo subjektas buvo pats viešpats. Įstatymų iniciatyva priklausė pačiam viešpačiui ir jo organams. Gyventojai taip pat galėjo prašyti viešpačio išleisti kokį nors įstatymą, bet tas jų prašymas valdovui buvo neprivalomas. Įstatymų sumanymai priklausė centro organams. Jų projektus svarstydavo kolėgijos, kurios nustatydavo būsiančiojo įstatymo turinį, formą ir redakciją. Tačiau paskutinis žodis arba įstatymo sankcija priklausė valdovui, nuo kurio pareidavo paskutinė redakcija ir įstatymo forma. Įstatymų paskelbimas /publicatio/ priklausė senatui. Įstatymų skelbimas ir tada priklausė senatui, kai jau buvo įsteigta dūma t. y. po 1905 m. Bendras dėsnis leidžiamų įstatymų būdavo toks, kad įstatymas negali veikti atgal. Jeigu taip būtų, tai kai kam užgautų įgytąsias teises. Bet būdavo ir išimčių. Taip pat įstatymą turėjo visi žinoti. Nieks negalėjo teisintis įstatymo nežinojimu. Toks yra teoretinis aiškinimas. Bet gyvenime daugelis nežino įstatymų. Rusijoje svarbesnieji įstatymai, juos skelbiant buvo iškabinami viešai - rinkuose, valsčiuose ir k. Tuo norėta, kad žmonės galėtų susipažinti su įstatymais. Įstatymų aiškinimas priklausė senatui. Tada buvo tokia nuomonė, kad, jei jau senatas ima aiškinti įstatymą, tai beabėjo, tuo būdavo išplečiamos valdžios teisės ir siaurinamos pavaldinių. Buvo sakoma, kad visi valdiniai klauso tik teisėtų įstatymų. Teisėtais įstatymais buvo laikomi tie, kurie neprieštaravo pagrindiniams įstatymams. Įstatymo pasidarymo momentai paprastai laikomi nuo jo paskelbimo dienos. Bet konstitucinėje teisėje yra ir priešingų nuomonių. Kai kur laiko įstatymo pasidarymo momentą nuo jo pasirašymo momento t. y. nuo atatinkamų organų sankcijos. Įstatymų vygdymas priklausė administracijai, kurios priešaky stovėjo tas pats valdovas. Įstatymas būdavo atmainomas arba naujų įstatymu, arba išėjus nustatytam laikui, arba tiesiog skelbiant, kad nustojo galios.

Tarp įstatymo, įsakymo ir teismo sprendimo taip pat esama skirtumų. Įstatymas yra atatinkamo įstatymo leidimų organų išleistas prisilaikant nustatytos tvarkos. Bet įstatymas visų gyvenimo smulkmenų numatyti negali. Tas spragas tenka užpildyti administracijos organams

savo įsakymais, bet įstatymų ribose. Todėl įsakymas bus administracijos parėdimas įstatymų ribose. Teismų sprendimas tai teismo valdžios autoritetingas žodis, kai yra įžeista teisė.

Kodifikacijos reikalas.

Iki XVIII amž. Rusijoje jokio bandymo kodifikuoti jos įstatymus nebuvo, jei neskaityti caro Aleksio teisyno. O gyvenimas bėgo, naujiems gyvenimo reiškiniams sunormuoti, buvo skiriamos naujos teisės normos. Todėl ilgainiui tų teisės normų prisirinko daug ir sunkiai tebuvo galima orientuotis, kuri jų veikia, kuri neveikia. Be to, teisės normos turėjo įvairias formas; buvo įstatymai, reglamentai /pastarųjų buvo tik vienas - dvasinis reglamentas/, ukazai ir k. Bet jie turėdavo įstatymo galios. Tiesa, buvo norėta padaryti iš jų įstatymų rinkinius pavadinant juos „ustav" ar „uloženije". Kai kas manė, kad „uloženije", - tai platesnis rinkinys, o „ustav" - tai siauresnis.

Taigi, XVIII amž. esant tokiai daugybei visokių įstatymų sunku buvo susivokti, kurie jų veikia, kurie neveikia. O išleidus naują įstatymą, sunku buvo nustatyti jo santykis su senaisiais įstatymais. Neaišku buvo, kokius senuosius įstatymus jis pakeičia, ar panaikina. Kas bus, jei naujas įstatymas yra labai panašus, ar tiesiog indentiškas su senuoju įstatymu? O kartais tarp naujo ir seno įstatymo būdavo skirtumų tik atskirose įstatymų dalyse. Teismuose, šiaip praktikos gyvenime nežinota, kokius įstatymus taikyti. Pritaiko vieną įstatymą, štai kita šalis ištraukia kitą, kuris kalba jos naudai. Todėl įstatymus kodifikuoti buvo būtinas reikalas. Caro Aleksio XVII amž. teisynas jau buvo pasenęs. Be to, jame buvo nemaža tokių dalykų, kurie buvo tiesiog žodis žodin išrašytas iš Lietuvos statuto. Tad XVIII amž. pabaigoje imta galvoti apie išleidimą savo teisyno. Tas buvo prie Kotrynos II. Buvo paskirtos tam tikros komisijos, kurių uždavinys buvo išspręsti teisyno reikalo klausimą. Jos turėjo pasisakyti, ar reikia Rusijai naujo teisyno ar reikia tik sutvarkyti senus įstatymus. Bet tuo laiku V. Europoje buvo rašomi nauji teisynai. Tad ir čia pasektas tas pavyzdys, kad reikia surasti tik išmintingas žmogus ir tas parašys naują teisyną. Taigi, buvo sudaryta įstatymams ruošti komisija. Kotryna II išleido tai komisijai instrukciją, kurioje nurodoma, kaip turi būti sudaryta Komisija, kas joje dalyvauja ir ką ta komisija turi veikti. Taip pat buvo nurodyta, kaip turi būti rašomas teisynas. Kotryna tikėjosi, kad komisija bus didelis absoliutizmo rėmėjas, absoliuto patarėjas ir darys visa, kas reikalinga absoliutizmui. Bet išėjo kitaip.

Instrukcija buvo Kotrynos darbas. Bet joje originalių minčių maža tebuvo. Visa, kas joje buvo, jau V. Europos mokslininkų buvo senai paskelbta. Toje instrukcijoje kai kas buvo tiesiog cituota,

kai kas perredaguota iš V. Europos mokslininkų veikalų. Bet vis-dėlto, ji V. Europos šviesuomenės tarpe padarė gerą įspūdį. Tiesa tas įspūdis dalinai buvo lyg iš dirbtinas, nes daugiausia gerėjosi ir rašė panegirikas tie asmenys, kurie kaip nors buvo surišti su Rusija, pav. kai kurie gaudavo pensijas, garbės titulus ir t. t. Bet buvo ir tokių inteligentų, kurie niekuo nepriklausė nuo Rusijos, bet gyrė instrukciją. Jie laikė, kad ta instrukcija buvusi protingo žmogaus padaras. Prie tokių galima priskaityti Prancūzų Volterį, Ditro ir k. Anot jų, laiminga esanti Rusija, turėdama tokį valdovą, kaip Kotryna.

Taigi, Kotryna nesukūrė nieko savo. Ji naudojosi V. Europos mokslininkais, jų mintis perfrazuodavo ir padarydavo kartais gerą efektą. Jos instrukcijoje buvo labai jaučiamas Montesqiueu ir k. Tų mokslininkų pažiūras ji perkošdavo per absoliutizmo prizmę ir norėdavo pritaikinti absoliutizmo reikalams, pav. Montesqiueu sakė, kad valstybės valdymo forma priklausanti nuo geografinės padėties ir krašto didumo. Esą mažose šalyse galinti būti respublika, o didelėse, ir ypač tose, kur esama daug lygumų, turinti būti monarchija. Be to, Mont. buvo konstitucinės monarchijos šalininkas. Jis savo knygoje "Įstatymų dvasia" aprašė neva Anglijos santvarką. Bet ištikro jis tiksliai nenupiešė Anglijos santvarkos, o davė tokį vaizdą, koks jam atrodė geriausias, bet tai nebuvo Anglijos santvarkos aprašymas. Tačiau M. knyga Europos kontinente turėjo didelės įtakos. Čia perlamentarizme jautėsi aiški M. įtaka. O Rusijos Kotryna pasidarė iš M. tokias išvadas, kad Rusijai geriausiai tinkanti monarchija. Rusijoje kitokia valdymo forma, kaip monarchija, negalinti būti. Taigi, Kotryna iškraipė M. mokslą, savotiškai perdirbo ir norėjo pritaikinti Rusijos absoliutizmui. Ji toje savo instrukcijoje nurodė, kuo turi naudotis Komisija sudarydama teisyną. Be to, prieš tai išleido taisykles, kur nurodė, kaip turi būti organizuota komisija. Į ją išrinko atstovus nuo bajorų ir kitų luomų. Rinkimai buvo cenzuoti, - buvo nustatytas cenzas, kur nurodė, kas turi būti renkamas ir kas turi teisę rinkti. Komisijoje nedalyvavo dvasininkų luomų atstovai. Atrodė, jie ten nebuvo reikalingi, nors jų nuomonės dažnai išklausydavo. Gubernijų susirinkimai davė savo atstovams instrukcijas, kur nurodė, koks turėtų būti teisynas. Komisija susirinko Petrapilyje ir ėmė posėdžiauti, Ji turėjo prisilaikyti Kotrynos II ir gubernijų susirinkimų instrukcijų. Ji posėdžiavo kelis metus, nieko nenuveikė ir pagaliau, teko ją paleisti. Viena paleidimo priežasčių buvo dar ir ta, kad Komisija nebuvo palanki monarchizmui. Ji norėjo paruošti tokį teisyną, kurs labiau atatiktų visuomenės reikalus, bet mažiau tarnautų absoliutizmui.

O be to, kilo karas ir komisija buvo paleista trumpam laikui atostogų. Bet tas "trumpas laikas" buvo toks, kad Komisija daugiau nebesusirinko.

Kuriam laikui praėjus, įstatymų kodifikacijos klausimas vėl iškilo. Bet dabar norėta kitu būdu tai padaryti. Pakviesta iš užsienio ir vidaus specialistai - žinovai, kurie turėjo padėti naują teisyną sudaryti. Vienas iš tų specialistų buvo Rosenkampf. Jis buvo Latvijos vokietis, rusiškai nemokėjo, bet jis greit pasidarė dideliu rusų tautininku, rusinimo politikos šalininku, be to, jis buvo aus-trų politinis informatorius ir racionalistinės teisės srovės šalininkas. Tai turėdamas galvoje tą filosofiją, tikėjosi parašyti tokius Rusijai įstatymus, kurie būtų pavyzdžiu visam pasauliui. Be to, jis norėjo vienodų įstatymų visai Rusijai, nemėgo seperatizmo. Jis suprato, kad esant visoje imperijoje vienodiems įstatymams, bus galima greičiau surusinti pakraščių tautas. Tačiau jam nieko naujo teisyno ruošime nepasisekė padaryti.

Kodifikacija XIX amžiuje. Speranskis.

Devynioliktame amžiuje vėl susirūpinta įstatymų kodifikacija. Dabar į tą darbą buvo pakviesta žymusis teisininkas Speranskis. Bet šis vyras buvo jau naujosios gadynės pažiūromis persiėmęs. Jo jau nebetraukė baudžiavų Rusija. Tad jis buvo šalininkas Napoleono kodekso. Tuo laiku, kaip žinome, Napoleono Kodeksas buvo geriausias teisynas Europoje. Jame buvo aiški ir trumpa mintis. Neaiškumų ir abejonių maža tekildavo. Jame nebuvo baudžiavos instituto, nes prancūzų revoliucija baudžiavą buvo panaikinusi. Visa tai patiko Speranskiui. Todėl jis būdamas rusų teisyno ruošimo priešakyje stengėsi į ruošiamąjį teisyną įrašyti naujų idėjų t. y. ką-ne-ką paimti iš Napoleono kodekso. Be to, Sprenskis ir šiaip simpatizavo prancūzų revoliucijai ir norėjo Rusijoje suvaržyti absoliutizmą. Jis kombinavo, kaip tai padaryti. Bet prieš jį nusistatė Rusijos dvarininkija ir neribotos monarchijos šalininkai. Todėl Sprenskį caras ištremė. Bet po kurio laiko jam vėl buvo leista grįžti iš ištremimo, tačiau jis perdaug didelio pasitikėjimo neturėjo.

Užėmus sostą Mikalojui I, šiuo klausimu buvo rimčiau susirūpinta. Mikalojus buvo tos nuomonės, kad Rusijai nereikia naujo teisyno, bet esą reikalinga surinkti tik senus įstatymus, predadant XVII amž. caro Aleksio teisynu ir juos kodifikuoti. Dabar šia linkme ir buvo pradėtas darbas. Buvo surinkti visi įstatymai ir ukazai ir sutvarkyti chronologine eile. Taigi, nors anksčiau norėjo teisyno, bet nuo jo išleidimo atsisakė. O surinktoji medžiaga chronologine tvarka - įstatymai ir ukazai buvo pavadinti: „Pilnas Įstatymų Rinkinys". Tas rinkinys buvo išleistas 1835 m. sausio m. 1 dieną. Jame buvo surinkta visi įstatymai, kurie buvo išleisti iki 1826 m. Viso įstatymų buvo

surinkta 45 tomai. Taigi, pirmasis „Pilnasis Įstatymų Rinkinys" turėjo 45 tomus. Antrasis pilnasis Įstatymų rinkinys turėjo 55 tomus. Čia buvo surinkti įstatymai išleistieji iki 1881 metų. Be to, dar buvo išleistas ir trečias pilnasis įstatymų rinkinys, kuriame tilpo visi įstatymai išleistieji iki didžiojo karo pradžios. Minėtuose rinkimuose buvo surinkti visi įstatymai - veikią ir neveikią. Tad toks rinkinys buvo nepatogus praktikos reikalams. Todėl iš jų buvo sudaryta įstatymų santrauka - „svod zakonov". Ji susidėjo iš 15 tomų. Įstatymai toje santraukoje buvo sistemazuoti pagal jų turinio. Kiekviename tome buvo kalbama apie kokiąnors teisės šaką, pav pirmame tome buvo valstybinė teisė. Sudarant įstatymų rinkinį buvo įsakyta rinkti tik išleistuosius įstatymus ir nieko nepridėti naujo.

Komisijai, kuriai vadovavo Speranskis, padėjo dirbti didelis valdininkų skaičius. Mat kartu darant rinkinį buvo daromos revizijos tos medžiagos šaltinių, kuriais remiantis buvo daromas įstatymų rinkinys.

Bet patikrinti rinkinio šaltinius buvo sunkus dalykas. Manyta, iki pat XIX amž. pabaigos, kad tik Rusijos įstatymai buvo kodifikuoti ir kad nieko naujo į rinkinius nebuvo įrašyta. Bet vėliau pasirodė, kad rinkiny esama tokių teisės normų, kurioms niekur negalėjo surasti tų šaltinių, kuriais remiantis galėjo sudaryti rinkinį. Tą išaiškino Pergamentas ir Buraokis, kurie tyrinėjo pirmuosius šaltinius pilnam įstatymų rinkiniui sudaryti. Ir tokių šaltinių, kuriuos Speranskis buvo nurodęs, nerado. Pasirodė, kad Speranskis prigavo carą, nes sudarydamas įstatymų rinkinį nurodė tokius šaltinius, kokių visai nebuvo. O Speranskis taip padaryti buvo priverstas todėl, kad sudarant rinkinį buvo tokių spragų, apie kuriuos Rusijos įstatymai nieko nesakė. Tačiau tas spragas reikėjo užpildyti. Todėl Speranskis tas spragas ir užpildė paimdamas ką-ne-ką iš Napoleono Kodekso. Kadangi Pergamentas ir Buraokis buvo susipažinę su prancūzų literatūra ir įstatymais, tai jiems ir pasisekė atidengti Speranskio paslaptį.

Rusijoje veikė ir pilnasis įstatymų rinkinys ir „įstatymų santrauka". Žinoma, įstatymų santrauka, buvo patogesnė tuo, kad ten buvo tik veikiantieji įstatymai. Bet šiaip buvo naudojamasis ir „Pilnuoju Įstatymu rinkiniu". Po kurio laiko, buvo sudarytas ir XVI tomas įstatymų santraukos. Bet tas buvo padarytas negreit.

Rusijos baudžiamieji įstatymai buvo senosios gadynės padaras. Ten viešpatavo senos pažiūros, žiaurios bausmės. Nusikaltėlį norima ne pataisyti, bet sunaikinti.

17 b. Veikiantieji Lietuvos Įstatymai.

Kai kurie kraštai įjungtieji į Rusijos imperiją turėjo savus įstatymus. Ir jų įstatymai buvo geresni, negu pačios Rusijos. Todėl

iš karto panaikinti visus esančius įstatymus ir įvesti savus, Rusija negalėjo dėl šių priežasčių: 1. Rusijos įstatymai buvo blogesni, negu Lietuvos ir todėl pakeisti geresnius įstatymus blogesniais - nepatogu. 2. Negalima nusistovėjusius santykius, kurie jau iš seno laiko yra normuojami įstatymų, staiga pakeisti naujais įstatymais. Ypač tas svarbu civiliniuose santykiuose. Todėl Lietuvoje buvo palikti veikti tie įstatymai, kurie lietė civilinius žmonių santykius. Taip pat buvo dalis palikta ir baudžiamųjų įstatymų. Jie veikė taip pat, kaip ir pirma. Tad Lietuvoje veikė Lietuvos Statutas. Tai gana senas teisynas - XVI amž. Jis buvo papildomas įvairiomis novelėmis bei konstitucijomis. Bet mokesčių srityje Lietuvoje veikė Rusijos įstatymai. Taip pat ir administracijos srityje, juo toliau juo daugiau buvo įvedami Rusijos įstatymai.

Rusija užėmusi Lietuvą, turėjo pažinti jos įstatymus ir buvusią santvarką. O pažinti tas dalykas buvo nelengvas. Rusijos valdininkai nemokėjo lenkų kalbos, o be lenkų kalbos nebuvo jokios galimybės susipažinti su įstatymais. Tačiau su Lietuvos įstatymais ir vietoje ir Petrapilyje nuolat teko susidurti. Todėl rusų vyriausybė susirūpino supažindinti savo valdininkus su Lietuvos įstatymais. Ji nutarė išversti Lietuvos įstatymus į rusų kalbą. Vertimo darbą pavedė "Įstatymams Rengti Komisijai", kuri buvo prie senato ir rūpinosi Rusijos įstatymų sutvarkymu. Iki šiol tai Komisijai terūpėjo tik Rusijos įstatymai, bet dabar jai pridėjo susipažinti su naujų sričių įstatymais. Komisija pareikalavo, kad įstatymus iš vietos pristatytų į Petrapilį. Valdininkai ėmė rinkti įstatymus ir siųsti Komisijai. Bet Komisija vistiek negalėjo jais pasinaudoti, nes nemokėjo lenkų kalbos. Todėl buvo surastas vertėjas, kuris turėjo versti į rusų kalbą.Bet,pradėjus dirbti darbą ir kai dalis jau buvo išversta Lietuvos Statuto, teko staiga nutraukti darbą. Mat Vyriausybė sumanė nebekodifikuoti ir nebeversti įstatymų į rusų kalbą, bet norėjo parašyti naują teisyną visai imperijai, kuris būtų paremtas vyraujančios filosofijos pagrindais. Sustabdžius pradėtą darbą, o esant būtinam reikalui turėti rusų kalba ką nors iš Lietuvos įstatymų, buvo išverstas į rusų kalbą 1810 m. Lietuvos teisės žodynas. Bet to buvo per maža. Todėl gal būt tuo pat laiku, ar dar ankščiau, buvo nutarta versti Lietuvos statutą. Statutas buvo išverstas ne iš originalo, bet iš lenkų kalbos. Todėl jo vertė buvo nekokia. Jis buvo taisomas, ir galutinai ruošiamas Vilniuje. Prie jo taisymo dirbo Danilavičius, Lelevelis. Bet savo darbo nebaigė, nes buvo išvaikyti. 1828 - 1832 m. vėl buvo bandoma išversti statutas į rusų kalbą. Bet vertimo darbas dabar jau ėjo ne Vilniuje, bet Petrapilyje. Vertimo reikalu buvo atsiklausta Danilevičiaus, kuris tuo laiku gyveno ištremime Charkave ir čia profesoriavo. Tas vertimas 1831 m. buvo baigtas, o 1832 m.

patikrintas. Bet jis taip ir liko rankraštyje, nes nebuvo išspausdintas. Kartais valdininkai naudodavosi ir rankraščiais.

Kai prie įstatymo kodefikavimo ėmė dirbti Speranskis, kurio žinioje buvo ir Lietuvos įstatymų kodifikavimas, tai jis, be ko kito, sudarė vietos komitetus. Toks komitetas buvo ir Vilniuje, Lietuvos kultūros centre. Jis turėjo padėti įstatymų kodifikavimo darbe.

Danilavičius.

Jis gimė 1787 m. Palenkėje, Grinevičių bažnytkaimyje. Mokslus baigė Vilniaus universitete. Čia pradžioje ir profesoriavo ir kartu dirbo Lietuvos teisės istorijos tyrinėjimo darbą. Bet iš Vilniaus buvo ištremtas į Charkovą, kur taip pat profesoriavo. Iš čia buvo pakviestas Petrapilin, kaip didelis Lietuvos teisės žinovas, padėti Lietuvos įstatymus tvarkyti. Iš Petrapilio buvo paskirtas profesorium į Kijevą. Bet ir iš čia buvo ištremtas ir paskirtas Maskvoje profesorium. Čia susirgo ir persikėlė į Kijevą ir 1843 m. liepos 12 d. mirė. Ten pat Tryvaldovo unitų kapuose jį ir palaidojo. 1826 m. sausio m. 31 d. buvo panaikinta „Įstatymams Rengti Komisija", o jos vietoje įsteigta - „Imp. Nuosavos Kanceliarijos II skyrius", kuriam buvo pavestas tvarkyti įstatymas. Faktinuoju vedėju to skyriaus buvo Speranskis. 1833 m. jau buvo paruoštas Pilnasis Įstatymų Rinkinys ir Įst. Sąvadas. Toks pat rinkinys ir sąvadas turėjo būti paruoštas ir Lietuvai ir toms jos dalims, kur veikė Lietuvos Statutas ir taip pat Pabaltei. Lietuvos įstatymams ruošti Speranskis pasikvietė Danilavičių. Su Danilavičium šį darbą dirbo Maliauskas. Taigi, dabar rimtai pradėta rūpintis paruošti Vakarų gubernijoms įstatymų sąvadus. Dabar Danilavičius Lietuvai, kaip Speranskis Rusijai, ruošė pilną įstatymų rinkinį, tačiau nesant galima taip greitai to padaryti, iš pradžių mano tenkintis vien chronologiniu registru. Bet dabar, kai reikėjo nurodyti, kur kas galioja, tai jis priruošė trumpą veikiančių įstatymų apžvalgą.

Ruošiant minimąjį Vakarų gubernijoms sąvadą, buvo duota nurodymų, kuo reikia vadovautis, kad atskyrus, kurie įstatymai galioja, kurie negalioja, o ypač ar rusų išleistieji įstatymai atmainė senuosius Lietuvos įstatymus, ar paliko, kada imti rusų, kada vietos įstatymus. Taisyklės buvo nustatytos tokios: 1. Išleistieji tiesioginiai ir išimtiniai toms provincijoms įstatymai, jose pilnai galioja ir veikia, 2. nesant Lenkų /Lietuvos/ įstatymų, reikia vadovautis bendrais Rusijos įstatymais, prisilaikant 1781 m. gruodžio m. 8 d. ukazo, 3. kai Rusijos įstatymas taiso provincinę teisę, tai reikia skaityti ją atmainytą, 4. jeigu Rusijos įstatymas tik pakartoja ar atnaujina provincinę teisę, tai iš šito reikia semtis visus reikalingus paaiškinimus, 5. pagaliau, jokia teisė nesutinkančioji su esamąja prijungtojo krašto valdymo forma, negalioja ir neveikia.

Su Danilavičium kartu prie Lietuvos arba Vakarų gubernijų įstatymų sąvado dirbo Maliauskas. Jiedu sąvadą ruošė lenkų kalba, nes tai jiems buvo lengviau. Tik paruošę sąvadą turėjo išversti į rusų kalbą. Darbo buvo labai daug, o žmonių tą darbą dirbančių buvo tik du Danilavičius ir Maliauskas. Vertimą, žinoma, jiedu pačiu du padaryti negalėjo. Tad buvo surasti vertėjai. Todėl atrodė, kad sąvadas išeis rusų kalba. Tąja kalba bus originalo tekstas ir teismuose turėjo veikti toji kalba. Greta vertimo visur reikėjo papildyti sąvadą bendrais Rusijos įstatymais, išėjusiais po 1826 m., be to, reikėjo sunaudoti naujai gautą medžiagą, kurią suntė vietos teisininkai.

Kodifikuojant Lietuvos įstatymus, Speranskis buvo nustatęs šias taisykles: 1/ Sąvadas turėjo būti pilnas, reiškia, kad nebūtų praleista, koks nors veikiąs įstatymas; šito turėjo laikytis ir žiūrėti visi kodifikatoriai ir revizoriai. 2/ Įstatymas turi būti tikslus. 3/ Jis turi būti paprasta ir aiškia kalba pasakytas.

Be to, Speranskis norėjo, kad Lietuvos sąvadas savo forma būtų priartintas prie rusų sąvado.

Iš pradžių nebuvo aišku, kokiame plote Lietuvos sąvadas veiks. Norėta įtraukti veikimo plotan ir Ukrainą, bet perdirbant Lietuvos sąvadą ją išskyrė, ir Ukrainą pavedė Rusijos sąvadui tvarkyti, tik dėl jos padarė kelias išmtis ir jas skyrium surašė. Tos išmtys buvo paremtos Lietuvos Statutu.

1834 m. rugpiūčio m. 29 d. Speranskis pranešdamas apie sąvado darbo užbaigimą, prašė viešpaties leisti pasikviesti revizorius, kurie padarytų sąvado reviziją, jį peržiūrėtų. Revizijos komitetas susirinko 1835 m. gegužės m. Jų uždavinys buvo patikrinti, ar sąvadas tinka praktikai, ar nėra jame nereikalingų dalykų, ar nepraleista jame kas reikalinga ir be to, suderinti šį sąvadą su bendru Rusijos sąvadu. Šiame komitete Danilavičius nedirbo, nes buvo išvažiavęs į Kijevą. Komitetas padarė kai kurių pakeitimų. Sąvadas galutinoje redakcijoje, išėjo netoks, kokio norėjo Danilavičius. Danilavičiaus projekte buvo 4500 str., o priimtame tebuvo 2070. 1836.VIII. revizijos darbas buvo baigtas.

Kai tik sąvadas buvo baigtas revizuoti, tai tuoj pastebėta jame trūkumų, spragų. Todėl buvo patiekta novelių, bet jos įstatymais nebuvo paskelbtos.

Lietuvos teisininkai buvo suinteresuoti turėti savus įstatymus. Rusijos įstatymai jiems buvo svetimi, nežinomi. Tad jie stengėsi padėti kuom galėjo kad būtų sutvarkyti ir kad veiktų savieji įstatymai.

Taigi, 1837 m. caras patvirtino Vakarų gubernijų sąvadą. Jis oficialiai vadinosi „Vakarų Gubernijų Sąvadas". Ir tas sąvadas, ką tik sudarytas, bet dar neįvestas, o jau įgijo priešų rusų valdininkų tarpe. Jie buvo nusistatę prieš sąvadą tautiniais ir politiniais

[illegible]. Centre, Petrapilyje, tas nusistatymas maža tepasireiškė, bet provincijos valdininkai varė prieš jį smarkią kompaniją.

Nepasisekusi 1831 metų revoliucija, turėjo didelės įtakos į Lietuvos ir Lenkijos gyvenimą. Kaip pasekmė revoliucijos buvo ta, kad buvo išleista visa eilė varžančių įstatymų, kurių uždavinys buvo neprileisti ateityje prie naujos revoliucijos: pav.sodžiaus bajorus, jeigu jie neįrodė bajorystės, įrašinėjo į kitus luomus, trukdė advokatų veikimą teismuose, uždarė Vilniaus universitetą Lietuvos „laisvamanių" lizdą, stiprino administracijos teises, o siaurino vietos gyventojų, siaurino vietos kalbos vartojimą, įvedinėjo rusų, pagaliau iškėlė klausimą apie Lietuvos teisę, kurios vietoje reikėtų vartoti rusų. Tais keliais norėta suartinti Lietuvą su Rusija. Imta reikalauti panaikinti Lietuvos Statutą. Ypač valdininkai ėmė kelti triukšmą, kai buvo užbaigtas Vakarų sąvatas ir norėta įvesti gyveniman.

Petrapilyje buvo įsteigtas 1831.IX.16. taip vadinamas „Vakarų Komitetas". Jo uždavinys buvo žiūrėti visus liečiančius Lietuvą įstatymus šiuo atžvilgiu - ar įstatymai atitinka tikslą suartinti Lietuvą su Rusija. Visas komiteto darbas buvo slaptas ir į jį buvo skiriami ištikimi žmonės. Tas komitetas jau 1838 metais svarstė klausimą - ar nepanaikinti Lietuvos Statutą. Iš karto negalint panaikinti Lietuvos Statuto, Vakarų Komitetas tai darė pamažu ir todėl jau 1840 m. pasiūlė nebeįvesti Vakarų Sąvado, jame esamus svarbiausius skirtumus išsklaidyti po rusų sąvadą ir tenai išdalinti, o kai bus parašytas bendras Rusijai teisynas, tai tada reikėsią įvesti jį ir Vakarų Gubernijose. Caras sutiko su tuo pasiūlymu ir todėl įsakė paruošti ukazą apie Lietuvos Statuto panaikinimą ir įvedimą Lietuvoje Rusų Įstatymų.

Taigi, 1840.VI.20 įsakymu, Lietuvos Statutas naikinamas, o Vakarų Sąvadas nebeįvedamas, Lietuvoje įvedami visi Rusijos įstatymai, tik kas-ne-kas iš Lietuvos Statuto liko Ukrainoje. Tarp Rusijos įstatymų buvo žymima kai kurios išimtys daromos Lietuvai. Tai buvo Lietuvos Statuto likučiai.

Baudžiamieji Lietuvos įstatymai buvo panaikinti. O panaikinus Lietuvos Statutą, Lietuvoje veikė Rusijos įstatymai.

Atmainos nuo 1905 m.

1905 m. revoliucija iššaukė kaikurių politinių ir socialių reformų. Buvo duota Rusijai konstitucija. Reiškia, Rusijos neribotas absoliutizmas buvo suvaržytas. Buvo sušaukta Dūma. Dabar įstatymų leidyba susidėjo iš 2 rūmų: valstybės tarybos ir dūmos. Į valstybės tarybą dalis atstovų buvo skiriama, kita dalis - renkama. Į dūmą buvo renkama. Valstiečiams buvo panaikinti žemės išperkamieji mokesčiai. Lietuva atgavo spaudos laisvę.

Pasaulinis karas perbloškė dvi galingas imperialistines valstybes - Rusiją ir Vokietiją. Iš tų valstybių griuvėsių susiformavo naujos valstybės ir atgavo savo nepriklausomybę. Jų tarpe Lietuva.

- o O § § § O o -